

**T. C.
YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

**LOZAN KONFERANSI'NDA KARAAĞAÇ KONUSU VE KARAAĞAÇ'IN
SAVAŞ TAZMİNATI OLARAK TÜRKİYE'YE VERİLMESİ**

**ONUR EREN
20104201012**

**ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

İSTANBUL, 2015

T. C.
YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

LOZAN KONFERANSI'NDA KARAAĞAÇ KONUSU VE KARAAĞAÇ'IN
SAVAŞ TAZMİNATI OLARAK TÜRKİYE'YE VERİLMESİ

ONUR EREN
20104201012

DANIŞMAN
PROF. DR. TÜLAY ÂLİM BARAN

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

İSTANBUL, 2015

Kısaltmalar.....	I
Önsöz.....	II
Abstract.....	IV
Özet.....	V
Giriş.....	1

1. BÖLÜM: I. DÜNYA SAVAŞI VE KARAAĞAÇ'IN DURUMU.....18

2. BÖLÜM: TÜRK KURTULUŞ SAVAŞI, EDİRNE VE KARAAĞAÇ.....37

3. BÖLÜM: LOZAN BARIŞ KONFERANSI VE KARAAĞAÇ.....65

**A) Konferansta, Karaağaç Konusunun Ve Karaağaç İle İlgili
Konuların Görüşüldüğü Oturumlar**

1) 21 Kasım 1922 tarihli genel oturum.....	71
2) 22 Kasım 1922 tarihli birinci komisyon oturumu.....	73
3) 22 Kasım 1922 tarihli birinci komisyon oturumu (öğleden sonra).....	82
4) 23 Kasım 1922 tarihli birinci komisyon oturumu.....	94
5) 24 Kasım 1922 tarihli birinci komisyon oturumu.....	111
6) 25 Kasım 1922 tarihli birinci komisyon oturumu.....	130
7) 27 Kasım 1922 tarihli üçüncü komisyon oturumu.....	146
8) 28 Kasım 1922 tarihli üçüncü komisyon oturumu.....	147
9) 13 Ocak 1923 tarihli üçüncü komisyon oturumu.....	153
10) 27 Ocak 1923 tarihli üçüncü komisyon oturumu.....	156
11) 31 Ocak 1923 tarihli yabancılara uygulanacak rejim komisyonu ile iktisat ve maliye sorunları komisyonunun ortak oturumu.....	175

**B) Konferansın Kesintiye Uğraması Ve Kesinti Sonrası İç Ve Dış
Politikadaki Gelişmeler**

1) 21 Şubat 1923 tarihli TBMM gizli celse oturumu.....	181
2) 27 Şubat 1923 tarihli TBMM gizli celse oturumu.....	182

3) 2 Mart 1923 tarihli TBMM gizli celse oturumu.....	186
4) 3 Mart 1923 tarihli TBMM gizli celse oturumu.....	186
5) 4 Mart 1923 tarihli TBMM gizli celse oturumu.....	187
6) 5 Mart 1923 tarihli TBMM gizli celse oturumu.....	189
7) 6 Mart 1923 tarihli TBMM gizli celse oturumu.....	191

C) 8 Mart 1923 Tarihli Ankara'dan, Çağran Devletler Dışleri Bakanlarına Gönderilen Mektup Ve Konferansın Yeniden Toplanması

1) 28 Mart – 1 Nisan 1923 tarihleri arasında çağran devletler başkanlarıyla Japonya temsilcisinin İsmet Paşa'ya 8 Mart 1923 tarihli mektubuna karşılık olarak gönderdikleri birbirine eş mektuplar	198
2) 24 Nisan 1923 tarihli birinci komite oturumu.....	199
3) 27 Nisan 1923 tarihli birinci komite oturumu.....	202
4) 2 Mayıs 1923 tarihli ikinci komite oturumu.....	204
5) 7 Mayıs tarihli, Türk Temsilci Heyeti'nin Trakya Sınırlarına İlişkin Sözleşme'ye eklenmesini teklif ettiği ek maddeyi incelemekle görevlendirilmiş olan alt komite'nin 5 ve 7 Mayıs tarihlerinde yapmış olduğu oturumlar sonrası birinci komiteye göndermiş olduğu rapor.....	206
6) 8 Mayıs 1923 tarihli birinci komite oturumu.....	208
7) 12 Mayıs 1923 tarihli “Trakya Sınırlarına İlişkin Sözleşme” ile ilgili özel alt komite toplantısı.....	211
8) Konferansın 2. döneminde Yunan-Türk Onarımları Sorunu.....	212
9) 19 Mayıs tarihinde Türk ve Yunan Temsilci Heyetleri'ne yapılan teklif ve yaşanan gelişmeler.....	213
10) 26 Mayıs 1923 tarihinde General Pelle'nin başkanlığında Türk-Yunan onarımları konusunda gerçekleşen toplantı ve yaşanan gelişmeler.....	217
11) 27 Mayıs 1923 tarihli, Bulgaristan baş temsilcisinin ülke sorunları komisyonu başkanına sınır değişikliği konusunda gönderdiği mektup.....	229
12) 28 Mayıs tarihli ikinci komite oturumu ve yaşanan gelişmeler.....	230
13) 30 Mayıs 1923 tarihli Karaağaç sorununu incelemekle görevli alt komite oturumu.....	234
14) 4 Haziran 1923 tarihli birinci komite oturumu.....	238

15) 12 Haziran 1923 tarihli maliye sorunları uzmanlarının 3. raporu.....	238
16) 25 Haziran 1923 tarihli ikinci komite oturumu	241
17) 26 Haziran 1923 tarihli birinci komite oturumu.....	242
18) 3 Temmuz 1923 tarihli ikinci komite oturumu.....	245
19) 8 Temmuz 1923 tarihli, Türk ve Yunan temsilci heyetlerinin çağırılan devletler temsilci heyetleri başkanlarına gönderdikleri mektup.....	246
20) 17 Temmuz 1923 tarihli birinci komite oturumu (saat 17.00).....	249
21) 17 Temmuz 1923 tarihli ikinci komite oturumu (saat 18.00).....	251
22) 17 Temmuz 1923 tarihli üçüncü komite oturumu (saat 19.00) ve yaşanan gelişmeler.....	251
23) 24 Temmuz 1923 tarihli genel oturum.....	254

4. BÖLÜM: KARAAĞAÇ'IN TÜRKİYE'YE DEVİR TESLİMİ.....256

Sonuç.....	261
Ekler.....	264
Kaynakça.....	280
Özgeçmiş.....	291

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı Geçen Eser
a.g.m	: Adı Geçen Makale
BEO.	: Babıâli Evrak Odası Evrakı
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
çev.	: Çeviren
D:	: Dosya No
DH. ŞFR.	: Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi Belgeleri
G:	: Gömlek No
HR. HMŞ. İŞO.	: Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası
İ.DUİT.	: Dosya Usulü İradeler Tasnifi
km	: Kilometre
MV.	: Meclis-i Vükela Mazbataları
s.	: Sayfa
yy.	: Yüzyıl

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında Lozan Konferansı'nda Karaağaç ve Karaağaç'ın savaş tazminatı olarak Türkiye'ye verilmesi konu edilmiştir. Daha önce Lozan Konferansı'nı çeşitli boyutları ile ele alan birçok çalışma olmasına karşın Karaağaç'ın savaş tazminatı olarak Türkiye'ye verilmesi boyutuna odaklanan bir çalışma yapılmamıştır.

Dört bölümden meydana gelen çalışmanın birinci bölümde I. Dünya Savaşı ve Karaağaç'ın durumu; Karaağaç ve civarının, Bulgaristan'a Osmanlı tarafında savaşa girmesi için verilmesi ve de sonra geri alınmak istenmesi süreci açısından Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgeleri ışığında incelenmiştir.

İkinci bölümde; Türk Kurtuluş Savaşı, Edirne ve Karaağaç başlığı altında Türk Kurtuluş Savaşı ve savaşın kazanılmasından sonra Lozan Konferansı'na giden süreçte Mudanya Ateşkes Antlaşması'nda Karaağaç konusu ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde, Lozan Barış Konferansı ve Karaağaç Konusu; Karaağaç konusunun geçtiği Trakya Kara Sınırları konusunun görüşüldüğü oturumlar ile Karaağaç konusunun konferansın ileriki dönemlerinde ilişkili hale geleceği onarımlar (savaş tazminatı) konusunun görüşüldüğü oturumlar boyutları ile incelenmiştir. Yapılan bu incelemelerde Lozan Konferansı tutanakları ile Lozan'da bulunan Türk heyeti ile Ankara arasındaki yazışmalar temel alınmıştır. Ayrıca Lozan Konferansı'nın kesildiği dönemde Ankara'da özellikle TBMM'de yaşanan gelişmeler de TBMM tutanaklarından yararlanılarak sunulmaya çalışılmıştır. Bu bölümde ayrıca Lozan Konferansı'nın ve özellikle Karaağaç konusunun Türk basınındaki yansımaları üzerinde durulmuştur. Bu yansımaların yerel boyutu için dönemin Edirne basını (Paşaili, Trakya Bilgi Demeti, Ahali/Mehmet Sabri ve Arda gazeteleri) ulaşabilinen gazete sayıları açısından taranmış ve özellikle konu ile ilgili haberlerin bulunduğu "*Paşaili Gazetesi*"nin haberleri kullanılmıştır. Yansımaların ulusal boyutu için ise Ebru GÜR'ün "*Lozan Konferansı'nın Türk Basınına Yansımaları*" adlı yüksek lisans çalışmasından faydalanılmıştır.

Dördüncü bölümde; Karaağaç'ın Türkiye'ye Devir Teslimi başlığı altında Lozan Konferansı sonucunda imzalanan barış antlaşması uyarınca Karaağaç ve çevresinin Türkiye'ye teslimi süreci Genelkurmay Başkanlığı ATASE Arşivi belgelerine dayanan

ve Veysi AKIN tarafından hazırlanan “*Trakya'nın Türklere Devir Teslimi*” adlı çalışmasından yararlanılarak ele alınmıştır.

Yararlanılan tüm bu kaynakların yanı sıra Karaağaç konusu ile ilgili olarak Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi de taranmış fakat burada bulunan belgelerin daha ziyade 1923 sonrasına ilişkin olması nedeni ile bu belgeler çalışmada kullanılmamıştır.

Çalışmanın ekler kısmında; çalışmada kullanılan belgelerden ve gazete haberlerinden bazıları ile konu ile ilgili çeşitli fotoğraflar yer almaktadır. Ekler kısmında bulunan ve Tefik BIYIKLIOĞLU'nun “*Trakya'da Milli Mücadele*” adlı eserinin ikinci cildinin ekler kısmında bulunan Karaağaç ve çevresindeki sınır değişimlerini gösteren kroki, konunun görsel olarak algılanması açısından çok önemli bir materyaldir.

Tez konusunun belirlenme sürecinde ve çalışmanın her aşamasındaki desteği ve sabrından dolayı değerli hocam Prof. Dr. Tülay Âlim BARAN'a, kolaylık ve yardımlarından dolayı Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü çalışanlarına, tezle ilgili teknik yardımlarından dolayı Sayın Prof. Dr. İbrahim SEZGİN'e ve Sayın Nurullah TURAN'a teşekkürü bir borç bilirim.

13.12.2014, Edirne

Onur EREN

ABSTRACT

Edirne (along with Karaağaç) which was lost at the end of I. Balkan War was retrieved at the end of II. Balkan War. In the I. World War, Karaağaç and it's surroundings was given to Bulgaria as a spurring element to encourage Bulgaria to enter World War I on the side of Ottoman Empire and it's allies. After the successful end of Turkish National Independence War by Mustafa Kemal's leadership, Karaağaç was inserted in Turkey's borders as a war reparation in Lausanne Peace Conference (1923).

Karaağaç issue in Lausanne Peace Conference (1923) and handling over term of Karaağaç as a war reparation was studied in this thesis. There are some main reasons why Karaağaç was important for Turkey. The first reason was transportation, the second reason was military, and the third was economic.

Key Words: Edirne, Karaağaç, Lausanne Peace Conference, War Reparation

ÖZET

I. Balkan Savaşı sonucunda Edirne ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun elinden çıkan Karaağaç, II. Balkan Savaşı sonrasında Edirne ile birlikte geri alınmıştır. I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı ve müttefiklerinin yanında savaşa girmesi için Bulgaristan'a verilen Karaağaç ve civarı, Mustafa Kemal liderliğindeki Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın başarıya ulaşmasının ardından, Lozan Barış Konferansı'nda savaş tazminatı olarak Türkiye sınırlarına dâhil edilmiştir.

Bu tez çalışmasında Lozan Barış Konferansı'nda Karaağaç konusu ve Karaağaç'ın savaş tazminatı olarak Türkiye'ye verilmesi süreci incelenmiştir. Karaağaç birkaç ana nedenden dolayı Türkiye için önemli olmuştur. Bir; ulaşım, iki; askeri, üç; ekonomik.

Anahtar Kelimeler: Edirne, Karaağaç, Lozan Barış Konferansı, Savaş Tazminatı.

GİRİŞ

24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması hükümleri doğrultusunda 15 Eylül 1923'te Türkiye'ye teslim edilen Karaağaç yerleşimi, Edirne şehir merkezine 4 km uzaklıktadır.¹ Karaağaç, kuzeyde Meriç Nehri, güney, batı ve doğu yönünde ise Yunanistan sınırları ile çevrilidir.²

Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa kıtasındaki ilk başkenti olan Edirne şehri Balkan yarımadasının güneydoğu köşesini oluşturan Trakya* yöresinde Tunca ve Arda Nehirleri'nin, Meriç Nehri'ne kavuştuğu noktada bulunmaktadır. Edirne'nin, İstanbul'a olan uzaklığı, karayolu ile 232, demiryolu ile 318 km'dir.³

Edirne'nin tarihine bakıldığında şunlar görülmektedir: Trak* kabilelerinden olan Odrisler, M.Ö. 1200 sonralarında Edirne'nin bulunduğu yerde açık bir şehir veya pazaryeri kurmuş, sonradan Makedonyalılar burayı Orestler'in bir kolonisi haline getirmişler ve şehre Orestia, varoşlarına ise Gonnoi adını vermişlerdir. Bazı kaynaklar da buraya Odrisya, Orestas ve Uscudama adlarının verildiği de belirtilmektedir.⁴

Edirne genelindeki yerleşimler konusundaki bilgiler bu şekilde iken Karaağaç özelindeki ilk yerleşimler hakkındaki bilgiler; Karaağaç'ın, antik Orestiada şehrinin

¹ Rabia Erdoğan, "Dünden Bugüne Karaağaç", *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı:44, Cilt:8, Türkiye Ekonomik Ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, Ağustos 1997, s. 29 – 33

² Ratıp Kazancıgil, *Edirne Mahalleleri*, Türkiye Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları, İstanbul, 1992, s. 199

* Trakya: Trak kabilelerinin oturmuş oldukları ülkedir. Trakya'nın sınırları, doğuda Ege denizi, Marmara Denizi ve Karadeniz kıyılarından, batıda Balkan dağları ile Struma nehrine kadar uzanmaktadır. Bugün Türkiye, Bulgaristan ve Yunanistan arasında taksim edilmiş olan bu bölge, bugünkü Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ'ı içine alan bölgenin üç katı büyüklüğündedir; Afif Erzen, *İlkçağ Tarihinde Trakya*, Arkeoloji Ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1994, s. 7 -13; Abidin Özmen, *Trakya*, T.C. İçişleri Bakanlığı Yayınları Seri: IV Sayı:2, Ankara, 1949, s. 3 – 4

³ Besim Darkot, "Edirne, Coğrafi Giriş", *Edirne: Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Atatürk, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s. 1

* Trak(lar): Kökenleri mitolojik bir kral olan Orpheus'a dayandırılan Traklar; eskiçağlarda Trakya'da kabileler halinde yaşamışlardır. Traklar, Herodot'un tanımlamasına göre Hintlilerden sonra dünyanın en büyük halkıdır ve birlik olup bir lider etrafında toplanabilirlerse yenilmez bir güç haline gelip dünyanın en kuvvetli halkı olabilirlerdi. Mustafa H. Sayar, "Trakya ve Traklar", *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı:173 Mayıs 2008, İstanbul, s. 58–62

⁴ M. Tayyib Gökbilgin, "Edirne", *İslam Ansiklopedisi C. 10*, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 425; Arif Müfid Mansel, "İlkçağda Edirne", *Edirne: Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Atatürk, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s. 21 – 22

kalıntıları üzerine kurulmuş olduğu ve Yunan mitolojisinde adı geçen Troya savaşı kahramanlarından Agamemnon'un oğlu Orestes adına isimlendirildiği şeklindedir.⁵

Makedonya Krallığı'nın Romalılar tarafından ortadan kaldırılmasından (M.Ö. 168) sonra Trakya, Roma İmparatorluğu'nun nüfuzu altına girmiş ve Roma İmparatoru Claudius zamanında (M.S. 44 – 46) Roma İmparatorluğu'nun bir eyaleti (Provincia Thracia) haline getirilmiştir. Roma'ya bağlı valilerce yönetilen Trakya Eyaleti'nin merkezi, bugünkü Marmara Ereğlisi olan Perinthus'tadır. M.S 123–124 yılında Trakya'yı ziyaret eden Roma İmparatoru Hadrianus, Orestia yerleşim yerini, şehir hukukuna tabi kılmış ve bu şehre kendi adını vermiştir. Böylece Orestia şehri bu olaydan sonra "Hadrianapolis" olarak anılmaya başlamıştır.⁶

MS 395'te Roma İmparatorluğu ikiye ayrıldığı zaman bütün Balkan yarımadası gibi Trakya ve Hadrianapolis de Bizans İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altına girmiştir. Bu tarihten sonra birçok kez el değiştiren Hadrianapolis MS 5. asırda Hunlar, MS 6. asırda da Avarlar tarafından işgal edildikten sonra tekrar Bizans İmparatorluğu'nun eline geçmiştir.

MS 7. asrın ikinci yarısında bir ara Bulgarların eline geçen Hadrianapolis, birkaç kez yakılıp yıkıldıktan sonra yine Bizans İmparatorluğu'nun hâkimiyetinde kalmıştır.⁷

Hadrianapolis ismi yaygınlık kazanmakla birlikte Orestia ve Orestas ismi hiç unutulmamış hatta geç Bizans dönemi kayıtlarında dahi kullanılmıştır. İslam kaynaklarında ise Hadrianapolis'ten bozma "Edrenos", "Edranoboli" isimleri kullanılmıştır. "Edrenos" ve "Edranoboli" zamanla "Erdene" daha sonrada "Edirne" şekline dönüşmüştür.⁸

14. yüzyıl başlarında, İran'da İlhanlılar İmparatorluğu, Balkanlar'da ve Batı Anadolu'da da Bizans imparatorluğu iç karışıkların etkisi altında bulunmaktadır. Bu iki imparatorluğun ortasında, Anadolu'da bulunan Anadolu Selçuklu Devleti de İran İlhanlı İmparatorluğu'na bağımlı bir durumdadır.

⁵ Rabia Erdoğan, a.g.m. , s. 29

⁶ Arif Müfid Mansel, a.g.m. , s. 21 – 23

⁷ Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, Bellek Yayınları, Edirne, 2011, s. 9 – 10

⁸ M. Tayyib Gökbilgin, a.g.m. , s. 425

Bu genel durum içerisinde Bizans İmparatorluğu ile Anadolu Selçuklu Devleti arasında yaşayan Türk boyları, gazi önderlerin (Alplerin) çevresinde toplanarak, Bizans İmparatorluğu'ndan koparttıkları Batı Anadolu topraklarında çeşitli beylikler kurmuşlardır.⁹ .

Bu beyliklerden birisi de temellerini Ertuğrul Gazi'nin attığı ve oğlu Osman Bey'in kurduğu Söğüt ve Domaniç merkezli "Osmanlı Beyliği"dir.¹⁰

Osman Bey, (1299 – 1326) yılları arasında Karacahisar, İnegöl, Yenişehir ve Bilecik'i fethetmiş ve beylik sınırlarını genişletmiştir.¹¹

Osman Bey'in ardından beyliğin başına geçen oğlu Orhan Bey zamanında (1326 – 1362), Bursa (1326), İznik (1329 – 1330), Gemlik (1334), alınmış ve beylik merkezi Bursa'ya taşınmıştır.¹² Başkentini Bursa'ya taşınmasının ardından 1336 – 1340 yılları arasında Karesi Beyliği ele geçirilmiştir.¹³

Bu sıralarda, Bizans tahtında hak iddia ederek Edirne yakınlarındaki Dimetoka'da kendini İmparator ilan eden Kantakuzen, Sırlara karşı Orhan Bey'den yardım istemiştir. Orhan Bey de oğlu Süleyman Paşa komutasındaki 20.000 kişilik kuvveti Kantakuzen'e yardım olarak göndermiştir.

Süleyman Paşa komutasındaki kuvvet, 1352 yılında Rumeli'ye geçtikten sonra Kantakuzen kuvvetleri ile birleşerek Sırları yenmiş ve kuşatma altındaki Edirne'yi kurtarmıştır.

Bu yardım karşılığında Kantakuzen, Süleyman Paşa'ya Çimpe kalesini vermiştir.¹⁴ Fakat Sırp tehlikesinin bertaraf edilmesinin ardından Kantakuzen, Süleyman

⁹ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300 -1600)*, Çeviren: Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, 2009, İstanbul, s. 9 – 14

¹⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I. Cilt*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, 1982, s. 93 – 104

¹¹ Ahmet Şimşirgil, *Birinci Kaynaklardan Osmanlı Tarihi, Kayı Tarih Ve Düşünce Kitapları*, İstanbul, 2004, s. 15 – 51

¹² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e. , s. 117 – 123

¹³ Donald Edgar Pitcher, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası*, Çeviren: Bahar Tırnakçı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 65 – 66

¹⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e. , s. 155 – 156

Paşa kuvvetlerini Çimpe kalesinden ve Rumeli'den çıkarmak istemiş ve bu amaçla para dahi teklif etmiştir. Süleyman Paşa bu teklifi reddetmiştir.¹⁵

Çimpe kalesini Anadolu'dan gelen taze kuvvetlerle güçlendirmeye çalışan Süleyman Paşa, 1354 yılında Gelibolu kalesinin bazı duvarlarını yıkan depremden faydalanarak Gelibolu kalesini ele geçirmiştir.¹⁶

Gelibolu'nun bu şekilde fethedilmesinin ardından aynı yıl içerisinde Doğu Trakya'daki kaleler, Edirne ile İstanbul'un bağlantısını kesmek amacı ile alınmış ve bu şekilde Edirne'nin fethine zemin hazırlanmıştır.¹⁷

Süleyman Paşa'nın ve Orhan Bey'in ölümlerinin ardından beyliğin başına geçen I. Murad ve komutanları farklı istikametlerden Edirne'nin üzerine yürümüşlerdir. Türk kuvvetlerini Edirne yakınlarında karşılayan Rumlar yaşanan savaşı kaybetmiş ve Edirne kalesine sığınmışlardır. Edirne tekfurunun gizlice kentten ayrılmasının ardından Edirne şehrinin kapıları açılmış ve şehir I. Murat'a teslim edilmiştir.(1361)¹⁸

Edirne'nin alınmasının ardından, Osmanlı kuvvetleri, 1362–1368 yılları arasında, Dimetoka, Gümölcine, Filibe, Yanbolu, Aydos, Vize, Kırkkilise ve Pınarhisar gibi kentleri içine alan Balkanlara kadar olan Doğu Rumeli ve Kuzey Trakya'yı; 1371–1375 yılları arasında da İskeçe, Kavala, Drama gibi şehirleri içine alan Batı Trakya ve Makedonya düzlüklerini fethetmiştir.

Civar coğrafyada fetihlere devam eden Osmanlı kuvvetleri, 1375 – 1380 arasında da Anadolu'da, Germiyan ve Hamidili (Hamidoğulları) Beyliklerinin bazı bölgelerini; 1385 – 1389 yılları arasında da İştıp, Manastır, Ohri, Sofya, Tırnova, Niğbolu ve Şumnu gibi şehirleri içine alan Makedonya dağlık bölgesi, Sırbistan ve Bulgaristan'ı fethetmiştir¹⁹

¹⁵ Necdet Öztürk, "Rumeli'ye Çıkışımız" *Türklerin Rumeli'ye Çıkışının 650. Yıldönümü Sempozyumu Kitabı*, Rumeli Türkleri Kültür Ve Dayanışma Derneği Yayını, İstanbul, 2002, s. 39 – 46

¹⁶ Halil İnalçık, a.g.e. , s.15

¹⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e. , s. 157 – 158; Halil İnalçık, a.g.e. , s.16

¹⁸ Halil İnalçık, "Edirne'nin Fethi" *Edirne'nin 600. Yıl Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1993, s. 137 – 159

¹⁹ Donald Edgar Pitcher, a.g.e. , s. 70 – 76

Yapılan fetihlerle birlikte Osmanlı yönetimi fethedilen topraklara Anadolu Türkleri yerleştirme siyaseti izlemiştir. Bu siyaset Avrupa’da Osmanlı yayılmasına katkı sağlamıştır.²⁰

I. Murat’ın ardından Osmanlıların başına geçen I. Beyazıt döneminde (1389 – 1403) Anadolu’da, Aydınoğulları, Saruhanoğulları, Menteşeoğulları, Hamidoğulları, Germiyanogulları, Karamanoğulları gibi beylikler ele geçirilmiştir. Anadolu’da yapılan bu fetihlerin ardından Rumeli’de, Tırnova, Vidin, Krotova, Üsküp, Selanik, Teselya ve Güney Arnavutluk fethedilmiştir. Tüm bu fetihlerin yanında, Beyazıt döneminde Eflak Prensiği Osmanlı’nın haraçgüzarı haline getirilmiş ve İstanbul çeşitli defalar kuşatılmıştır.²¹

1402 yılında, Timur komutasındaki Moğol kuvvetleri ile Yıldırım Beyazıt komutasındaki Osmanlı kuvvetleri arasında yapılan Ankara Savaşı’nı Osmanlılar kaybetmiştir.²²

Bu yenilginin ardından Anadolu’da, Osmanlılar tarafından daha önce alınan beylikler yeniden kurulmuştur. Rumeli’de de Bizans, Sırbistan, Eflak ve Arnavutluk beyleri Osmanlılar tarafından daha önce fethedilen topraklarının büyük bir bölümünü elde etmişlerdir.²³

Yıldırım Beyazıt’ın 1403 yılındaki ölümünün ardından Osmanlı şehzadeleri arasında yaşanan saltanat mücadelesini Çelebi Mehmet kazanmıştır.²⁴

Çelebi Mehmet ve ondan sonra Osmanlı Devleti’nin başına geçen II. Murat dönemlerinde (1413–1451) Ankara Savaşı yenilgisi nedeniyle Osmanlıların elinden çıkan topraklar büyük oranda tekrar ele geçirilmiştir.²⁵

²⁰ Halil İncalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300 -1600)*, Çeviren: Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, 2009, İstanbul, s.16

²¹ Halil İncalcık, “Bayezid I” *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Cilt 5*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, s.231 – 234; Halil İncalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300 -1600)*, Çeviren: Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, 2009, İstanbul, s. 15 – 22; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e. , s. 260 – 323; Donald Edgar Pitcher, a.g.e. , s.76 – 89

²² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e. , s. 309 – 316

²³ Halil İncalcık, a.g.e. , s. 24; Donald Edgar Pitcher, a.g.e. , s. 100

²⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e. , s. 320 – 347

²⁵ Halil İncalcık, a.g.e. , s. 24 – 29; Halil İncalcık, “Murat II”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Cilt 31*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, s. 164 – 171; Donald Edgar Pitcher, a.g.e. , s. 99 – 113

II. Murat'ın oğlu II. Mehmet devrinde İstanbul fethedilerek (1453) Bizans İmparatorluğu ortadan kaldırılmış ve İstanbul Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti yapılmıştır. İstanbul'un fethinin ardından Balkanlarda, Sırbistan, Bosna'nın önemli bir bölümü ve Güney Yunanistan'daki bütün küçük prenslikler fethedilmiş, Karadeniz'in kuzey batısında bulunan Romanya prensliklerinden Boğdan Osmanlı'nın vassalı haline getirilmiştir (1455–1468). Yine Karadeniz'in kuzeyinde bulunan Kırım'daki Ceneviz üsleri ele geçirilmiş ve yerel Tatarlar egemenlik altına alınmıştır (1475–1478). Balkanlar ve Karadeniz'in kuzeyinde yaşanan bu gelişmelerin ardından Amasra, Kastamonu, Sinop ve Karamanoğlu Beyliği toprakları ele geçirilmiş, Trabzon Rum İmparatorluğu ortadan kaldırılmış ve Akkoyunlu Devleti'ne karşı elde edilen zafer sonrası Osmanlı sınırları Anadolu'da Fırat nehrine kadar uzanmıştır (1461–1473).²⁶

İstanbul'un fethinden sonra Edirne'nin durumuna bakıldığında, Edirne'nin Avrupa seferleri için bir üs olarak kullanıldığı, sultanın kışlarını burada geçirdiği, Sultan Mehmet'in oğulları Beyazıd ve Mustafa'nın görkemli sünnet düğünlerinin burada yapıldığı bilinmektedir. Edirne 1457 yılında çıkan bir yangında yerle bir olduktan sonra Sultan Mehmet, Edirne'nin yeniden inşası için gerekli talimatı vermiş, inşa çalışmalarını bizzat Edirne'ye gelerek yerinde incelemiştir. Sultan Mehmet ayrıca Edirne'de yeni bir saray ve Meriç üzerinde bir köprü yapılmasını sağlamıştır. Bunların yanı sıra Sultan Mehmet'in eşi ve kızı Edirne'ye birer cami yaptırmıştır.²⁷

II. Mehmet'in yerine geçen II. Beyazıd döneminde ise iç ve dış politikada genel olarak ihtiyatlı ve uzlaşmacı bir çizgi izlenmekle birlikte Karadeniz'in kuzeyinde; Akkirman ve Kili (1484), Mora'da; Modon, Koron ve İnebahtı limanları (1499–1503) ele geçirilmiştir. Yine bu dönemde büyük bir ekonomik gelişme ve şehirleşme yaşanmış, ordu modernize edilerek ileride yapılacak fetihlere hazır hale getirilmiştir.²⁸

İhtiyatlı ve uzlaşmacı bir çizgi izleyen II. Beyazıd'dan sonra gelen I. Selim (Yavuz) döneminde, Osmanlı İmparatorluğu'nda egemen olmayan inançların

²⁶ Colin Mcevedy, *Ortaçağ Tarih Atlası*, Çev: Ayşen Anadol, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004, s. 94; Donald Edgar Pitcher, a.g.e. , s.115 – 146; Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300 -1600)*, Çeviren: Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, 2009, İstanbul, s. 32

²⁷ Nicolae Jorga, *Fatih Ve Dönemi Büyük Türk*, Çev: Nilüfer Epçeli, Çev Kontrol: Kemal Beydilli, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 228

²⁸ Halil İnalçık, a.g.e. , s. 35 – 38

yayılmasını destekleyen Osmanlı'nın doğu komşusu Şii Safevi devleti üzerine sefer düzenlenmiş, meydana gelen savaşı Osmanlı kazanmıştır.²⁹

1516 – 1517 yılları arasında Erzurum'dan Diyarbakır'a kadar olan dağlık bölge Osmanlı hâkimiyeti altına girmiştir.

Yine Yavuz Sultan Selim döneminde Anadolu ile Suriye arasında bulunan Dulkadiroğluları beyliği ortadan kaldırılmıştır. Bu beyliğin ortadan kaldırılmasının sonucu olarak Suriye ve Mısır'ı yöneten Memlûklüler ile komşu olunmuş, komşuluk ilişkisinin getirdiği çatışma ortamı sonucu Memlûklüler ile 1516 ve 1517 yıllarında yapılan savaşlar ile Suriye, Mısır ve Hicaz (Mekke-Medine) Osmanlı hâkimiyetine girmiştir.

Arap ülkelerinin özellikle de Mekke ve Medine'nin Osmanlıya katılmaları ile Osmanlı İmparatorluğu artık bir İslam halifeliğine dönüşmüştür. Yapılan fetihlerin sonucu olarak da dünyanın en zengin ticaret yolu Osmanlıların eline geçmiş, Osmanlı Devleti'nin geliri 2 katına çıkmıştır. Sarayın ihtiyat hazinesi dolup taşmıştır. Bu kaynaklar I. Süleyman'ın (Kanuni) dünya çapındaki fetih planlarına olanak sağlamıştır.

1520 – 1566 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nu yöneten Kanuni Sultan Süleyman döneminde 1521'de orta Avrupa'nın komşusu durumunda olan Belgrat, 1522'de de Rodos adası alınmıştır.

1526'ya gelindiğinde Osmanlı Budin'i alarak Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun merkezi Viyana'yı tehdit eden bir pozisyon elde etmiş, 1533 yılında Tunus fethedilmiştir.

1534 – 1535 seferinde Sultan Süleyman, Tebriz ve Bağdat'ı almış ve Azerbaycan ile Irak'ı ilhak etmiştir. Basra Emiri'nin 1538 de bağlılığını bildirmesiyle, Basra körfezinin denetimini ele geçiren Osmanlılar, Ortadoğu'dan Hindistan'a giden bütün yolları denetimleri altına aldıktan sonra 1555'te de Bağdat'ın kontrolünü ele geçirmişlerdir.³⁰

²⁹ Donald Edgar Pitcher, a.g.e. , s. 150

³⁰ Halil İnalçık, a.g.e. , s. 22 – 43

Tunus'un alınmasından sonra Kuzey Afrika fetihlerine devam eden Osmanlı donanması, 1538'de Haçlı donanması karşısında elde ettiği Preveze Deniz Zaferi ile Akdeniz'in hâkimi konumuna gelmiştir.³¹ Osmanlı ileri bir tarihte 1570 yılında da Kıbrıs adasını almıştır.³²

Kanuni Sultan Süleyman'ın 1566 tarihinde, veziri Sokullu Mehmet Paşa'nın da 1579'daki ölümünden sonra Osmanlı imparatorluğu, bazı toprak kazanımları elde etmiş olmasına rağmen çeşitli nedenlerin etkisi ile bir duraklama dönemine girmiştir.³³

Osmanlı'nın Viyana'yı ikinci kez kuşattığı 1683 yılına kadar devam eden duraklama devrinde iç isyanlar, İran ile yapılan savaşlar, Avusturya ve Lehistan seferleri, Girit muharebeleri gibi gelişmeler yaşanmış ve Girit adası fethedilmiştir.³⁴

1683 yılında Osmanlılarca gerçekleştirilen ve başarısızlıkla sonuçlanan II. Viyana kuşatmasından, 1792'de Rusya ile Osmanlı arasında yapılan Yaş Antlaşması'na kadar olan dönemde Osmanlılar çeşitli toprak kayıpları yaşamıştır.³⁵

1789 Fransız ihtilalinin yaydığı hürriyet, eşitlik ve milliyetçilik fikirlerinin etkisi ile 1792 Yaş Antlaşması sonrası dönemde, Sırp 1803 yılında Osmanlı yönetimine isyan etmiştir. İsyan bastırılmıştır. 1807–1812 Osmanlı-Rus harbi sonucu imzalanan antlaşma ile Osmanlılar Baserabya'yı Ruslara bırakmıştır.³⁶

1803 Sırp isyanının ardından Rumlar, Fransız devriminin etkisi ve Rusya'nın da özendirilmesi ile "Megali İdea"yı gerçekleştirmek için örgütlenmeye başlamış ve 1821'de Mora'da ayaklanmıştır.

Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa isyanı bastırmıştır. Fakat büyük devletlerin karışması ile olay uluslar arası bir nitelik kazanmıştır. İngiltere, Rusya ve

³¹ Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Komisyonu, *Tarih III (Yeni ve Yakın Zamanlar)*, Devlet Matbaası İstanbul, 1933, s. 49; Halil İnalçık, a.g.e. , s. 41

³² Halil İnalçık, a.g.e. , s. 45

³³ Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Komisyonu, a.g.e. , s. 114; Halil İnalçık, a.g.e. , s. 220

³⁴ Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Komisyonu, a.g.e. , s. 115 – 118

³⁵ Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Komisyonu, a.g.e. , s. 140 – 187; Halil İnalçık, a.g.e. , s. 229 – 230

³⁶ Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Komisyonu, a.g.e. , s. 200 – 201

Fransa'nın aldıkları ortak kararları yerine getirmeyen İbrahim Paşa'nın donanması Navarin'de 20 Ekim 1827'de yakılmıştır. Gelişmelerden yararlanmak isteyen Rusya, Osmanlı'ya savaş açmıştır.³⁷

Osmanlı-Rus savaşı sonrası 14 Eylül 1829 imzalanan Edirne Antlaşması ile Kafkasya'da Çerkezistan bölgesi Rusya'ya bırakılmış, Sırbistan'a özerklik verilmiş ve Eflak ve Boğdan'ın özerklikleri genişletilmiştir.³⁸

Edirne Antlaşması ile ayrıca, Yunanistan'ın bağımsız bir devlet olarak kurulmasını öngören 22 Mart 1829 tarihli Londra Protokolü kabul edilmiştir.³⁹

Fransa, 1830 yılında Cezayir'i, Osmanlı'nın Mısır valisi Mehmet Ali Paşa kuvvetleri de Suriye'yi işgal etmiştir. Asi ilan edilen Mısır valisi kuvvetleri ile yapılan çarpışmayı Mısır valisi kuvvetleri kazanmıştır. Bu gelişmeler üzerine Osmanlı yönetimi, büyük devletlerin desteğini isteyerek Mısır valisi ile bir antlaşma yapmıştır.

Osmanlı yönetimi, Mısır valisi karşısında yardım istediği Rusya'ya, 1833 tarihli Hünkâr İskeleyi Antlaşması ile Rusya lehine gerekli hallerde Çanakkale boğazını kapatmayı taahhüt etmiştir.

Mısır valisinin Osmanlı aleyhindeki faaliyetlerinin devam etmesi sonucu Osmanlı yönetimi, Balta Limanı Ticaret Antlaşması (1838) ile İngiltere'ye birtakım ayrıcalıklar vermiş ve Mısır valisine karşı İngiltere'nin desteğini sağlamıştır. Bu gelişmelerle birlikte Osmanlı ordusu Mısır valisi kuvvetleri karşısında yenilmiştir. Fakat büyük devletlerin desteği ile Mısır valisine verilen bazı ayrıcalıklar ile Mısır, Osmanlı toprağı olarak kalmıştır.⁴⁰

1839 tarihinde Osmanlı yönetimi, çeşitli etnik unsurların bağımsızlık hareketlerini ve imparatorluktan ayrılma çabalarını engellemek amacıyla Tanzimat Fermanı'nı ilan etmiştir. Fermanda, Müslüman ve Hıristiyan tüm tebaanın ırz, namus, can ve mal güvenliğinin sağlanması, vergi düzeninin usulüne göre ayarlanması ve toplanması,

³⁷ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789–1999)*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 130 – 183

³⁸ Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Komisyonu, a.g.e. , s. 203

³⁹ Rifat Uçarol, a.g.e. , s. 130 – 183

⁴⁰ Rifat Uçarol, a.g.e. , s. 130 – 183

askerlik ödevinin düzenli bir usule bağlanması konularına yer verilmiştir. Tanzimat fermanında, Osmanlı tebaasını, ırk ve din farkı gözetmeksizin kaynaştırmak hedeflenmiştir.⁴¹

Hünkâr İskeleyi Antlaşması'nın değiştirilmesini isteyen İngiltere, Avusturya, Fransa ve Prusya'nın girişimleri sonucu Rusya'nın da katılımı ile 1841'de Londra'da toplanan bir konferansta boğazların yabancı savaş gemilerine kapalılığı esas kabul edilmiş, yabancı ticaret gemilerinin boğazlardan geçişi ise serbest bırakılmıştır. Bu hükümlerin uygulanması Osmanlı'nın tarafsız kalması durumunda geçerli olacak, Osmanlı, gireceği bir savaşta boğazları, istediği devletin savaş gemilerine açma hakkına sahip olacaktır.

1848 yılındaki Eflak-Boğdan ayaklanmaları, sonrasında da Macar mültecileri ve Kutsal Yerler sorunu gibi gelişmelerin etkisiyle 1853'te Osmanlı ile Rusya arasında Kırım Savaşı başlamıştır.⁴²

Kırım savaşı sonrası imzalanan Paris Antlaşması hükümlerine uymak istemeyen ve Osmanlı aleyhinde Slavlık ve Hıristiyanlık propagandası yapan Rusya'nın, 1870 Fransa-Almanya savaşı sonrası ortamında Sırp ve Karadağ beylerini, Osmanlı üzerine kışkırtması sonucu 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı başlamıştır.⁴³

Savaş içinde yaşanan gelişmelere bağlı olarak 14 Şubat 1878'de Birinci Meşrutiyet devri sona ermiştir ve 3 Mart 1878'de 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı'nı sona erdiren Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması imzalanmıştır.⁴⁴

Bu anlaşma yürürlüğe girmeden, taraflar arasında gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda 13 Temmuz 1878'de Berlin Antlaşması imzalanmıştır.⁴⁵

Berlin Antlaşması'nın hükümleri özetle şu şekildedir:

⁴¹ Enver Ziya Karal, *Tanzimat-ı Hayriye Devri*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul 1999, s. 5-8

⁴² Rifat Uçarol, a.g.e. , s. 183 - 207

⁴³ Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Komisyonu, a.g.e. , s. 257 - 258

⁴⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi VIII. Cilt*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, 1983, s. 241; Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Alkım Yayınları, İstanbul, 2006, s. 516 -525

⁴⁵ Fahir Armaoğlu, a.g.e. , s. 516 -525; Rifat Uçarol, a.g.e. , s. 35

- Ayastefenos Antlaşması ile kurulan Bulgaristan, üç bölgeye ayrılacaktır. Birinci bölgede; Osmanlı egemenliği altında özerk vergi veren sınırları daraltılmış bir Bulgaristan prensliği kurulacaktır. Bulgaristan Prensi, halk tarafından seçilecek ve Osmanlı Devleti tarafından onaylanacaktır. Bu prens, büyük devletlerin hanedanlarına mensup olmayacaktır. Antlaşmadan itibaren Bulgaristan'da, Osmanlı askeri bulunmayacaktır. İkinci bölgede; balkanların güneyinde Doğu Rumeli adını alacak bir eyalet kurulacaktır. Bu eyalet, doğrudan Osmanlı Devleti'ne bağlı olacaktır. Eyaletin başında Osmanlı Devleti tarafından beş yıl süreyle atanacak olan ve büyük devletlerin de kabul edeceği bir Hıristiyan vali bulunacaktır. Üçüncü bölge de Makedonya* adı verilen bölgedir. Bu bölge ıslahat yapılması şartıyla Osmanlı Devleti'ne verilecektir.
- Osmanlı Devleti, Girit'te, 1868'de uygulamaya başladığı özerkliği geliştirecektir.
- Osmanlı Devleti, Yunanistan'a bir miktar toprak verecektir. Bu konu iki devlet arasında ayrıca görüşülecektir.
- Bosna-Hersek, Osmanlı Devleti'ne bağlı kalacak fakat Avusturya-Macaristan devleti tarafından işgal edilecek ve yönetilecektir.
- Karadağ bağımsızlık elde edecek ve Karadağ'ın sınırları yeniden çizilecektir.
- Sırbistan bağımsızlığını kazanarak, sınırlarına Niş'i de katacaktır.
- Romanya bağımsız olacak, Baserabya'yı Rusya'ya verecek, buna karşılık Dobruca'yı alacaktır.
- Tuna nehrinde ticaret ulaşımı serbest olacak ve buradaki ticaret ulaşımı devletlerarası bir komisyon tarafından yürütülecektir. Bununla birlikte nehir, savaş gemilerine kapalı olacaktır.
- Osmanlı Devleti, Kars, Ardahan ve Batum'u Rusya'ya verecektir. Rusya da Eleşkirt ve Beyazıt'ı Osmanlı Devleti'ne iade edecektir.
- Osmanlı Devleti, Katur'u İran'a verecektir.
- Osmanlı Devleti, Ermenilerin yaşadığı Anadolu illerinde ıslahat yapacaktır.

* Makedonya; Osmanlı İmparatorluğu'nun Selanik, Manastır ve Kosova eyaletlerine Balkan devletleri tarafından verilen isimdir. Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Alkım Yayınları, İstanbul, 2006, s. 580 - 588

- Boğazlarda 1841 Londra Antlaşması'nın esasları devam edecektir.
- Savaş tazminatı için Osmanlı ile Rusya arasında bir antlaşma yapılacaktır.⁴⁶

Berlin Antlaşması ile oluşturulan düzen taraflardan hiçbirini memnun etmemiştir. Rusya, istediği kadar güçlü bir Slav devleti kuramamış, Avusturya ise Bosna Hersek'i sınırları içine katamamıştır. Bosna Hersek'in Avusturya yönetimi altına girmesi, Sırbistan'ın ulusçu duygularını körüklemiştir.⁴⁷

1885'te özerk Doğu Rumeli içinde bulunan Filibe'de çıkan ayaklanma sonrasında yaşanan gelişmeler sonucunda Doğu Rumeli, Bulgaristan Prensiği tarafından ilhak edilmiştir. Bu ilhak sonrası Bulgaristan'ın sınırları Makedonya'ya kadar genişlemiştir. Bulgaristan'ın Makedonya'yı da ele geçirme ihtimalinin ortaya çıkması üzerine Sırbistan, aynı yıl Bulgaristan'a saldırmış fakat yenilmiştir. Bulgaristan'ın güçlenmesini istemeyen Avusturya'nın müdahalesi sonucu Bulgaristan, bu savaş sonucu herhangi bir toprak kazancı elde edememiştir.⁴⁸

1903 yılında, Balkan devletlerinin Makedonya olarak isimlendirdiği Osmanlı İmparatorluğu'nun Selanik, Manastır ve Kosova eyaletlerinde, uzun yıllardır devam eden ve şiddeti iyice artan soygun, adam kaçırma ve dağa kaldırma olayları sonucunda Avusturya ve Rusya bir araya gelerek Makedonya'da yaşanan olayları görüşmüştür. Görüşme sonucunda daha önce İngiltere tarafından önerilen bir plan bazı değişikliklerle birlikte kabul edilmiştir.

Planda; bölgedeki Türk valisinin yanında Hıristiyan ahalinin şikâyetlerini dinlemek üzere biri Avusturyalı biri Rus iki memur görevlendirilmesi, bölgedeki jandarma örgütünün başına yabancı bir general getirilmesi, bölgenin idari bölümlenmesinde bazı değişiklikler yapılması, işlenmiş olan suçların incelenmesi için Hıristiyan-Müslüman karma komisyonlar kurulması, bu komisyonların çalışmalarına Rus ve Avusturya konsoloslarının veya bunların temsilcilerinin katılması esasları yer

⁴⁶ Rifat Uçarol, a.g.e. , s. 354 – 356

⁴⁷ Oral Sander, *Siyasi Tarih, İlkçağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi, İstanbul 1999, s. 280 – 281

⁴⁸ Fahir Armaoğlu, a.g.e. , s. 546 – 563

almıştır. Osmanlı yönetimi, önceleri bu planı kabul etmek istemediyse de yabancı devletlerin baskısı sonucu planı kabul etmiştir.⁴⁹

1906 yılının Eylül ayında Selanik'te bir araya gelen bir grup, "Osmanlı Hürriyet Cemiyet"ini kurmuştur. Cemiyetin amacı, Kanuni Esasi'nin tekrar ilan edilmesi olmuştur. Makedonya olayları sonrasında, Makedonya'da görevlendirilen Avrupa jandarma gücünün niteliği, 1905 Rus ihtilali ve bu ihtilal üzerine Rusya'da ve ayrıca İran'da kurulan meşrutiyet yönetimleri bu cemiyetin kurulmasında etkili olmuştur.

Cemiyet, 2. ordu ve 3. ordu subayları arasında hızla yayılmış, Manastır, Resne, Ohri, Üsküp, Gevgili, Edirne, Drama gibi yerlerde gizli bir şekilde örgütlenmiştir. Çeşitli birleşmeler sonucu cemiyet, daha sonra İttihat ve Terakki adını almıştır.⁵⁰

1908 Mayısında Makedonya'daki durum ile ilgili olarak cemiyet, büyük devletlerin konsolosluklarına birer manifesto yollamıştır. Aynı günlerde padişah tarafından bölgeye gönderilen Nazım Bey'e suikast girişiminde bulunulmuştur. İngiltere Kralı VII. Edward ile Rus Çarı II. Nikola'nın Reval görüşmeleri de aynı günlere rastlamıştır. Görüşmelerden çıkan sonuç bölgeye yönelik ıslahat yapılması olmuştur. Bu görüşmelerin ve II. Abdülhamit'in baskıcı tutumunun etkisi ile Kolağası Resneli Niyazi Bey 13 Temmuz 1908'de dağa çıkarak bir isyan başlatmıştır. İlerleyen günlerde birçok subay da Resneli Niyazi gibi dağa çıkarak isyana katılmıştır. İsyanı bastırması için gönderilen Şemsi Paşa, Manastır'da Teğmen Atıf tarafından öldürülmüştür. 20 Temmuz'da Manastır valisi istifa etmiştir. Manastır'dan sonra Gribova, Elesma, Kızine, Köyler ve Şerefiye'de de isyan başlamıştır. Arnavutlar da Firzovik'te meşrutiyeti geri getirmek için yemin etmiştir. Bu gelişmelerin ardından cemiyet, Manastır'da 23 Temmuz 1908'de hürriyeti ilan etmiştir. II. Abdülhamit de kan akması ve yabancı devletlerin bu işe karışmalarına engel olmak için 24 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'i ilan etmiştir.⁵¹

II. Meşrutiyet sonrasında 5 Ekim 1908'de Bulgaristan, bağımsızlığını ilan etmiş, aynı gün Avusturya Macaristan İmparatorluğu, Bosna Hersek'i ilhak etmiştir. Genel

⁴⁹ Fahir Armaoğlu, a.g.e. , s. 580 – 588

⁵⁰ Sina Akşin, *Jön Türkler Ve İttihat Terakki*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1987, s. 61–62

⁵¹ Feroz Ahmad, *İttihat Ve Terakki 1908–1914*, Çeviren: Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, İstanbul 2004, s. 16–29

seçimlerin yapılmasının ardından 17 Aralık 1908’de Osmanlı Meclisi Umumisi açılmıştır. 13 Nisan 1909’da “31 Mart Ayaklanması” patlak vermiştir.⁵²

1911 yılındaki Trablusgarp Savaşı’nın ardından Rusya’nın girişimleri neticesinde, Balkan coğrafyasında topraklarını genişletme amacı taşıyan Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ aralarında yaptıkları antlaşmalarla Balkanlardaki Osmanlı egemenliğine karşı birleşmişlerdir. Birleşmenin ardından bu devletler, Osmanlı devletiyle savaş çıkarmak için bahane aramaya başlamışlardır.⁵³

8 Ekim 1912’de Karadağ’ın, Osmanlı Devleti’ne karşı savaş ilanına Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan’ın da katılmasıyla Balkan Savaşı başlamıştır.⁵⁴

Başarılı Edirne, İşkodra ve Yanya savunmalarına rağmen Osmanlı orduları Balkan savaşında Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ orduları karşısında yenilmiştir.⁵⁵ Yenilginin ardından Osmanlı devleti ile Balkan devletleri arasında 30 Mayıs 1913’te Londra Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma hükümleri özetle şu şekildedir:

- Osmanlı Devleti’nin Trakya sınırı Edirne’yi dışarıda bırakacak şekilde Midye-Enez hattı olacaktır.
- Osmanlı devleti, Arnavutluk ile Ege adalarının geleceğinin saptanmasını büyük devletlere bırakacaktır.*
- Yunanistan; Selanik, güney Makedonya ve Girit’i alacaktır.
- Bulgaristan; Kavala ve Dedeağaç ile birlikte, bütün Trakya’yı sınırları içerisine katacaktır.
- Sırbistan; Orta ve Kuzey Makedonya’yı sınırları içerisine katacaktır.⁵⁶

I. Balkan Savaşı sonrası oluşan genel durum içerisinde, Balkanlar üzerindeki toprak paylaşımı konusunda yaşadıkları anlaşmazlıklar sonucunda Sırbistan, Yunanistan

⁵² Tarık Zafer Tunaya, *Hürriyetin İlanı*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul 1998, s. 25–27

⁵³ Fahir Armaoğlu, a.g.e. , s. 654 – 661

⁵⁴ Aram Andonyan, *Balkan Savaşı*, Çev: Zaven Biberyan, Aras Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 191 - 247

⁵⁵ Hüseyin Kabasakal, *Balkan Harbi*, Genelkurmay Askeri Tarih Ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1979, s. 38 - 84

* Arnavutluk bir süre sonra bağımsızlığını elde etmiş, Yunanistan’ın Balkan Savaşı ortamında işgal ettiği ve hukuki durumu görüşmeler sonucu çözüme kavuşturulamayan Ege adaları da Yunanistan’ın işgali altında kalmıştır. Fahir Armaoğlu, a.g.e. , s. 676 – 695; Oral Sander, a.g.e. , s. 288

⁵⁶ Rifat Uçarol, a.g.e. , s. 442 - 443

ve Karadağ'dan oluşan grup ile Bulgaristan arasında 29/30 Haziran 1913'te II. Balkan Savaşı başlamıştır. Bulgaristan'ın kuzeyinde belli toprak istekleri olan Romanya da savaşın başlamasının hemen ardından Bulgaristan'a savaş açmıştır.⁵⁷

Gelişmeleri değerlendiren Osmanlı devleti, Osmanlı kuvvetlerinin Midye-Enez hattını geçmesine ve Edirne'yi kurtarmasına karar vermiştir.⁵⁸ Osmanlı kuvvetlerinin ilerlemesi karşısında büyük devletler, 30 Mayıs 1913 tarihli Londra Antlaşması'nın değiştirilmeyeceğini Osmanlı yönetimine bildirmişlerdir.⁵⁹ Osmanlı devleti, Osmanlı kuvvetlerinin ilerleyeceği sınır olarak, Meriç sınırını kesin saydığını 19 Temmuz 1913 tarihli notası ile büyük devletlere bildirmiştir.⁶⁰ Osmanlı kuvvetleri, 23 Temmuz'da Edirne'ye * girmiştir.⁶¹

Edirne'ye giren Osmanlı kuvvetleri, Osmanlı Yönetimi'nin verdiği teminata uygun olarak Karaağaç'ı da içine alan bir bölge istisna olmak üzere Meriç sınırını aşmamıştır. Meriç sınırının istisnası olan bölge Karaağaç, Virantekke, Bosnaköy, Kuleliburgaz ve Dimetoka ile Cisri Mustafapaşa-Kuleli-Burgaz arasındaki demiryolu hattını da içermektedir. Bu bölge hem Edirne'nin savunulması hem de demiryolu hattını bulundurması açısından Edirne için çok önemlidir.⁶²

Bulgaristan'ın yenilgisi ile sonuçlan II. Balkan Savaşı, Ağustos 1913 tarihli Bükreş Barışı ile sona ermiştir. Antlaşma hükümleri özetle şu şekildedir:

- Tutrakan, Silistre ve Dobruca, Romanya'ya verilecektir.

⁵⁷ Richard C. Hall, *Balkan Savaşları*, Çev: M. Tanju Akad, Homer Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 142 - 172

⁵⁸ Tevfik Bıyıkhoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele I. Cilt*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 67 - 68

⁵⁹ Rifat Uçarol, a.g.e. , s. 444

⁶⁰ Tevfik Bıyıkhoğlu, a.g.e. , s. 68 – 69

* Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında bulunduğu dönemde genellikle bir sınır kenti değil bir iç kent olan Edirne, XIX. yüzyıldan itibaren oldukça canlı bir ticari hayata sahip olmuştur. Balkanlar ile İstanbul arasında uzanan kervanyolu üzerinde bulunan kent; Karadeniz, Meriç Nehri ve Enez Limanı ile aracılıyla da Rusya ve kuzeye yönelen ticaret hattının da üzerinde yer alıyordu. Enez Limanı'na gemiler ile gelen mallar yine gemiler ile Meriç Nehri üzerinden Edirne'ye ulaşıyordu. Nehrin kuruduğu veya ulaşım elverişsiz hale geldiği mevsimlerde malların Edirne'ye taşınmasında karayolu kullanılıyordu. Kentin denize açıldığı diğer limanlar ise Tekirdağ ve Gelibolu limanlarıydı. Edirne ve civarında yabancı kürk, ipekli ve yünlü kumaşlar, madeni eşya, sömürge malları pamuk ipliğinin alınıp satıldığı çok sayıda panayır kuruluyordu. Murat Koraltürk, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Edirne'de Ticaret ve Sanayi Sermayesinin Etnik Kompozisyonu" *Edirne: Serhattaki Payitaht*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 295

⁶¹ Richard C. Hall, a.g.e. , s. 158

⁶² Tevfik Bıyıkhoğlu, a.g.e. , s. 69; Tevfik Bıyıkhoğlu, "I Numaralı Kroki" *Trakya'da Milli Mücadele II. Cilt*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992

- Yanya, Selanik, Kavala ve Güney Makedonya'nın büyük kısmını içeren bölge Yunanistan'a verilecektir.
- Manastır, İştıp, Üsküp ve Priştine'yi içine alan bölge Sırbistan'a verilecektir.
- Yenipazar sancağının önemli bir kısmı olan Plevye ve Cakova, Karadağ'a verilecektir.
- Meriç nehri batısında bulunan Dimetoka ve çalışma konumuz olan Karaağaç gibi yerleşim yerlerini içine alan bölge istisna olmak üzere Dedeağaç bölgesini içine alan Meriç nehri ile Mesta-Karasu nehri arasındaki topraklar Bulgaristan'a verilecektir.⁶³

II. Balkan Savaşı sonucunda Osmanlı devleti; Bulgaristan ile İstanbul, Yunanistan ile Atina, Sırbistan ile İstanbul Barış antlaşmalarını yapmıştır.⁶⁴

Bulgaristan ile Osmanlı arasında yapılan 29 Eylül 1913 tarihli İstanbul Antlaşması ile belirlenen Osmanlı Devleti ile Bulgaristan sınırı; Rezveya suyunun ağzından başlayıp, Kırklareli'nin ve Edirne'nin 30 km. kuzeyinden geçerek Tunca Nehri'ne ulaşmakta, Meriç nehrinin batısında 25-30 km genişliğinde bir toprağı Osmanlı devletine bırakmak suretiyle güneye yönelerek Sofulu'nun az kuzeyinde Meriç nehrine ulaşarak Ege denizine kadar Meriç nehrini takip etmektedir.⁶⁵

Bu sınırı çalışma konumuz olan Karaağaç açısından değerlendirirsek, Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasındaki sınır; Edirne, Osmanlı Devleti'nde kalmak üzere Meriç nehri olmakla beraber ve bu nehrin batısında bulunan Dimetoka ve Karaağaç gibi yerleşim yerlerini ve Meriç nehri boyunca Meriç nehrine paralel uzanan Mustafa Paşa ile Dedeağaç arasındaki demiryolu hattının yaklaşık 100 km uzunluğundaki bir bölümünü de içeren bir toprak parçasını da Osmanlı Devleti'ne bırakmaktadır.

İstanbul Antlaşması görüşmelerinde, Bulgar heyeti başkanı olan Savof, Bulgaristan ile Osmanlı arasında, İstanbul Antlaşması'ndan daha geniş bir ittifak

⁶³ Rifat Uçarol, a.g.e. , s. 445; Oral Sander, *Siyasi Tarih, İlkçağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi, İstanbul 1999, s. 288; Richard C. Hall, a.g.e. , s. 163 – 166; Fahir Armaoğlu, a.g.e. , s. 667 – 695; Reşat Hallı, *Balkan Harbi, I. Cilt*, Genelkurmay Harb Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları, Ankara, 1970, s. 11

⁶⁴ Oral Sander, a.g.e. , s. 288

⁶⁵ Reşat Hallı, a.g.e. , s. 688 – 689

antlaşması yapılmasını istediklerini ifade etmiş, Türk heyeti de bu çıkışı Bulgar Heyeti'nin konferanstan daha karlı çıkmak için yaptığı bir hamle olarak değerlendirmiştir.⁶⁶

II. Balkan Savaşı sonucunda Osmanlı Devleti'nin Balkan devletleri ile yaptığı antlaşmalarda Yunanistan işgali altındaki Ege adalarının durumu ile ilgili bir hüküm yer almamıştır. Ege adaları konusu da 1914'de Londra'da toplanan Elçiler Konferansı'nda ele alınmış, adalar konusunda taraflara çeşitli öneriler sunulmuştur. Taraflar, bu öneriler üzerinde uzlaşamamış, Ege adaları, Yunanistan'ın işgali altında kalmıştır.⁶⁷

Aralık 1913'te İstanbul'a gelen Bulgar Genelkurmay İkinci Başkanı Jekof'un, Cemal, Talat ve Halil Beyler ile yaptığı görüşmelerde Bulgaristan ile Osmanlı arasında yapılması istenen geniş bir ittifak antlaşması için bir taslak metin hazırlamışsa da bu konuda kesin bir sonuca varılamamıştır.

Bulgaristan ile Osmanlı arasında yapılması istenen geniş bir ittifak antlaşmasında kesin bir sonuca varılamasa da bu yakınlaşma havası içinde Osmanlı yöneticileri Bulgaristan ve Romanya'yı içine alacak bir Balkan bloğu kurabilmek için bu iki ülkeye ziyaretlerde bulunmuşlardır. Aslında Bulgaristan, geniş bir ittifak antlaşması yapılması konusunda samimi olmakla beraber yeterince güçlü görmediği ve ne kadar ömrü kaldığından emin olamadığı Osmanlı ile tek başına geniş bir ittifak antlaşması yaparak kendisini bağlamak ve Rusya ile Fransa'yı karşısına almak yerine büyük devletlerin güvencesinde yapılacak bir ittifakı daha doğru bir hareket tarzı olarak görmüştür. Osmanlı devleti ise Bulgaristan'ın bu davranışını işi ağırdan alma ve güvensizlik olarak değerlendirmiştir.⁶⁸

⁶⁶ Ömer Turan, "Balkan Savaşlarından Kurtuluş Savaşına Kadar Uzanan Süreçte Türk-Bulgar İlişkileri (1912-1920)", *XX. Yüzyılın İlk Yarsında Türk-Bulgar Askeri Siyasi İlişkileri*, Genelkurmay ATASE Ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005, s. 99

⁶⁷ Oral Sander, a.g.e. , s. 288 – 289; Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789–1914)*, Alkım Yayınları, İstanbul, 2006, s. 690 – 691

⁶⁸ Ömer Turan, a.g.m. , s. 99

1. BÖLÜM:

I. DÜNYA SAVAŞI VE KARAĞAÇ'IN DURUMU

Almanya'nın, Osmanlı hükümeti ve ordusu üzerindeki etkisi ve Osmanlı yönetiminin savaştan önce yaptığı ittifak tekliflerinin, İngiltere, Rusya ve Fransa gibi devletler tarafından kabul edilmemesi gibi nedenlerle, Osmanlı İmparatorluğu, uluslar arası dengelerde Almanya'nın içinde bulunduğu bloğa yaklaşmıştır.⁶⁹

Bu ortam içerisinde, 28 Haziran 1914'te, Avusturya Macaristan İmparatorluğu veliahtının bir gezi sırasında Saraybosna'da bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürülmesi ile başlayan gerginlik sonucunda Avusturya Macaristan İmparatorluğu, Sırbistan'a savaş ilan etmiştir.⁷⁰

Avusturya Macaristan'ın, Sırbistan'a savaş ilan etmesinin ardından, Osmanlı Alman yakınlaşmanın sonucu olarak 2 Ağustos 1914'te Osmanlı-Alman İttifak Antlaşması imzalanmıştır. Gizli kalması kararlaştırılan antlaşmada özetle; Osmanlı ve Almanya'nın, Avusturya Macaristan ve Sırbistan arasındaki anlaşmazlıkta tarafsız kalacağı, Rusya'nın harbe karışması ve bunun sonucunda Almanya'nın da Avusturya yanında savaşa katılması durumunda, Osmanlı'nın da Almanya yanında savaşa katılacağı, Osmanlı topraklarının saldırıya uğraması durumunda ise bu toprakların gerektiği takdirde Almanya tarafından silahla savunulacağı hükümleri bulunmaktadır.

İttifak antlaşmasını imzalayan Osmanlı İmparatorluğu, 2 Ağustos'ta ayrıca, ordunun hazır olmadığını ve boğazların bir saldırıya karşı koyamayacağını ileri sürerek seferberlik ve moratoryum (borç erteleme) yanında, tarafsızlık da ilan etmiş ve Osmanlı Mebusan Meclisini kapatmıştır.⁷¹

Avusturya Macaristan'ın savaş ilanı üzerine, Sırbistan'ı destekleyen Rusya genel seferberlik ilan ederek Almanya'nın, Rusya ve Fransa'ya savaş açmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler karşısında tarafsız kalmayı tercih eden Belçika, Almanya tarafından işgal edilmiştir. Almanya'nın, Belçika'yı işgal etmesine karşılık olarak

⁶⁹ Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele I. Cilt*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 94 – 95

⁷⁰ Oral Sander, a.g.e. , s. 305 - 316

⁷¹ Tevfik Bıyıklıoğlu, a.g.e. , s. 94 – 95; İsmet İnönü, “Türk-Alman İttifak Antlaşması'nın Metni” *Hatıralar I. Kitap*, (Der: Sabahattin Selek), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987, s. 316 - 318

İngiltere de Almanya'ya savaş ilan etmiştir.⁷² Savaşa başlayan devletler üç cephede karşı karşıya gelmiştir.⁷³

Savaşın başlamasıyla birlikte Alman karargâhı, Osmanlı'nın bir an önce savaşa girmesini sağlamak ve İngiltere'ye yaklaşmasını önlemek amacıyla Osmanlı'ya baskı yapmaya başlamıştır.

Osmanlı üzerindeki baskılarına devam eden Alman karargâhı, Osmanlı kuvvetlerinin Bulgaristan ve Romanya kuvvetleri ile birlikte Rusya'ya saldırmasını ve cephelerdeki ittifak kuvvetlerini rahatlatmasını istemiştir.⁷⁴

I. Dünya Savaşı'nın başladığı günlerde Bulgaristan Başbakanı Radoslavof, Sofya'da bulunan Osmanlı'nın Bulgaristan elçisi Ali Fethi Bey'i gizlice davet ederek Bulgaristan'ın hangi şartlarda Osmanlı ile birlikte savaşabileceğini açıklamıştır. Buna göre Bulgaristan, Osmanlı'dan; Doğu Makedonya'yı, Mebice'de olan Bulgar sınırının Svilengrad'a kadar uzatılmasını, bütün Bulgar göçmenlerinin yerlerine dönerek yerleştirilmelerini ve Edirne'nin Karaağaç yerleşimi ile Karaağaç tren istasyonunun kendilerine bırakılmasını istemiştir.

Osmanlı'nın Bulgaristan elçisi Ali Fethi Bey, Sofya'da bulunan Askeri Ataşe Mustafa Kemal ile birlikte, Bulgar Harbiye Nazırı Kovaçef ve Bulgar Genelkurmay Başkanı Jekof'la görüşerek bu isteklerin İstanbul Antlaşması'na tamamen aykırı olduğunu bu yüzden kabul edilemeyeceğini belirtmiştir. Bu noktada Mustafa Kemal; Bulgaristan'ın savaşa girmesini iki olasılıklı değerlendirmiştir. Birinci olasılıkta; İtilaf devletleri, Yunanistan'ı Bulgaristan'a Ege Denizi'nde bir çıkış vermeye ikna edebilirlerse Bulgaristan, İtilaf devletleri yanında savaşa katılabilirdi. İkinci olasılıkta ise Almanların Bulgaristan'a baskı yapması sonucunda Bulgaristan, Osmanlı yanında savaşa katılabilirdi.⁷⁵

⁷² Oral Sander, a.g.e. , s. 306

⁷³ Pierre Renouvin, *Birinci Dünya Savaşı Tarihi (1914–1918)*, Çev: Adnan Cemgil, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1977, s. 237

⁷⁴ Tefik Bıyıklıoğlu, a.g.e. , s. 95 – 96

⁷⁵ Ömer Turan, a.g.m. , s. 100

Almanya ile 2 Ağustos'ta imzaladığı tarafsızlık esasına dayanan ittifak anlaşmasının sonrasında Osmanlı İmparatorluğu, üç itilaf devleti ve Balkan devletleri ile (Sırbistan hariç olmak üzere) bir anlaşma zemini yakalayabilmek için görüşmelerde bulunmuştur. İtilaf devletleri ile yapılan görüşmelerde Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü garanti ettirmek amaçlanırken, Balkan devletleri ile yapılan görüşmelerde ise Ege adaları ve Batı Trakya konuları görüşülmüştür. Yapılan bu görüşmeler sonucu sadece Bulgaristan ile bir uzlaşmaya varılabilmektedir.

Bu uzlaşma sonrası Bulgaristan ile Osmanlı İmparatorluğu arasında, Osmanlı-Alman ittifak anlaşmasından tam on yedi gün sonra, 19 Ağustos 1914'de, Sofya'da bir ittifak ve dostluk antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmaya göre;

- Taraflar (Osmanlı İmparatorluğu ve Bulgaristan), birbirlerinin sınırlarına saygı gösterecektir.
- Taraflardan birisi (Osmanlı İmparatorluğu veya Bulgaristan), Balkan devletlerinden biri veya birkaçı tarafından saldırıya uğrarsa taraflardan diğeri (Osmanlı İmparatorluğu veya Bulgaristan), saldırgan veya saldırganlara savaş ilan ederek saldırıya uğrayanın yardımına koşacaktır.
- Taraflardan birisi (Osmanlı İmparatorluğu veya Bulgaristan), diğerrinin iznini almadan bir veya birden fazla Balkan devletine karşı saldırı savaşına girmeyecektir. İzin almadan girilen böyle bir savaş sonucu izni alınmayan taraf savaşa katılmak istemeyebilir de müttefikini gözetir bir tarafsızlık izlemeye mecburdur.
- İki tarafın ordularının ortak hareketlerinin nasıl olacağı daha sonra yapılacak bir askeri sözleşme ile tespit edilecektir.
- Bulgaristan'ın Osmanlı'nın yanında bir saldırı savaşına girebilmesi için Romanya'nın, tarafsız olması gerekmektedir.
- Bulgar ordusunun seferberliği uygun bir zamanda yapılacak, Osmanlı Devleti bundan ve harp hareketine başlanacak zaman konusunda haberdar edilecektir.
- Antlaşma, Avrupa savaşının kesin sonuçlanması ve orduların terhisine kadar geçerli olacaktır.
- Antlaşmanın varlığı ve hükümleri kesinlikle gizli kalacaktır.⁷⁶

⁷⁶ Tefvik Bıyıklıoğlu, a.g.e. , s. 97 - 103

Osmanlı İmparatorluğu'nun Rus limanlarını bombalaması üzerine 2 Ekim 1914'te Rusya, 5 Ekim 1914'te de İngiltere ve Fransa; Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir.⁷⁷ Osmanlı Devleti'nin karşı savaş ilanı ise 11 Kasım 1914'te yapılmıştır.⁷⁸

Osmanlı İmparatorluğu kuvvetleri, I. Dünya Savaşı'nda, Kafkasya'da, Süveyş Kanalı bölgesinde, Irak'ta, Çanakkale'de ve müttefiklerine yardım ettiği Romanya (Dobruca), Galiçya ve Makedonya gibi bölgelerde savaşmıştır.⁷⁹

1915 yılında Çanakkale boğazına yüklenen itilaf devletleri, kendileri boğazları zorlarken Bulgaristan'ın yardımı ile karadan İstanbul üzerine yürümek için Bulgaristan'ı kendi taraflarında savaşa dahil etmeye çalışmışlardır. İtilaf devletleri, bu amaçla Bulgaristan'a Türk hâkimiyetindeki Trakya'yı ve Sırp hâkimiyetindeki Makedonya'yı vaat etmişlerdir. Sırbistan'ın itilaf devletleri tarafında yer alması nedeniyle Bulgaristan, bu teklifleri ihtiyatla karşılamıştır. İtilaf Devletleri'nin vaatleri böyle iken İttifak Devletleri de Bulgaristan'ı yanlarında savaşa dâhil edebilmek için Bulgaristan'a, Sırbistan, Romanya ve Yunanistan'dan isteyeceği topraklarla birlikte Bulgaristan lehine olmak üzere Osmanlı-Bulgar sınırının düzenlenmesini teklif etmişlerdir.

İtilaf devletlerinin çok sayıda askerle takviye ettiği Çanakkale cephesindeki savaşların bütün şiddeti ile devam ettiği dönemde, Osmanlı yönetimi, istemeyerek de olsa Bulgaristan'la sınır düzenlemesi için görüşmelere girmeyi kabul etmiştir. Osmanlı Meclisi Mebusan Başkanı ile Bulgar Heyeti arasında uzun görüşmeler yapılmıştır. Bulgar Heyeti, Osmanlı'nın içinde bulunduğu kritik durum nedeni ile Trakya'dan çok fazla toprak kazancı elde etmek istemiştir. Bulgaristan, Almanların devreye girmesiyle Meriç'in sol tarafındaki isteklerinden vazgeçmiş bunun üzerine Osmanlı yönetimi de bu şartlar da bir antlaşmayı kabul etmiştir. Fakat sonra Bulgarlar tekrar Meriç'in sol tarafındaki toprak taleplerini yinelemişlerdir. Bu aşamada Osmanlı yönetimi, Bulgar isteklerini kabul etmiş ve Meriç nehri civarında olan bir bölgeyi Bulgaristan'a bıkamaya

⁷⁷ Pierre Renouvin, a.g.e. , s 261

⁷⁸ Durmuş Yalçın (ve diğerleri), *Türkiye Cumhuriyet'i Tarihi-I*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2009, s. 81

⁷⁹ Edward j. Erickson, *Size Ölmeyi Emrediyorum! Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Ordusu*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 76 – 275

razı olmuştur.⁸⁰ Bulgaristan'a bırakılan bu bölge çalışma konumuz olan Karaağaç* ve Karaağaç tren istasyonunu da içine almaktadır.

Karaağaç ve Karaağaç tren istasyonunu da içine alan ve Meriç nehri civarında olan bölgeyi Bulgaristan'a bırakan, "Osmanlı-Bulgar Hudut Düzeltme Antlaşması", 6 Eylül 1915 tarihinde imzalanmıştır.⁸¹

İmzalanan bu antlaşmayla, toplam 2.600 km² yer ile 65.000 Osmanlı nüfusu, Bulgaristan'a bırakılmıştır. Bırakılan bölge içinde yer alanlar şunlardır:

- Virantekke, Karaağaç, Bosnaköy, Kuleliburgaz ve Dimetoka gibi yerleşim yerleri (İmzalanan bu antlaşmaya göre Edirne ile Karaağaç arasındaki sınır Karaağaç – Edirne şosesinin ortasından geçmektedir),
- Mustafapaşa-Kuleliburgaz arasındaki demiryolu hattı,

⁸⁰ Ömer Turan, a.g.m. , s.100 -102; Tefik Bıyıklıoğlu, a.g.e. , s. 103

* Avrupa'dan İstanbul'a giden seyyahlardan Edirne yolunu kullananlar, Edirne ve Edirne'nin yakın çevresinden bahsetmişlerdir. Bu bağlamda 17.yüzyılın ikinci yarısından itibaren Karaağaç'ın adı seyahatnamelerde geçmiştir. Bu seyahatnamelerin birisinde 1675 yılı itibari ile Karaağaç'ın, halkının çoğu Rum olan bir köy olduğu, Karaağaç'ta küçük bir kilise bulunduğu, 50 Rum ailenin yaşadığı ve Türklere ait 10'a yakın çiftlik evi veya yazlık evin bulunduğu Karaağaç'taki en önemli geçim kaynağının şarap imalatı ve satışı olup, Edirne ve yakın çevresinden insanların buraya şarap içmeye geldikleri bilgileri bulunmaktadır. 19 yüzyıldan itibaren yabancı tüccarlara bağlı buldukları devletlerin konsolosluklarının açma hakkı tanınmış bu bağlamda imparatorluğun belli başlı merkezlerinde konsolosluklar kurulmuştur. İmparatorluğun önemli şehirlerinden birisi olan Edirne'de de çeşitli Avrupa ülkelerinin konsoloslukları açılmıştır. Edirne'de bulunan konsolosların birçoğunun Karaağaç'ta ikametgâhları bulunmaktadır. 1869 yılında Edirne'de bulunmuş bir mühendisin verdiği bilgilere göre Edirne'de yaşayan 25 ailelik bir Fransız kolonisinin Karaağaç'ta yazlık evleri bulunmaktadır ve bu ailerden bazıları konsolosluk yapmaktadır. 1869 yılında Edirne'de bulunan bu mühendisin verdiği bilgilere göre Avusturya Konsolosluğu yapan bir kişi de özellikle yüksek dereceli kişiler ile kurduğu ilişkiler sonucu büyük bir itibar kazanmış, Edirne'nin yanı sıra yaz aylarında işletilmek üzere Karaağaç'ta birahane ve kiy oyununun oynandığı bir lokal açmıştır. Yapımına 1870'te başlanan Rumeli Demiryolları'nın Edirne istasyonu, Edirne'ye 4 km. uzaklıkta bulunan Karaağaç'ta inşa edilmiş ve bu istasyonun içinde bulunduğu hat 1873 yılında hizmete açılmıştır. Karaağaç'ta kurulan istasyon, Karaağaç'ın toplumsal yaşamında önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Artan nüfusa bağlı olarak konut, dini tesis, okul, banka ve postane gibi yapılara ihtiyaç duyulmuştur. Ayrıca Avrupa'ya giden veya Avrupa'dan gelen yolcular için oteller, lokantalar, kahvehane ve eğlence yerleri açılmıştır. Tren istasyonunun varlığı Karaağaç'a bir hareket getirmiş, eskiden dinlenme ve küçük çapta bir eğlence merkezi olan Karaağaç, bu dönemden sonra Edirne'nin eğlence ve gösteri dünyasının merkezi haline gelmiştir. Avrupa'dan İstanbul'a gelen sanat ve gösteri grupları dönüş yolculukları sırasında Karaağaç'ta da gösteriler yapmaya başlamışlardır. Renkli ve canlı dokusundan dolayı Karaağaç "Küçük Paris" olarak anılmaya başlanmıştır. 1864 Osmanlı Vilayet Nizamnamesi'ne göre kurulan beş sancaklı Edirne Vilayeti ile ilgili 1870–1903 döneminde 28 salname yayımlanmıştır. Bu salnamelere göre 1870–1903 döneminde Karaağaç, Edirne Vilayeti'nin Edirne Sancağı'nın Merkez Kazası'na bağlı olan Ada Nahiye'sinin bir köyüdür. Edirne'de kurulan modern anlamdaki belediye teşkilatına ait ilk bilgiler 1870 yılında yayınlanan Edirne Vilayeti Salnamesi'nde yer alırken, 1893 yılında yayınlanan Edirne Vilayeti Salnamesi'nde ilk olarak Karaağaç'ta da bir belediye teşkilatının varlığından bahsedilmiştir. Belediye gelirleri ile ilgili en ayrıntılı bilgileri veren söz konusu 1893 tarihli salnameye göre Edirne Belediyesi'nin 1892 yılındaki toplam geliri 857,947 kuruş 10 para, toplam gideri 890,383 kuruş 28 para iken Karaağaç Belediyesi'nin 1892 senesi toplam geliri 28,000 kuruş, toplam gideri 34,000 kuruştur. Rabia Erdoğdu, , a.g.m. , s.29–30; Vahdettin Engin, *Rumeli Demiryolları*, Eren Yayınları, İstanbul, 1993, s. 64–117; Haluk Kayıcı, *Salnamelere Göre İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısıyla Edirne Sancağı*, Edirne Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, s. 26 – 64

⁸¹ Tefik Bıyıklıoğlu, a.g.e. , s. 105 – 107

- Bosnaköy yakınlarında başlayan ve Meriç nehrine bitişik olarak Ege Denizi'ne kadar inen, 2 km genişliğindeki bir toprak şeridi.⁸²

Bu konu ile ilgili yapılan bir analize göre; Osmanlı İmparatorluğu, Batı Trakya'yı kurtarmaya çalışırken Bulgar ittifakını sağlamak için Doğu Trakya sınırında memleketin savunmasını ve iktisadi hayatını felce uğratacak derecede toprak fedakârlığında bulunmuştur. Osmanlı devlet adamları, bu fedakârlığı yaparken Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu grubun, savaşı kazanacağını ve bu durumda Bulgarların; Sırbistan'dan, Yunanistan'dan ve Romanya'dan alacağı yerlere karşılık, Osmanlı'nın da bu bırakılan toprağı (Virantekke, Karaağaç, Bosnaköy, Kuleliburgaz ve Dimetoka'yı içine alan toplam 2.600 km² yer) ve hatta Batı Trakya'yı alabileceklerine kuvvetle inanmışlardır.⁸³

“Osmanlı-Bulgar Hudut Düzeltme Antlaşması” yapıldığında Osmanlı Genelkurmayında Harekât Şube Müdürü olarak görev yapan İsmet Bey (İnönü), anılarında, Karaağaç ve çevresinin Bulgaristan'a bırakıldığını öğrendikten sonra bu konudaki üzüntüsünü Enver Paşa ile paylaştığını, Enver Paşa'nın da daha ileriki bir tarihte kendisine Alman generali Von Falkenhayn'dan gelen bir telgrafı gösterdiğini belirtmiştir. İsmet Bey'in (İnönü) gördüğü telgrafta, Alman generali: “*Merak etmeyin dünyanın gelecekte ne şekilde olacağını muzaffer olanlar belirleyecektir*” ifadesini kullanmıştır. İsmet Bey (İnönü), Enver Paşa'nın Karaağaç'ı içeren bölgenin Bulgarlara verilmesi konusunda şikâyetle bulunması üzerine Von Falkenhayn'ın bu telgrafı çektiğini tahmin etmektedir. İsmet Bey'e (İnönü) göre; Enver Paşa, bu telgrafı, İsmet Bey'i teselli etmek için göstermiştir.⁸⁴

Osmanlı-Bulgar Hudut Düzeltme Antlaşması'nın imzalanması ile birlikte Bulgaristan; 6 Eylül 1915'te, Almanya ve Avusturya-Macaristan yanında savaşa girmek için bu devletlerle bir antlaşma yapmış ve yaklaşık 1 ay içerisinde de savaşa girmiştir.⁸⁵

⁸² Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi Cilt III Kısım:2*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983, s. 480; Tevfik Bıyıklıoğlu, a.g.e. , s. 105 – 107; Tevfik Bıyıklıoğlu, “I Numaralı Kroki” *Trakya'da Milli Mücadele II. Cilt*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992; EK 1.

⁸³ Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele I. Cilt*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 107

⁸⁴ İsmet İnönü, *Hatıralar II. Kitap*, (Der: Sabahattin Selek) Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987, s. 66

⁸⁵ Pierre Renouvin, a.g.e. , s. 313 – 317

Hudut düzeltme antlaşmasının imzalanmasından Bulgaristan'ın savaşa girdiği bu 1 aylık süre içerisinde Osmanlı devlet adamlarının ve söz konusu bölge halkının, Meriç çevresindeki bu toprakların gönüllü bir şekilde verilmesini kabullenmesi çok zor olmuştur. Örneğin önde gelen Jöntürk temsilcisi olan Edirne Valisi Hacı Adil Bey, antlaşmanın uygulanmasına ilişkin protokolü hastalandığını öne sürerek imzalamak istememiştir.⁸⁶

Bu gelişmeler ardından Osmanlı yönetimi; Bulgarların birkaç gün içinde savaşa gireceği ve Karaağaç'ın bir müddet daha Osmanlı'nın elinde kalmasında bir fayda olmadığı için Bulgarların gücendirilmemesi amacıyla söz konusu bölgenin tahliye edilmesinin Enver Paşa tarafından uygun görüldüğü bilgisini Edirne vilayetine göndermiştir.⁸⁷ Ayrıca Osmanlı yönetimi, önemli bir Jöntürk temsilcisi olan Dr. Bahaddin Şakir'i, toprakları işgal edilen ahaliyi yatıştırması için bölgeye göndermiştir. Dr. Bahaddin Şakir, bölge ahalisine, bu ödünlerin geçici olduğunu ve antlaşmanın en kısa sürede feshedileceğini belirterek görevini yerine getirmiştir.⁸⁸

22 Aralık 1915'te Bulgaristan Başbakanı Radoslavof, Osmanlı-Bulgar Hudut Düzeltme Antlaşması konusunda Bulgaristan Millet Meclisi'nde bir konuşma yapmıştır. Radoslavof bu konuşmasında; Türkiye ile yapılan antlaşmanın muhaliflerce de beğenilmesinden memnuniyet duyduğunu, Edirne'den Dedeağaç'a giden demiryolunun elde edilmesinin önemli olduğunu, bu kazanımla yapılması düşünülen diğer bir hatta gerek kalmadığını, sözleşmenin Türkiye Meclisi Mebusanı tarafından onaylandığını öğrendiklerini, huzurunda bulunduğu Bulgar Millet Meclisi'nce de onaylanacağına şüphesinin olmadığını, bu sözleşmenin diplomasi yolu ile bir amaca ulaşmanın mümkün olduğunu gösterdiğini, bu sonucun Bulgaristan'ın yansızlığının bir sonucu olduğunu ifade etmiştir.

Sözlerine devam eden Radoslavof, Makedonya'yı da diplomasi yolu ile elde etmeyi denediğini, Makedonya'nın hiçbir zaman Sırbistan'ın eline geçmediği ve

⁸⁶ Angel Dobrav, "1915 yılında Bulgar-Türk Sınırının Düzeltilmesi", *XX. Yüzyılın İlk Yarsında Türk-Bulgar Askeri Siyasi İlişkileri*, Genelkurmay ATASE Ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005, s.3

⁸⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA): Dahiliye Nezareti Şifre Kalem Belgeleri (DH. ŞFR.); DOSYA(D) NO:56, GÖMLEK(G) NO:338, 01 Zilhicce 1333 EK 2.

⁸⁸ Angel Dobrav, a.g.m. , s.3-4

geçmeyeceği gerçeğinin anlaşılması için çok uğraştığını, yalvardığını, fakat bu gerçeği kabul ettiremediğini, sonunda silah kullanmanın gerektiğini belirtmiştir.

Radoslavof, bu sözleri ile Osmanlı'nın, bahse konu toprağı Bulgaristan'a, savaşa girmesi için vermediğini, savaşta yansız kaldığı için verdiğini ve eğer Sırbistan da Makedonya'yı aynı şekilde Bulgaristan'a vermiş olsaydı Bulgaristan'ın, Sırbistan'la da savaşmamış olacağını kastetmiştir.⁸⁹

Bulgaristan ile Osmanlı İmparatorluğu arasında düzenlenen sınır düzeltme antlaşması, Bulgar tarafınca 22 Aralık 1915 yılında XVII. Olağan millet meclisi kararıyla onaylanmıştır. Bulgaristan Çarı Ferdinand da millet meclisinin verdiği kararı onaylayan 25 numaralı buyruğunu, Bulgar halkına yeni yıl hediyesi olarak 31 Aralık 1915'te yayımlamıştır. Buyruk, devlet gazetesinde yayımlanarak tüm Bulgarların bilgisine sunulmuştur.⁹⁰ Bulgaristan yönetimi kısa bir süre sonra Karaağaç'ın ismini "Odrin" olarak değiştirmiştir.⁹¹

Savaşın başından beri her iki blok ile de görüşmelerini sürdüren İtalya, itilaf devletleri tarafından kendisine vaat edilen Güney Tirol, İstinye, Trieste, Dalmaçya'nın bazı adaları, Somali ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Antalya ve İzmir bölgelerini elde edebilmek için 15 Mayıs 1915'te Avusturya Macaristan'a savaş ilan etmiştir. Önderlerinin aceleci davranışları sonucu savaşa giren İtalyan halkı savaşı benimsememiştir.⁹²

1916 yılı sonlarında gerçekleşen Bulgaristan Başbakanı Radoslavof'un Berlin ziyaretinde, Alman Dışişleri Vekili, Radoslavof'a Osmanlı-Bulgar ilişkilerinden söz açarak, Osmanlı Hükümeti'nce pek acı bir fedakârlık olan son sınır değişikliğinin (Karaağaç ve Dimetoka gibi yerleşim yerlerini içine alan toplam 2.600 km² yeri Bulgaristan'a bırakan 6 Eylül 1915 tarihinde imzalan "Osmanlı-Bulgar Hudut Düzeltme Antlaşması") eski haline getirilmesi gerektiğini ve Bulgaristan savaş sonrasında bir hayli genişleyeceği için Bulgaristan tarafından Osmanlı Hükümeti'ne gösterilecek iyiliğin Osmanlı-Bulgar ilişkilerine olumlu yansıtacağını söylemiştir.

⁸⁹ Yusuf Hikmet Bayur, a.g.e. , s. 481

⁹⁰ Angel Dobrav, a.g.m. , s. 7

⁹¹ BOA: (HR. HMS. İŞO); D:62, G: 50, 27 Kanuni Sani 1331, EK 3.

⁹² Oral Sander, a.g.e. , s. 336; Pierre Renouvin, a.g.e. , s. 301 – 306

Alman Dışişleri Vekili'nin sözlerine cevap olarak Radoslavof, sınır düzeltme işinin özel bir antlaşmaya bağlı olduğunu ve yine başka bir antlaşma ile değiştirilebileceğini ve Kavala ve Drama konularının Bulgarların istediği gibi çözülmesi durumunda, sınır düzeltme işinin de kolayca çözülebileceğini ifade etmiştir.⁹³

Karaağaç ve çevresi ile ilgili diğer bir gelişme de Karaağaç ile Edirne arasında gerçekleştirilen demir yolu hattı ile ilgilidir. Karaağaç ve Karaağaç tren istasyonunu da içine alan ve Meriç nehri civarında olan bölgenin Bulgaristan'a bırakılmasının ardından, Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer bölgeleri ile Edirne şehri arasındaki posta, yolcu, hayvan, mal, bunların yanı sıra her türlü askeri birlik, cephanelik ve diğer askeri nakliyatı kolaylaştırmak için Bulgar Hükümeti ile Osmanlı Hükümeti arasında varılan uzlaşma sonucu yapımına başlanan Karaağaç İstasyonu ile Edirne* arasındaki demiryolu hattı⁹⁴ 21 Eylül 1916 tarihinde tamamlanmıştır.⁹⁵

23 Ekim 1916'da Karaağaç ile Edirne arasında gerçekleştirilen demiryolu hattının Osmanlı Hükümeti tarafından işletilmesi esasları ile ilgili olarak Bulgaristan Hükümeti ile anlaşma yapabilmesi için Osmanlı'nın Sofya Büyükelçisi Fethi Bey'e Osmanlı yönetimince yetki verilmiştir.⁹⁶

Fethi Bey'e verilen bu yetkinin ardından Osmanlı makamları arasında yapılan yazışmalar sonucunda Karaağaç ile Edirne arasındaki demiryolunun işletilmesi masrafı⁹⁷ Osmanlı Devleti bütçesinde yerini almıştır.⁹⁸

Cephelerde yaşanan çarpışmaların yanında ittifak devletlerine savaşın başından beri uygulanan ablukanın olumsuz etkileri 1916 yılında Almanya ve Avusturya'da şiddetli bir şekilde hissedilmeye başlanmıştır. Bu durumdan kurtulmak için 1917 yılı ocak ayı sonunda başlayan Alman saldırıları istenilen başarıyı sağlamamıştır.⁹⁹

⁹³ Tevfik Bıyıklıoğlu, a.g.e. , s. 110

* Buradaki "Edirne" ifadesi ile kastedilen Meriç nehri üzerindeki köprü'nün Karaağaç tarafındaki başına yakın bir noktadır. Hazırlayanın notu.

⁹⁴ BOA: (İ.DUİT); D: 22, G: 24, 25 Recep 1335

⁹⁵ BOA: (DH. ŞFR.); D: 532, G:108, 08 Eylül 1332 EK 4.

⁹⁶ BOA: (İ.DUİT); D: 245, G: 25, 25 Zilhicce 1334

⁹⁷ BOA: (İ.DUİT); D: 80, G: 60, 05 Rebiülevvel 1335

⁹⁸ BOA: (BEO); D:4452, G: 333851, 04 Rebiülevvel 1335

⁹⁹ Colin Mcevedy, a.g.e. , s. 54; Pierre Renouvin, a.g.e. , s. 466-468

Almanya'nın ABD karşıtı çeşitli faaliyetlerinin Amerikan kamuoyunda yarattığı kızgınlık ve tepki sonucu ABD, 6 Nisan 1917'de Almanya'ya savaş ilan etmiştir.¹⁰⁰

Savaşın genel seyrinde bu gelişmeler yaşanırken Karaağaç ile ilgili bir gelişme olarak da Osmanlı'nın Sofya Büyükelçisi Fethi Bey kendisine verilmiş olan yetki doğrultusunda Bulgar Hükümetini temsil eden Bulgar Demir Yolları Genel Müdürü B. Morfoff ile 27 Nisan 1917'de, Odrine istasyonu (Karaağaç İstasyonu) ile Edirne şehri arasında yapılan demir yolu parçasının işletilmesi esaslarına ilişkin olarak bir anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşma ile Edirne'den gelen yolcu, bagaj ve posta vagonları aynı gün Odrine'den kalkan ilk yolcu trenine bağlanacaktır aynı şekilde Kuleli –Burgaz'dan Odrine'e gelen yolcu vagonları derhal Edirne'ye gönderilecektir. Bu hattın işletilmesi ve bakımı Osmanlı devletine ait olacaktır.¹⁰¹ İmzalanan bu anlaşma yaklaşık bir ay içinde Osmanlı yönetimince onaylanmıştır.¹⁰²

İşletme esaslarına ilişkin olarak yapılan bu anlaşmaya dayanarak Osmanlı yönetimi, Odrine istasyonu (Karaağaç İstasyonu) ile Edirne şehri arasında yapılan demiryolu parçasının işletilmesini 1917 yılı sonbaharında Şark Demiryolları İşletici Kumpanyası'na ihale etmiştir.¹⁰³

Yapılan ihale anlaşmasıyla 3,013 kilometre uzunluğundaki söz konusu hattın işletilmesi, tamir ve bakımı Şark Demiryolları İşletici Kumpanyası'na dört yıl süre ile ihale edilmiştir.¹⁰⁴

Mart 1917'de Rusya'da yaşanan ayaklanma sonucunda Rus Çarı, tahtını bırakmış, liberal politikacılar bir parlamenter hükümet kurmuşlardır. Rusya'nın yeni liderleri, İngiltere ve Fransa ile olan ittifaklarına saygı göstereceklerini ve savaşın devam edeceğini açıklamışlardır.¹⁰⁵

¹⁰⁰ Oral Sander, a.g.e. , s. 342

¹⁰¹ BOA: (İ.DUİT); D:22, G: 25, 26 Zilhicce 1334

¹⁰² BOA: (MV.); D:247, G:43, 24 Recep 1335

¹⁰³ BOA: (MV.); D: 248, G: 32, 15 Zilhicce 1335

¹⁰⁴ BOA: (İ.DUİT); D:22, G:23, 03 Muharrem 1336

¹⁰⁵ Colin Mcevedy, a.g.e. , s. 56

1917 ilkbaharında Alman genel karargâhı, savaş sonrası genel barışın sağlanmasına yönelik olarak Balkan konuları ile ilgili görüşünü Osmanlı ve Bulgar genel karargâhlarına bildirdikten sonra bu karargâhların, Balkan konuları hakkındaki görüşünü öğrenmek istemiştir.

Alman genel karargâhının görüşünü bildirdiği 30 Mayıs 1917 tarihli ve 8 maddeli projedeki çalışma konumuzla doğrudan ilgili olan maddelere bakıldığında, Bulgaristan'ın elinde olan Dobruca'nın biraz genişletilebileceği fakat Dobruca'nın bir kısmının Romanya'ya bırakılacağı, Bulgar Hükümeti'nin Romanya'ya kalacak Dobruca'dan vazgeçmesi için bir Bulgar prensinin, Romanya prensi olarak atanabileceği, Bulgarların oturduğu Sırbistan kısmının Bulgaristan'a verilebileceği, bunların yanında Selanik ve Kavala'nın, Yunanistan'ın cumhuriyet olarak kalması halinde Bulgaristan'a bırakılabileceği, Osmanlı İmparatorluğu'nun Meriç bölgesindeki sınırın düzeltilmesi isteğinin haklı ve yerinde olduğu belirtilmektedir.

Alman genel karargâhının projesi hakkındaki Osmanlı genel karargâhının görüşleri, önce Enver Paşa tarafından Alman Askeri Ateşesi General Von Lossov vasıtasıyla Alman genel karargâhına bildirilmiş sonra da Osmanlı dışişleri vekâleti tarafından müttefik memleketlerdeki Osmanlı elçilerine gönderilmiştir. Osmanlı genel karargâhının görüşlerindeki çalışma konumuzla doğrudan ilgili olan maddelere bakıldığında; Dobruca'nın bir kısmının Romanya'ya bırakılması şartıyla Bulgaristan'ın elinde olan Dobruca'nın biraz genişletilebileceği, fakat bir Bulgar prensinin, Romanya prensi olarak atanmasının uygun görülmediği, Selanik'in ve Kavala'nın Bulgaristan'a verilmesinin henüz bahis konusu olmadığı bu konuda ileride gerektiği takdirde görüş bildirileceği, Bulgarların oturduğu Sırbistan kısmının Bulgaristan'a verilmesi ve Bulgaristan'ın elinde olan Dobruca'nın biraz genişletilmesi karşılığında Batı Trakya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na geri verilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Osmanlı-Bulgar sınırının düzeltilmesine yönelik 1917 yılında yapılan girişimler sonuçsuz kalmış, Bulgaristan, Trakya sınırında değişiklik yapmayı kabul etmemiştir.¹⁰⁶

¹⁰⁶ Tefik Bıyıklıoğlu, a.g.e. , s. 110 - 113

Denizlerde ve Rusya’da yaşanan gelişmelerle birlikte Alman batı cephesinde, Almanlarla, itilaf devletleri arasında çarpışmalar devam etmiş fakat taraflar birbirlerine karşı bir üstünlük sağlayamamışlardır. Savaşın devam ettiği diğer bir cephe olan İtalya ile Avusturya Macaristan arasındaki cephede de iki devletin karşılıklı taarruzları taraflar arasındaki dengeyi değiştirmemiştir. 1917 yazında İtilaf devletlerinin baskısı sonucu Yunanistan’da kral ve hükümet değişmiş, yeni yönetim itilaf devletleri yanında savaşa girmiştir.

Rusya’da yaşanan ayaklanma sonrasında iktidara gelen yeni Rus yönetimi ittifak devletlerine ateşkes teklifinde bulunmuştur. Ateşkes teklifinin ardından Brest-Litovsk’da bir araya gelen ittifak devletleri temsilcileri ile Rus temsilcileri arasında 15 Aralık 1917’de bir ateşkes antlaşması imzalanmıştır. Ateşkes ile savaşan tarafların yerlerini korumaları ve Baltık denizinden Karadeniz’e kadar savaşan taraflar arasındaki çatışmalara son verilmesi kararlaştırılmıştır. Ateşkes ile ayrıca Alman genelkurmayı ateşkes tarihinden itibaren birliklerini (ateşkes’ten önce hareket emri almışlar olanlar hariç olmak üzere) başka cephelere kaydırmamayı kabul etmiştir.¹⁰⁷ Alman genelkurmayı, birliklerini başka cephelere kaydırmamayı içeren bu hükmü kolaylıkla uygulamıştır çünkü ateşkes öncesinde, Batı cephesine belli miktarda asker gönderilmesi emrini vermiştir.¹⁰⁸

8 Ocak 1918’de, ABD devlet başkanı Woodrow Wilson, diplomatik bir hamle olarak savaş sonrası dünya ile ilgili düşüncelerini açıklamıştır.¹⁰⁹ 14 madde halinde açıklanan görüşlerin Osmanlı Devleti’ni ilgilendiren maddesi özetle şu şekildedir:

- Osmanlı Devleti’nin, Türk olan kısımlarında egemenliği sağlanacak, Türk olmayan kısımlara özerk gelişme imkânı verilecek, Çanakkale Boğazı devamlı statüde milletlerarası trafiğe açık olacak ve milletlerarası kontrol altında tutulacaktır.¹¹⁰

¹⁰⁷ E.H.Carr, *Sovyet Rusya Tarihi Bolşevik Devrimi 3 1917–1923* Çev: Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul, 2004, s.36

¹⁰⁸ Emin Ali Türkgeldi, “Brest-Litovsk Konferansı Hatıraları” *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/Bugün/Yarın S:13* Tarihi Araştırmalar Ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma Ve Geliştirme Vakfı, İstanbul, Mart 1996, s. 46

¹⁰⁹ Oral Sander, a.g.e. , s. 342 – 343

¹¹⁰ Durmuş Yalçın (ve diğerleri), *Türkiye Cumhuriyet’i Tarihi-I*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2009, 106 – 107

ABD Başkanı Wilson 1918 yılı içerisinde 4 Temmuz, 27 Eylül ve 21 Ekim 1918 tarihlerinde 14 noktasına iki önemli ilke eklemiştir. Bu ilkeler şunlardır:

- Milletler kendi geleceklerini kendileri saptayabilmelidir. (Self Determinasyon)
- Galip devletler yeni topraklar ve savaş tazminatı almamalıdır.¹¹¹

İttifak devletleri ile Romanya arasında imzalanan Fokşan Ateşkesi (9 Aralık 1917) sonrasında Ocak 1918 sonlarında, Almanya ve Avusturya Macaristan, Romanya kralına Romanya'nın barış istemesi halinde, kendisinin görevden ayrılmasını istemeyeceklerini bildirmişlerdir. Bu gelişme üzerine Romanya hükümeti, Almanya ve Avusturya Macaristan hükümetlerine, 10 Şubat 1918'de barış görüşmelerine başlanmasını teklif etmiştir.

Rusya'da yaşanan gelişmelere bakıldığında ise şunlar görülmektedir; Rusya ile ittifak devletleri arasında yürürlüğe giren Brest-Litovsk ateşkesin ardından yapılan görüşmeler neticesinde 3 Mart 1918'de Brest-Litovsk Barış Antlaşması imzalanmıştır.¹¹²

Romanya'nın, Almanya ve Avusturya Macaristan hükümetlerine yaptığı barış görüşmelerine başlanması teklifi sonucunda, 25 Şubat 1918'de Romanya ile ittifak devletleri arasında, Bükreş'te, barış görüşmeleri başlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu Bükreş görüşmelerinde, Bulgaristan'ın istediği Dobruca ile ilgili olarak, Dobruca (Romanya) cephesinde zaferi getiren Osmanlı kuvvetlerinin yardımına karşılık olarak, 6 Eylül 1915 tarihinde imzalanan "Osmanlı-Bulgar Hudut Düzeltme Antlaşması" ile Bulgaristan'a bırakılan toprak (Karaağaç ve Dimetoka gibi yerleşim yerlerini içine alan toplam 2.600 km² yer) ile Mesta-Karasu nehrine kadar olan Batı Trakya'yı istemiştir. Tüm bu çaba ve faaliyetler sonuç verici olmamış, Bulgarlar bir sınır düzeltmesine razı olmamışlardır. Bükreş Antlaşması 7 Mayıs 1918'de imzalanmıştır.

¹¹¹ Murat Sarıca, *Birinci Dünya Savaşından Sonra Avrupa'da Barışı Kurma ve Sürdürme Çabaları (1919-1929)*, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1982, s. 5 – 7

¹¹² Pierre Renouvin, a.g.e. , s. 515 – 525; Emin Ali Türkogeldi, a.g.m. , s. 46 – 53

Romanya cephesindeki Dobruca savaşlarında gösterdiği başarılarla rağmen Osmanlı İmparatorluğu, değil Mesta-karasu sınırını, 1915 öncesi sınırı (Karaağaç'ı içeren sınır) bile elde edememiştir. Bu durum Osmanlı yöneticileri arasında Almanlara karşı bir kızgınlık uyandırmıştır. İleri tarihlerde meydana gelen bazı olayların da etkisi ile Osmanlı-Alman ilişkileri bozuk sayılabilecek bir hale gelmiştir.¹¹³

Bulgaristan, Bükreş antlaşmasından sonra müttefiklerin müşterek yönetimine bırakılmış olan Dobruca'nın kuzey kısmını da elde etmek için çok çaba harcamış ve 24 Eylül 1918'de imzalanan "Müttefikler Arası Berlin Antlaşması"yla bu isteğini elde etmiştir. Bulgaristan, elde ettiği Kuzey Dobruca'ya karşılık, Osmanlı İmparatorluğu'na Meriç nehrinin doğusunda nehre bitişik bulunan 2 km genişliğindeki yerleri bırakmıştır. Antlaşmanın, Bulgaristan'ın doğu sınırında değişiklik yapan 5. maddesi şu şekildedir:

" Bulgaristan, doğu hududunda, Osmanlı Devleti menfaatine olarak bir tashih yapılmasına muvafakat eder şöyle ki: yeni hudut, şimdiki hududun Meriç nehrini kestiği Bosnaköy kuzeyindeki noktadan başlayarak adalar denizine kadar bu nehrin Talveg'ini takip edecektir.

Bulgaristan, Meriç nehrinin doğusundaki yerleri, Dobruca'nın, bu protokolün birinci maddesinde dercedilen kısmının Bulgaristan'a tesliminden on beş gün sonra, Osmanlı Devleti'ne teslim edecektir.

Bulgaristan bu antlaşma ile Osmanlı İmparatorluğu'na Batı Trakya'yı vermeye razı olmadığı gibi 1915'te Osmanlı'dan aldığı toprakların Karaağaç, Dimetoka, Kuleliburgaz, Bosnaköy ve Mustafapaşa-Kuleliburgaz arasındaki demiryolu hattını içeren kısmını da Osmanlı'ya geri vermemiştir.

Tevfik Bıyıklıoğlu antlaşmanın 5. madde'si ile ilgili yaptığı analizinde; 5. madde'nin, Meriç nehrinin doğusunda kalan ve Edirne ile Viran Teke arasında bulunan bölge konusunda sessiz kaldığını* belirtmiştir.¹¹⁴

¹¹³ Emin Ali Türkgeldi, a.g.m. , s. 46 – 55; Tevfik Bıyıklıoğlu, a.g.e. , s. 113

* Tevfik Bıyıklıoğlu, Viran Tekke'ye kadar olan bu bölgenin 1922'de Lozan Konferansı'na gidildiğinde Türkiye'nin elinde olduğunu belirterek buradan hareketle söz konusu 5. madde'nin yazımı sırasında Edirne'den Viran Tekke'ye kadar olan bölgenin unutulduğunu sandığını, fakat antlaşmanın uygulanması sırasında uygulayıcıların bunun farkına varması sonucu maddenin ve antlaşmanın genel hükmüne uygun olarak sınırın Osmanlı lehine düzeltildiğini kabul ettiğini belirtmiştir; Tevfik Bıyıklıoğlu, a.g.e. , s. 115

¹¹⁴ Tevfik Bıyıklıoğlu, a.g.e. , s. 113 - 115

Eylül 1918’de Yunanistan’da bulunan Fransız, Sırp ve İngilizlerden oluşan itilaf kuvvetleri, Alman komutasındaki Bulgar ordusu karşısında başarılı olmuştur. 26 Eylül 1918’de, Fransız süvarisinin, Üsküp üzerine yürüdüğü ve Bulgar ordusunun ulaşım yollarını kesmekte olduğu bir anda Bulgaristan, ateşkes isteğinde bulunmuştur. Görüşmeler sonucu 29 Eylül 1918’de Bulgaristan ile bir ateşkes antlaşması imzalanmıştır.¹¹⁵

Bulgarların ateşkes yapmasının ardından, Alman batı cephesinde, itilaf kuvvetleri karşısında ümitsiz durumda olan Almanya, ittifakın tamamen dağılması durumunda düşman ordularının birleşik saldırısına uğrama ihtimalini değerlendirerek 3 Ekim 1918’de Amerika Birleşik Devletleri’ne ateşkes talebinde bulunmuştur.

İtilaf devletlerinin Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nda bulunan azınlıkların ayrılıkçı eğilimlerini destekleme ve teşvik etme politikası sonucu, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Temmuz 1918’den itibaren parçalanmaya başlamıştır.¹¹⁶ Bu süreçte Çek milliyetçileri, Prag’ı ele geçirip burayı bağımsız Çek Devleti’nin başkenti olarak ilan etmişlerdir. Slovenler, Hırvatlar, Bosnalılar, Avusturya-Macaristan yönetimini reddederek Sırbistan ve Karadağ ile birleşerek bir devlet kurmayı istemişlerdir. Macaristan’ın da ayrı bir devlet kurmak istemesi sonucunda Avusturya-Macaristan İmparatorluğu sona ermiştir.¹¹⁷ Avusturya devleti, 29 Ekim 1918’de İtilaf devletlerinden ateşkes istemiştir.¹¹⁸

Osmanlı’nın müttefikleri çözülrken, Ekim 1918 itibari ile Osmanlı orduları ve kuvvetleri; Trakya’da, Çanakkale’de ve Meriç sınırında bulunmaktadır.¹¹⁹

Yaşanan gelişmelere bağlı olarak durum değerlendirmesi yapan Osmanlı İmparatorluğu Hükümeti, 5 Ekim tarihinden itibaren ateşkes isteğini çeşitli kanallardan İtilaf devletlerine ulaştırmaya çalışmıştır. Görüşmeler 27 Ekim 1918’de Limni Adası’nın Mondros Limanı’nda başlamıştır. Görüşmelerde İtilaf Devletlerini İngiltere’nin Akdeniz Filosu Komutanı olan Amiral Calthorpe ve heyeti temsil ederken,

¹¹⁵ Colin Mcevedy, a.g.e. , s. 60; Pierre Renouvin, a.g.e. , s. 595 - 599

¹¹⁶ Pierre Renouvin, a.g.e. , s. 594 - 627

¹¹⁷ Colin Mcevedy, a.g.e. , s. 60

¹¹⁸ Pierre Renouvin, a.g.e. , s. 627

¹¹⁹ Tefik Bıyıklıoğlu, a.g.e. , s. 13 -21

Osmanlı İmparatorluğu'nu da Bahriye Nazırı Rauf Bey ve heyeti temsil etmiştir.¹²⁰ Ve 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır.¹²¹

Osmanlı imparatorluğu ile Mondros ateşkesi imzalanırken, 3 Kasım 1918'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile İtilaf devletleri arasında "Villa Giusti" Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır.¹²²

10 Kasım 1918'de Alman İmparatorluğu ile İtilaf devletleri arasında "Rethondes" Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır.¹²³

Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonraki süreçte Trakya'da Edirne Mebusu Faik Kaltakkıran, Edirne Belediye Reisi Şevket ve Avukat Şeref (Aykut) beyler ile bazı Edirnelilerden oluşan bir grup yurtsever, Trakya'nın geleceği konusundaki endişelerinden dolayı 2 Kasım 1918'de İstanbul'da Kasım Efendi'nin Küçük Kınacıyan Hanı'ndaki yazıhanesinde "Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti"ni kurmuşlardır.¹²⁴

Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti daha sonra Şeref Bey'in teklifi üzerine "Trakya Paşaeli* Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adını almıştır. Ve daha sonra ise ismi "Trakya Paşaeli Müdafaa Heyeti Osmaniyesi" olarak değiştirilmiştir.

Trakya Paşaeli Müdafaa Heyeti Osmaniyesi'nin programına göre cemiyetin merkezi Edirne'dir ve gayesi Wilson prensiplerine uyarak Trakya birliğinin savunulmasıdır. Cemiyet için silahlı mücadele söz konusu değildir.

Cemiyet kuruluşundan 1919 başına kadar geçen süre içerisinde bütün dikkatini Batı Trakya konularına çevirmiş ve ilk iş olarak, Gümülcine'de Bulgarların, Türklere karşı işledikleri mezalimi basın yolu ile protesto etmiştir.¹²⁵

¹²⁰ A.g.e. , s. 27 - 32

¹²¹ Tefik Bıyıklıoğlu, a.g.e. , s. 33 – 43; Durmuş Yalçın (ve diğerleri), a.g.e. , s. 135 - 136

¹²² Pierre Renouvin, a.g.e. , s. 628 - 631

¹²³ Pierre Renouvin, a.g.e. , s. 631 - 636

¹²⁴ Tefik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele I. Cilt*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 123 - 124

* "Paşaeli": Balkan Harbi'nden sonra özellikle I. Dünya Savaşı senelerinde, Edirne'de Trakya yerine Paşaeli tabirinin kullanılması tercih edilmiştir. Paşaeli tabirinin, Rumeli'deki ilk Osmanlı fetihlerinden sonra Trakya'da kurulan "Paşalivasi" teşkilatından gelmiş olması muhtemeldir; Tefik Bıyıklıoğlu, a.g.e. , s. 128

¹²⁵ Tefik Bıyıklıoğlu, a.g.e. , s. 124 - 151

Paris Barış Konferansı görüşmeleri devam ederken Yunanistan, çeşitli toprak taleplerini bir muhtırayla konferansa katılan devletlerin delegelerine sunmuştur. Yunanistan'ın toprak talepleri şu şekilde olmuştur; Kuzey Epir (Güney Arnavutluk), İstanbul ve Boğazlar hariç Doğu ve Batı Trakya, Trabzon, Batı Anadolu, İmroz(Gökçeada)*, Bozcaada ve On iki adalar örtülü bir ifade ile son olarak Kıbrıs.¹²⁶

Paris Barış Konferansı, Yunanistan'ın Trakya ile ilgili taleplerini ve Trakya ile ilgili konuları, incelenmek üzere Yunan İşleri komisyonuna havale etmiştir.¹²⁷

Yunanistan'ın Paris Barış Konferansı'na sunduğu muhtıraya ek olarak Yunan adalar tümeninden ayrılan bir piyade taburu ile bir süvari birliğinden oluşan bir Yunan kuvvetinin Ocak 1919'da Hadımköy'den Kuleliburgaz'a kadar olan bütün demiryolu istasyonlarını işgal etmesi karşısında Trakya Paşaeli Müdafaa Heyeti Osmaniyesi, bir toplantı gerçekleştirmiş ve bu toplantıda şu kararları almıştır:

- Trakya'nın yaşadığı kötü durum karşısında birlik olunması gerektiği Trakyalılara anlatılacaktır.
- Trakya'nın parçalanmaz bir bütün olduğu, Trakya'nın %75'inden fazlasının Türk olduğu (bundan şüphe edilmesi halinde Wilson prensiplerine göre plebisit istenmesi gerektiği)
- Doğu Trakya'ya gelen Yunan askerlerinin çıkarılması için teşebbüslerde bulunulması.

Yukarıda belirtilen kararlardan 3. maddede belirtilen karar doğrultusunda oluşturulan bir heyet, başta Osmanlı devlet adamlarıyla olmak üzere çeşitli görüşmeler yapmıştır.

Söz konusu heyetin yapmış olduğu bu görüşmelerden birinde, sadrazam Tevfik Paşa; Trakya heyetine “...*Trakyalıların vatanları için gösterdikleri alakayı şükranla*

* Nilüfer Erdem, “Doğu Trakya ve Anadolu'daki Yerleşim Birimlerinin Türkçe ve Yunanca İsimleri” *İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, sayı:17-18, 2010, s. 74

¹²⁶ Melek Fırat, “1919–1923 Yunanistan'la İlişkiler” *Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 178–193

¹²⁷ Tevfik Bıyıklıoğlu, a.g.e. , s. 148

karşılız. Çalışın. Fakat Osmanlı Devleti'nin varlığına zarar getirmemeye dikkat edin aksi takdirde hareketiniz isyan sayılır... ” demiştir.

Heyetin yapmış olduğu diğer görüşmelerde; Ayan Reisi Ahmed Rıza Bey ile eski mebuslardan Çürüksulu Mahmut Paşa ve Eski Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, Trakya heyetine, gerekli olması halinde Trakya için bağımsızlık ilanının bile yapılabileceğini belirtirken Dışişleri Müsteşarı Reşat Hikmet Bey ise Trakya heyetine, bağımsızlık veya özerklik gibi isteklerden vazgeçilmesini fakat yabancı muhitlerde girişimlerde bulunulmasını tavsiye etmiştir.

Heyetin görüştüğü diğer bir kişi olan Mütareke Komisyonu Reisi Galip Kemali Bey ise Trakya için silahlı mücadeleden başka bir çıkar yol görmediğini belirtmiştir.

Trakya heyeti, Osmanlı devlet adamları ile yaptığı bu görüşmeler dışında İstanbul'da bulunan İngiltere ve Amerika Yüksek Komiserliklerinde de görüşmeler yapmıştır.

Bu görüşmelerde İngilizler; Yunan ordularının itilaf ordularını temsil görevi ile Trakya'da bulunduğunu ve bunda endişe edilecek bir nokta olmadığını belirtirken Amerikalılar da aynı paralelde görüş belirtmişlerdir.

Trakya Paşaeli Müdafaa Heyeti Osmaniyesi üyeleri İstanbul'daki temas arayışlarına devam etmiş ve bir görüşme de o günlerde İstanbul'da bulunan Arıburnu ve Anafartalar (Çanakkale Cephesi) kahramanı Mustafa Kemal Paşa ile yapmışlardır.

Mustafa Kemal Paşa'nın evinde gerçekleşen görüşmede, Mustafa Kemal Paşa, Trakya heyetini dinlemiş ve Trakya heyetine “... *Bu şekilde parça parça çalışacağımıza bütün memleket mukadderatını idare edecek, ele alacak bir teşekkül meydana getirip beraber çalışsak nasıl olur...* ” demiştir.

Mustafa Kemal Paşa ayrıca Doğu ve Batı Trakya davalarının birleştirilmemesi tavsiyesinde de bulunmuştur. Mustafa Kemal Paşa'ya göre Doğu Trakya ahit ve hukuk bakımından Türk sınırları içinde bulunan bir yurt parçasıdır ve burası her vasıta ile

sonuna kadar savunulmalıdır. Fakat bir antlaşma ile bırakılmış olan Batı Trakya'daki Türk çoğunluğun haklarını ve varlığını başka yollardan savunmak gerekmektedir.

Yurt içinde yapılan bu temasların ardından Trakya Paşaeli Müdafaa Heyeti Osmaniyesi Trakya konusunda temasta bulunmak amacı ile Paris barış konferansının toplandığı Paris'e bir heyet göndermiştir. Paris'e ulaşmak üzere yola çıkan heyet İtalya'ya ulaşmış fakat vize problemleri nedeniyle İtalya'da bir süre kalmış ve ileriki bir tarihte İstanbul'a geri dönmüştür.

Paris Barış Konferansı Yunan İşleri Komisyonu, 1 Mart 1919 kararıyla genel olarak Yunan arazi istekleri lehinde karar vermiş ve Batı Trakya ile Doğu Trakya'nın Yunanlılara bırakılmasını tavsiye etmiştir. Yalnız komisyondaki İtalyan heyeti, Batı Trakya'da Dedeağaç'ın Bulgarlara verilmesini, Doğu Trakya'nın da Milletler Cemiyeti idaresine verilecek İstanbul Hükümeti'yle birleştirilmesi teklifinde bulunmuştur.

Konferans yüksek konseyi 11 Mart 1919'da aldığı bir kararıyla Trakya işleri hakkındaki kararını ileride Osmanlı ve Bulgar barış antlaşmaları görüşülürken vermek üzere geçici olarak ertelemiştir.¹²⁸

Yunan girişimleri karşısında İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaline onay veren konferans, Osmanlı imparatorluğu ile yapılacak antlaşmanın koşullarının belirlenmesinde anlaşmazlığa düşmüştür. Sonuç olarak konferans bu konunun daha sonra çözülmesine karar vererek bu konuyu geri bırakmıştır.¹²⁹

Konferansta uzun süren görüşmeler sonucu, önce dünya sorunlarına çözüm bulmak için uluslar arası bir örgüt olan "Milletler Cemiyeti" kurulmuş ileriki tarihlerde de savaştan yenik çıkan ülkelerle, barış antlaşmaları imzalanmıştır. Buna göre; 28 Haziran 1919'da Almanya ile Versailles Antlaşması, 19 Eylül 1919'da Avusturya ile Saint-Germain Antlaşması, 27 Aralık 1919'da Bulgaristan ile Neuilly Antlaşması, 4 Haziran 1920'de Macaristan ile Trianon Antlaşması imzalanmıştır.¹³⁰

¹²⁸ Tefik Bıyıklıoğlu, a.g.e. , s. 148 – 158

¹²⁹ Rifat Uçarol, a.g.e. , s. 514

¹³⁰ Murat Sarıca, a.g.e. , s. 45 – 91

2. BÖLÜM: TÜRK KURTULUŞ SAVAŞI, EDİRNE VE KARAAĞAÇ

Mustafa Kemal, 19 Mayıs 1919 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu durumu şu şekilde açıklamıştır:

“...Ordunun elinden silahları alınmış ve alınmaktadır. İtilaf devletleri, Mondros Ateşkes Anlaşması'nın hükümlerine uymamaktadır. Birtakım bahaneler ile bu devletlerin donanma ve askerleri İstanbul'da bulunmaktadır. İngilizler; Urfa, Antep, Maraş'ı, Fransızlar da Adana'yı işgal etmiştir. Antalya ve Konya'da İtalyan askeri birlikleri bulunmaktadır. 15 Mayıs 1919'da Yunan Ordusu, İtilaf Devletleri'nin uygun görmesi ile İzmir'e çıkmıştır. Hıristiyan azınlıklar gizli veya açıktan kendi özel maksatlarını gerçekleştirmeye ve devleti çökertmeye çalışmaktadır...”¹³¹

Mustafa Kemal, bu olayların dehşeti ve korkunçluğu karşısında halk tarafından kurtuluş çareleri düşünüldüğünü ve bölgesel çareler arayan örgütlerin oluştuğunu belirtmektedir.

Yapmış olduğu bu açıklamalardan sonra, Mustafa Kemal, zihinlerde ülkenin kurtuluşu için üç tür yol belirlediğini belirtmektedir. Bunlardan birincisi; İngiliz himayesini istemek, İkincisi; Amerikan mandasını istemek, Üçüncüsü ise, bölgesel kurtuluş çarelerine başvurmaktır. Mustafa Kemal, bu kararlardan hiçbirine katılmaz ve kendi kararını açıklar:

“ Efendiler bu durum karşısında tek bir karar vardı. O da milli hâkimiyete dayanan, kayıtsız, şartsız, bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak!

3. Ordu Müfettişi sıfatıyla Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa, 21 Mayıs'tan itibaren ordu birimleri ile temasa geçmeye çalışmış ve bu bağlamda 18 Haziran 1919'da Edirne'deki 1.Ordu komutanı Cafer Tayyar Bey'e de bir telgraf göndermiştir. Telgrafta, milli teşkilatların birleştirilmesi ve milletin sesinin dünyaya daha gür duyurulması için Sivas'ta milli bir heyetin kurulmasının kararlaştırıldığı ve Anadolu halkının bölünmez bir bütün haline getirildiği belirtilmektedir.

Mustafa Kemal Paşa, Cafer Tayyar Bey'e gönderdiği telgrafta ayrıca, daha önce Trakya Cemiyeti üyelerinden bazıları ile görüştüğünü, gereken kimselerle gizlice

¹³¹ Kemal Atatürk, *Nutuk*, Haz: Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2004, s. 1

görüşülerek derhal teşkilat kurulması zamanının geldiğini belirterek kendisinin (Mustafa Kemal Paşa'nın) yanına temsilci olarak değerli birkaç kişi gönderilmesini, bu kişiler gelinceye kadar Edirne ilinin haklarının savunucusu olmak üzere, teşkilat üyelerinin kendisini (Mustafa Kemal Paşa'yı) vekil seçtiklerine dair imzalı bir belgeyi göndermelerini istemiştir.

Sivas Kongresi'nin Trakya'ya olan etkilerine bakıldığında şu gelişmelerin yaşandığı görülmektedir: 7 Ekim 1919'da Edirne belediye dairesinde yapılan bir toplantı neticesinde Sivas kongresi kararlarının uygulanması sorumluluğunu Trakya Paşaeli Merkez Heyet-i Osmaniyesi, üzerine almış ve müdafaa cemiyeti vasfını kabul etmiştir. Trakya Paşaeli Merkez Heyet-i Osmaniyesi, ismindeki değişikliklerle Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin esaslarını ve kararlarını kabul ettiğini bildirmesine rağmen kendi nizamnamesindeki "Trakya Birliği"nden diğer bir ifadeyle Doğu ve Batı Trakya'yı birleştirmek davasından da vazgeçmemiştir.

Sivas kongresinden sonra Trakya'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşkilatı yapılmış ve bu isim ve bu unvan ile Mustafa Kemal Paşa ile münasebette bulunulmuştur. Bununla beraber Trakya Paşaeli Cemiyeti kendi nizamnamesine göre tayin edilmiş olan gayesini gerçekleştirmek yolunda serbestçe ve Anadolu'nun fazla müdahalesi olmaksızın siyasi girişimlerde bulunabilmek için Trakya Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniyesi unvan ve yetkilerini kullanmaya devam etmiştir. Gerçekte Trakya'da iki heyet ve iki teşkilat yoktur. İki unvan ve iki mühür vardır.

Ekim 1919'da Trakya konuları ile ilgili bir dizi önemli gelişme olmuştur. Paris Barış Konferansı Batı Trakya'nın dağlık kuzey kısmını teşkil eden Nevrokop, Ropçoz, Paşmaklı, Eğridere, Darıdere, Kırcaali, Koşukavak, Ortaköy ve Mustafapaşa kazalarını Bulgarlara vermiştir.

Batı Trakya'nın geri kalan kısmı Karaağaç, Dimetoka, Sofulu, Dedeğaç, Gümülcine ve İskeçe kazaları "Müttefiklerarası Trakya Hükümeti" adı altında Fransız askeri makamlarının idaresine verilmiştir.

Bu hükümetin başına müttefikler yüksek meclisi adına ve doğudaki müttefik orduları başkomutanı Mareşal Franchet D'esperey'in delegesi sıfatıyla General Charpy vali tayin edilmiştir.

Bu kararlar üzerine Bulgarlar 18 Ekim 1919'da Karaağaç, Dimetoka, Sofulu, Dedeağaç, Gümülcine ve İskeçe kazalarını boşaltmaya başlamışlardır. Bu 6 kazanın Bulgarlar tarafından Fransız askeri birliklerine devir ve teslim işi 20 Ekim 1919'da sona ermiştir.

Bu konu ile ilgili yapılan bir analize göre Batı Trakya'da kurulan bu geçici hükümet; Batı ve Doğu Trakya'nın mukadderatı hakkında kesin karar verilinceye kadar Yunan işgalini kolaylaştırmak ve Yunan siyasetine öncülük etmek üzere düşünülen bir tertiptir.¹³²

12 Ocak 1920'de açılan Osmanlı Mebuslar Meclisi'nin, 28 Ocak 1920'de kabul ettiği kararların Batı Trakya'ya ilişkin hükmü şu şekildedir. Batı Trakya'nın hukuki durumu da orada yaşayanlarca belirlenmelidir.¹³³

Aynı tarihlerde, Mustafa Kemal, Batı Trakya'nın geleceği ile ilgili Cafer Tayyar Paşa ile yapılan haberleşmelerinde; Doğu ve Batı Trakya'nın bir bütün olarak düşünülüp ifade edilmesinin, Doğu Trakya ile ilgili isteklere neden olabileceğini, Doğu Trakya'nın su götürmez bir şekilde yurdun parçası olduğunu, Batı Trakya'nın ise daha önce yapılmış bir anlaşma ile terkedilmiş bir bölge olduğunu belirtmiştir.

16 Mart 1920'de İstanbul'un resmen işgalinin doğurduğu ortamda, Trakya'nın hatta Anadolu'nun itilaf kuvvetleri tarafından işgal olunacağına dair çıkarılan dedikodular, Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin toplanması durumunun, Trakyalılar tarafından ümitsiz algılanmasına neden olmuştur. Trakya yurtseverleri, Anadolu ile fikir ve his birliği beslemekle beraber 31 Mart'ta gerçekleşen Lüleburgaz Kongresi'nde, Trakya'nın Anadolu'dan uzak ve düşman kuvvetleri ile çevrilmiş durumunu da göz önünde tutarak geçici bir süre için

¹³² Tevfik Bıyıklıoğlu, a.g.e. , s. 171 – 184

¹³³ Toktamış Ateş, *Türk Devrim Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul, 1984, s. 146 – 147

Anadolu'daki girişimin neticesi anlaşılincaya kadar Trakya Müdafaa-i Hukuk Teşkilatı'nın Anadolu ile ilişkisini kesmeyi uygun görmüştür.¹³⁴

Büyük Millet Meclisi'nin Ankara'da toplanması ve Yunanlıların üstün kuvvetlerle bütün Batı Trakya'yı işgal ederek Meriç boyuna kadar ulaşması ile memleketin durumu Trakya işleri ve Trakyalılar açısından farklı bir hal almıştır. Bu ortam içerisinde Doğu Trakya, görevini yapmak ve memleketi Yunanlılara karşı savunmak durumunda kalmıştır. Artık “Müdafaa-i Hukuk” ve “Trakya Paşaeli” adları altında iki kuruluşun devamına gerek kalmamıştır. Bu ikiliğin devamının Doğu Trakya'nın savunması için zararlı olması ihtimali belirlemiştir.¹³⁵

Anadolu'da ve Trakya'da bu gelişmeler yaşanırken itilaf devletleri, I. Dünya savaşı sonucuna bağlı olarak Osmanlı İmparatorluğu'na uygulanacak barış şartlarını 24 Nisan 1920'de San Remo Antlaşması ile saptamışlardır. Antlaşmaya göre: Osmanlı padişahı, İstanbul'da kalacaktır. Rumeli ve boğazlar bölgesini itilaf devletleri ortaklaşa işgal edeceklerdir. Denize çıkışı da olan bir Ermeni devleti kurulacaktır. Bunun sınırlarını A.B.D. belirleyecek ve bu devleti koruyuculuğu altına alacaktır. Osmanlı imparatorluğu; Suriye, Filistin, Irak, Arabistan ve Ege adalarını terk edecektir.¹³⁶

İtilaf devletleri, sonraki süreçte San Remo antlaşmasında belirtilen esaslara göre bir barış antlaşması taslağı hazırlayarak bu taslağı ileriki bir tarihte Osmanlı İmparatorluğu yetkililerine vermişlerdir.¹³⁷

Trakya'da 9–13 Mayıs 1920 tarihlerinde gerçekleştirilen Trakya Paşaeli Cemiyeti'nin Edirne Kongresi'nde “Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti” ve “Trakya Paşaeli Cemiyeti” Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında birleştirilmiştir.¹³⁸

Yunanlılar 27 Mayıs 1920'den itibaren 4 Haziran 1920'ye kadar Edirne'nin Karaağaç istasyonundan güneyde Enez'e kadar bütün Meriç nehri boyunca

¹³⁴ Tevfik Bıyıklıoğlu, a.g.e. , s. 173–178

¹³⁵ Tevfik Bıyıklıoğlu, a.g.e. , s. 178

¹³⁶ Rifat Uçarol, a.g.e. , s. 514 – 515

¹³⁷ Rifat Uçarol, a.g.e. , s. 515

¹³⁸ Tevfik Bıyıklıoğlu, a.g.e. , s. 177

yerleşmişlerdir. Böylelikle Müttefikler Arası Batı Trakya Hükümeti tertibi sona ermiştir.¹³⁹

Doğu Trakya'ya yönelik bir Yunan saldırısının güçlü bir olasılık haline gelmesinin ardından Doğu Trakya'da bulunan Türk kuvvetleri mevcut koşullar çerçevesinde uygun bir savunma hazırlığına girişmiştir.¹⁴⁰

Bu savunma hazırlığı kapsamında bölgede bulunan Türk askeri kuvveti olan I. Kolordu Komutanlığı tarafından hazırlanan savunma planının ana fikrine göre: “Yunanlıların, Batı Trakya'dan sonra Doğu Trakya'yı işgal için Meriç'e saldırı yapmaları ve aynı zamanda Saroz körfezi veya Marmara sahiline de bir çıkarma yapmaları ihtimal dâhilindedir. Bu ihtimal karşısında kolordu birlikleri, Edirne-Uzunköprü-Keşan-Malkara-Tekirdağ-Çorlu ve Çerkezköy hattında toplanmalıdır.”

20 Temmuz 1920'de, Yunanlılar, Marmara Ereğlisi doğusundaki Sultançiftliği bölgesine ve Tekirdağ'ın doğusundaki Köselerderesi kıyısına asker çıkarmıştır.

Yunan kuvvetleri Türk kuvvetlerinin dağınlığı nedeni ile ortaya çıkan durumdan yararlanmak amacı ile çıkarmanın sonuçlanmasını beklemeden kuvvetlerini dört koldan Doğu Trakya'nın içlerine doğru (Lüleburgaz-Hayrabolu istikametine) yönlendirmiştir.

Güçlü bir direnişle karşılaşmadan ilerlemeye devam eden Yunan kuvvetleri, 22 Temmuz 1920'de Lüleburgaz yakınlarındaki Büyükkarıştıran bölgesinde direnen Türk kuvvetlerini etkisiz hale getirdikten sonra Lüleburgaz üzerinden Lüleburgaz'ın batısında bulunan Babaeski'ye doğru ilerlemiştir.

23 Temmuz 1920'de komutanlar tarafından hiçbir geri çekilme emri verilmemiş olmasına rağmen askerin kendiliğinden çekilişi ile Babaeski çevresindeki Türk savunması başarısız olmuş, Yunan kuvvetleri de Babaeski'yi ele geçirmiştir.

¹³⁹ A.g.e. , s. 309

¹⁴⁰ Edip Başer, *Mütarekeden Sonra İstanbul Hükümetleri ve Trakya Politikaları*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 88

Marmara kıyılarından Babaeski yönüne doğru devam eden çarpışmalar bu şekilde gelişirken Meriç nehri boyunca yaşanan çarpışmalarda Karaağaç bölgesindeki Türk savunması başarılı olmuş ve burada bulunan Yunan kuvvetlerine kayıp verdirilmişse de diğer bölgelerdeki durumlar nedeni ile Trakya'daki Türk savunması 24 Temmuz 1920 itibari ile başarısızlığa uğramıştır.

Türk kuvvetlerinin karşı karşıya bulunduğu durum yeni bir savunma muharebesi verilmesinin lüzum ve gereğini tümüyle ortadan kaldırdığı için kolordu komutanı eldeki mevcut birliklerle Bulgaristan'a sığınmaya karar vermiştir.

Trakya'nın savunulmasına yönelik İstanbul merkezli siyasi bir iradenin, savunmayı gerçekleştirenlerin arkasında olmaması, Anadolu'dan tecrit edilmiş olarak savaşa girme zorunluluğu, ekonomik yokluklar, askeri malzeme, iaşe ve bunların devamlılığına ilişkin sıkıntılar ile halk ve asker arasındaki moral bozukluğu Türk tarafı için sayılabilecek en önemli sorunlar olarak etkili olmuştur.

Askeri açıdan değerlendirildiğinde de kolordu komutanlığı tarafından hazırlanan planda; kuvvetlerin dağıtılarak belirgin bir ağırlık merkezi oluşturulamaması ve kuvvetli bir kolordu ihtiyatı ayrılamaması bir zaaf oluşturmuştur. Üç ayrı cepheye ayrılan mevcut kuvvetler Yunanlılar için çok güçlü çıkarmadan büyük direnmeler göstermeden başarısızlığa uğramıştır. "Muharebede her yeri örtmek isteyen her yerde zayıf kalır" askeri kuralı kolordu komutanlığınca unutulmuştur.

Trakya'da oluşan bu hayal kırıklığından sadece 5 yıl önce, Gelibolu yarımadası, Conkbayırı ve Seddülbahir bölgesinde (Çanakkale Cephesi) çok üstün düşman kuvvetleri karşısında kahramanca dövüşen Türk askerleri düşünüldüğünde, Trakya bölgesindeki Türk askerlerinin iyi eğitilmediği, iyi idare edilmediği ve iyi motive edilmediği anlaşılmaktadır.¹⁴¹

26 Ağustos 1922'de Türk saldırılarının başlamasından kısa bir süre sonra Yunan cephesi yarılmış, Yunan kuvvetleri geri çekilmeye başlamıştır. 30 Ağustos'ta Yunan kuvvetleri tamamen yok edilmiştir.¹⁴²

¹⁴¹ Edip Başer, a.g.e. , s. 88 – 108

¹⁴² Melek Fırat, a.g.m. , s. 178- 193

Bu durum karşısında Yunanistan ateşkes yapılması için itilaf devletlerinden aracılık ricasında bulunmuş İstanbul'daki itilaf devletleri yüksek komiserleri de 4 Eylül'de Ankara'ya, Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne ateşkes teklifinde bulunmuşlardır.¹⁴³ Büyük taarruzun devam ettiği sırada Ankara'dan iletilen bu teklife Başkomutan Mustafa Kemal Paşa 5 Eylül'de bir telgrafla cevap vermiştir.

Telgrafta; Yunan ordusunun kesin olarak yenilgiye uğratıldığı, Anadolu toprakları için herhangi bir ateşkes görüşmesine gerek olmadığı, ateşkesin ancak Doğu Trakya için söz konusu olabileceği, 10 Eylül'e kadar Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne doğrudan doğruya Yunan Hükümeti veyahut İngiltere tarafından bir ateşkes için resmen başvurulduğu takdirde belli şartlar ileri sürülerek cevap verilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Bu şartlar şu şekildedir:

1. Olası Ateşkes antlaşması tarihinden başlayarak on beş gün içinde **Trakya, 1914 sınırlarına kadar** kayıtsız şartsız Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin sivil memurlarına ve askeri kuvvetlerine teslim edilmiş bulunacaktır.
2. Yunanistan'daki Türk esirleri on beş gün içinde İzmir, Bandırma ve İzmit limanlarında Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne teslim edilecektir.
3. Yunan hükümeti, Yunan ordusunun üç buçuk yıldan beri Anadolu'da yaptığı ve yapmakta olduğu tahribatı tamir etmeyi şimdiden taahhüt edecektir.

Mustafa Kemal Paşa tarafından ileri sürülen şartların 1. maddesinde belirtilen 1914 sınırı: Karaağaç'ın da içinde bulunduğu, 1915'te Osmanlı İmparatorluğu tarafından Bulgaristan'a bırakılan toprak parçası ile birlikte Doğu Trakya'yı ifade etmektedir.

7 Eylül günü müttefikler; İstanbul'da bulunan yüksek komiserleri aracılığı ile Yunanistan'ın, Anadolu'nun boşaltılmasını kabul etmek üzere mütareke istediğini resmen Ankara'ya bildirmişlerdir.¹⁴⁴

¹⁴³ Tefik Bıyıklıoğlu, a.g.e. , s. 435

¹⁴⁴ Kemal Atatürk, a.g.e. , s. 457

Bu gelişmeler yaşanırken ilerlemesine devam eden Türk ordusu; 9 Eylül'de İzmir'e, 10 Eylül'de Bursa'ya 17 Eylül'de de Bandırma ve Mudanya'ya girmiştir.¹⁴⁵ Bu şehirlerin alınması ile müttefikler tarafından iletilen Anadolu'nun boşaltılmasını içeren 7 Eylül tarihli ateşkes teklifi anlamsız kalmış çünkü Anadolu, Yunan ordusunun boşaltılmasına gerek kalmadan Türk ordusu tarafından Yunan işgalinden kurtarılmıştır.

Yaşanan gelişmeleri değerlendiren Başkomutan Mustafa Kemal Paşa ve kurmay heyeti, itilaf devletleri elinde bulunan Çanakkale ve İstanbul boğazları üzerine yürüyerek itilaf devletlerini bir ateşkese zorlamayı, ateşkes teması başlar başlamaz da ateşkes için ilk şart olarak Doğu Trakya'nın Türk tarafına teslimini istemeyi planlamıştır.¹⁴⁶

9 Eylül sonrası oluşan tabloda, İngiltere yönetimi, daha önceki bir tarihte tarafsız bölge* olarak adlandırdığı Çanakkale ve İstanbul boğazlarını içine alan bölgenin olası bir Türk ilerlemesine karşı savunulmasını içeren emri bölgede bulunan askeri kuvvetlerine göndermiştir.¹⁴⁷

12 Eylül'de Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, The Daily Mail gazetesi muhabiri G. Ward Price'a verdiği beyanatında; ciddi olarak barış arzu ettiğini, Anadolu'yu, Meriç Nehri'ne kadar Trakya'yı ve İstanbul'u istediklerini, tahkim etmemeyi garanti edecekleri Çanakkale Boğazı'ndan serbest geçiş konusunda her teminatı vermeye hazır olduklarını, fakat ani bir saldırıya karşı İstanbul'u korumak için Marmara Denizi kıyılarında savunma düzeni almalarının işgal güçleri tarafından anlayışla karşılanması gerektiğini belirtmiştir.¹⁴⁸

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa ayrıca, İstanbul'un kendilerine teslim edilmemesi halinde, ordusu ile İstanbul üzerine yürümek zorunda kalacağını, bunun

¹⁴⁵ Melek Fırat, a.g.m. , s. 178- 193

¹⁴⁶ İsmet İnönü, *Hatıralar I. Kitap* (Der: Sabahattin Selek), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987, s. 15-17

* 18 Mayıs 1921'de itilaf devletleri tarafından müttefik işgal kuvvetlerinin tarafsızlığı dile getirilerek, bu kuvvetler tarafından boğazlar çevresinde işgal edilen yerlerin tarafsız bölge olduğu ilan edilmiştir; İsmail Eyyuboğlu, *Mudanya Mütarekesi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2002, s. 92

¹⁴⁷ David Walder, *Çanakkale Olayı* Çev: M. Ali Kayabal, Milliyet Yayınları, 1971, s. 239-249

¹⁴⁸ Mustafa Kemal "The Daily Mail Gazetesi Muhabiri G. Ward Price'a Beyanat", *Atatürk'ün Bütün Eserleri C.13*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2006, s. 276

birkaç günlük iş olduğunu, aslında müzakere yolu ile hâkimiyet elde etmeyi tercih edeceğini fakat süresiz bekleyemeyeceğini, ifade etmiştir.¹⁴⁹

General Pelle - Mustafa Kemal görüşmesi sonrası, genel durum değerlendirmesi yapan müttefikler, Fransa ve İtalya'nın Türklere yönelik bir savaşa karşı olması ve de İngiliz iç kamuoyunun savaş karşıtı tutumu nedeni ile TBMM Hükümeti'ne 23 Eylül'de bir nota göndermiştir.¹⁵⁰

23 Eylül 1922 tarihli olan itilaf devletleri notasının Trakya sınırları ile ilgili kısmı şu şekildedir:

“...Üç müttefik hükümet bu fırsattan yararlanacak Türkiye'nin Meriç'e kadar Trakya'yı ve Edirne'yi almak konusundaki arzusunu istekle itibara almakta olduklarını bildirirler...”¹⁵¹

23 Eylül'de yaşanan diğer bir gelişme olarak; Türk süvarileri kalabalık topluluklar halinde Çanakkale'deki tarafsız bölgenin sınırlarını aşmış, fakat karşılaştıkları müttefik birliğine yönelik herhangi bir saldırıda bulunmamıştır.¹⁵²

24 Eylül'de Yunanistan'ın Anadolu'daki ordusundan terhis edilen Yunan askerleri Yunanistan'a giderken Sakız, Midilli ve Sisam adalarında orta rütbeli subayların yönetiminde örgütlenerek bir isyan başlatmış ve Yunanistan Kralı Konstantin'e karşı bir ihtilal hazırlığına girişmişlerdir. Birkaç gün içinde isyancıların Atina'ya ulaşmasıyla Yunanistan Kralı Konstantin tahtından feragat ederek yerini oğlu Yorgo'ya bırakmıştır. Sonraki süreçte de İhtilal komitesi; idareyi ele alınca, Paris'te bulunan Yunan siyasetçi ve devlet adamı Venizelos ile temasa geçerek müttefik devletler nezdinde Yunanistan'ı temsil etmesini kendisinden istemiş ve Alexandr Zaimis'i başbakan olarak seçmiştir.

Yunan İhtilal Hükümeti'nin idareyi eline almasından sonra Venizelos, Doğu Trakya'nın Yunanistan'ın elinde kalması için Londra ve Paris'te çeşitli temaslarda bulunmuştur. Venizelos ayrıca ihtilal komitesine Mudanya konferansına katılmayı ve

¹⁴⁹ Mustafa Kemal, a.g.e. , s. 276 - 277

¹⁵⁰ Salahi R. Sonyel, a.g.e. , s.271 - 275

¹⁵¹ Abidin Tüzel, Türk İstiklal Harbi II. Cilt Batı Cephesi 6'ncı Kısım IV Kitap “ İstiklal Harbi'nin Son Safhası”, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları Seri No:1, Ankara, 1969, s. 48 - 49

¹⁵² David Walder, a.g.e. , s. 289 - 291

barış konferansı kararına kadar Doğu Trakya'yı boşaltarak oradaki Yunan ordusunu yeniden örgütlemeyi önermiştir. Venizelos'un bu önerisi kabul edilmiştir.¹⁵³

Bu arada Fransızlar, duyguları yatıştırmak ve Türk ilerleyişini durdurmak amacıyla Fransız politikacılardan Türk dostu Franklin Bouillon'u 25 Eylül'de Mustafa Kemal ile görüşmesi için İzmir'e göndermiştir.¹⁵⁴

29 Eylül'de Franklin Bouillon ile yapılan görüşmede Mustafa Kemal Paşa, tarafsız bölgede diye bir bölge tanımadıklarını, bu tip kayıtların dışında kalmak için 4 yıldır savaştıklarını, gerekirse savaşa devam edeceklerini ifade etmiştir.

Franklin Bouillon da Trakya'nın Türklere teslim edileceğini, boğazlar için endişeye gerek olmadığını, Türk isteklerinin yakında toplanacak askeri ve siyasi konferanslarda kabul olunacağını, bu konuda güvence verdiğini bununla birlikte askeri bir harekâta gerek olmadığını belirtmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, Franklin Bouillon tarafından kendisine verilen teminat üzerine bir nota ile mütareke görüşmelerine katılacağını ilan ederek askeri harekâtı resmen durdurduğunu bildirmiştir.¹⁵⁵

Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'in imzasını taşıyan ve İsmet Paşa tarafından kaleme alınan 29 Eylül 1922 tarihli Türk notasının Trakya sınırları ile ilgili kısmı şu şekildedir:

“...Trakya'nın Yunan ordusunun işgali ve hükümetinin idaresi altında bir gün fazla yaşaması her türlü tehlikelere ve Türkiye halkınca anlatılması imkânsız ıstıraplara sebep olacağından -Edirne katıldığı halde- Meriç'in batısına kadar Trakya'nın derhal boşaltılarak Türkiye büyük Millet Meclisi'ne teslimini çabuk olarak uygulamak gerekmektedir...”¹⁵⁶

23 Eylül'de meydana gelen Türk süvarilerinin kalabalık topluluklar halinde Çanakkale'deki tarafsız bölgenin sınırlarını aşması olayı telgraf trafiği sonrası

¹⁵³ İsmail Eyyuboğlu, *Mudanya Mütarekesi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2002, s. 133 - 135

¹⁵⁴ Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı Ve Dış Politika C.II*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003, s.279

¹⁵⁵ İsmail Eyyuboğlu, a.g.e. , s. 108 – 119

¹⁵⁶ Abidin Tüzel, a.g.e. , s. 49 – 50; İsmet İnönü, *Hatıralar II. Kitap*, (Der: Sabahattin Selek), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987, s.23

yatıştırılmış fakat bu olay sonrası İngiltere yönetimi; General Harington'a, Franklin Bouillon - Mustafa Kemal görüşmesinin yapıldığı 29 Eylül'de, Çanakkale çevresindeki Türk kuvvetlerinin kumandanına yönelik bir ultimatom verilmesi emrini göndermiştir. Ultimatom; Türk askerlerinin tarafsız bölgeden çıkmamaları halinde Türk askerlerine ateş açılacağını içermektedir.¹⁵⁷

General Harington, kendisine verilen 29 Ekim tarihli emri uygulamamış ve 1 Ekim'de Londra'ya gönderdiği raporda Türklerin Çanakkale'ye saldırmak niyetinde olmadığını, savaşın fitilini ateşlemek istemediğini belirtmiştir.¹⁵⁸

TBMM'nin 29 Eylül tarihli notası 1 Ekim'de İngiltere'ye ulaşınca General Harington'un izlediği siyasetin doğruluğu takdir edilmiştir.¹⁵⁹

Tüm yaşanan bu olaylar neticesi olarak Mustafa Kemal Paşa ile bir araya gelmekten başka çıkar yol olmadığını gören İngiltere yönetimi, 1 Ekim'de İstanbul'da bulunan İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold'a, Mudanya görüşmelerine katılmasını bildirmiştir.

2 Ekim günü diğer bir gelişme olarak da Franklin Bouillon, itilaf devletleri yüksek komiserleri ile görüşmüştür. Bu görüşmenin ardından sonra yüksek komiserler Mudanya'da takip edecekleri siyaseti görüşmek üzere bir araya gelmişlerdir. Görüşmede Fransız Yüksek Komiseri Pelle, Trakya'nın geçici bir süre itilaf devletlerinin yönetimine bırakılmasının TBMM hükümetince kabul edildiğini, Yunanistan'ın gerekirse buna zorlanması gerektiğini belirtmiştir. İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold, bu fikre katılmadığını ifade etmiştir. Fransa Yüksek Komiseri Pelle, Trakya sınırının Meriç nehrinin otuz sekiz km batısındaki Karaağaç - Kuleliburgaz demiryolunu takiple Meriç nehri hattından geçmesini istemiştir. Fransız komiserin sözünü ettiği bu sınır daha önce Türkler tarafından talep edilen 1914 sınırıdır. İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold, Yusuf Kemal imzalı 29 Eylül tarihli Türk notasına işaret

¹⁵⁷ David Walder, a.g.e. , s. 290 – 333

¹⁵⁸ Salahi R. Sonyel, a.g.e. , s.278

¹⁵⁹ İsmail Eyyuboğlu, a.g.e. , s. 120

ederek, Türklerin dahi bu sınırı istemediklerini dolayısıyla Meriç sınırında bir değişiklik yapmayacaklarını belirtmiştir.¹⁶⁰

İsmet Paşa anılarında Mudanya konferansına gitmeden önce İzmir’de Mustafa Kemal Paşa ile Mudanya izleyecekleri siyaseti belirlediklerini ifade etmiştir. Buna göre Yunan ordusunun ve Yunan idaresinin Trakya’dan tahliye edilmesi ve yirmi gün içinde Trakya’nın Türklere teslimi elde edilmeye çalışılacak geçici bir süre için Türk ordularının Trakya’ya geçmelerinde ısrar edilmeyecek fakat Trakya’da kurulacak Türk idaresinin Yunan veya herhangi bir devletin tecavüzünden korunması için Türk tarafı gerekli bütün tedbirleri alabilecek, Çanakkale ve İstanbul üzerine yürüyen Türk ordusunun bulunduğu hat tespit edilecek, askeri harekâtın durdurulmasından sonra hiçbir taraf boğazlar mıntıkasında tahkimat yapmayacak ve bölgede Türk tarafın karşı askeri hazırlık yapılmayacak, mütarekenin bir an önce yapılmasına çalışılarak bir barış konferansı düzenlenmesi sağlanacaktır.¹⁶¹

Mudanya konferansı 3 Ekim 1922’de görüşmelere başlamıştır. Konferansta Türkiye’yi İsmet Paşa, İngiltere’yi General Harington, Fransa’yı General Charpy, İtalya’yı General Mombelli temsil etmiştir. Görüşmelerde Yunanistan’ın da bulunması gerekirken Yunan heyeti görüşmelere katılmamıştır. Bunun yanı sıra F. Bouillon da görüşmelere seyirci sıfatı ile katılmıştır.

Konferansın açılışında İsmet Paşa başkan sıfatı ile barışa ulaşma konusundaki çabalarından dolayı müttefik generallerine bir teşekkür konuşması yapmıştır. Sonrasında da İngiliz temsilcisi Harington, müttefik generallerinin görevinin, karşılıklı çatışmanın durdurulmasını sağlama, Trakya’da bir hat tesis ederek Yunan kıtalarını bu hattın gerisine çekilmeye devam etme ve idarenin Türklere teslimi ile tahliyenin ayrıntılarını düzenlemek ve gelecekteki barış konferansı için yol hazırlamak olduğunu belirtmiştir.

İsmet Paşa’nın 23 Eylül tarihli notayı hatırlatarak, Trakya’nın tahliyesi konusunda müttefiklerin garanti verdiğini belirtmesi üzerine, İngiliz temsilcisi, kullanılan garanti

¹⁶⁰ İsmail Eyyuboğlu, a.g.e. , s. 120 - 128

¹⁶¹ İsmet İnönü, a.g.e. , s. 29 - 30

kavramına itiraz etmiş, garanti kavramının siyasi olduğunu, toplantının askeri meseleler üzerine yoğunlaşması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁶²

Bu konuşmaların ardından müttefik temsilcileri bir ateşkes projesi sunmuştur. Projede, Yunan ordusunun ve Yunan idaresinin Trakya'dan tahliye edilmesine ve Trakya'nın Türklere teslimine ilişkin hususların yanında çalışma konumuz olan Karaağaç'ın durumu ile ilgili olarak, Trakya'da Yunan kıtalarının geri çekilmekle yükümlü olacakları hattın Meriç hattı olacağı, Karaağaç tren istasyonunun da içinde bulunduğu Kuleliburgaz - Cısr-i Mustafa Paşa tren yolu hattının özel sözleşme ile düzenlenecek bir nezarete bağlı tutulacağı, bu nezaretin Edirne dolaylarına girişe elverişli bu demiryolu parçasının geçiş serbestliğini devam ettirmekle yükümlü olan müttefikler ve Yunan memurları tarafından yürütüleceği, yine Karaağaç'ın içinde bulunduğu Meriç hattının batısında bulunan bölgenin önemli merkezlerine müttefik piyade ve süvari birlikleri gönderileceği gibi hususlar yer almaktadır.¹⁶³

İsmet Paşa; proje ile ilgili değerlendirmesinde müttefik generallerin esas olarak Trakya'nın Yunanlılar tarafından tahliyesini kabul ettiğini fakat Trakya'nın Türkler tarafından idaresine yanaşmadığını, barış yapılıncaya kadar Trakya'nın itilaf devletleri işgali altında kalması tezini savunduklarını, Meriç nehrinin batısındaki bölgenin işgalinin ise müttefiklerle Türk tarafı arasındaki esas fark olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁴

Konferansın ikinci günü 4 Ekim'de Türk karşı projesi müttefiklere iletilmiştir. Projeyi inceleyen müttefikler Türk tarafına yeni bir proje sunmuştur. Yeni projede bazı maddeler ilk günkü projedeki şekliyle kalırken bazı maddeler müttefikler tarafından değiştirilmiştir. Çalışma konumuz olan Karaağaç'ın durumu ile ilgili olarak Trakya'da Yunan kıtalarının geri çekilmekle yükümlü olacakları hattın Meriç hattı olacağı değişmemiş, fakat Karaağaç tren istasyonunun da içinde bulunduğu Kuleliburgaz - Cısr-i Mustafa Paşa tren yolu hattının özel sözleşme ile düzenlenecek bir nezarete bağlı tutulacağı, bu nezaretin Edirne dolaylarına girişe elverişli bu demiryolu parçasının geçiş serbestliğini devam ettirmekle yükümlü olan müttefikler ve Yunan memurları tarafından

¹⁶² İsmail Eyyuboğlu, a.g.e. , s. 142 – 149

¹⁶³ Abidin Tüzel, a.g.e. , s. 53 - 55

¹⁶⁴ İsmet İnönü, a.g.e. , s. 31

yürütüleceği kısımdaki “müttefikler ve Yunan memurları” ifadesi yerine “müttefikler ve Yunan karma komisyonu” ifadesi yer almıştır.

İsmet Paşa, bu yeni projeye çeşitli itirazlarda bulunmuştur. Yunan ordusunun ve Yunan idaresinin Trakya’dan tahliye edilmesine ve Trakya’nın Türklere teslimine ilişkin itiraz edilen hususların yanında çalışma konumuz olan Karaağaç’ın durumu ile ilgili olarak İsmet Paşa, Trakya’da Yunan kıtalarının geri çekilmekle yükümlü olacakları hattın Meriç hattı olması kabul etmemiş, Edirne ifadesi ile Karaağaç İstasyonu ve güneyindeki tabyaları, Edirne’nin kapsamı içine almak istemiştir.

Müttefik devletlerin 23 Eylül tarihli notasına cevap niteliğindeki 29 Eylül tarihli Türk notasının tamamlayıcısı olarak Mudanya müzakereleri devam ederken Türk Hükümeti, müttefik hükümetlere 4 Ekim’de bir nota vermiştir. Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey’in imzasını taşıyan notada özetle; Mudanya’da ateşkes görüşmelerinin başladığı, burada alınacak kararların uygulanması hususunda Türk tarafı olarak herhangi bir şüphelerinin olmadığı, 23 Eylül tarihinde yapılan barış antlaşması teklifinin kabul edildiği ve Türk tarafı olarak buraya temsilci göndermeye hazır oldukları belirtilmiştir.

4 Ekim gecesi, General Mazarakis ve Albay Sarıyanis’ten oluşan bir Yunan heyeti, Mudanya’ya bir Yunan gemisi ile ulaşmıştır. Mudanya önlerinde demirleyen gemi ile diğer müttefik gemileri arasında gidiş gelişler yaşanmış, müttefikler ile Yunanlılar görüş alışverişinde bulunmuşlar bununla beraber Yunan heyeti konferansa katılmamıştır.

Konferansın üçüncü günü olan 5 Ekim’de müzakerelere devam edilmiştir. Müzakere edilen konulardan birisi de Karaağaç konusudur. Karaağaç’ın Türkiye’ye bırakılması imkânı tartışılmıştır. Müttefik generalleri Yunan kuvvetlerinin Karaağaç’tan çekilmesini ve barışın yapılmasına kadar Karaağaç’ın kendileri tarafından işgal edilmesini teklif etmişlerdir. Yunan ordusunun ve Yunan idaresinin Trakya’dan tahliye edilmesi ve Trakya’nın Türklere teslimi konusunda, müttefikler, Trakya’nın Yunanlılar tarafından tahliyesini kabul etmiş fakat Trakya’nın Türk idaresine teslimine yanaşmayıp, barış yapılmıncaya kadar Trakya’nın itilaf devletleri işgali altında kalması tezini savunmuştur. Bu nedenle görüşmeler çıkmaza girmiştir.

İsmet Paşa, Trakya'nın tahliyesi ile ilgili müttefik temsilcilerinin olumsuz görüşleri üzerine Türk ordularının harekete geçebileceğini sert bir şekilde ifade etmiştir. General Harington olası bir askeri harekâtı 24 saat daha ertelemelerini Türk tarafından istemiş, bu sırada da kendilerinin hükümetlerinden görüş alacaklarını ifade etmiştir. Müttefikler ayrıca Yunanlılarca Türkiye'den götürülen Türk halkının mütarekenin imzası ile geri verilmesi yönündeki İsmet Paşa'nın önerisini tartışmış ve bu konuda Yunanistan'ın uluslar arası sözleşmelere uymayı kabul ettiğini belirterek konu ile ilgili bir değişiklik önermişlerdir. Müttefikler ayrıca Doğu Trakya'daki azınlık hakları ile ilgili bir teklifte bulunmuştur. İsmet Paşa; azınlık hakları konusunun kabulünde bir sakınca olmadığını bununla birlikte konunun siyasi olduğunu, bu yüzden sözleşmeye girmemesi gerektiğini ifade etmiştir.¹⁶⁵

Müzakerelerin seyri hakkında Başkomutan Mustafa Kemal Atatürk'e sürekli rapor veren İsmet Paşa, konferansın ikinci ve üçüncü günlerine ilişkin verdiği 5 Ekim tarihli raporunda konferansta yaşanan gelişmeleri özetlemiş ve çalışma konumuz olan Karaağaç ve çevresindeki bölgenin durumu ile ilgili olarak da müttefik temsilcilerinin, Karaağaç'ın da içinde olduğu Meriç batısındaki bölge ile Doğu Trakya'nın Yunan ordusundan ve Yunan idaresinden tahliye edilmesi ve bu bölgenin Türklere teslimi konusunda, Meriç batısına yönelik yetkileri olmadığını açıkladıklarını, Meriç'in batısı ile ilgili olarak Türk tarafının vermiş olduğu notalarda sadece Meriç ve Edirne'den bahis olduğunu belirttiklerini, Franklin Bouillon'un ise bu hususu bir proje olarak kabul etmiş olduğunu ve Fransa adına konferanstan Türk talebi olan 1914 sınırını elde etmeye çalışacağını söylediğini bildirmiştir.¹⁶⁶

Konferansın bu safhasında Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın İsmet Paşa'ya gönderdiği talimatta Karaağaç ile ilgili şu ifadeler yer almıştır:

“Karaağaç Edirne şehrinin bir mahallesidir. Yunan ordusu ve yönetimi Edirne şehrinin bütünüyle batısına çekilmelidir. Ve orada bütün doğu Trakya'da olacağı gibi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti kurulmalıdır...”¹⁶⁷

¹⁶⁵ İsmail Eyyuboğlu, a.g.e. , s. 154 – 170

¹⁶⁶ İsmet İnönü, a.g.e. , s. 31 - 32

¹⁶⁷ *Atatürk'ün Tamim Telgraf Ve Beyannameleri*, Ali Sevim, İzzet Öztoprak, Mehmet Akif Tural (Hazırlayanlar), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s. 498 – 499

Hükümetlerinden görüş almak ve İstanbul'da bulunan müttefik yüksek komiserleri ile durum değerlendirmesi yapmak üzere Mudanya'dan ayrılıp İstanbul'a giden müttefik generalleri, aynı gün (5 Ekim) akşam İstanbul'a ulaşmıştır. Generallerin verdiği bilgiler doğrultusunda İngiliz, Fransız ve İtalyan hükümetleri gelişmelerden haberdar edilmiştir. İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold, General Harington'un Mudanya'dan döndüğünü, Türklerin barış konferansından önce Doğu Trakya'ya egemen olmak istediğini, Türk kuvvetlerinin 6 Ekim'de yapılması beklenen toplantı saatine kadar durdurulduğunu, Karaağaç konusunda taviz verilmemesi gerektiğini, Londra'ya bildirmiştir. Bunun yanı sıra İngiliz General Harington İngiliz kabinesine başvurarak Türklerle zaten geri alacakları İstanbul için savaşıp savaşmamak konusunda talimat istemiştir.¹⁶⁸

Müttefiklerin olumlu bir karara varmaksızın müzakereleri uzatmaları Türk tarafını şüpheye düşürmüştü bu nedenle Mudanya müzakereleri kesildiği yerden başlamadan önce Başkomutan Mustafa Kemal Paşa; İsmet Paşa'ya 6 Ekim günü üst üste iki talimat göndermiştir.¹⁶⁹

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'ya gönderdiği ilk talimatında: Yunan ordusunun ve Yunan yönetiminin Edirne ve Meriç'in batısına çekilmesinin ve TBMM'nin adı geçen bölgeyi teslim almasının gerekli olduğunu, TBMM Hükümeti'nin yönetimi altına geçecek olan Trakya'ya hiçbir yerden özellikle yenik Yunan ordusu tarafından herhangi bir saldırı yapılmamasının itilaf devletlerince garanti edilmesine karşılık, milli kararlar kabul edilinceye kadar, boğazlardan ve Marmara denizinden güvenlik ve düzeni sağlamakla görevli birliklerden başka kuvvet geçirmemeyi Türk tarafı olarak kabul ettiklerini, 6 Ekim öğleden sonra saat iki buçukta toplanacak olan konferansta, belirtilen noktaların prensip olarak taraflarca kabul edilmemesi halinde görüşmelerin bundan sonra devam edeceği günlerde Türk ordularının hareketinin durgunluğa itilmesi, önemli ve giderilmesi imkânsız sakıncalar doğuracağından İsmet Paşa'nın hareketin durdurulması konusundaki yetkisinin 6 Ekim öğleden sonra saat altıdan başlamak üzere kaldırılmış olduğunu bildirmiştir.

¹⁶⁸ İsmail Eyyuboğlu, a.g.e. , s. 171 – 173

¹⁶⁹ İsmet İnönü, a.g.e. , s. 33; Abidin Tüzel, a.g.e. , s. 62

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'ya gönderdiği ikinci talimatında; 6 Ekim öğleden sonra saat iki buçukta toplanacak olan konferansta Trakya'nın İzmir'de belirlenen ilkelere göre TBMM Hükümeti'ne geri verilmemesi halinde, İsmet Paşa'nın daha önce planlandığı şekilde İstanbul üzerine ilerlemesini ve İngiliz generaline Trakya'daki düşmanı kovalamak için İstanbul ve Çanakkale üzerine ilerleyecek Türk birlikleri ile İngiliz birlikleri arasında bir yanlış anlaşılma oluşmasını önlemek için gerekli emir ve talimatları vermesinin uygun olacağını söylenmesini, İngiliz generaline yapılacak bu bildirim Fransız ve İtalyan generalleri önünde yapılmasını bildirmiştir.¹⁷⁰

Müttefik generalleri 6 Ekim'de Mudanya'ya ulaşmıştır. Toplantıda, İngiliz delegesi General Harington, Hükümeti'nden haber beklediğini belirtmiştir. General Harington'un ardından İtalyan delegesi General Mombelli söz almıştır. General Mombelli; azınlıklar hakkında TBMM Hükümeti teminat verdiğiğine göre Trakya'nın derhal TBMM Hükümeti'ne teslimini ve Edirne'nin, tabyalar hattı ve Karaağaç istasyonu dâhil olmak üzere, Türkiye'ye ait olacağı yorumunu İtalyan Hükümeti adına kabul ettiklerini şimdiden beyan ettiğini ayrıca İngiltere'nin cevabını beklemeden karar alınmaması gerektiği hükümeti adına ifade etmiştir.

İtalyan delegesinin bu beyanatından sonra Fransız delegesi General Charpy, Fransız Hükümeti'nin bu hususları zaten kabul etmiş olduğunu belirtmiştir.

Bu beyanatların ardından İsmet Paşa, İtalyan ve Fransız delegelerine teşekkür etmiştir İsmet Paşa'nın teşekkürünün ardından General Harington'un teklifini diğer generallerin de kabul etmesi ile konferans 7 Ekim saat 08.00'a ertelenmiştir.

6 Ekim'de yaşanan bir diğer gelişme de Mudanya'da bulunan Yunan heyeti tarafından müttefik generallerine beyanname verilmesidir. Beyanname'de özetle Yunan kıtalarının Meriç'in batısına çekilmesinin siyasi bir önlem olduğunu, Yunan askeri delegelerinin yetkilerinin siyasi kararları incelemeye ve tartışmaya yeterli olmadığını ifade edilmiştir.¹⁷¹

¹⁷⁰ Ali Sevim, İzzet Öztoprak, Mehmet Akif Tural (Hazırlayanlar), a.g.e. , s. 499 – 500

¹⁷¹ Abidin Tüzel, a.g.e. , s. 64 – 66

Bu gelişmeler sonrasında İngiliz Dışişleri Bakanı, Fransa Dışişleri Bakanı ve İtalya'nın Fransa elçisi Gali, Paris'te, 6 Ekim günü 23.00'ten itibaren yaptıkları toplantılarda durum değerlendirmesi yapmışlardır. Görüşmelerde Fransa Dışişleri Bakanı, Venizelos ile daha önce yaptığı bir görüşmeden bahis ederek Venizelos'un Karaağaç'ı da içeren 1914 sınırlarına kadar Trakya'nın terkine razı olduğunu açıklamıştır.* Görüşmeler neticesinde üç devlet adamı, Yunan ordusunu mümkün olan en kısa sürede Meriç nehrinin batısına çekilmesi, boşaltılan bölgelerin bir ay süre ile müttefikler tarafından işgal edilmesi, bu süre sonunda söz konusu bölgelerin sayıları belli olan Türk jandarmalarına teslim edilmesi, buna karşılık Türk tarafının da tarafsız bölgeye saygılı olması formülü üzerinde uzlaşmıştır. İngiliz dışişleri bakanı, 7 Ekim'de, İstanbul'da bulunan İngiliz yüksek komiser Horace Rumbold'a General Harington'un Mudanya'ya dönebileceği ama daha fazla taviz vermemesi gerektiği yönündeki talimatını göndermiştir. Fransız ve İtalyan yönetimi de kabul edilen kararları Mudanya konferansındaki yetkili temsilcilerine göndermiştir.¹⁷²

7 Ekim'de konferansın 5. toplantısında General Harington, hükümetinden resmi bir talimat almadığını bununla birlikte telsiz ajanslarından sızan haberlere göre durumun ümit verici olduğunu belirtmiş ve toplantının ertelenmesini teklif etmiştir. Temsilcilerce yapılan kısa nitelikteki bir görüşmenin ardından toplantı ertelenmiştir.

General Harington, 8 Ekim sabahı İsmet Paşa'ya bir mektup göndermiştir. Mektupta özetle; TBMM adına yapılan harekâtın durdurulacağı yönündeki vaadin tutulmadığı, Çanakkale'deki İngiliz kuvvetlerinin karşısında bulunan Türk süvariler ile Türk piyadelerinin yer değiştirdiği, Türk kuvvetlerinin Yarımca dolaylarında tarafsız bölge sınırını geçtiği, bu harekâtın durdurulması için gerekli emrin verilmesi lüzumunun TBMM'ye sunulması bu konuda gerekli teminatın verilmesi istenmektedir.¹⁷³

İsmet Paşa, General Harington'un mektubunu ve ona vereceği cevabı Başkomutanlığa göndermiştir.¹⁷⁴ Başkomutan Mustafa Kemal Paşa bu yazışmalara ilişkin İsmet Paşa'ya 8 Ekim tarihinde bir talimat göndermiştir. Bu talimatta Mustafa Kemal Paşa, lüzumsuz yere uzatılan Mudanya konferansına barışa ulaşılacağı inancı ile

* Bu konu daha sonra Venizelos tarafından yalanlanmıştır; İsmail Eyyuboğlu, a.g.e. , s. 198

¹⁷² Salahi R. Sonyel, a.g.e. , s.284 – 285; İsmail Eyyuboğlu, a.g.e. , s. 195 - 200

¹⁷³ Abidin Tüzel, a.g.e. , s. 66 – 69

¹⁷⁴ İsmail Eyyuboğlu, a.g.e. , s. 204

saygı gösterildiğini, General Harington'un askeri harekât diye adlandırdığı harekâtın ordunun iç hareketleri olduğunu, bu yöndeki bir açıklamanın aydınlatıcı olacağını, Mudanya konferansı müzakereleri yapıldığı sırada Türk askeri harekâtının durdurulduğunu fakat İngilizlerin Anadolu kıyılarında kuvvet arttırarak muharebe tertip ve tedbirleri aldığını, ayrıca Yunan ordusunun harbi devam ettirmeye yeterli bir durum almasına göz yumulduğunu, konferansın olumsuz bir sonuca ulaşması halinde sorumluluğun Türk tarafında olmayacağını, dünya kamuoyunun bunu anlayacağını, Türk tarafı olarak konferansın bir iki gün içerisinde sonuçlanmasını istediklerini belirtmiştir.¹⁷⁵

İsmet Paşa, başkomutanlıktan aldığı talimat sonrası General Harington'a bir mektup göndermiştir. İsmet Paşa, mektupta, Çanakkale'de bulunan Türk kuvvetlerinin yer değiştirmesinin, ordunun iç hareketleri olduğunu fakat İngiliz kuvvetlerinin nakliyat faaliyetlerini devam ettirdiğini ve taraflar arasındaki mesafenin İngiliz kuvvetlerinin ilerlemesi ile kısaldığını, bahse konu Yarımca civarındaki harekâtın da ordunun iç hareketleri olduğunu, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bahse konu tarafsız muntıkaya ilişkin herhangi bir taahhüdünün olmadığını, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin taahhüdünün 29 Eylül tarihli notada belirtilen Mudanya konferansına kadar ve konferans esnasında müttefik kuvvetlerine karşı herhangi bir harekât yapılmayacağı şeklinde olduğunu, bununla birlikte herhangi bir hadiseye yer vermemek için gerekli tedbirlerin alındığını, TBMM'ye de gerekli bildirim yapıldığını ifade etmiştir.

İsmet Paşa'nın bu mektubundan sonra General Harington, İsmet Paşa'ya ikinci bir mektup göndermiştir. General Harington, mektubunda, harekâtın durdurulması için gerekli emrin verilmesinden dolayı İsmet Paşa'ya teşekkür etmiş, kendisinin de İngiliz kuvvetlerine yönelik gerekli emri verdiğini belirtmiştir.¹⁷⁶

General Harington 8 Ekim'de beklediği talimatı almıştır.¹⁷⁷ 9 Ekim sabahı hükümetlerinden bekledikleri talimatları alan Fransız temsilcisi ve İtalyan temsilcisi, İngiliz temsilcisi ile Mudanya'da özel bir görüşme yaparak ortak tekliflerini gözden geçirmişlerdir.

¹⁷⁵ Abidin Tüzel, a.g.e. , s. 70

¹⁷⁶ İsmail Eyyuboğlu, a.g.e. , s. 204 – 206

¹⁷⁷ Salahi R. Sonyel, a.g.e. , s. 285 – 286

Bu görüşmenin ardından Fransız temsilcisi ile İtalyan temsilcisi, İsmet Paşa ile özel bir görüşme yapmıştır. Görüşmede müttefiklerin teklifleri ile ilgili olarak İsmet Paşa'ya bilgi verilmiştir. Verilen bilgiye göre tekliflerde; Yunanlılar Doğu Trakya'yı 15 gün içinde tahliye edeceği ve bundan 30 gün sonra diğer bir deyişle toplam 45 gün sonucunda müttefik komisyon silahlı kuvvetlerinin bölgeden çekileceği, Doğu Trakya'nın Türklere tesliminin henüz kararlaştırılmadığı, Karaağaç'ın müttefik işgali altında kalacağı ifadeleri bulunmaktadır. Fransız temsilcisi ile İtalyan temsilcisi ayrıca, İngilizlerin doğu Trakya'da bulundurulacak jandarma miktarı konusunda sorun çıkardığını ve tarafsız bölgeden çekilme konusunda ısrarcı davrandığını, Fransa ve İtalya olarak kendilerinin de Türk kuvvetleri ile İngiliz kuvvetleri arasındaki teması engelleyecek hattı tayin etmek düşüncesinde olduklarını belirtmiştir.

Müttefik teklifleri Türk tarafının istekleri ile tezat oluşturmaktadır. Bu tekliflerin İngiltere Fransa ve İtalya hükümetlerinin ortaklaşa hazırladıkları teklifler olduğunu belirten Fransız temsilcisi ile İtalyan temsilcisi, bu önerilerinin kabul edilmemesi halinde durumun daha da ağırlaşacağını ifade ederek daha sonra İngiliz temsilcisi tarafından tam olarak açıklanacak önerilere Türk tarafını tehditvari bir şekilde hazırlamak istemiştir. İsmet Paşa, Fransa ve İtalya'nın bu ağız değişikliğine şaşırmış ve yaşanan gelişmeleri başkomutan Mustafa Kemal Paşa'ya bildirmiştir.¹⁷⁸

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, aynı gün, İsmet Paşa'ya bir telgraf göndermiştir. Bu telgrafta karaağaç ile ilgili şu ifadeler yer almıştır:

“...Karaağaç'ın Edirne'ye şimdilik katılması mümkün olmuyorsa müttefiklerin işgali altında kalması durumunda, Yunan yönetiminin kaldırılmasıyla müttefikler tarafından yönetilmesini zararsız saymak gerekir. Her ne olursa olsun, şimdiden Edirne ile olan demiryolu ulaşımımız Yunan temasından bağımsız ve güvenli olmalıdır. Şimdilik bu çözüm biçimini kabul etmekle 1914 sınırını talep hakkındaki haklarımızın saklı tutulduğu yazılmalıdır...”¹⁷⁹

9 Ekim'de 19.00'da konferansın 6. toplantısı yapılmıştır. Toplantıda söz alan General Harington, toplantının gecikmesinden üzgün olduğunu, beklediği talimatı aldığını, Türk askeri kuvvetlerinin kesin olarak durdurulduğuna dair olan mektup için ve

¹⁷⁸ İsmail Eyyuboğlu, a.g.e. , s. 208 – 209

¹⁷⁹ Ali Sevim, İzzet Öztoprak, Mehmet Akif Tural (Hazırlayanlar), a.g.e. , s. 501 – 502

konferans sırasında gösterdiği sabır için İsmet Paşa'ya teşekkür ettiğini, ayrıca generallerin İsmet Paşa'ya güvenleri olduğunu belirtmiştir.

Sözlerine devam eden General Harington, İsmet Paşa'ya çalışma konumuz olan Karaağaç ile doğrudan ilgili olarak şunları söylemiştir:

“...Müttefik hükümetler, teklif edilecek sorunlar üzerinde görüş ve düşünce birliğine varmışlardır. Doğu Trakya'yı elde etme kararını size soruyorlar. Müttefik hükümetler size Meriç'in batısında bir yer vermeye kadar gidiyorlar. Karaağaç'ı alacaksınız. Müttefik askerler barıştan sonra İstanbul'u boşaltacaklardır. Bana öyle geliyor ki can kaybı olmaksızın bütün istek ve arzularınız size sunuluyor. Kırk beş gün içinde idareniz Trakya'da yerleşmiş olacaktır.

Müttefiklerin sizden istedikleri, sınırları müttefik hükümetlerle Türkler tarafından belli edilecek bölgelere riayetten ibarettir. Jandarma miktarı için birlikte koyacağımız bir sınır konacaktır. Generaller size sunulacak bir sözleşme projesi hazırladılar. Fazla tartışma götürmez. Kabul edeceğinizi samimi olarak ve hararetle ümit ediyoruz. Yunan delegeleri sonradan bazı çekimser kayıtlarla bu projeyi imzaya hazırdılar.

Birkaç dakikada sözleşmeyi okuyacağız. Bundan sonra son cevabınızı almak için bir saat tayin edebiliriz. Sözlerimi bitirmeden önce özel bir önemle şunu söylemek isterim ki birçok şeyler cevabınıza bağlıdır. Müttefiklerin esas bakımından bütün isteklerinizi verip vermediklerini size soruyorum. Türkiye'nin barış ve refahı cevabınıza bağlıdır. Bu refahı getirecek olan barış ve esenliğin sağlanması yolunda yapılan iyi niyetli teşebbüs ve müracaatları reddedecek misiniz?...”

General Harington'un sözlerinin ardından müttefik delegelerin hükümetlerinden aldıkları talimatlar doğrultusunda hazırladıkları yeni sözleşme projesi okunmuştur.¹⁸⁰

Projede; Doğu Trakya'nın 45 gün içerisinde Edirne dâhil olmak üzere Türk tarafına teslimi kabul diliyor fakat Karaağaç'ın Türk tarafına teslimi kabul edilmiyordu. Proje'de Meriç nehrinin batısında kalan Kuleliburgaz-Cisri Mustafa Paşa arasında kalan demiryolunun işletme kontrolünün Türk Yunan ve müttefik temsilcilerinden oluşan bir heyet tarafından yapılması ayrıca Meriç'in sağ kıyısında Edirne sınırları içerisinde kalan istasyon ve Karaağaç yerleşimini de içeren bölgenin Yunan kuvvetlerinden tahliyesi ve bu bölgenin müttefik kuvvetlerden oluşan bir askeri birlik tarafından işgal edilmesi

¹⁸⁰ Abidin Tüzel, a.g.e. , s. 76

öneriliyordu. Ayrıca projede Doğu Trakya'nın belli bölgelerinin müttefikler tarafından işgal edileceği ifadesi yer alıyordu.¹⁸¹

İsmet Paşa anılarında müttefiklerin öne sürdüğü yeni projeyi dikkatle incelediğini yeni projenin önceki projeden farkları olduğunu, fakat Harington'un dediği gibi Karaağaç'ın Türklere verilmesine dair bir hüküm olmadığını, Trakya'nın Türk tarafına teslimi için Türklerin önerdiği 30 günlük sürenin de 45 gün olarak belirlendiğini ifade etmiştir.¹⁸²

İsmet Paşa projeyi inceledikten sonra Ankara'dan talimat almak için konferansın 10 Ekim'e ertelenmesini istemiştir. İsmet Paşa ayrıca son durumu tartışmak üzere generaller ile bir araya gelmiştir. İsmet Paşa, Harington'a, Türk tarafı olarak hiç beklemedikleri tekliflerle yüz yüze geldiklerini, projenin onaylanması için istenen 2 saatlik sürenin yeterli olmadığını, projenin tartışılması gerektiğini belirtmiştir. İsmet Paşa'nın itirazı karşısında Harington, projenin Paris'te hazırlandığını, kendilerinin projede fazla değişiklik yapamayacağını, 30 günün 45 güne çıkarılmasına, jandarma birliklerinin sayısına ve Karaağaç konusuna Paris'te karar verildiğini belirtmiştir.

Harington'un bu sözleri üzerine Karaağaç konusunda tartışma çıkmıştır. İsmet Paşa bu noktaya sürekli olarak karşı çıkmıştır. İsmet Paşa Fransız ve İtalyan temsilcilerine hitaben, iki gün önceki toplantıda Karaağaç'ın Edirne'ye dâhil olduğunu veya Edirne'nin Karaağaç'ı kapsadığını, Fransız ve İtalyan temsilcilerinin söylediğini, bu sözlerin şimdiki hareketlerle bağdaşmadığını ifade etmiştir.

Fransız delegesi General Charpy kendisinin bu konuda güvence vermediğini, hükümetinin sadece Doğu Trakya'nın iadesini kabul ettiğini, beyanatının Karaağaç'ı da içermesinin hata olduğunu belirtmiştir.

İsmet Paşa, General Mombelli'nin Karaağaç da dâhil olmak üzere Edirne ile beraber doğu Trakya'nın TBMM Hükümeti'ne verilmesine razı olduğunu söylediği zaman Fransa delegesi olarak General Charpy'nin de buna katıldığını, kendisinin de her iki generale teşekkür ettiğini, General Charpy'ye hatırlatmıştır.

¹⁸¹ İsmail Eyyuboğlu, a.g.e. , s. 210 – 213

¹⁸² İsmet İnönü, a.g.e. , s. 35 – 36

General Harington'un konuyu kapatma çabasının ardından, İtalyan temsilcisi General Mombelli, söz konusu beyanatını İstanbul'daki yüksek komiserlerle yapmış oldukları toplantıya dayanarak yaptığını, son projedeki önerilerin ise Paris'te belirlenmiş olduğunu belirtmiştir.

Tarafsız bölge ve işgal bölgeleri ile ilgili İsmet Paşa ve General Harington arasında gerçekleşen tartışmanın ardından konferans 10 Ekim'e ertelenmiştir.¹⁸³ Toplantının ertelenmesinin ardından General Harington General Charpy ve General Mombelli'yi Mudanya'da bırakarak hükümeti ile görüş alışverişinde bulunmak için İstanbul'a gitmiştir.¹⁸⁴

İsmet Paşa anılarında, konferansın bu aşaması ile ilgili yaptığı değerlendirmesinde Fransız temsilcisi ile İtalyan temsilcisinin daha önceki toplantılarda bazı noktalarda kendisine hak verdiklerini fakat hep son noktada General Harington'un yanında yer aldıklarını fakat bu son toplantıda projenin tartışmasız kabul edilmesi yönünde sürekli olarak General Harington'u desteklediklerini, ağız birliği içinde olduklarını, Franklin Bouillon'un da projeyi kabul etme konusunda kendisine ısrarlı telkinlerde bulunduğunu ifade etmiştir.¹⁸⁵

Franklin Bouillon, müttefik temsilcilerinin teklif ettikleri son projenin kabulünde etkili olacağı umudu ile Başkomutan Mustafa Kemal'e 9 Ekim'de bir telgraf göndermiştir. Franklin Bouillon telgrafında, projede önerilen tekliflerin birkaç nokta haricinde Türk tarafının isteklerini karşıladığını, bir dost olarak projenin kabulünü istediğini ifade etmiştir.¹⁸⁶

9 Ekim'de yaşanan bir diğer gelişme de Mudanya'da bulunan Yunan heyeti tarafından müttefik generallerine verilen beyannamedir. Yunan heyeti, beyannamede özetle; Yunan kıtalarının 1915'te Türkiye ile Bulgaristan arasında imza edilen anlaşma sınırından geri çekilemeyeceğini, 1915'te Osmanlı hükümeti tarafından Bulgaristan'a bırakılan arazinin Neuilly antlaşmasıyla müttefik devletlere bırakıldığını, müttefik

¹⁸³ İsmail Eyyuboğlu, a.g.e. , s. 214 – 217

¹⁸⁴ David Walder, a.g.e. , s. 368

¹⁸⁵ İsmet İnönü, a.g.e. , s. 36

¹⁸⁶ Abidin Tüzel, a.g.e. , s. 79

devletlerin de bu araziyi Yunanistan'a devrettiğini, bunun için Yunan heyetinin Meriç'in sağ sahilindeki Edirne tabyaları ile Karaağaç yerleşimi ve istasyonunun boşaltılmasını kabul edemeyeceğini belirtmiştir.¹⁸⁷

Mudanya'da kalan Fransız delegesi General Charpy ve İtalyan temsilcisi General Mombelli, 10 Ekim sabahı İsmet Paşa ile bir görüşme yapmışlardır.¹⁸⁸

İsmet Paşa, aynı gün (10 Ekim) yapılan görüşmeyi Başkomutan Mustafa Kemal'e rapor etmiştir. İsmet Paşa raporunda, yapılan görüşmede, 9 Ekim tarihli projeyi Fransız delegesi General Charpy ve İtalyan temsilcisi General Mombelli ile tartışmak istediğini, generallerin Trakya'ya gönderilecek jandarma miktarında ve Türk kuvvetlerinin Lâpseki'den Kumkale'ye kadar dâhil olan sahilden çekilmesi konusunda ısrarcı olduğunu, fakat eski tarafsız mıntıkaların değil yeni dar bir mıntıkanın söz konusu olduğunu, İstanbul etrafındaki müttefik kuvvetleri ile Türk kuvvetleri arasındaki sınırın işgal bölgeleri sınırı olarak gösterildiğini, bunu değiştirmek için çaba gösterdiğini, bununla birlikte (Doğu) Trakya'nın tahliyesi konusunun; “onbeş günde Yunan ordusunun (Doğu) Trakya'dan çıkacağı ve sonraki otuz gün içerisinde de müttefiklerin (Doğu) Trakya'nın idaresini Yunan sivil idaresinden alarak Türk tarafına teslim edeceği” şeklinde olacağını, ayrıca müttefik işgali altında kalacak olan Karaağaç'tan Yunan idaresinin kalması için tekrar teşebbüste bulunduğunu bildirmiştir.

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'nın telgrafına verdiği cevabında; İsmet Paşa'nın son konferans raporunu incelediğini belirterek generallerin tekliflerinin 9 Ekim tarihli ifadeleri ile aynı olup olmadığını sormuş ve Franklin Bouillon'a ait telgrafi okumasını İsmet Paşa'ya bildirmiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın telgrafına cevap olarak gönderdiği iki ayrı telgrafta İsmet Paşa, 9 Ekim tarihli proje'nin bazı maddeleri ilgili bilgilendirmelerde bulunmuş ve Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'ya, Franklin Bouillon'un telgrafına cevap verirken projenin kabulüne dair ümit verilmemesini, zira elde edilmesi gerekli ve mümkün olan

¹⁸⁷ Tefik Bıyıklıoğlu, a.g.e. , s. 450

¹⁸⁸ İsmail Eyyuboğlu, a.g.e. , s. 221

maddeler bulunduğunu, bu maddelerin mevcut haliyle kabulünü hissetmeleri durumunda müttefiklerin bunlara kesin olarak razı olmayacaklarını bildirmiştir.¹⁸⁹

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, aynı gün, (10 Ekim) İsmet Paşa'ya bir telgraf göndermiştir. Mustafa Kemal Paşa, telgrafında, projenin 5. ve 6. maddelerinde Yunan ordusunu Trakya'yı boşaltacağı sürenin başlangıcı ile ilgili bir belirsizlik olduğu konusunda İsmet Paşa'yı uyarılmış ve bu maddelerin nasıl olması gerektiğini İsmet Paşa'ya bildirmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, aynı gün (10 Ekim) İsmet Paşa'ya gönderdiği ikinci bir telgrafında, 9 Ekim tarihli projedeki, işgal bölgeleri ve Türk kuvvetleri ile müttefikler arasında oluşturulacak ara sınırlar konusunda verdiği talimatların ardından Mudanya Askeri Sözleşmesi ile Türk tarafı olarak üstlendikleri yüklenimlerin barış konferansı sonuçlarına bağlı olduğu konusunun altını çizmiş ve bu kaydın sözleşmede bulunması gerektiğini İsmet Paşa'ya bildirmiştir.¹⁹⁰

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Franklin Bouillon'un telgrafına 10 Ekim'de bir telgraf ile cevap vermiştir. Mustafa Kemal Paşa, telgrafında Franklin Bouillon'un dostça duygularına teşekkür etmiş, bununla birlikte Türk tarafından açık haklarından fedakârlıkta bulunmasının istenemeyeceğini belirtmiştir.

Bunun üzerine Franklin Bouillon, Mustafa Kemal Paşa'ya 10 Ekim'de ikinci bir telgraf göndermiştir. Franklin Bouillon telgrafında, adaletten başka bir şeyi savunmadığını, Doğu Trakya'ya girmenin en önemli sorun olduğunu bunun da sağlandığını, hareket tarzını değiştirmedeğini, Türkiye'ye karşı adaletin uygulanmasını ve dünyada barışın sağlanmasını arzu ettiğini bildirmiştir.¹⁹¹

İsmet Paşa, 10 Ekim günü öğleden sonra gönderdiği bir telgrafında Mustafa Kemal Paşa'dan hükümetin bakış açısını saat 5'e kadar bildirmesini istemiştir.¹⁹²

¹⁸⁹ Bilal N. Şimşir, Atatürk İle Yazışmalar I (1920–1923) Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s. 396 – 400

¹⁹⁰ Ali Sevim, İzzet Öztoprak, Mehmet Akif Tural (Hazırlayanlar), a.g.e. , s. 503 – 504

¹⁹¹ Abidin Tüzel, a.g.e. , s. 80

¹⁹² Bilal N. Şimşir, a.g.e. , s. 395

Bu telgraf üzerine Mustafa Kemal Paşa, teklif edilen proje üzerinde düzeltilmesi ve değiştirilmesi istenilen noktaların elde edilmesine son bir çaba gösterildikten sonra kesintiye meydan vermeden sözleşmeyi imzalamasını, bu imzanın, meclisin oluru alınmış kuvvetine sahip olacağını İsmet Paşa'ya bildirmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, 10 Ekim'de bir telgrafla, Franklin Bouillon'un cevabi telgrafına cevap vermiştir. Mustafa Kemal Paşa, telgrafında, Türkiye'ye karşı adaletin uygulanması konusunda Franklin Bouillon'un çabasını takdir ettiğini, dünyada barışın sağlanmasını Türk tarafı olarak kendisinin de istediğini, belli noktaların düzeltilmesinden sonra kesintiye meydan vermeden sözleşmeyi imzalamasını İsmet Paşa'ya bildirdiğini, Fransız dostların hatırı için Türk menfaatlerine uygun olmayan bazı noktaların geçici olarak kabul edildiğini bununla birlikte barış konferansında bu noktaların Türk tarafının çıkarlarına uygun bir şekilde çözülmesi konusunda Franklin Bouillon'un yardımına güvendiğini, barış konferansının İzmir'de olmasının Türk tarafı için önemli olduğunu, bu konuda Paris'te çaba göstermesini Franklin Bouillon'dan istemiştir.¹⁹³

Bütün bu yazışmaların ardından 10 Ekim günü General Harington'un Mudanya'ya dönmesiyle konferans saat 18.00'da toplanmıştır. Toplantının başlangıcında General Harington, konferans süresince gösterilen sabır ve uyuşma çabasından dolayı İsmet Paşa'ya teşekkür ederek buraya geliş amaçlarının Türk kuvvetleri ile Yunan kuvvetleri arasında bir sınır sağlama amacıyla olduklarını, Doğu Trakya'da Türk idaresinin silahsız olarak sağlanabileceğini ve barış konferansına bir yol hazırlanabileceği umudunu taşıdıklarını ifade etmiştir.

Sözlerine devam eden General Harington; müttefik devletlerin uydu oldukları şartları içeren bir anlaşma hazırladıklarını, 23 Eylül tarihli müttefik notasının neleri kapsadığını hatırladıklarını, bu nota uyarınca Türk tarafının doğu Trakya'yı alabileceğini, müttefiklerin Meriç'in batısında bir set oluşturacak kadar fedakârlıkta bulunduğunu, fakat Edirne ve Karaağaç istihkâmlarının Türk tarafına verilemeyeceğini, barış anlaşması imzalandıktan sonra İstanbul'dan çekileceklerini, 45 gün içinde doğu Trakya'nın Türk tarafına verileceğini belirtmiştir.

¹⁹³ Mustafa Kemal, "İsmet Paşa'ya Gönderilen 10 Ekim 1922 Tarihli Telgraf", *Atatürk'ün Bütün Eserleri C.13*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2006, s. 428 – 429

General Harington bunların yanı sıra itilaf devletlerinin istekleri olarak şunları sunmuştur:

1. Müttefikler tarafından çizilen tarafsız bölgeye barış sonucuna kadar uyulması
2. Trakya'ya geçirilecek jandarma miktarında anlaşmaya varılması
3. Kısa bir süre için Trakya'da müttefik birliklerinin bulunmasına izin verilmesi¹⁹⁴

21.30'a kadar süren müzakereler sonucunda taraflar bir anlaşmaya varmıştır. İsmet Paşa, gelişmeler ile ilgili Mustafa Kemal Paşa'ya bir rapor vermiştir. İsmet Paşa, raporunda, bütün maddelerin karara bağlandığını, gece yarısı toplanılarak sözleşmenin imzalanacağını bildirmiştir. İsmet Paşa, raporunda ayrıca, sözleşmenin içeriği ile ilgili olarak da, Anadolu'da ve Doğu Trakya'da barış konferansının başlamasına kadar ve barış konferansının devamı süresince Türk kuvvetlerinin uyacağı hatları açıklayarak mülki idarenin Çanakkale tarafında Türklerin elinde olduğunu, tarafsız bölge ve işgal bölgesi terimlerinin sözleşme metninden çıkarıldığını, bunların yerine "ayırıcı hatlar" teriminin kullanıldığını bildirmiştir.

11 Ekim günü imzalanan Mudanya Askeri Sözleşmesinde özetle: Türk ve Yunan askeri kuvvetleri arasındaki çarpışmaların durdurulması, onbeş gün içinde Doğu Trakya'nın Yunan kıtaları tarafından boşaltılması bu boşaltmanın bitiminden sonra en çok otuz gün içinde de Doğu Trakya'nın Türk memurlarına devir ve teslim edilmesi kararlaştırılmıştır.

İmzalanan Mudanya Askeri Sözleşmesi'nin doğrudan Karaağaç ile ilgili olan hükümleri şu şekildedir:

*"...Bu sözleşmenin yürürlüğe konması tarihinden başlayarak Trakya'daki Yunan kuvvetlerinin gerisine çekilmeye davet edilecekleri hattı, adalar denizine döküldüğü yerden Trakya ile Bulgaristan sınırını kestiği noktaya kadar **Meriç'in sol kıyısı** teşkil edecektir..."*

*"...Barış yapıluncaya kadar mümkün olabilecek her türlü karışıklığı önlemek için **Meriç'in sağ kıyısı (Karaağaç dâhil olmak üzere) müttefik devletler kıtaları tarafından işgal edilecek** ve bu kıtalar müttefik devletlerce tayin olunacak noktalara konacaktır..."*

¹⁹⁴ İsmail Eyyuboğlu, a.g.e. , s. 230 - 231

Mudanya Askeri Sözleşmesi'nin imzalanmasının ardından İsmet Paşa, 11 Ekim saat 08.00'da Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği raporunda Mudanya Askeri Sözleşmesi'nin imzalandığını, Yunan generalinin yetkisi olmadığı için imza edemediği ve Yunan Hükümeti'nin cevabının olumsuz olma durumunda dahi sözleşmenin müttefikler tarafından uygulanacağı bilgisinin müttefikler adına General Harington tarafından kendisine ulaştırıldığını, sözleşmenin dört nüsha olarak imza edildiğini ve taraflara verildiğini, General Harington'un TBMM Hükümeti'ne ve Mustafa Kemal Paşa'ya teşekkürlerini ifade ettiğini bildirmiştir.

11 Ekim günü Mudanya'da bulunan Yunan heyeti, yayınladığı bir bildirme ile Mudanya askeri sözleşmesinin yazılışı sırasında kendi değerlendirmelerinin dikkate alınmadığı gerekçesi ile kendilerinin yetkisiz olduğunu iddia etmiştir.

14 Ekim'e gelindiğinde Yunan Hükümeti'nin Mudanya Askeri Sözleşmesi'ni kabul ettiğine dair olan resmi beyannamesi İstanbul'daki müttefik yüksek komiserleri tarafından TBMM'nin İstanbul'daki temsilcisine verilmiştir. Beynamede özetle; Yunan Hükümeti'nin, Doğu Trakya'daki Hıristiyan ahalinin can ve mallarının korunması konusunda müttefik devletlerin insanlık duygularına başvurduğunu, devletlerin kararına uygun hareket etmek ve Mudanya Askeri Sözleşmesi'ne katılmaya kendini mecbur gördüğü belirtilmiştir.¹⁹⁵

Mudanya Ateşkes Antlaşması hükümleri doğrultusunda ileri bir tarihte 20 Kasım 1922'de Doğu Trakya'nın Türk idaresine devir teslimi tamamlanacaktır.¹⁹⁶

¹⁹⁵ Abidin Tüzel, a.g.e. , s. 83 – 89

¹⁹⁶ Tefik Bıyıklıoğlu, a.g.e. , s. 459

3. BÖLÜM:

LOZAN BARIŞ KONFERANSI VE KARAAĞAÇ

A) Lozan Barış Konferansı Oturumlarında Karaağaç Konusunun Ve Karaağaç İle İlgili Konuların Görüşüldüğü Oturumlar

Mudanya Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasının ardından, Lozan'da yapılacak konferansa katılacak Türk temsilcilerinin kimler olacağı ve bu temsilciler heyetine kimin başkanlık edeceği soruları gündeme gelmiştir.¹⁹⁷ Mustafa Kemal Paşa, temsilciler heyeti başkanı olarak İsmet Paşa'yı uygun görmüştür.¹⁹⁸

17 Ekim 1922 tarihinde, Sadrazam Tevfik Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya, Hamit Bey eliyle bir mesaj göndermiştir. Mesajda; Büyük Taarruz sonrasında elde edilen zaferin İstanbul ve Ankara arasındaki ikiliği kaldırdığı, barış masasına İstanbul ve Ankara'nın birlikte çağrılması durumunda Ankara'nın, İstanbul'a bir temsilci göndermesi ve barış esaslarının burada kararlaştırılması gerektiği ifade edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, bu telgrafa cevap niteliğinde olan İstanbul'daki Hamit Bey'e gönderdiği 18 Ekim 1922 tarihli telgrafında; Türkiye Devleti'nin yalnız ve ancak TBMM tarafından temsil edildiğini, sorumsuz kurulların işe karışmaları durumunda büyük sorumluluk doğacağını belirtmiştir.¹⁹⁹

Lozan'a gidecek temsilcilerin belirlenmesinin ardından danışmanların tespit ve tayinine ve hareket hazırlıklarına başlanmıştır. Bugünlerde İsmet Paşa, dışişleri bakanı sıfatı ile Rusya'nın Ankara'daki büyükelçisi ile birkaç defa görüşmüştür. TBMM Hükümeti, hem "Boğazlar Meselesi"nde hem de Lozan'da Rusya'dan destek görebilmek için Rusya'nın da konferansa davet edilmesini müttefik devletlerden istemiştir.²⁰⁰

İsmet Paşa'nın Rus elçisi ile yaptığı görüşmelerde Rus tarafının önemle üzerinde durduğu nokta; boğazlar üzerinde İngiltere'nin muhtemel hesaplarını bozmak ve boğazları harp gemilerine karşı kapalı tutmak şeklinde olmuştur. Bu görüşmelerde Türk

¹⁹⁷ Kemal Atatürk, *Nutuk*, Haz: Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2004, s. 461

¹⁹⁸ İsmet İnönü, a.g.e. , s. 44

¹⁹⁹ Bülent Tanör, *Kurtuluş Kuruluş*, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1998, s. 166

²⁰⁰ İsmet İnönü, a.g.e. , s. 47

tarafının görüşü önceden “Misakı Milli” de açıklanan görüştür. Bu görüşmeler yaşanırken Müttefik devletler, TBMM’nin Rusya ile ilgili isteğini haklı bulmuş ve Rusya’yı “Boğazlar Meselesi”nin görüşülmesi sırasında hazır bulunmak üzere Lozan’da yapılacak konferansa davet etmişlerdir.

Rusya’ya yapılan davetin sınırlı bir davet olması nedeni ile Rus Elçisi Aralov, hükümetinden aldığı talimat doğrultusunda, Rusya’nın Lozan Konferansı’na, konferansın tüm safhalarına katılıp görüş bildirebilen ilgili bir devlet olarak katılması için Ankara’dan girişimde bulunmasını istemiştir. İsmet Paşa bu istek karşısında Aralov’a Türkiye’nin kendisi ile harp halinde bulunan devletler ile bir barış antlaşması yapmak üzere olduğunu, Rusya ile TBMM arasında imzalanmış Moskova Antlaşması bulunduğunu, Lozan Konferansı’na TBMM’nin hasım bulunduğu devletlerle birlikte Rusya’nın da ilgili bir devlet olarak katılmasını isteyemeyeceklerini aksi takdirde TBMM olarak Osmanlı yönetiminin politikalarını benimsemiş duruma düşeceğini, Lozan Konferansı’nın bütün safhalarına Rusya’nın da katılması teklifinin, Osmanlı Devleti’nin eskiden büyük devletlerle yaptığı antlaşmaları hatırlatır bir durum yaratabileceğini, bununla beraber Rusya’nın ve diğer Karadeniz memleketlerinin konferansta görüşlerini ifade etmeleri imkânının kendilerine sağlanmasını TBMM olarak makul karşıladıklarını belirtmiştir. Aralov, bu açıklama karşısında anlayışlı bir tavır göstermiştir.²⁰¹

3 Kasım 1922’de TBMM’de yapılan görüşmelerde Dışişleri Bakanı İsmet Paşa, Lozan’a gidecek Türk Temsilci Heyeti’nin Lozan’da takip edeceği hareket şekli ile ilgili bir konuşma yapmıştır.²⁰²

İsmet Paşa konuşmasında özetle; Türk Temsilci Heyeti’nin Avrupa’da izleyeceği siyasetin esasının dünya kamuoyu tarafından bilindiğini, bu esasın Misak-ı Milli ile açıklanmış olduğunu, Misakı Milli kararları gözetilerek imzalanmış antlaşmalar çerçevesinde Türk milletinin haklarının korunacağını, Türk tarafı olarak isteklerinin konferanşa kabul edileceğini ümit ettiklerini ifade etmiştir.²⁰³

²⁰¹ A.g.e. , s. 47 – 48

²⁰² Fahri Çoker ve Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu, *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele Ve T.B.M.M. I. Dönem 1919–1923 II. CİLT* Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları No:5, Ankara 1995, s. 329

²⁰³ Cengiz Kürşat, “Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Lozan Murahhas Heyeti’ne Verilen Talimatlar” *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/Bugün/Yarın S:18 (Lozan Konferansı Özel Sayısı) Tarihi Araştırmalar Ve*

İsmet Paşa'nın konuşmasından sonra aynı konu ile ilgili olarak söz alan vekiller yaptıkları açıklamaları ile Temsilci Heyeti'nden özetle Misakı Milli kararlarının uygulanmasını ve bu kararlarda belirtilen sınırların elde edilmesine çalışılmasını istemişlerdir. Vekiller ayrıca yaptıkları konuşmalar paralelinde çeşitli önergeler vermişlerdir. Yapılan konuşmalar ve verilen önergelerin ardından oturum başkanı, Türk Temsilci Heyeti'nin yapılan konuşmaları dinlediğini belirterek verilen çeşitli önergelerin özetlenerek Türk Temsilci Heyeti'ne verilmesini vekillerin oyuna sunmuştur. Teklif oybirliği ile kabul edilmiştir.²⁰⁴

TBMM'nde yapılan görüşmelerin ardından Hükümet, Türk Temsilci Heyeti'ne Lozan konferansı'nda izlenecek siyaset ile ilgili olarak 14 maddelik bir talimat vermiştir. Söz konusu talimat şu şekildedir:

1. Doğu Sınırı: "Ermeni Yurdu" söz konusu olamaz, olursa görüşmeler kesilir.
2. Irak Sınırı: Süleymaniye, Kerkük ve Musul livaları istenecek, konferansta başka bir durum ortaya çıkarsa hükümetten talimat alınacak.
3. Suriye Sınırı: Bir sınır düzeltmesi için çalışılacak ve sınır şöyle olacaktır: Re'si İbni Hani'den başlayarak Harim, Müslimiye, Meskene, sonra Fırat yolu, Derizor, Çöl, nihayet Musul vilayeti güney sınırına ulaşacak.
4. Adalar: Duruma göre davranılacak, kıyılarımıza pek yakın olan adalar ülkemize katılacak, olmazsa Ankara'dan sorulacak.
5. Trakya Sınırı: 1914 sınırının elde edilmesine çalışılacak.
6. Batı Trakya: Misakı Milli maddesi*
7. Boğazlar ve Gelibolu yarımadası: Yabancı bir askeri kuvvet kabul edilemez, bu yüzden görüşmeleri kesmek gerekirse önceden Ankara'ya bilgi verilecek.
8. Kapitülasyonlar: Kabul edilemez, bu yüzden görüşmeleri kesmek gerekirse gereken yapılır.
9. Azınlıklar: Esas mübadeledir.

Dokümantasyon Merkezleri Kurma Ve Geliştirme Vakfı, İstanbul, Temmuz 1998, s. 14; Fahri Çoker ve Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu, a. g. m, s. 329

²⁰⁴ Fahri Çoker ve Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu, a. g. m, s. 329

* Misakı Milli Madde 3: Batı Trakya'nın hukuki durumu da orada yaşayanlarca belirlenmelidir.

10. Osmanlı Borçları: Bizden ayrılan ülkelere paylaşılacak, Yunanistan'dan alınan tamirat bedeline mahsup edilecek, olmazsa 20 yıl ertelenecek.
11. Ordu ve Donanma: Sınır konulması söz konusu olamaz.
12. Yabancı Kuruluşlar: Yasalarımıza uyacaklar.
13. Bizden ayrılan ülkeler için Misakı Milinin ilgili maddesi* geçerlidir.
14. İslam cemaat vakıflarının hakları, eski anlaşmalara göre sağlanacaktır.²⁰⁵

Lozan'da yapılacak konferansa katılacak Türk heyeti, 4 Kasım 1922'de Ankara'dan ayrılmış, 8 Kasım'da da İstanbul'dan Lozan'a doğru hareket etmiştir.

Türk notasına ek olarak İsmet Paşa, yaşanan gelişmeleri basın toplantısıyla kamuoyuna açıklamıştır.²⁰⁶ Yabancı basının da hazır bulunduğu toplantıda İsmet Paşa; Türkiye'nin uzun zamandır barışı beklediğini fakat her defasında eş zamanlı saldırıya uğradığını, Osmanlı padişahının her türlü ilerleme fikrine ve milliyetçiler aleyhinde olduğunu, bu yüzden Türk milletinin kendi davasını kendi eline aldığını, bağımsızlığın kazanılmasının Türk milletine pahalıya mal olduğunu, bazıları çok eskiden beri var olan şehirlerin yanarak kül haline geldiğini, barışa kavuşmak için Türk milletinin tüm seçenekleri kullandıktan sonra son çare olarak silaha sarıldığını, taarruz sonucunda gerçekleşen Fransa'nın barış girişimlerine Türk tarafı olarak olumlu cevap verdiklerini, bu hareketin bile Türklerin iyi niyetini ispata yeterli olduğunu, Türk temsilcilerinin konferans yerine herkesten önce geldiğini, bu durumun Türklerin sözlerinde durduğunu bir kez daha ispatladığını ifade etmiştir.

Sözlerine devam eden İsmet Paşa; Türkiye'de yabancı düşmanlığı olduğuna yönelik iddiaların yalan olduğunu, yaşanan savaşlar nedeni ile Türkiye'de mahrumiyet olmasına rağmen yabancıların can ve mallarına karşılık bir tecavüz olmadığını, Türkiye'de Fransızca eğitimin kaldırıldığı bilgisinin de yalan olduğunu aksine Fransızca derslerinin arttırıldığını, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üç seneden beri memleketi yönettiğini, halifenin önceden siyasi bir araç durumunda olduğunu, Dünya Savaşı'nda kutsal savaş ilanını halifenin yaptığını, Ulusal Kurtuluş Hareketi'nin devam ettiği sırada

* Misakı Milli Madde 1: Osmanlı Devleti'nin 30 Ekim 1918 tarihinde düşman işgali altında bulunan Arap çoğunluğunun oturduğu yerlerin kaderi kendi oylarına göre belirlenecektir, Osmanlı ve İslam çoğunluğunun oturduğu yerler ise hiçbir sebeple ayrılık kabul etmez bir bütündür.

²⁰⁵ Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları I (1922-1923)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990, S. XVI

²⁰⁶ İsmet İnönü, a.g.e. , s. 50

halifenin, Ankara temsilcilerini mahkûm ettiğini, hâlbuki Ulusal Kurtuluş Hareketi'nin hiçbir dini yönü olmadığını, yeni durumuyla halifenin siyasi akımlar üstünde ve özel bir yerde olacağını belirtmiştir.

İsmet Paşa'nın açıklamalarının ardından bir gazeteci, Babîâli'nin konferansa katılıp katılmayacağını sormuştur. İsmet Paşa, bu soruya “*Babîâli yoktur*” şeklinde cevap vermiştir. İsmet Paşa'nın bu açıklamaları, konuşmada hazır bulunan gazeteciler üzerinde olumlu etki yapmıştır.²⁰⁷

İsmet Paşa, Paris'te Fransız Başbakanı Poincare ile yaptığı görüşmede Fransızların doğrudan doğruya ilgili oldukları “Borçlar”, “Borçların Tediyesi”, “İmtiyazlar” gibi konulara girmemiş, “İstanbul ve Boğazların Tahliyesi”, “Azınlıklar”, “Kapitülasyonlar” ve “Sınırlar” gibi konular ile ilgili Türk tarafının görüşlerini açıklamıştır.

İsmet Paşa, “Sınırlar” başlığı altında “Trakya Sınırı ve Karaağaç” konusuna da değinmiştir. İsmet Paşa, Karaağaç'ı almadan bırakmayacaklarını Fransız Başbakanı'na net bir şekilde ifade etmiştir.

İsmet Paşa'nın açıklamaları karşısında genel olarak olumlu bir tavır takınan Poincare, bazı konuların konferansta görüşüleceğini, bazı konuların ise İngilizleri ilgilendiren konular olduğunu belirtmiş fakat kapitülasyonların kaldırılması konusunda İsmet Paşa'nın görüşlerine katılmamıştır.

Poincare ile yaptığı görüşmenin ardından İsmet Paşa, Fransız Harbiye Nazırı Painleve ve Franklin Bouillon ile bir görüşme yapmıştır. Görüşmede İsmet Paşa, Poincare ile yaptığı görüşmeyi ve Poincare'nin kapitülasyonların kaldırılması konusundaki direncini aktardıktan sonra konferansta kapitülasyonlar konusunun askıda kalması durumunda konferansı kesip memleketine döneceğini ifade etmiştir. Bu sözler karşısında Franklin Bouillon, konferansı kısa süre içinde kesintiye götürmenin doğru bir hareket olmayacağını, Poincare gibi müttefik devletler temsilcilerinin büyük, devlet adamları olduklarını fakat Türkleri ve Anadolu'yu tanımadıklarını, Türklerin yaptığı işi

²⁰⁷ Ali Naci Karacan, *Lozan*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1971, s. 85 - 87

sıradan bir askeri ayaklanma gibi gördüklerini, bu devlet adamlarının büyük davalar peşinde olduklarını, buna mukabil Türklerin de büyük davalar peşinde olduğunu, bu yüzden Türk tarafının zaman kazanarak konferansta kendilerini bu devlet adamlarına, çaba harcayarak öğretmesi gerektiğini ifade etmiştir.

İsmet Paşa, Painleve ve F. Bouillon ile yaptığı görüşmeden birkaç gün sonra Lozan'a dönmüştür. Aynı günlerde Poincare ve Musolloni de Lozan'a gelmişlerdir. İsmet Paşa, Poincare ve Musolloni ile burada konferans öncesi birer görüşme yapmıştır.

İsmet Paşa, Poincare ile yaptığı görüşmede, Poincare'nin kapitülasyonların kaldırılması konusundaki düşüncelerinde aynı şekilde ısrarcı ve inatçı olduğunu görmüştür. İsmet Paşa, Musolloni ile olan görüşmesinde de genel olarak konferans konularına ilişkin İtalyan bakış açısını anlamak, özel olarak da İngilizlerin barışı bir çıkmazsa götürmesi ve İstanbul'da veya boğazlarda bir savaşın çıkması durumunda, İtalya'nın bu savaşa girme konusunda ne kadar istekli olduğunu öğrenmek istemiştir.

Boğazların ve İstanbul'un tahliyesine olumlu bakan Musolloni, "Adalar" konusuna gelindiğinde, İtalyan işgali altında bulunan adalar için kesin durum alarak bu meselenin, çözüme bağlanmış bir mesele olduğunu, çözüme bağlanmış bir meselenin tekrar konuşulmasının hiçbir şekilde akla getirilmemesi gerektiğini belirtmiştir.

İsmet Paşa Lozan Konferansı'nın açılışında yaptığı konuşmasında özetle; 4 yılı aşkın bir süre önce Başkan Wilson'un ilkelerine dayanarak yapılan bir ateşkes ile Osmanlı İmparatorluğu'nun, katıldığı çarpışmaları resmen durdurduğunu, fakat bu tarihten itibaren hak ve adalet elde etmek için yaptığı barış girişimlerinin hiçbir işe yaramadığını gören Türk ulusunun, maddi ve manevi kaynakları ile varlığını korumayı başararak bağımsızlığını kazandığını belirtmiştir.²⁰⁸

İsmet Paşa; kadın ve çocuk, her yaşta ve her durumdaki Türklerin katıldığı bu savunma mücadelesine özgür ulusların içten bir yakınlık ve anlayış duygusu ile tanık olduğunu, Türklerin çektiği acılara ve hiçbir askeri zorunluluk olmaksızın Türk topraklarında yapılan yakıp yıkmalara hiçbir özür bulunamayacağını belirtmiştir.

²⁰⁸ *İsmet İnönü Lozan Barış Konferansı Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj, Anı ve Söyleşileri*, İlhan Turan (Haz), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2010, s. 19

Sözlerine devam eden İsmet Paşa; halen bir milyondan fazla Türk'ün Küçük Asya ovalarında evsiz ve ekmeksiz durumda olduğunu bununla birlikte yaşadığı fedakârlıklarla Türk ulusunun uygarlık içinde büyük bir yer kazandığını, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kesin amacının bu yeri korumak ve güçlendirmek olduğunu ifade etmiştir.

İsmet Paşa; son yıllarda yaşanan olayların, devletlerin birbirlerinin haklarına saygı göstermemeleri durumunda, genel barış ve huzurun gerçekleşmeyeceği gerçeğini bir inanç ilkesi haline getirdiğini, yaşanan bu olayların anısının barış ve huzurun güvencesi olacağını umduğunu belirtmiştir.

İsmet Paşa konuşmasının sonunda, İsviçre Cumhuriyeti'ne, konferansın toplanma yeri ve konukseverliklerinden dolayı teşekkür ettiğini, bağımsızlığına verdiği önemi inkâr edilemez bir şekilde gösteren tarihi şanlı, soylu bir ülkenin konferansın toplanma yeri olarak seçilmesinden büyük mutluluk duyduğunu ifade etmiştir.²⁰⁹

1) 21 Kasım 1922 tarihli genel oturum

Bu oturumda ilk olarak konferansın resmi dilleri; İngilizce, Fransızca ve İtalyanca olarak belirlenmiştir. Konferansta yapılacak konuşmaların da, temsilcilerin çoğu tarafından anlaşılabilmesi nedeni ile Fransızca olmasına karar verilmiştir. Fransızca yapılan söylevler diğer dillere çevrilmeyecektir fakat Fransızca yapılan konuşmanın anlaşılabilmesi durumunda konuşmanın çevirisi ya da özeti istenebilecektir.²¹⁰

Bu oturumda ikinci olarak; konferansın içtüzüğü belirlenmesi için daha önceden temsilci heyetlerine dağıtılan iç tüzük tasarısı görüşülmüştür. Söz konusu içtüzük tasarısında; konferansın katılımcı devletleri, bu devletlerin temsilcilerinin ve heyetlerinin durumları, konferansın başkanlığı ve sekreterliği, barış antlaşmasının

²⁰⁹ İlhan Turan (Haz), a.g.e. , s. 19 – 20

²¹⁰ Seha L. Meray (Çev.), *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler, Birinci Takım, Cilt I, Kitap I*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s. 5 – 6

yapılmasına ilişkin sorunları inceleyecek komisyonlar ve işleyişe ilişkin çeşitli maddeler yer almaktadır.²¹¹

Katılımcı devletler ile ilgili tasarı maddesinde; boğazlar rejimi ile ilgili görüşmelerde katılımcı devletlerin yanı sıra Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin temsilcilerinin de bulunması hükmü yer almıştır.

Kurulması düşünülen komisyonlarla ilgili tasarı maddesinde; barış antlaşmasının yapılmasına ilişkin sorunları inceleyecek üç komisyon düşünülmüştür: 1. komisyon; toprak ve askerlik işlerine, 2. komisyon; mali ve iktisadi konulara, 3. komisyon ise azınlıklar ve hukuki sorunlar ile ilgili konulara bakacaktır. Bu komisyonlardan her birine konferansı düzenleyen devletlerin birer temsilcisi başkanlık edecektir.

İç tüzük tasarısının görüşülmesi sırasında İsmet Paşa; boğazlar rejimi ile ilgili görüşmelere Rusya, Ukrayna ve Gürcistan temsilcilerinin de katılması zorunluluğunu özellikle vurgulamıştır. İsmet Paşa ayrıca kurulması düşünülen komisyonlarda Türk Temsilci Heyeti'ne de başkanlık görevi verilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Lord Curzon; İsmet Paşa'nın sözlerine cevap olarak Boğazlar Rejimi ile ilgili görüşmelere Rusya, Ukrayna ve Gürcistan temsilcilerinin de katılması konusundaki Türk talebinin karşılandığını, gerekli davet ve düzenlemenin zaten yapılmış bulunduğunu, komisyon başkanlıkları konusuna gelince konferansın sorumluluğunun onu düzenleyen devletlere ait olduğunu, bu yüzden komisyonlardaki görüşmeleri yönetme görevinin de düzenleyen devletlere ait olması gerektiğini ifade etmiştir.

İç tüzük tasarısı; Lord Curzon'un sözleri doğrultusunda kabul edilmiştir.

²¹¹ Seha L. Meray (Çev.), a.g.e. , s. 6 – 14

2) 22 Kasım 1922 tarihli birinci komisyon oturumu

Lozan Konferansı'nın 22 Kasım 1922 tarihli birinci komisyon oturumunda Amerika Birleşik Devletleri, İngiliz İmparatorluğu, Fransa, Yunanistan, İtalya, Japonya, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı ve Türkiye temsilcileri "Doğu Trakya Sınırları" konusunu görüşmek üzere hazır bulunmuşlardır.²¹²

Lord Curzon oturumu açarak ve Türk Temsilci Heyetinin bu konudaki görüşünü istemiştir. Bunun üzerine İsmet Paşa; Karadeniz' den Meriç nehri ağzına kadar Trakya sınırının, 29 Nisan 1913 tarihli İstanbul Antlaşması'nın 7. maddesinde belirtilen sınır* olması gerektiğini, Batı Trakya için de bir plebisit yapılması gerektiğini söylemiştir. Lord Curzon da; konferansın, bu istekleri basit bir açıklama ile karara bağlayamayacağını, Türk Temsilci heyetinin, bu istekleri, tarihi, coğrafi, siyasi ve etnik dayanaklarla desteklemek isteyip istemediğini sormuştur.

İsmet Paşa, Meriç nehrinin batısındaki ufak bir toprak parçasının Trakya sınırları içerisinde kalması gerektiğini belirtmiş ve Lord Curzon'un sorusuna cevap olarak çeşitli gerekçeler öne sürmüştür.

İsmet Paşa ilk olarak; Müttefik devletlerin, 24 Eylül 1922 günlü notaları ve Mudanya Sözleşmesi ile Doğu Trakya'nın Edirne'yi de kapsamak üzere Türkiye'ye geri verilmesini kabul ettiklerini, eski Edirne şehrinin, Meriç nehrinin sol kıyısı üzerinde bulunduğundan Doğu Trakya'nın Türkiye'ye verilmesinin zaten Edirne'nin bu kısmının da verilmesinin gerektirdiğini, adı geçen 24 Eylül 1922 tarihli nota'da Edirne'nin özel olarak anılmış olmasının kuşkusuz Edirne İstasyonu'nun, Karaağaç dış mahallesinin ve Edirne ile bu mahallede oturanların mülkiyetinde bulunan ayrıca da geçimlerini sağlayan toprakların da, aynı zamanda Türkiye'ye geri verilmesi anlamına geldiğini, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin de bu konudan anladığının bu olduğunu ifade etmiştir.

²¹² A.g.e. , s. 6 – 19

* Bulgaristan ile Osmanlı arasında yapılan 29 Eylül 1913 tarihli İstanbul Antlaşması ile belirlenen Osmanlı Devleti ile Bulgaristan sınırı; Rezveya suyunun ağzından başlayıp, Kırklareli'nin ve Edirne'nin 30 km. kuzeyinden geçerek Tunca Nehri'ne ulaşmakta, Meriç nehrinin batısında 25-30 km genişliğinde bir toprağı Osmanlı devletine bırakmak suretiyle güneye yönelerek Sofulu'nun az kuzeyinde Meriç nehrine ulaşarak Ege denizine kadar Meriç nehrini takip etmektedir; Reşat Hallı, *Balkan Harbi, I. Cilt*, Genelkurmay Harb Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları, Ankara, 1970, s. 11; Fahir Armaoğlu, a.g.e. , s. 688 - 689

Sözlerine devam eden İsmet Paşa; Edirne'nin, tam olarak Türkiye'ye dönmesi durumunda, Edirne'yi İstanbul'a bağlayan demiryolunun Kuleliburgaz – Mustafa Paşa kesiminin bulunduğu toprak parçasının da Türkiye'ye geri verilmesinin zorunlu olduğunu, Edirne ile bu demiryolunun güvenliğini sağlamak ve Türkiye'nin komşularıyla güvenlik ve dostluk içinde ilişkiler sürdürebilmesi bakımından, sınırın, gerektirdiği ölçüde, Edirne şehrinden ve demiryolundan uzak geçmesi zorunluluğu olduğunu belirtmiştir.

İsmet Paşa bunlara ek olarak Meriç nehrinin batısında istenilen toprakta yaşayan halkın büyük çoğunluğunun Türk olduğunu ifade etmiştir.

Lord Curzon; İsmet Paşa'dan, Trakya'nın Meriç nehrinin batısında kalan en büyük kısmında Türklerin oturduğu yolundaki sözlerini ve özellikle hangi bölgeleri kastettiğini açıklamasını istemiştir. İsmet Paşa; bu isteğe uzmanlarına danıştıktan sonra cevap vereceğini belirtmiştir. Ardından İsmet Paşa; istediği topraklarda, Dimetoka bölgesinde, Balkan Savaşlarından önce de sonra da, Türklerin çoğunlukta olduğunu, üstelik ekonomik nedenlerin de Türk isteklerini desteklediğini sözlerine ilave etmiştir.

Lord Curzon; söylediklerini desteklemek üzere İsmet Paşa'dan konferansa rakamlar sunmasını istemiştir. İsmet Paşa; belirtmiş olduğu etnik nedenlerin dışında Doğu Trakya sınırlarını sürekli karışıklıklara açık bırakmamak için, Batı Trakya'nın düzen ve huzur içinde tutulması gerektiğini de ileri sürmüştür. Bunun üzerine Lord Curzon; İsmet Paşa'ya Batı Trakya'yı egemenliği altına almak isteyip istemediğini sormuştur. İsmet Paşa bu soruyu, Batı Trakya üzerinde egemenlik istemediğini söyleyerek cevaplamıştır. Lord Curzon; plebisitin uygulanması için Türk Temsilci Heyeti'ne göre Batı Trakya sınırlarının neresi oluşunu sormuştur. İsmet Paşa; bunu, uzmanlarına danıştıktan sonra bildireceğini belirtmiştir.

Lord Curzon; temsilci heyetlerini, Türk Temsilci Heyeti'nce öne sürülmüş istekler üzerinde görüş bildirmeye çağırmıştır. Venizelos (Yunanistan); tartışılmakta olan sorunla en yakın ve doğrudan ilgili memleket Yunanistan olduğu için İsmet Paşa'ya ilk önce kendisinin cevap vermesi gerektiğini belirtmiştir. Ardından Venizelos, Türk Temsilci Heyeti Başkanı'nın iddialarına cevap vermeden önce sorunun moral yönünü

ortaya koymak istediğini ifade etmiş ve bu amaçla sözlerine Yunanistan'ı bu konferansın önüne çıkaran koşulları açıklayarak başlamıştır.

Venizelos'a göre; savaşı istemiş bir halkla, savaşı istememiş bir halka aynı ölçü uygulanmamalıydı, sona ermiş bulunan savaşı başlatan Yunanistan değildi, saldırı diğer taraftan gelmişti, dünya savaşının başında ne Türkiye ne Yunanistan savaşta değillerdi, ilk olarak Türkiye saldırganın yanında savaşa girmişti, Yunanistan ise Sırbistan ile bir savunma antlaşması ile bağlıydı, Yunanistan, savaş başlar başlamaz Sırbistan'a gidecek yardım malzemesinin Yunanistan'dan geçmesine izin vererek gözetici bir tarafsızlık uygulayacağını, öte yandan da Bulgaristan'ın Sırbistan'a saldırması durumunda, bunu hoşgörü ile karşılamayacağını bildirmişti, Casus faederis (bir antlaşma ya da ittifakın öngördüğü yükümün yerine getirilmesini gerekli kılan durum) gerçekleştiği zaman, Yunan Kralı, anayasaya aykırı olarak Yunanistan'ın, ittifak antlaşması uyarınca müdahalesine yanaşmadı, bunun üzerine Yunanistan'ın yükümlerini yerine getirebilmesi için iç savaş zorunlu oldu.

Venizelos; yapmış olduğu bu açıklamalarla savaş sorumluluğunun kendisine düşmediğini göstermek istediğini, Yunanistan'ın, ödevini yapmış dürüst bir müttefik olarak bunun karşılığı olan gerekli şerefın kendisine tanınmasını beklediğini ifade etmiştir.

Venizelos; sözlerine, Yunan Hükümeti'ne neden Türk toprakları üzerinde isteklerde bulunmuş olduğunun sorulabileceğini belirterek devam etmiştir.

Venizelos'a göre; Yunan Hükümeti, savaşa katılmasına karşılık olarak hiçbir zaman, toprak tavizlerinde bulunulmasını önceden şart koşmamıştı, Yunanistan, ancak müttefiklerine karşı verdiği sözleri tutmak ve müttefikleri tarafından savunulan ilkeleri savunmak için savaşa girmişti, Yunan Hükümeti, Doğu Trakya ve İzmir hinterlandını, isteklerinin müttefikleri tarafından savunulan ilkelere uygun olduğuna inandığı için istemişti, bütün bu topraklarda Balkan Savaşları'nın sonuna kadar bir Türk çoğunluğu yoktu, belirtilen zamandan beri özellikle Doğu Trakya'dan, Bulgarlar çıkartılmış ve yerlerine Bosna Müslümanları yerleştirilmişti, bu yüzden halkların birbirlerine oranı biraz değişmişti, bununla birlikte, bu değişikliklerden sonra bile salt çoğunluk Türklerin eline geçmemişti.

Venizelos'a göre; İzmir'de de bir Türk çoğunluğu yoktu, çoğu zaman Anadolu'daki Yunan isteklerinin saçmalığını ispatlamak üzere, Küçük Asya'nın bütünlüğü öne sürülmüştü, bu iddia geçerli değildi, Küçük Asya, Balkan Yarımadası'nın Tuna güneyine düşen kısmından biraz daha büyüktü, Balkan Yarımadası'nda birden çok devlet kurulabildiğine göre Küçük Asya'da da üç ayrı devlet kurulabilirdi, doğuda bir Ermeni Devleti, batıda bir Rum Devleti ve geri kalan kısımda bir Türk Devleti, fakat Yunanistan, müttefiklerinin kendisinden istediklerine uygun olarak İzmir ve Doğu Trakya'dan vazgeçmişti.

Venizelos'a göre; 1914 yılının ilk aylarında Osmanlı İmparatorluğu, Yunanistan ile barış halinde bulunmakla birlikte, önce Küçük Asya kıyılarındaki, sonra da Doğu Trakya topraklarından Rum halkını zorla sınır dışı etmeğe başlamıştı, daha o zaman 450. 000 Rum Yunanistan'a sığınmak zorunda kalmıştı, bu durumda da kendisi Yunan Parlamentosu kürsüsünden Osmanlı Hükümeti'ne nerdeyse bir ultiatom vermek zorunda kalmıştı, bu sınır dışı etmeler, halk kütlelerinin Yunanistan'a yığılması sonucunu yaratıyordu, Yunanistan ise bu kişilerin barınması ve beslenmesi için çok küçüktü, bu yüzden bu durum kabul edilemezdi, ortak dostların çağrısı üzerine bu zorla sınır dışı etmelere bir son vermek üzere bir nüfus mübadelesinin temellerinin araştırılması için Osmanlı Sadrazamı ile kendisinin Brüksel'de görüşmesi planlanmıştı fakat kendisi Brüksel'e giderken yolda savaş patlak vermiş ve hedeflenen görüşme yapılamamıştı.

Venizelos; bu olayları anlatarak Türk Temsilci Heyet'ini kırmayı aklından geçirmediğini, fakat olanların olduğunu ama bunların göz önünde tutulmasının gerektiğini, 1914'ten beri Türk Hükümeti'nin, kütle halinde sürgün ve sınır dışı etme eylemlerinde bulunmuş olduğunu, Yunanistan'ın bu yüzden kendisine sığınmış bir milyon göçmene geçim yolları bulmak zorunda kaldığını, sığınan göçmenlerin sayısının belki daha da artacağını belirtmiştir.

Venizelos'a göre; Yunanistan, İzmir'de ve Küçük Asya'da giriştiği hareketlere kendiliğinden girişmemiştir, buraya gidişten önce müttefik ve ortak hükümetler kendisinin iddia ve isteklerinin haklı emellere dayandığını kabul etmişlerdi, hatta müttefik ve ortak hükümetler İzmir'i Yunanistan'a bırakmaya razı olmadan önce

Yunanistan'ı Küçük Asya'da savaşa girmeğe çağırmişti, müttefikler adına başlatılan savaş Kral Constantin'in tahta geçişinden sonra müttefiklerin rızası olmaksızın sürdürüldü, bundan sonra düello Yunanistan ve Türkiye arasında sürüp gitti, bununla birlikte bütün bu süre içerisinde Yunanistan'ın reddettiği ve Türkiye'nin kabul ettiği hiçbir barış teklifi olmamıştır, şüphesiz Yunanistan için askeri üslerinin yüzlerce kilometre uzağında savaşı sürdürmek budalalık olmuştur, Yunanistan, Küçük Asya'yı kaybetmekle bu yanlış davranışının cezasını çekmiştir, Doğu Trakya'ya gelince, Yunanistan burasını askeri hareketler nedeniyle değil, Mudanya Mütarekesi uyarınca kaybetmiştir, Küçük Asya'da dövüşmek istemeyen bir ordu Atina'ya dönünce devrim yapmış ve Doğu Trakya'yı kurtarmak amacıyla yeniden örgütlenmiştir.

Sözlerine devam eden Venizelos; kendisinin, memleketini barış konferansında temsil etmeye çağrıldığı vakit Yunan Hükümeti'nin, müttefiklerin isteğine boyun eğerek Doğu Trakya'nın feda edilmesine katlanması şartıyla bu görevi üzerine alabileceğini söylediğini, Yunanistan'ın Meriç nehrine kadar Doğu Trakya'yı bırakmasını öngören 23 Eylül tarihli notaya katılırken de kendisinden, yeni isteklerde bulunulmayacağını, yeni fedakârlıklar istenmeyeceğini düşündüğünü, halen de bu şekilde düşündüğünü, fakat Türkiye'nin, şimdi, önce Meriç nehrinin sol tarafında kalan bir bölgenin Türk egemenliği altına alınmasını, ikinci olarak da Türk Temsilci Heyeti'nce henüz sınırları belirtilmemiş olan Batı Trakya'da plebisite başvurulmasını içeren yeni iddialar ileri sürdüğünü belirtmiştir.

Venizelos, konuşmasını, Batı Trakya sınırının henüz Türk Temsilci Heyeti tarafından belirtilmemiş olmasını, üzüntü ile karşıladığını, bu sınırın bilinmesinin kendisi için önemli olduğunu ifade ederek sürdürmüştür.

Venizelos'a göre; Meriç nehrinin sol tarafında kalan bu bölgenin (Bulgaristan'a 1915'te bırakılan bölge) kaderi Sévres antlaşmasından apayrı bir antlaşma ile düzenlenmiştir, Lozan konferansı ise Sévres antlaşmasını yeniden düzenlemek için toplantıya çağırılmış olup, müttefiklerce imzalanmış ve onanmış ve uygulamada bulunan öteki senetleri yeniden tartışma konusu yapmak için toplanmamıştır, söz konusu bölge Neuilly Antlaşması'nda göz önünde tutulmuştur, bu bölge savaştan önce Türkiye'ye ait bulunmadığından anılan bu antlaşmanın Türkiye ile hiçbir ilgisi bulunamaz, Türkiye, bu bölgeyi, savaş hareketlerinin baskısı ya da bir yenilgi ile değil kendi isteği ile savaş

sırasında Bulgaristan'la yaptığı görüşmeler sonucunda bırakmıştır, bu olay söz konusu toprak parçasının, Türkiye açısından, İsmet Paşa'nın bugün ona verdiği değeri taşımadığını ispatlamaktadır, Türk Hükümeti, bugün gelip, bu toprağın kendisi için vazgeçilmez olduğunu söyleyemez, çünkü ondan kendi isteği ile vazgeçmiştir.

Karaağaç istasyonu konusunda Venizelos, Karaağaç İstasyonu'nun, Bulgaristan'ın Dedeağaç yönündeki trafiği için çok önemli olduğunu, oysa Edirne için önemli olmadığını, çünkü Edirne'nin, kendi ticareti bakımından doğal çıkış yeri olan İstanbul'a demiryolu ile bağlı kaldığını, diğer yandan Yunanistan'ın demiryolu trafiğini hiçbir zaman engellemeyeceği konusunda, Bulgaristan'a en kesin garantileri vermeye hazır olduğunu belirtmiştir.

Venizelos'a göre; Dimetoka bölgesinde Rumların Türklere oranı en aşağı ikiye birdir, Yunan tarafı bu konuda konferansa kesin rakamlar vermeğe hazırdır, Doğu Trakya'da oturanlar, Yunanistan'ın başka bölgelerine ve Makedonya'ya kaçmak zorunda kaldıklarında bunların büyük bir kısmı, Batı Trakya'ya gelmiş ve Batı Trakya'dan ayrılamamış ve bu da Rum unsurunun üstünlüğünü daha da arttırmıştır.

Venizelos'a göre İsmet Paşa, savunduğu tezin ekonomik dayanaklarını iyi belirtmemiştir, söz konusu bölgede bir takım Türk emlakinin bulunması mümkündür, Yunan Hükümeti de bunları korumaktan başka bir şey yapacak değildir, şu var ki bu bölgede ekonomik hayatın, endüstrinin ve ticaretin büyük ölçüde Rumların elinde olduğu da bir gerçektir.

Venizelos; sözlerine, Batı Trakya'da plebisite başvurulmasına ilişkin olarak Türk Temsilci Heyeti'nin önce etnik durumu, daha sonra da Doğu Trakya'da güvenliğinin sağlanması durumunu öne sürdüğünü, İsmet Paşa'nın "Batı Trakya" terimi ile kastettiği sınırları belirtmemiş olmasının, kendileri açısından üzüntü verici olduğunu, Batı Trakya'nın Neuilly Antlaşması ile Bulgar kalmış kısmı söz konusu ise, burada çoğunluğun Türk olduğunun inkâr edilemeyeceğini, buna karşılık Batı Trakya'nın Yunanistan'a düşen kısmında nüfusun olsa olsa yarısının Türk olduğunu belirterek devam etmiştir.

Venizelos'a göre; Doğu Trakya'nın güvenliğine dayanan iddia, savunulamaz, böyle bir iddia kabul edilirse Batı Trakya'yı korumak için doğu Makedonya'yı, Doğu Makedonya'yı korumak için de Orta Makedonya'yı ve böylece denize* kadar olan yerleri bırakmak gerekecektir, bugün bu bölgenin etnik değişikliklere sahne olduğu unutulmamalıdır, Yunanistan bu değişikliklerden asla sorumlu tutulamaz, Doğu Trakya'da oturanlar, yirmi yüzyıl önce daha Türkler Avrupa'ya gelmemişken atalarının yerleşmiş ve zenginleştirmiş olduğu toprakları bırakıp gitmek zorunda kalmışlardır, doğrudan doğruya bunların Ankara hükümetinin baskısı altında olduğu söylenemez, çünkü bu hükümet söz konusu toprağı henüz ele geçirmemişti, fakat Doğu Trakya'da oturanlar, gittiler, çünkü biliyorlardı ki, bir kez Türkler gelecek olursa, orada bulunmalarına göz yumulmayacak ve üzerlerinden bulunandan başka bir şey alamadan, çoğu zaman onu da bulamadan kaçmış olan Asya'daki kardeşleri gibi yurtlarını bırakıp gitmek zorunda kalacaklardır, binlerce göçmenin yığılması ile Batı Trakya'nın etnik görünüşü değişmiş ise ve buradaki Rum çoğunluğu sayıca çok artmışsa, bunu Yunanistan'ın kasıtlı ve suni yollardan yaptığı söylenemez, değişiklik Batı Trakya'da sığınacak bir yer aramak amacı ile Doğu Trakya'yı bırakıp gelenlerin yığılmasından meydana gelmiştir, Neuilly Antlaşması'nın temellerini tartışma konusu yaparak bu insanları tekrar yer değiştirmeye zorlamak aklın almayacağı çok can yakıcı bir sonuç olur.

Venizelos ayrıca, yer değiştirmiş bu talihsiz insanların nerede bir sığınak bulabileceklerini sorarak, beş milyon nüfuslu bir ülke olan Yunanistan'dan bir milyon göçmeni barındırması ve beslemesinin istenemeyeceğini, hele ülkesinin küçültülmesi yoluna gidilirse Yunanistan'dan böyle bir şeyin asla istenemeyeceğini, böyle bir isteğin, Yunan Hükümeti'ni, çözümü olmayan sosyal, siyasal ve ekonomik bir sorunla baş başa bırakmak olacağını, Yunanistan'ın yaptığı yanlışların cezasını çektiğini, daha fazlasının kendisinden istenemeyeceğini, müttefiklerin Paris'te kararlaştırdıkları ve 23 Eylül tarihli notalarına koydukları teklifleri, Yunanistan'ın dürüst davranarak kabul ettiğini, Yunanistan'ın canla başla barışa ulaşmak için elinden geleni yaptığını belirtmiştir.

İsmet Paşa; Venizelos'un bu açıklamalarına cevap verme hakkını saklı tutmuştur.

* Adriyatik Denizi

Nintchitch (Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı); şimdi incelenmekte olan sorunun konferansa sunulmuş sorunların en nazığı olduğunu, bu sorunun kendi memleketini doğrudan doğruya ilgilendirmemekle birlikte, dolaylı ilgisinin büyük olduğunu, gerçek barışın ortamının Balkan Yarımadası'nda yerleştirilmesi gerektiğini, kaldı ki sorunun Türk Devleti'nin, komşularına yönelik kuşkularının ortadan kaldırılması bakımından da önemli olduğunu, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı Heyeti'nin, doğu bunalımının başından beri, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı Hükümeti'nin benimsediği değişmez uzlaştırıcı tutum uyarınca, bahse konu devletlerin, Meriç nehri çizgisini, Doğu Trakya'nın sınırı olarak saptamayı öngören 23 Eylül tarihli notalarında yazılı bulunan teklifine katıldığını; yine bu nota uyarınca, Doğu Trakya'nın kuzey ve batı sınırları boyunca askerlikten arındırılmış bir bölge kurulmasını istediğini belirtmiştir.

Nintchitch'e göre; Türk Temsilci Heyeti, kabul edilemez tekliflerde bulunmaktadır, Meriç Nehri, Türkiye'ye güvence sağlayacak doğal bir sınırdır, bu nehrin ötesindeki toprakları Bulgaristan'a gönül rızası ile bırakmış olması İsmet Paşa'nın öne sürdüğü isteğin dayanağını büyük ölçüde sarsacak niteliktedir.

Lord Curzon'un askerlikten arındırılmış bölgeden ne kastedildiğini sorması üzerine Nintchitch; yalnız ilke bakımından bir teklif sunmak istediğini, kanaatince, Türk sınırını izleyerek Karadeniz'den Ege Denizi'ne gidecek ve sınırları uzmanlarca, Türk Temsilci Heyeti ile görüş birliği içerisinde saptanacak bir bölgenin söz konusu olduğunu belirtmiştir.

Nintchitch'e göre; Batı Trakya'da plebisite başvurulması isteği, Türklerin sayısını belli ederek onların haklarını garanti altına almayı amaçlıyorsa bu lüzumsuzdur, çünkü Yunanistan, zaten ülkesi içindeki azınlıkların haklarına saygı göstermeye bir antlaşma ile yükümlü bulunmaktadır, plebisit ile Türk Temsilci Heyeti, özerk bir siyasal örgüt kurulması amacını gütmekte ise Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı Hükümeti böylesi bir girişimin Balkanlara yarar getirmeyeceğini, zarar getireceğini düşünmektedir, üstelik Neuilly Antlaşması onanmış ve kesin olarak yürürlüğe konmuştur, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı Hükümeti, bugünkü Avrupa'nın temel saydığı gerek bu antlaşmada gerekse bütün öteki barış antlaşmalarında herhangi bir değişiklik yapılmasına karşıdır.

Meriç nehrinin sol tarafındaki demiryolu konusunda, Nintchitch; bu demiryolunun bütün komşu ülkeler için (Bulgaristan-Türkiye-Yunanistan) çok önemli olduğunu, Yunan Hükümeti'nin, bu demiryolunun, ilgili üç devlet yararına kullanılmasını önlemek niyetinde olmadığını, bu bakımdan, bu demiryolu ve Dedeğaç Limanı'nın uluslararası düzene sokulmasının söz konusu üç devlet çıkarına olacağını, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı Heyeti olarak kendilerinin, Balkan Devletleri arasındaki iyi komşuluk ilişkilerinin gerçekleştiğini görmekten memnuniyet duyacaklarını belirtmiştir.

Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı Heyeti'nden Nintchitch'in konuşmasından sonra Romanya Temsilci Heyeti'nden Duca, söz almıştır.

Duca (Romanya); Romanya'nın bu soruna ilişkin uzlaştırıcı bir niyet taşıdığını, kendisinin Nintchitch gibi düşündüğünü, Meriç çizgisinin Doğu Trakya sınırı için neden en iyi sınır olduğunu tekrar anlatmanın yersiz olduğunu, heyetlerinin, Batı Trakya'yı yeniden tartışma konusu yapacak bir plebisite karşı olduğunu, Meriç nehrinin sol tarafındaki bölge ile ilgili konuya gelince, kendilerinin de İsmet Paşa gibi, bu bölgenin güvenliğinin sağlanması düşüncesinde olduklarını, bu güvenliği sağlamanın en iyi seçeneğinin Türk egemenliğini Meriç nehrinin öte yanına genişletmek olmadığını, en iyi seçeneğin Karadeniz'den, Ege Denizi'ne giden ve sınırları uzmanlarca saptanacak askerlikten arındırılmış bir bölge olması gerektiğini belirtmiştir.

Lord Curzon; Trakya sorununa ilişkin olarak yapılan konuşmalarda, temsilci heyetlerinin, görüşlerini ortaya koymuş olduklarını, Türk Temsilci Heyeti'nden hemen cevap vermesinin istenemeyeceğini, 23 Eylül tarihli nota uyarınca Ege Denizi üzerinde ekonomik bir çıkış yerine ilişkin isteklerini açıklama durumunda olan Bulgar Temsilci Heyeti'ni dinlemenin yerinde olacağını belirtmiştir.

İsmet Paşa; Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne çıkış yeri sorununun, doğrudan doğruya Türk çıkarlarına dokunmadığı için, Bulgar Temsilci Heyeti'ni dinlemeği kabul ettiğini, çeşitli temsilci heyetlerince ileri sürülen iddialarına hepsine cevap vereceğini ancak bunları bütünüyle inceleyebilmek için önce öteki temsilci heyetlerinin görüşlerini öğrenmek istediklerini ifade etmiştir.

Lord Curzon'un teklifi üzerine Bulgar Temsilci Heyeti'nin öğleden sonraki oturumunda dinlenmesine karar verilmiştir.²¹³

3) 22 Kasım 1922 tarihli birinci komisyon oturumu (öğleden sonra)

Lozan Konferansı'nın 22 Kasım 1922 tarihli (öğleden sonra) birinci komisyon oturumunda Amerika Birleşik Devletleri, İngiliz İmparatorluğu, Fransa, Yunanistan, İtalya, Japonya, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, Bulgaristan ve Türkiye Temsilcileri "Bulgaristan'ın Ege Denizine Çıkması" konusunu görüşmek üzere hazır bulunmuşlardır.²¹⁴

Lord Curzon, önceki oturumda, Bulgaristan'ın Ege Denizi üzerinde ekonomik bir çıkış yerine ilişkin olarak Bulgaristan Heyeti'nin dinlenmesinin kararlaştırıldığını, zaten daha önce de Paris'te varılmış olan antlaşmaya göre Bulgar Heyeti'nin görüş bildirmeye çağrıldığını belirtmiştir.

Ardından, Bulgar Temsilci Heyeti'nden Stamboulisky bir bildiri okumuştur. Bildiriye, Bulgaristan için hayati bir konu olan bir sorunu bu konferansta dile getirme olanağının, kendilerine verildiği için teşekkür ederek başlayan Stamboulisky; Cenova Konferansı'na gönderdiği mektupla Bulgar görüşünü bildirme şerefini duymuş olduğunu, bu mektubun bir örneğini, yapacağı bildirinin metni ile birlikte konferans katılımcılarına sunabileceğini belirtmiştir.

Stamboulisky'ye göre; incelenmekte olan "Doğu Sorunu", aşağıdaki noktalardan Bulgar çıkarlarına çok yakından dokunmaktadır.

- Ege Denizi'nde Bulgaristan'a çıkış yeri sağlanması,
- Trakya'nın her iki yanından sığınmaya gelmiş göçmenlerin kaderi,
- Trakya'nın her iki kısmındaki azınlıkların kaderi,
- Yeni yaratılmış durum karşısında silahsızlandırılmış bir ulus olarak Bulgaristan'ın ülke bütünlüğü,
- Boğazlar rejimi.

²¹³ A.g.e. , s. 19 – 27

²¹⁴ A.g.e. , s. 28

Stamboulisky'ye göre; yakın doğuda savaşın durdurulmasından ve Mudanya Ateşkes Antlaşması kararlarından önce Bulgaristan, Neuilly ve Sévres antlaşmalarıyla karşılıklı olarak Bulgaristan ve Türkiye'ce müttefik büyük devletlere bırakılmış olan Batı ve Doğu Trakya'da, Milletler Cemiyeti'nin ve müttefik devletlerin denetimi altında özerk bir bölge kurulmasını istediğini belirtmişti, 1912 tarihli Londra ve 1913 tarihli Bükreş antlaşmalarıyla bütün Trakya'nın Bulgaristan'a ait bulunduğunu hatırlatmak gereksizdir.

Stamboulisky'ye göre; Doğu Trakya, 1912 tarihli Londra ve 1913 tarihli Bükreş antlaşmaları sonrası yaşanan süreçte bir Türk-Bulgar Antlaşması ile Bulgaristan tarafından Türkiye'ye bırakılmış, Batı Trakya ise 1913 ve 1915 antlaşmaları uyarınca Meriç Nehri'nin doğusunda ince bir toprak şeridi ile birlikte Bulgaristan'a kalmıştı, Bulgaristan bütün Trakya için özerklik ilkesini öne sürmüş olmaktan üzüntü duymamaktadır, sorunun bu şekilde çözümlenmesi en iyi ve adalete en uygun yoldur, böyle bir çözüm, Türk, Bulgar, Rum, Ermeni ve Yahudi unsurlardan oluşmuş bulunan ve hiçbir unsurun kendi başına önemli bir çoğunluk meydana getirmediği Trakya halkının var olma özgürlüğünü sağlayacaktı, öte yandan Trakya'nın özerkliği, Balkanlarda barışı sağlamlaştırma ile boğazlardan geçiş serbestliğini ve Bulgaristan'ın çıkış yerinin gerçekten etkili olmasını sağlamaya büyük ölçüde katkıda bulunacak ve özellikle Avrupa açısından da barış antlaşmalarının bütünlüğüne aykırı hiç bir durum yaratmayacaktı. Öte yandan müttefik devletler, Doğu Trakya'yı Türklere geri vermekle, Avrupa ile ilgili bulunan Sévres antlaşmasını yeniden gözden geçirmeye razı olmuştur.

Stamboulisky'ye göre; Bulgarlar, Türk halkına karşı hiçbir düşmanlık beslememektedir, tersine başarılarından dolayı Türk halkıyla kıvanç duymaktadır, barışa ulaşmak için bütün çaba gösterilmelidir, büyük sorunları çözüme bağlamak için yarım tedbirlere başvurulmamalıdır, bu koşullar içerisinde Doğu Trakya'nın Türkiye'ye verilmesini Batı Trakya'nın Bulgaristan'a verilmesi izlemelidir, mantık bunu zorunlu kılmaktadır, adalet bunu zorunlu kılmaktadır, Balkanlarda ve bütün Avrupa'da barışın sağlanması için de bu zorunludur, fakat böyle bir şey yapılırsa Neuilly Antlaşması'na korkunç bir darbe indirilmiş sayılır bu yüzden Bulgaristan sadece şunu istemektedir;

- Batı Trakya'yı özerk bir bölge haline getirmeye razı olunmuyorsa, Neuilly antlaşmasınının 48. maddesinin imzalanması sırasındaki duruma

dönülebilir, yani Batı Trakya müttefik devletlerin emrinde kalabilir ve bu devletler burada Bulgaristan'ın demiryollarının geçeceği ve kıyılarında Bulgaristan'ın limanlarını yapabileceği gerçekten tarafsızlandırılmış bir rejim kurulabilir ki bu rejim, batının büyük uygar devletleri ile denizaşırı devletlerin, Bulgaristan ve Bulgaristan'ın komşuları Romanya Yugoslavya, Ukrayna ve öteki devletlerle ticaretine hizmet edebilir.

Stamboulisky'ye göre; ancak bu koşullar altındadır ki Ege Denizi'ndeki Bulgar çıkış yeri, ne batıdan ne de doğudan gelecek tehditlerden kuşkulananacak, demiryolları ve limanlar gittikçe gelişecek ve Ege Denizi yolu ile bütün uygarlık dünyası ile sıkı ilişkiler içine girilecektir.

Stamboulisky; yalnız umutla değil aynı zamanda güvenle beklemekte olduğunu, Bulgaristan'ın böylesine alçakgönüllü ve meşru bir isteğinin, konferansça olumlu karşılanacağını, böylece Bulgar halkına serbestçe nefes alma, tam bir huzur içinde gelişme ve uygarlık yoluna kesin olarak girme olanağının verileceğini belirtmiştir.

Stamboulisky; konuşmasını, Cenova'da da söylemek şerefini duyduğu sözleri tekrarlayarak bitirmek istediğini söyleyerek, Bulgar çıkış yerine giden yolun, bir Türk ya da Yunan ülkesinden geçmesinin yalnız kesin olarak imkânsız olmakla kalmayıp psikolojik açıdan da kabul edilebilecek nitelikte olmadığını, Bulgaristan'ın barış antlaşmasının dokunulmazlığını savunduğunu, acılar çekmiş olan Yunan ve Bulgar halklarının önünde savaşırlara elverişli alanlar bırakılmaması gerektiğini, bu durumun genel barışın yararına olacağını belirtmiştir.

Lord Curzon; bu açık ve kısa konuşması için Stamboulisky'ye teşekkür ederek Türk Temsilci Heyeti'ni geçen oturumda ileri sürülmüş iddialara cevap vermeye çağırmıştır.

İsmet Paşa; Bulgar Temsilci Heyeti'ni komisyonca verilmiş karar uyarınca dinlediğini, Paris'te yapılmış bir antlaşmadan haberi olmadığını zamanı geldiğinde Bulgar Temsilci Heyeti'nin görüşlerini değerlendireceğini belirtmiştir.

Sırp-Hırvat-Sloven Temsilci Heyeti; Türkiye'nin Avrupa'da sınırı olarak Meriç nehri çizgisini, ayrıca askerlikten arındırılmış bir bölgenin kurulmasını teklif etmiştir. Bu bölge Doğu Trakya'nın kuzeyinde ve batısında bulunacaktır. Lord Curzon'un bir sorusu üzerine, Sırp-Hırvat-Sloven Temsilci Heyeti'nden Nintchitch, bu teklifi ilke olarak ileri sürdüklerini, tarafsız bölgenin sınırlarını ileride bir uzmanlar komisyonunun saptayabileceğini söylemiştir.

Türk Temsilci Heyeti; konunun tümü üzerine bir cevap vermezden önce bu teklifin iyice açıklığa kavuşturulmasını, hangi devletin ülkesi sınırları içerisinde böyle bir bölgenin yaratılmasının istendiğinin açıkça belirtilmesini istemiştir.

Lord Curzon; Sırp-Hırvat-Sloven Heyeti ile Romanya Heyeti'nin sadece bir ilke öne sürmek istediklerini, bu ilkeyi, gerekirse uzmanların uygulamaya koyacağını, kendi hükümetinin görüşlerini açıklamadan önce Türk Temsilci Heyeti'nin görüşünü dinlemekten mutluluk duyacaklarını belirtmiştir.

İsmet Paşa; daha çok bir toprak sorununun söz konusu olduğunu düşündüğünü, bununla birlikte bu sorunun askeri yönünü de incelemenin uygun olacağını, şimdilik sorunun yalnız ülke açısından ve sınırların tespiti açısından incelendiğini, bu durumda Sırp-Hırvat-Sloven Heyeti'nin; yaptığı teklifi açıklığa kavuşturması halinde kendisine teşekkür borçlu kalacaklarını, Türk Temsilci Heyeti olarak kendilerinin tüm temsilci heyetlerinin görüşlerini kesin bir açıklıkla öğrenmiş olmaları gerektiğini belirtmiştir.

Sözlerine devam eden İsmet Paşa, bütün teklifleri bütünüyle inceleyebilmek için görüşmelerin ertesi güne bırakılmasını teklif etmiştir.

Lord Curzon; doğrudan doğruya Türk Temsilci Heyeti'ni ilgilendiren bir sorun hakkında Türk Temsilci Heyeti'nin, görüşünü açıklayacak durumda olmamasına üzüldüğünü, Türk Temsilci Heyeti'nin birbiri ardına üç temsilci heyeti tarafından ileri sürülen görüşleri kabul etmediğini ve bunlara karşı cevap vermek isteğinde bulunduğunu, şimdi ise toplantının ertelenmesini istediğini belirtmiştir.

Lord Curzon; bu isteğin vakit yitirilmesi anlamına geleceğini, bunun kabul edilemeyeceğini, bu durumda kendisinin görüşlerini açıklayacağını, büyük bir nezaketle Türk Temsilci Heyetini bir an önce görüşlerini açıklamaya çağırdığını ifade etmiştir.

Lord Curzon'un sözlerine cevaben İsmet Paşa; komisyona sunulmuş belgeleri ve teklifleri önceden öğrenmedikçe, bunları ele alıp incelemedikçe tartışmaya girmeyeceğini, erteleme isteğini konuyu bütünüyle inceleyebilmek için istediğini, üstelik bu isteğin konferans içtüzüğüne de uygun olduğunu, özgürlük içinde ve metotlu çalışmak istediklerini belirtmiştir.

İsmet Paşa'nın sözlerine karşılık Lord Curzon; kendilerinin de metotlu çalışmak istediğini, ama en iyi metodun bir konuşma yapıldıktan sonra ona cevap vermek olduğunu, bu mümkün değilse yapılacak en iyi şeyin tartışmaya devam etmek olduğunu ifade etmiştir.

Sözlerine devam eden Lord Curzon; söyleyeceklerinin Türk istekleri hakkında olacağını, çağıran devletlerin temsilcileri ile görüşmüş olduğundan, söyleyeceklerinin çağıran devletlerin ortak görüşlerini yansıttığını, ayrıca geçen oturumda diğer üç ayrı devletin temsilcilerinin konuşmuş olduklarını, kendisinin de bu görüşlere büyük oranda katıldığını, bu yüzden söyleyeceklerinin birçok devlet tarafından paylaşıldığını belirtmiştir.

Lord Curzon'a göre; aşağıdaki konulara ilişkin dört sorun ortaya konmuştur.

- Doğu Trakya'nın batı sınırı,
- Doğu Trakya'nın kuzeyinde ve batısında askerlikten arındırılmış bir bölgenin kurulması,
- Batı Trakya;
- Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne çıkması,

Lord Curzon, birinci soruna ilişkin, Türk Temsilci Heyeti'nin 1913 sınırının yeniden kabul edilmesini istediğini, kendisinin bu durumun antlaşmalara dayanan hukuki durumunun ne olduğunu konferansa tam olarak belirtmek istediğini çünkü antlaşmalara karşı olağanüstü bir kayıtsızlık eğiliminin ortaya çıktığını ifade etmiştir.

Lord Curzon'a göre; 1913'e kadar bütün Batı Trakya, Türkiye'ye aitti, bu vilayetin en büyük parçası bu tarihte Bükreş Antlaşması'yla Türkiye tarafından Bulgaristan'a bırakıldı, 1915'te ise Batı Trakya'nın Karaağaç ve Dimetoka'yı kapsayan bir kısmı Türkiye tarafından Bulgaristan'a bırakıldı, 1919'da Neuilly Antlaşmasıyla, Bulgaristan Türkiye'den aldığı parçayla birlikte bütün Batı Trakya'dan başlıca müttefik devletler yararına vazgeçti, son olarak 1920 Ağustos'unda Trakya'ya ilişkin imzalanmış fakat onanmamış bir antlaşma ile bütün bu bölge Yunanistan'a verilmiştir. Bu zamandan itibaren Batı Trakya, Yunanistan tarafından işgal edilmiş ve yönetilmiştir, antlaşmaların yarattığı sonuç budur.

Lord Curzon'a göre; Türk Temsilci Heyeti, savaştan önceki sınırlara dönmek iddiasında bulunmaktadır, önceki oturumda komisyon bu isteğe karşı bir takım iddialar dinlemiştir, şüphesiz Türk Temsilci Heyeti, bu iddialara karşı cevap verecektir.

Lord Curzon, bu cevabı beklerken, kendisinin bu iddiaları yeniden ele alacağını özetleyeceğini ve iddiaların ne denli önemli olduklarını, vurgulayacağını ifade etmiştir.

Lord Curzon'a göre; Venizelos'un vurgulu bir şekilde söz konusu ettiği gibi Türkiye'nin istediği toprak parçasının Sévres antlaşması ile ilgisi yoktur, 1915'te, Türkiye tarafından gönül hoşluğu ile Bulgaristan'a bırakılmış küçük bir toprak parçası dışında bu bölge savaş öncesinden beri Türkiye'ye ait değildir, bu toprakların kaderi Neuilly Antlaşması ile karara bağlanmıştır, müttefik devletler bundan ayrılmayı akıllarından bile geçirmemektedirler.

Lord Curzon; Nintchitch'in vurgulu bir şekilde söz konusu ettiği ve Duca'nın da desteklediği ikinci iddianın, coğrafyaya dayandığını ve buna göre Meriç Nehri'nin en iyi doğal sınır olduğunu, bundan daha iyi doğal sınır olamayacağını ifade etmiştir.

Lord Curzon'a göre; hiç kimse tarafından öne sürülmemiş fakat önemli bir üçüncü bir iddia daha vardır, bu da Meriç Nehri sınırının Türkler tarafından hep istenen sınır olmasıdır, Türkler şimdi hep yeni isteklerde bulunmaktadır, Türkiye'nin daha önce öne sürmüş olduğu bütün istekler örneğin Hamid Bey tarafından İstanbul'da yüksek komiserlere sunulmuş olan istekler, hep Meriç sınırını öngörmekte idi, kendisinin

Paris'e gittiği ve devletlerin çağrısı üzerine 23 Eylül tarihli nota kaleme alındığı zaman Türkiye'nin isteklerini yakından bilen Fransız Hükümeti'nin kuvvetle desteklediği bu istekler, Meriç Nehri'ne kadar Trakya'nın Türkiye'ye geri verilmesi idi, 23 Eylül tarihli bu notada, “...müttefik üç hükümet bu fırsattan yararlanarak Türkiye'nin Meriç ve Edirne'ye kadar Trakya'yı elde etme isteğini uygun karşıladıklarını bildirirler...” cümlesi görülür.

Lord Curzon'a göre; devletlerin çağrısına verdiği cevapta Türkiye, Edirne'yi içine almak üzere, Meriç Nehri'nin batı kıyısına* kadar Trakya'nın, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne geri verilmesini istedi. Daha sonra 4 Ekim tarihli bir notada, Türk Hükümeti, Trakya'daki söz götürmez haklarının tanınmış olmasından memnuniyet duydukları bildirdi, son olarak Mudanya Sözleşmesi, Yunanlıların, hangi çizginin gerisine çekileceğini gösterirken bunu Ege Denizi'ne kadar uzanmak üzere Meriç nehri olarak tanımlamıştır, böylece iki üç aydan beri Türkiye'nin sürekli istediği sınır Meriç nehri çizgisiydi, başka bir şey değildi.

Lord Curzon; dördüncü iddianın, etnik ve ekonomik nitelikte olduğunu, Venizelos'un, ülkenin etnik görüşünü tümünden değiştirmiş olan sığınmak için gelmiş olan göçmenlerin yığılmasından önce, nüfusun çoğunluğunun en aşağı ikiye bir oranında Rum olduğunu, Yunan Temsilci Heyeti'nin bunu doğrulayıcı istatistikler verebileceğini söylediğini, Türk Temsilci Heyeti'nin de kendi iddialarını destekleyici rakamlar öne süreceğini umduğunu, Venizelos'un, bölgede, ticaret ve tarımın özellikle Rumların elinde olduğunu söylediğini, bu iddiaların, ileride hiç şüphesiz ayrıntılı inceleneceğini belirtmiştir.

Lord Curzon; Türk Temsilci Heyeti'nin askeri güvenlik sorununu ortaya koyduğunu, Nintchitch'in tarafsızlandırma yerine istihkâmların yıkılması ve askeri birlik bulundurulmasının yasaklanmasıyla uygulanabileceğini sandığı askerlikten arındırmanın, Doğu Trakya'nın kuzey sınırına uygulanması görüşünü ileri sürdüğünü, Türk Temsilci Heyeti'nin pek haklı olarak askerlikten arındırılacak bölgenin tanımlanmasını istediğini, bu görüşün benimsenmesi durumunda askerlerden oluşan bir komite'de incelenmesi gerektiğini, Türk Temsilcileri de böylece bu komite'de

* Metinde geçen “batı kıyısı” ifadesi ile haritaya bakıldığında Meriç nehri'nin sağ tarafındaki kıyısı anlaşılmalıdır; hazırlayanın notu.

görüşlerini açıklayabilecektir, Karadeniz'den başlayacak bir kuzey sınırının askerlikten arındırılması ile ilgili bir şey söyleyemeyeceğini, ama batı sınırının askerlikten arındırılması ile ilgili kanaat belirtebilecek durumda olduğunu, çünkü bu konuyu çağırın devletlerle daha önce den ayrıntılı bir şekilde incelediklerini belirtmiştir.

Lord Curzon'a göre; Edirne'nin kuzeyinde Bulgar sınırı üzerinde bir noktadan başlayarak 20-30 kilometre genişliğinde Meriç'in iki kıyısını kapsayacak ve Doğu Trakya ile Batı Trakya arasında bütün Meriç boyunca uzanacak, Dedeğaç ile Enos yakınında denize varacak bir bölge askerlikten arındırılacaktır, böyle bir telkinin Türkiye'nin askeri güvenliği ile ne kadar bağlantılı olduğunu Türk Temsilci Heyeti bir bakışta görmüş olacaktır, gerçekten bir yandan Edirne'nin öte yandan da Dedeğaç'ın askerlikten arındırılmasıyla, Meriç Nehri'nin sol tarafındaki istihkâmların, Edirne için meydana getirmiş olduğu tehdit ortadan kalkacaktır. Bu sorun hiç şüphesiz askeri uzmanlarca incelenmelidir.

Lord Curzon; bu teklifi, çağırın devletlerle yaptığı görüşmelerden sonra kararlaştırılmış ve elde dilmesi mümkün olan en iyi çözüm olarak sunmak istediğini ifade etmiştir.

Lord Curzon'a göre; Dedeğaç demiryolu ve Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne çıkışı, bu sorunun bir parçasıdır, gerçekten, Türk Temsilci Heyeti'nin anlaması gerekir ki Meriç Nehri'nin sol tarafında, Mustafa Paşa'dan Kuleli Burgaz'a kadar demiryolunun hiçbir parçası silah bırakışımı sırasında Türkiye'ye ait bulunmuyordu, öte yandan Karağaç, Edirne'nin tek istasyonu değildir, Meriç Nehri'nin sol tarafında, köprüünün ilerisinde Karağaç anayoluna bir kolla bağlanmış olan bir başka istasyon vardır, bu durumda demiryolu bir komisyonca ya da benzer bir organca yürütülecek bir çeşit uluslar arası denetim altına konulabilecektir.

Lord Curzon'a göre; söz konusu demiryolu yalnız Türkiye'yi ilgilendirmemektedir, aynı ölçü de Yunanistan ve Bulgaristan'ı da ilgilendirmektedir, İsmet Paşa'nın teklif ettiği gibi Karağaç Türkiye'ye bırakılacak olursa sınırda bir çıkıntı yaratılmış olacaktır, bu çıkıntı demiryolunu kesecek ve ileri de Bulgaristan'a karşı saldırgan maksatlarla kullanılabilir. Bu yüzden Lord Curzon, kendisinin, müttefik meslektaşları adına, hiçbir tehdiye yol açmamak ve "Demiryolu Transit

Sorunu” ile “Bulgaristan’ın Ege Denizi’ne Çıkması Sorunu”nun çözümlenmesini de sağlamak üzere Bulgar sınırının meydana getirdiği açıdan, Ege Denizi’ne kadar geniş bir toprak şeridinin tarafsızlaştırılmasını teklif ettiğini, ayrıca bu sorunların bir alt komisyonda ayrıntılı olarak incelenmesi gerektiğini belirtmiştir.

Sözlerine devam eden Lord Curzon, demiryolu ile Dedeağaç Limanı’nın hangi nedenler yüzünden – Dedeağaç’ta ya da başka bir yerde bulunacak - uluslararası nitelikte bir komisyonun ya da bir organın elinde bulundurulması gerektiğini yeteri kadar açıklamış olmayı umduğunu, öte yandan Bulgaristan’ın ticari ihtiyaçlarını karşılayabilmek için Dedeağaç Limanı’nın çok büyük ölçüde geliştirilmesi gerektiğini, bu telkinleri sadece kurulmasını teklif ettiği alt komisyonda, çağırın devletlerin, görüşlerini açıklamaya ne kadar hazır olduklarını göstermek için belirtmiş olduğunu ifade etmiştir.

Lord Curzon; Batı Trakya ya da Batı Trakya’nın bir kısmı için Türk Temsilci Heyeti’nin sınır göstermeksizin plebisit istediğini, bu nokta üzerinde müttefik devletlerin konumunun çok açık olduğunu, Batı Trakya sorununun görüşme konusu olmadığını, bu sorunun Bulgaristan’ın Ege Denizi’ne çıkmasını sağlayacak hükümlerin uygulanması şartıyla Neuilly Antlaşması’yla sonuca bağlandığını, bu bölgenin savaştan önce Türkiye’ye ait olmadığını, Türkiye’nin burayı kendi isteği ile bıraktığını, Yunanistan’ın bu bölgeden vazgeçmesini istemenin Yunanistan’a haksızlık olacağını çünkü Yunanistan’ın burayı hem meşru yollardan işgal ettiğini hem de Yunanistan’ın bu bölgeye, bölgeyi istila eden göçmen yığınlarının yerleştirilmesi açısından da ihtiyacı olduğunu belirtmiştir.

Lord Curzon’a göre; çağırın devletler bu konuda anlaşmış bulunmaktadır, bu konunun yeniden açılmasına izin vermeyecektir, Türk ülkesi dışında herhangi bir ülkede herhangi bir plebisite başvurulması ne kadar söz konusu olamaz ise bu bölgede de bir plebisite başvurulması o kadar söz konusu olamaz, kaldı ki plebisite başvurulsa bile bu karışık günlerde orada meydana gelmiş nüfus hareketleri yüzünden böyle bir yol kesin sonuçlar vermez, diğer yandan bazı temsilci heyetlerinin öne sürdüğü gibi Batı Trakya’da Meriç Nehri’nin sol tarafında özerk bir küçük devlet kurulması görüşü de yerinde bir teklif olarak göz önünde tutulamaz, böyle bir teklife gidilerek Neuilly antlaşmasının yeniden tartışma konusu yapılmasına müttefik devletler razı olamazlar.

Ayrıca Lord Curzon, bütün bu noktalar üzerinde görüş birliğinde olan çağırın devletler olarak, Türk Temsilci Heyeti'nin cevabını dinlemeğe hazır olduklarını ifade etmiştir.

Lord Curzon, konuşmasını bitirirken, konuşmasını özetlemek istediğini söyleyerek, Meriç Nehri'ne kadar Doğu Trakya'nın, Türkiye'nin sürekli isteği olduğunu, bu isteğin yerine getirilmesine Paris'te karar verildiğini, kendisinin de bu tavizden yana olduğunu, Mart ayında öngörülmemiş ikinci bir tavize Mudanya'da razı olduğunu, Lozan Konferansı'nı beklemeden Meriç Nehri'ne kadar Doğu Trakya'nın hemen işgal edilmesinin kabul edildiğini, Türk Temsilci Heyeti'nden, isteklerini, müttefik devletlerin yerine getirmeye hazır buldukları konularla sınırlamasını beklediklerini belirtmiştir.

Barrere (Fransa); yapılmakta olan nazik ölçülü ve uzlaşma amaçlı tartışmayı ilgi ile izlediğini, Lord Curzon'un sözlerine katıldığını, öne sürülmüş görüşleri Türk Temsilci Heyeti'nin dikkate alacağını umduğunu ifade etmiştir.

Marki Garroni (İtalya) de; Lord Curzon ve Barrere'nin görüşlerine katıldığını, müttefiklerin Türkiye için daha elverişli bir sınır düşündüklerinde bile kendisinin devletlerin bugün salık verdikleri çizginin kabulünü istediğini, Türk Temsilci Heyeti'nden bununla yetinmesini istediğini, Lord Curzon'un tekliflerinin kabul edilmeye çok elverişli ve yeni anlaşmazlıkların önünü alacak nitelikte olduğunu belirtmiştir.

Venizelos, Stamboulisky'nin Ege Denizi'nde Bulgaristan'ın çıkış yeri elde etmesine yönelik sözlerini yeniden ele alarak Tuna Komisyonu'na benzer bir uluslararası bir komisyonun denetimi altında, Meriç ve demiryolu ile Dedeoğaç Limanı'nın Bulgaristan'ca kullanılması amacıyla istenilecek bütün garantileri vermeye hazır olduklarını belirtti.

Venizelos; 1915'te Türkiye'nin Bulgaristan'a bıraktığı yere ilişkin istatistikleri komisyona sunmuş ve oturuma ara verilmiştir.²¹⁵

Yunan Temsilci Heyetince Sunulan Meriç Nehri İle 1913 Türk Bulgar Sınırı Arasındaki Ülkenin (1915'te Türkiye'nin Bulgaristan'a Bıraktığı Yer) Nüfus Durumuna İlişkin İstatistikler:

1912 TARİHLİ YUNAN İSTATİSTİĞİ		
	Rumlar	Türkler
Dimetoka Kazası	22.080	6.315
Mustafa Paşa Kazası kısmı	4.962	3.335
Ortaköy Kazası kısmı	1.714	1.755
Edirne Kazası kısmı	8.400	3.200
TOPLAM	37.156	14.605

1902 TARİHLİ TÜRK İSTATİSTİĞİ		
	Rumlar	Türkler
Dimetoka Kazası	19.045	8.499
Mustafa Paşa Kazası kısmı	3.065	3.495
Ortaköy Kazası kısmı	1.302	1.939
Edirne Kazası kısmı	5.750	3.200
TOPLAM	29.162	17.135

Bu İstatistiklere, Yunan Temsilci Heyeti tarafından düşülen bir notta, 1913 sınırlarının Mustafa Paşa Ortaköy ve Edirne kazalarının içinden geçtiği ve bu kazaları böldüğü için Yunan istatistiklerinin gösterdiği rakamların daha doğru olduğu, çünkü bu istatistiklerin nüfusu köy köy ve bağlı oldukları ulusal topluluklar bakımından verdiğini, öte yandan Türk istatistiğinin kazaların nüfus toplamını bütünüyle göstermekte olduğundan gerçeği oldukça doğru yansıtabilmek için Türk istatistiklerinin rakamlarını, bunların karşılığı olan Yunan istatistiği rakamları oranında indirilmiş olarak kullanmak zorunda kalındığı belirtilmiştir.

1920 TARİHLİ YUNAN İSTATİSTİĞİ EVROS VİLAYETİ	
(DEDEAĞAÇ, SOFULU, DEMOTİKA, ENOS, İPSALA KAZALARI)	
Rumlar	Türkler
53.000	26.500

²¹⁵ A.g.e. , s. 28 - 36

Yukarıdaki istatistiğe, Yunan Temsilci Heyeti tarafından düşülen bir notta, Türklerin çoğunlukta olduğu Dedeağaç, Enos, İpsala ve Sofulu kazalarının nüfusunun bu resmi rakamlardan çıkartılınca, sonucun, yukarıdaki istatistiklerdeki sonucun aynısı olduğu, gerçekten Dimetoka bölgesinde büyük bir Rum nüfusu çoğunluğu olduğunun görülmekte olduğu belirtilmiştir.²¹⁶

Gerçekleşen oturumların ardından İsmet Paşa; Türk Heyeti'nin kaldığı otelde kendisini ziyarete gelen Bulgar Heyeti'nden General Savof'la bir görüşme yapmıştır. Görüşmede İsmet Paşa, Bulgarların Ege Denizi'ne bir çıkış elde ettiği izlenimini almış ve kendisinin de bu çıkışa taraftar olduğunu ifade etmiştir.²¹⁷

General Savof'un ardından İsmet Paşa, bir görüşme de İtalyan Başbakanı Musolloni ile yapmıştır. Görüşmede çeşitli konular üzerinde durulmuştur.

İsmet Paşa; bu görüşmelerin ardından Ankara'ya, Vekiller Heyeti Başkanlığı'na gönderdiği 22 Kasım 1922 tarihli telgrafında konferans oturumlarında yaşananları ve bu oturumlardan sonra yaptığı ikili görüşmeleri özet halinde bildirmiş ve yaşanan gelişmeleri değerlendirmiştir.

İsmet Paşa, yaptığı değerlendirmede Karaağaç'ın kurtarılmasının mümkün olduğunu zannettiğini bununla birlikte 1913 sınırını kurtarmanın ve Batı Trakya'nın geleceği ile ilgili halkoyuna başvurulması isteğinin sağlanmasının zor olduğunu fakat her ne olursa olsun Türk taleplerine yönelik kesin bir reddedilmenin gerçekleşmesi karşısında konferansın kesilmesine yer vermeyeceğini, gerekli olan şekli kabul edeceğini, tarafsız ve askerlikten arındırılmış bölge olayının kabul edilemez gibi görüldüğünü fakat tali komisyonda detaylı bir şekilde incelendikten sonra durumun daha iyi anlaşılacağını bildirmiştir.²¹⁸

²¹⁶ A.g.e. , s. 38 - 39

²¹⁷ Bilal N. Şimşir, a.g.e. , s. 120 - 121

²¹⁸ A.g.e. , s. 120 – 121

4) 23 Kasım 1922 tarihli birinci komisyon oturumu

Lozan Konferansı'nın 23 Kasım 1922 tarihli birinci komisyon oturumunda Amerika Birleşik Devletleri, İngiliz İmparatorluğu, Fransa, Yunanistan, İtalya, Japonya, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı ve Türkiye temsilcileri “Doğu Trakya Sınırları” konusunu görüşmek üzere hazır bulunmuşlardır.²¹⁹

İsmet Paşa; bir gün önceki oturumda komisyona sunulmuş teklifler hakkında Türk Temsilci Heyeti'nin görüşünü açıklamadan önce Yunan Temsilci Heyeti'nin görüşlerini çürütmek istediğini ifade etmiştir.

İsmet Paşa'ya göre; Osmanlı İmparatorluğu'nu Dünya Savaşı'na sürükleyen nedenleri burada incelemek yersizdir, bu konuda tam bir fikir edinebilmek için son otuz yılın siyasi olayları incelenmelidir fakat bu incelemenin hiçbir yararı olmayacağı gibi görüşmelerin seyrine zarar verme olasılığı da vardır, şu var ki dünya savaşı sırasında Türkiye, Yunanistan ile savaşmak zorunda kalmamıştır, iki ülke arasındaki savaş asıl Yunanistan'ın 1919 Mayıs'ında İzmir'e asker çıkarmasıyla başlamıştır, savaş hareketlerinin bu aşamasında Türkiye hiçbir şekilde saldırganlıkla suçlanamaz, tersine asla haklı gösterilemeyecek bir istila hareketi karşısında Türkiye, ulusal varlığını korumak için insanüstü fedakârlıklara katlanmıştır, gerçek durum budur.

İsmet Paşa'ya göre; Türkiye ile Yunanistan arasındaki savaşın son dört yılı boyunca müttefik devletlerin yaptığı birçok barış ve arabuluculuk girişimlerini kabul etmeyen taraf her zaman Yunanistan olmuştur, 1921 ilkbaharında, Londra Konferansı'nda Türkiye, Trakya ile İzmir ve dolayları için plebisite başvurulmasını kabul etmiştir, Yunanistan, buna karşı çıkmıştır, anlaşmazlığı barışçı yollardan çözümlenmek için Yunanistan'ın da Türkiye kadar iyi niyet göstermiş olması durumunda, savaşın o tarihte sona erebilme ihtimali oluşmuştur, Londra Konferansı sonunda müttefik devletler, 12 Mart 1921 tarihinde yeni tekliflerde bulunmuşlardır, temsilci heyetlerinden her birinin, bu teklifleri kendi hükümetine bildirmesi kararlaştırılmıştır, Türk Temsilci Heyeti daha Ankara'ya bile ulaşmadan Yunanlılar İkinci İnönü çarpışmasıyla sonuçlanan 23 Mart saldırısına başlamışlardır, görüldüğü

²¹⁹ Seha L. Meray (Çev.), a.g.e. , s. 40

gibi konferansın barış tekliflerine top ateşi ile karşılık veren Yunanistan olmuştur, yine 1921 Haziranında müttefik devletlerin arabuluculuk tekliflerine, Yunanistan, Ankara'yı ele geçirmek üzere başlattığı ve Sakarya bozgunu ile sonuçlanan yeni bir saldırı ile cevap vermiştir, Yunanlıların bu uzlaşmaz tavrı sonucunda müttefik devletler, Yunanistan'ın artık kendi hesabına savaşmakta olduğunu açıklamak zorunda kalmıştır

İsmet Paşa'ya göre; Türkiye ise meşru ulusal istekleri yerine getirilince silahlarını bırakmaya hazır olduğunu bildirmekten bir an bile geri kalmamış ve bu amaçla birçok barış görüşmelerinde bulunmuştur, bunlar hem müttefik devletlerce hem de bütün dünyaca bilinmektedir.

İsmet Paşa'ya göre Venizelos, Türkiye'nin, kaderi Neuilly Antlaşması ile belirlenmiş bir toprak parçasının kime ait olduğunu yeniden söz konusu ettiğini öne sürmüş ve böylece Batı Trakya'ya ilişkin herhangi bir görüşmeye yol açılmamasına çalışmıştır, oysa bu antlaşmanın 48. maddesi uyarınca müttefiklere emanet edilmiş Trakya'nın kaderi kesin bir sonuca bağlanmamıştır, bu sorun hala açıktır.

İsmet Paşa; Türk Temsilci Heyeti olarak, müttefiklere emanet edilmiş Batı Trakya'nın kendilerine geri verilmesi arzusunda olmadıklarını, fakat büyük çoğunluğu Türk olan bu bölge halkı için "halkların kendi kaderlerini saptama hakkını" istediklerini belirtmiştir. İsmet Paşa; söz konusu bölgeye ilişkin kaza ve köylere göre düzenlenmiş istatistikleri komisyon masasının üzerine koymuş ve bu bölgeyi meydana getiren dört kazaya ilişkin istatistiklerin genel sonuçlarını hemen bildirmek istediğini söylemiştir.

Söz konusu istatistikler şu şekildedir:

	Türkler	Rumlar	Bulgarlar	Yahudiler	Ermeniler
Gümülcine	59.967	8.834	9.997	1.007	360
Dedeoğlu	11.744	4.800	10.227	253	449
Sofulu	14.736	11.542	5.490	-	-
İskeçe	42.671	8.728	552	220	114
	129.118	33.904	26.226	1.480	923

İsmet Paşa'ya göre; Batı Trakya nüfusunun büyük çoğunluğunun Rum olduğunu iddia eden Yunan Temsilci Heyeti, plebisitten hiç kuşulanmamalıdır, çünkü gerçek Yunan Temsilci Heyeti'nin iddia ettiği gibi ise bu plebisit Yunanistan'ın bu bölgeyi elde etmesini sağlayacaktır.

Sözlerine devam eden İsmet Paşa; Venizelos'u kınamak istemediğini fakat Venizelos tarafından da kabul edilen, Anadolu işgali sırasında işlenmiş yanlışların, Batı Trakya'da da şu anki işgal durumundan dolayı sürüp gitmesinin kabul edilemez olduğunu belirtmiştir.

İsmet Paşa'ya göre; Trakya'daki 1913 sınırına ilişkin olarak Karaağaç dış mahallesi ile Mustafapaşa, Seymenli ve Dimetoka nahiyelerine yönelmiş itirazlar Türk Temsilci Heyeti'nce haklı görülmemiştir, Venizelos tarafından öne sürülen, bu bölgede Rumların çoğunlukta olduğu iddiası doğru değildir, Venizelos, kesin olarak Türk olan topraklarını Yunanistan'a katma arzusunu haklı göstermek için nasıl vaktiyle yüce konseye yalnız Yunan kaynaklı istatistikler sunmuşsa, şimdi de yalnız kendinden başka kimsenin bilmediği rakamlar öne sürmektedir, Türk istatistikleri Venizelos'un istatistikleri ile çatışmaktadır.

İsmet Paşa'nın öne sürdüğü Türk istatistikleri şu şekildedir;

	Türkler	Rumlar	Ermeniler	Çeşitli
Mustafapaşa	11.857	6.134	-	568
Seymenli	4.594	4.235	-	10
Dimetoka	20.110	24.444	174	1.212
Toplam	36.561	34.816	174	1.790

KÖYLERİN SAYISI				
	Türkler	Rumlar	Ermeniler	Çeşitli
Mustafapaşa	28	7	1	1
Seymenli	17	10	1	-
Dimetoka	31	9	1	13
Toplam	76	26	3	14

İsmet Paşa'ya göre; Dimetoka şehrinin Türkler için tarihi bir önemi vardır, bu şehir, Türklerin Avrupa'da ilk geçici başkentleri olmuştur, Türkler burada birçok anıtlar, camiler, çeşmeler, kaleler, saraylar yapmıştır.

İsmet Paşa'ya göre; Venizelos'un, Rumların, yirmi yüzyıldan beri Trakya'da ve Küçük Asya'da bulunduğu yönündeki iddiası tarihi gerçeklerle çelişmektedir, en yetkili tarihçiler -örneğin Maspéro, "*Historie Des Peuples D'orient*" ve Dr. Morgan "*Etude Scientifique Du Caucase*",- en eski çağlardan beri Anadolu halkının Türk soyundan olduğunu kabul etmektedirler.

İsmet Paşa'ya göre; Venizelos'un öne sürdüğü ekonomik veriler yanlıştır, bu bölgede taşınmaz malların büyük çoğunluğu (%84) Türklerin mülkiyetindedir, bu Türklerde genellikle toprağa sıkı sıkıya bağlı çiftçilerdir, çalışan ve üretimde bulunan özellikle Türk köylüsüdür, başka yerlerde olduğu gibi burada da Rumlar kendilerini ticarete veren çok küçük oranlarda toprağın mülkiyetinde hak iddia edebilecek durumda bulunan her şeyden önce tek bir yerde durmaz bir unsur olarak belirlemektedir.

İsmet Paşa'ya göre; Venizelos bu toprakların, 1915'te Türkiye'nin gönül hoşluğu ile bırakılmış olduğunu söyleyerek buradan Türk isteğinin haksız olduğunu çıkartmaktadır, Venizelos'un, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı ve Romanya temsilcilerinin söylediklerinin tersine, Türkiye bu bölgeyi gönül hoşluğu ile bırakmamıştır, bu bırakış son derece tehlikeli koşulların baskısı altında olmuş ve hiçbir zaman Türk parlamentosunca onaylanmamıştır kaldı ki silah bırakışmasından hemen sonra müttefik devletlerin kendileri de Türk-Bulgar sözleşmesini kaldırmış olduklarından, bu sözleşme

pek kısa ömürlü olmuştur, bu sözleşmenin yapıldığı dönemden bu yana siyasi durum bütünüyle değişmiştir.

İsmet Paşa; Venizelos'un Türk Temsilci Heyeti'nin öne sürdüğü güvenlik gerekçeleri konusunda, bütün devletlerce kabul edilmiş bir zorunluluğu göz önünde tutmak istemediğini ifade etmiştir.

İsmet Paşa'ya göre; bir devletin sınırlarının çizilmesi söz konusu olduğu zaman, hiç olmazsa belirli bir toprak parçasının savunulmasına yetecek kadar güvenlik elde etmeye çalışması doğal bir şeydir, bu, gitgide artacak toprak kazanma isteklerinde bulunma anlamına asla gelmez, Edirne Türkiye'ye dönerken, onu İstanbul'a bağlayan demiryolunun geçtiği toprak parçasının da Türkiye'ye geri verilmesi zorunludur, Edirne'nin olduğu kadar, söz konusu demiryolunun da güvenliğini sağlamak ve Türkiye'nin komşuları ile güven ve dostluk dolu ilişkiler sürdürebilmesi için sınırın Edirne şehrinden ve demiryolundan gerektiği kadar uzak bulunması zorunluluğu vardır.

İsmet Paşa'ya göre; yalnız Karaağaç söz konusu edilirse, Yunan Temsilci Heyeti'nin, Türkiye'nin elinde bulundurulmasına artık kimsenin bir şey demediği bir şehrin bir mahallesinden Türk egemenliğinin kaldırılmasını istemesi anlaşılmalıdır, bir şehirde aynı zamanda iki yönetim bulunması doğal sayılamaz.

İsmet Paşa; Karaağaç Mahallesi'nin Edirne'nin ulaşımı bakımından hiçbir önemi olmadığına ve bu ulaşımın başka yollardan da sağlanabileceğine ilişkin iddiaların olduğunu, fakat bu yolların neler olduğunun gösterilmediğini ifade etmiştir.

İsmet Paşa'ya göre; aslında başka yol yoktur, Karaağaç'sız Edirne, ülkenin öteki kesimleri ile normal ilişki kuramaz, ekonomik çöküntüye mahkûm edilmiş olur, bu mahallede bütün taşınmaz mallar Edirne'de oturanların mülkiyetindedir, oysa müttefik devletlerin 23 Eylül tarihli notası, Edirne'yi Türkiye'ye geri vermektedir böyle olunca bu nota Edirne'nin tamamlayıcı bir parçası olan Karaağaç Mahallesi'ni de Türkiye'ye geri vermiş olmaktadır.

İsmet Paşa, Mudanya Sözleşmesi'nin imzalanması ile sonuçlanan görüşmelerde, 6 Ekim 1922 günü yapılan toplantıda İtalyan temsilcisi General Mombelli'nin kendisine harfi harfine şunları söylediğini sözlerine eklemek zorunda olduğunu ifade etmiştir:

“...İtalyan Hükümeti adına ekselanslarına resmi bir bildiri de bulunmama izin veriniz:

1- Askeri bakımdan Edirne müstahkem mevki, Edirne şehrini, Karaağaç Mahallesi'ni ve Meriç'in sağ kıyısındakileri de içine almak üzere istihkâmlar kuşağını kapsadığını göz önünde tutarak;

2- Müttefik devletlerin 23 Eylül tarihli notalarında yazılı “Edirne'yi de içine almak üzere” sözünün haklı olarak yukarıdaki anlamda yorumlanabileceğini düşünerek...”

İsmet Paşa, İngiliz temsilcisi Harington'un da 9 Ekim'de şöyle dediğini belirtmiştir:

“Size teklif edilecek şartlar konusunda müttefik hükümetler anlaşmış bulunmaktadır.

Bütün Trakya'yı elde etmenizi sağlayacak kararı size sunmaktadırlar. Müttefik hükümetler Meriç'in batısında size bir perde sağlamaya kadar gitmektedirler. Karaağaç sizin olacaktır.”

İsmet Paşa; müttefiklerin iki temsilcisince yüklenilmiş olan bu moral yükünün yerine getirileceğini ummakta olduğunu ifade etmiştir.

İsmet Paşa; Edirne bölgesinde iki demiryolu bulunduğuna yönelik iddialara karşı, gerçekten, Karaağaç İstasyonu'ndan şehre doğru giden ve sonunda köprüünün başında bir kavşak noktası olan bir demiryolu olduğunu, fakat bu toprağın yüzölçümünün ihtiyacı karşılayacak bir istasyon yapmaya elvermediğini, böyle bir istasyonun yapılabileceği düşünülse bile Karaağaç'tan başlayan ve yukarıda sözü edilen bu demiryolunun Edirne ile bu mahallenin birbirinden ayrılması ile doğacak sakıncayı ortadan kaldırmayacağını belirtmiştir.

İsmet Paşa; Venizelos'un göçmenlerden söz ederken Yunanistan'ın karşılaştığı güçlüklerden bahsederek sığınmak üzere bir milyon göçmenin Yunanistan'a ve özellikle Batı Trakya'ya gitmiş olduğunu iddia ettiğini, bu sayının Batı Trakya'nın kendisine verilmesini istemeyen Türk Temsilci Heyeti'ne aşırı görüldüğünü, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti için aynı sorunun, Yunanistan'ın yakıp yıkmaları sonrasında daha acıklı olarak mevcut bulunduğunu, bir milyondan fazla Türk'ün evsiz barksız ve yiyeceksiz Küçük Asya yaylalarında dolaştığını, birçoğunun kaçınılmaz bir ölüme mahkûm bulunduğunu ifade etmiştir.

İsmet Paşa; Sırp-Hırvat-Sloven Devleti sayın temsilcisi Nintchitch'in öne sürmüş olduğu itirazlara da birkaç kelime ile cevap vermek istediğini söyleyerek sözlerine devam etmiştir, İsmet Paşa; Nintchitch'in, Meriç'in doğal bir sınır olduğundan söz ettiğini, gerçekten belli durumlarda bir nehrin doğal bir sınır olabildiğini, ama incelenmekte olan soruna ilişkin durumun böyle olmadığını çünkü Meriç'in Edirne şehrini ikiye böldüğünü belirtmiştir.

İsmet Paşa; ayrıca, plebisit konusunda, Nintchitch'in, Türk Temsilci Heyeti'nin isteğinin azınlık haklarının korunması olup olmadığını öğrenmek isteyerek, bu korumanın Yunanistan tarafından sağlanabileceğini söylediğini, oysa Türk Temsilci Heyeti'nin ortaya koyduğu sorunun, nüfusun azınlığını değil çoğunluğunu ilgilendirdiğini belirtmiştir.

İsmet Paşa; Lord Curzon'un, antlaşmalarla yaratılmış durumun, Türk Temsilci Heyeti'nin, 1913 sınırını istemesine elverişli olmadığını söylediğini, burada eğer 1915 sözleşmesi kastedilmişse, bu sözleşmenin, Osmanlı İmparatorluğu Parlamentosu'na onaylanmadığı için bir değer taşımadığını Lord Curzon'a hatırlatmak istediğini, bu durumda bu sözleşmenin Türk Temsilci Heyeti'nin karşısına çıkartılamayacağını, Türkiye bakımından 1913 Türk-Bulgar antlaşmasından başka söz konusu toprak parçasının kaderini belirleyen hiçbir uluslararası belgenin bulunmadığını, Lord Curzon tarafından dile getirilen Türkiye'nin şimdiye kadar hep Meriç sınırını istediğine yönelik iddiaya gelince Lord Curzon'un dikkatini aşağıdaki düşüncelere çekmek istediğini belirtmiştir.

İsmet Paşa'ya göre; Müttefik devletler, 23 Eylül tarihli notalarıyla Türkiye'nin Meriç ve Edirne'ye kadar Trakya'yı geri alma isteğini, uygun karşıladıklarını, Türk Hükümeti'ne bildirmişlerdi, Türk Hükümeti de 29 Eylül tarihli cevabında Edirne'yi de içine almak üzere Meriç'in batısına kadar Türkiye'nin hemen boşaltılmasını ve bir an önce geri verilmesini istemiştir, bu istek bile Türkiye'nin Meriç'in batısında bulunan bazı yerleri istemiş olduğunu ispata yeterlidir, şunu da göz önünde bulundurmak gerekir ki aslında söz konusu olan sınırın kesin olarak saptanması eylemi değil basit bir boşaltılma eylemidir.

İsmet Paşa; 4 Ekim 1922 tarihli Türk notasından çıkartılan iddia konusunda, bu soruna ilişkin fıkrada, Meriç'ten söz edilmeksizin Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Trakya üzerindeki su götürmez haklarının kabul edilmiş olmasının memnuniyetle not edilmesinden başka bir şey yapılmadığının, Lord Curzon'un dikkatinden kaçmayacağını belirtmiştir. İsmet Paşa'ya göre, bu nokta Mudanya Konferansı sırasında da açıklığa kavuşmuş bulunmaktadır, Mudanya Sözleşmesi'nin ikinci maddesi yalnız boşaltmaya ilişkindir, bu madde sınırlar konusunda Türk Hükümeti'nin görüşü ile ilgili bir ön yargıya varılmasına elverişli değildir.

İsmet Paşa'ya göre; Karaağaç'ın Türk egemenliği altında tutulması, sanıldığından aksine hiçbir zaman bir saldırganlık niyeti güdüldüğü anlamına gelmez.

İsmet Paşa'ya göre; Türk Temsilci Heyeti, özet olarak şu teklifler karşısında bulunmaktadır:

- 1- *Doğu Trakya için Meriç sınırının kabulü*
- 2- *Tarafsız bir bölge kurulması*
- 3- *Bulgaristan için Ege Denizi'nde bir çıkış yeri yaratılması*
- 4- *Demiryolunun uluslar arası bir duruma sokulması*

İsmet Paşa; Türk Temsilci Heyeti'nin sunmakla gurur duyduğu karşı tekliflerin şu şekilde olduğunu ifade etmiştir:

- 1- *Türk Temsilci Heyeti 1913 sınırının kabulüne ilişkin teklifinden vazgeçmek gerektiğini düşünmemektedir; çünkü böyle bir çözüm yolunun mümkün olduğunun daha önce belirtilmiş kanıtlarla ispatlanmış bulunduğu kanısındadır.*
- 2- *Tarafsız bir bölge kurulmasıyla, Türk Temsilci Heyeti, tarafsızlığın uygulanacağı toprak parçasında, yürürlükte olan egemen haklara ve yönetime hiçbir aykırılıkta bulunulmamasını istemektedir; fakat ülkesinin savunulması için bu egemenlikte bir takım kısıtlamalar yapabilecektir. Böyle olunca İsmet Paşa bu konuda bir cevap verebilmek için, ilkin, komisyona bu konuda ayrıntılı bir rapor sunmakla görevlendirilecek bir alt komisyonda bu sorunun incelenmesini istemektedir. Böyle bir inceleme teknik bir komisyonda birkaç saat içinde tamamlanabilir.*
- 3- *Türk Temsilci Heyeti, Ege Denizi üzerinde Bulgaristan'a bir çıkış yeri sağlanabileceğini daha önce de kabul etmiş bulunmaktadır, Türk Temsilci Heyeti böyle bir çıkış yeri verilmesini memnunlukla karşıladığını yeniden belirtmek ister.*
- 4- *Türk Temsilci Heyeti, uluslar arası bir örgüt kurulmasıyla, Bulgaristan, Türkiye ve Batı Trakya'nın demiryolundan yararlanmalarına hiçbir itirazda bulunmamaktadır. Bu sorunun bir alt komisyonda incelenmesi yararlı olacaktır.*

- 5- *Batı Trakya'da plebisite başvurulmasına ilişkin Türk teklifi hakgözeteliğe uygundur. Plebisit sonucu olarak alacağı şekilde, Batı Trakya'nın tarafsızlandırılması, sınırdaş devletlerin güvenliğini sağlayacak nitelikte olduğundan, tarafsız bir bölge yaratılmasından yana etki yapmaktadır.*

Lord Curzon; İsmet Paşa'dan, Batı Trakya'nın dört kazasının nüfusuna ilişkin olarak Türk Temsilci Heyeti'nin öne sürdüğü rakamların hangi tarihli olduklarını bildirmesini rica etmiştir.

İsmet Paşa; belirtmiş olduğu istatistiklerin 1914 yılına ait olduğunu ifade etmiştir.

Lord Curzon, bu bölgenin 1913'ten beri Türk egemenliği altında olmadığını, dolayısıyla İsmet Paşa'nın 1914 istatistiklerini nasıl elde etmiş olduğunu anlayamadığını belirterek bu istatistiklerin Bulgar Hükümeti tarafından düzenlenip düzenlenmediğini sormuştur.

Bunun üzerine, Türk Temsilci Heyeti'nden Rıza Nur Bey; belirtilen rakamların, Bulgar Hükümeti'nin söz konusu bölgeye el koymasından sonra görevlerinde bırakılmış Türk memurların 1914'te çıkarmış oldukları rakamlar olduğunu, kaldı ki bu rakamların 1913'te çıkartılmış olan istatistiklerle de uyduğunu belirtmiştir.

Lord Curzon; Venizelos'un Türk Temsilci Heyeti'nce belirtilen rakamların, Yunan Temsilci Heyeti'nce belirtilen rakamlara uygun olup olmadığını, sonradan komisyona bildireceğine şüphe etmediğini, Türk Temsilci Heyeti'nin de açıkça belirttiği görüşler sonucunda tüm görüşlerin ortaya koyulmuş olduğunu, Türk Temsilci Heyeti'nin konuşmasındaki, kendi görüşleri ile çelişen noktalara hemen cevap vermek istemediğini, fakat meslektaşlarının ileride kendi görüşlerinin doğruluğunu göstermek isteyeceklerinden emin olduğunu ifade etmiştir.

Lord Curzon; İsmet Paşa'nın yaptığı açık ve kesin iki tekliften birincisinin, Nintchitch'in öne sürmüş olduğu, kendisi ile birlikte konferansın öteki üyelerinden bazılarınca da desteklenmiş olan Doğu Trakya sınırları üzerinde askerlikten arındırılmış bir bölge oluşturulması sorununu incelemeye öngören telkinlere ilişkin olduğunu belirtmiştir.

Lord Curzon; bir tarafsız bölgeden söz edilmesinin yanlış olduğunu düşündüğünü, bu terimin kullanılmasının ortaya bir egemenlik sorunu çıkaracağını, söz konusu olanın, komşu devletin güvenliğini sağlamak amacıyla askerlikten arındırılmış bir bölge olduğunu, İsmet Paşa gibi kendisinin de askerlikten arındırılacak bir ya da birkaç bölge yaratılmasını incelemekle görevli bir alt komisyon kurulmasını kabul ettiğini belirtmiştir.

Lord Curzon; iki telkinin öne sürülmüş olduğunu, bunların ayrı ayrı ya da birlikte incelenebileceğini, bu telkinlerden birisinin: Doğu Trakya'nın kuzey sınırı üzerinde, Karadeniz'den sınırın kuzey batı açısına kadar uzanan askerlikten arındırılmış bir bölge yaratılmasını öngördüğünü, bu telkinin neredeyse tamamen askeri nitelikte olduğunu, bu telkinin Türk Temsilci Heyeti'nin askeri uzmanlarının da katılımıyla askeri uzmanlarca incelenmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Lord Curzon; kendisi tarafından öne sürülen ve Türk Temsilci Heyeti'nce de kabul edildiğini görmek istediği ikinci telkinin: Doğu Trakya sınırının Meriç nehri'ne bitişik kısmı boyunca askerlikten arındırılmış bir bölge yaratılması sorununu incelemekle görevli bir alt komisyonu oluşturmayı öngördüğünü belirtmiştir.

Lord Curzon; alt komisyonun hemen kurulmasının çok uygun olacağını, alt komisyona, her temsilci heyetinin, iki temsilci gönderebileceğini bu temsilcilerin yanlarına istedikleri uzmanları alabileceğini ifade etmiştir.

Lord Curzon; İsmet Paşa'nın ikinci telkininin Dedeoğaç demiryolu ile Bulgaristan'ın, Ege Denizi'ne çıkması sorununu incelemekle görevli bir alt komisyonun kurulmasını öngördüğünü, bunun çok iyi bir teklif olduğunu görüşmeler sırasında bir alt komisyon yetmezse kendisinin bu telkine katılmaya hazır olduğunu, alt komisyon ya da alt komisyonların, kendilerine sunulan sorunları yalnız ileride yapılacak antlaşma açısından değil mahalli çıkarları ve bu bölgeye ilişkin verileri de hesaba katarak görüşmekle görevli olacaklarını belirtmiştir.

Lord Curzon'a göre; komisyon Meriç nehri ile ülkenin yapısına ve Karaağaç'ın durumuna ilişkin birtakım açıklamalar da dinlemiştir, bu açıklamalarda öne sürülmüş görüşler de alt komisyonun incelemesine sunulmalıdır.

Lord Curzon; kendi hesabına, Türk tekliflerinden ikisine de katılmaya hazır olduğunu ancak bu teklifleri, müttefik meslektaşlarına karşı da resmi olarak savunmadan önce onların bu konudaki görüşleri öğrenmek istediğini, bundan sonra temsilci heyetlerinden bazılarının görüşlerini açıklaması için genel görüşmeye devam edilebileceğini belirtmiştir.

Barrere; askerlik sorunlarının görüşülmesi için bir alt komisyon kurulmasını çok uygun bulduğunu, İsmet Paşa'nın iki teklifini de memnuniyetle karşıladığını, biri askerlik sorunlarını diğeri de özellikle demiryolu ve liman sorununu incelemekle görevli iki alt komisyon kurulmasının yerinde olacağını belirtmiştir.

Duca; biri askerlikten arındırılmış bir bölge oluşturulması sorununu diğeri de demiryolu ve Dedeağaç sorununu incelemekle görevli iki alt komisyon kurulmasını içeren Lord Curzon'un ve Barrere'nin tekliflerine katıldığını belirtmiştir

Sözlerine devam eden Duca; tarafsız bir bölgenin değil, askerlikten arındırılmış bir bölgenin söz konusu olduğunu, kurulacak olan askeri ve teknik nitelikteki alt komisyonun başkanlığına, bu konudaki yüksek yetenekleri herkes tarafından bilinen General Weygand'ın getirilmesini teklif ettiğini ifade etmiştir.

Marki Garroni; konferansa sunulmuş olan teklife katıldığını fakat iki alt komisyon yerine bir alt komisyon kurulmasının daha iyi olacağını düşündüğünü, gerçekten iki sorunun birbiriyle az çok bağlantılı olduğunu, bir tek alt komisyon kurmanın şimdilik yetecek gibi durduğunu, ileride gerekirse ikinci bir alt komisyon kurulabileceğini belirtmiştir.

İsmet Paşa; her türlü yanlış anlamayı ortadan kaldırmak üzere, yapmış olduğu teklifi açık seçik olarak belirtmiştir. İsmet Paşa'ya göre tarafsız bir bölge kurulması sorunu bir alt komisyonda enine boyuna incelenecek ve bu alt komisyon, komisyona

ayrıntılı bir rapor verecektir, ayrıca böyle bir inceleme teknik bir komisyonda birkaç saat içinde bitirilebilir.

Lord Curzon; İsmet Paşa'nın tarafsız bir bölge kurulmasını incelemekle görevli bir alt komisyon ile demiryolu ve Dedeğaç limanı trafiği konusunu inceleyecek ikinci bir alt komisyon kurulmasını teklif etmiş olduğunu, bu iki sorunun bağlantılı olduğuna işaret eden Marki Garroni'nin haklı olduğunu, bir tek alt komisyonun her iki sorunu da inceleyebileceğini, eğer gerekli görülürse daha sonra ikinci bir alt komisyonun kurulabileceğini ifade etmiştir.

Barrere, alt komisyon başkanlığına General Weygand'ı teklif eden Duca'ya teşekkür edip, fakat başkanlık divanlarını kurmanın iç tüzük uyarınca alt komisyonlara ait olduğunu göz önünde tutmak gerektiğini belirtmiştir.

Lord Curzon; söz konusu alt komisyonun başkanlığına General Weygand gibi bir subayın getirilmesinin çok memnuniyet verici olacağını ama alt komisyonların başkanlık divanları istedikleri gibi kurabileceklerini ifade etmiştir.

Marki Garroni; Barrere ve Lord Curzon'un sözlerine katıldığını ifade etmiştir.

Lord Curzon; aşağıdaki karar tasarısını teklif etmiştir:

Aşağıdaki konuları incelemekle görevli bir alt komisyon kurulması kararlaştırılmıştır.

1- *Doğu Trakya sınırının her iki yanında askerlikten arındırılmış bir bölgenin nasıl kurulabileceği,*

2- *Bulgaristan ile Ege Denizi arasında demiryolu ulaştırması sorunu ile Bulgaristan için Dedeğaç'ta bir liman yapılması sorunu.*

Her devlet, bu alt komisyonda iki temsilci ile temsil edilecektir. Bu temsilciler yanlarına istedikleri kadar uzman alabileceklerdir. Alt komisyon, karar verme yetkisini elinde tutan birinci komisyona bir rapor sunacaktır.

Karar tasarısının kabul edilmesinin ardından Lord Curzon, temsilci heyetlerini, öğleden sonra toplanacak alt komisyona temsilci atamaya çağırılmış ve öteki temsilci heyetlerinin alt komisyon raporunun öğrenilmesinden sonra görüş bildirmek isteyeceklerini düşündüğünü belirterek sözü Yunan Temsilci Heyeti'nden Venizelos'a vermiştir.

Venizelos; İsmet Paşa'nın öne sürdüğü fikirlere kısaca cevap vermek istediğini belirtmiştir. Venizelos'a göre Yunanistan ile Türkiye arasındaki savaşın, 1919'da Yunanistan'ın, İzmir'e asker çıkartması ile başladığı söylenemez, Dünya Savaşı sırasında bir Türk tümeni Balkanlarda hareket halindedir, diğer yandan Yunan donanması da 1917'den beri deniz hareketlerine katılmış, Asya kıyılarının ve boğazların ablukaya alınmasında etkili rol oynamıştır.

Venizelos, İsmet Paşa'nın konuşması sırasında Yunanistan'ı, barış yapmak için çaba göstermemekle kınadığını, elindeki bilgilere dayanarak 1921 Ekim'inde Gaunaris'in Lord Curzon'un çağrısı üzerine küçük Asya'yı bırakıp gitmeği üstelik İstanbul'a biraz daha nefes aldirmek için Çatalca'daki Trakya sınırında bir düzeltme yapmayı bile kabul ettiğini, fakat o tarihte Ankara Hükümeti'nin, Meriç'i elde etmeksizin barış yapma eğiliminde olmadığını, böyle bir şeyi de Yunan Hükümeti'nin o sırada kabul edecek durumda bulunmadığını ifade etmiştir.

Venizelos'a göre; İsmet Paşa, Neuilly Antlaşması'nın 48. maddesinin Batı Trakya'nın kaderini askıda bıraktığını ileri sürerek, Batı Trakya sorununun henüz bir sonuca bağlanmadığını iddia etmiştir, Venizelos'a göre böyle bir iddia sağlam bir temele dayanmamaktadır, çünkü Neuilly Antlaşması'nın 48. maddesi ile Bulgaristan, Batı Trakya üzerindeki haklarından ve sıfatlarından başlıca müttefik devletler ve ortak devletler yararına vazgeçmiştir ve bu devletlerin, söz konusu eyalete ilişkin olarak alacakları kararları kabul etmeği yükümlenmiştir, bu durumda sözü geçen devletler bu konuya ilişkin kararlar alarak Yunanistan ile imzalanmış bir antlaşmaya bu kararları koymuşlardır, bu sorun böylelikle kesin bir sonuca bağlanmış ve sorunun Ankara Hükümeti'ni ilgilendiren hiçbir yanı kalmamıştır.

Venizelos; bir nokta ile ilgili olarak İsmet Paşa tarafından yanlış anlaşıldığını belirterek, Batı Trakya'da bir Rum çoğunluğunun bulunduğunu iddia etmediğini, kendisinin tam olarak bunu söylemediğini, sadece Bulgar Batı Trakya'sı ile Yunan Batı Trakya'sı birlikte ele alınacak olursa bu bölgede Türklerin sayıca büyük bir üstünlüğü olduğunu fakat Bulgaristan'a ait olan bölge hesaba katılmadan Batı Trakya'ya bakılacak olursa burada ancak nüfusun yarısı kadarının Türk olduğunu söylediğini, kaldı ki son

olaylar yüzünden ülkenin görünüşünü bütünüyle farklı bir şekle sokan etnik yer değiştirmeler olduğunu, bu yüzden bu rakamların da önemi olmadığını ifade etmiştir.

Venizelos; İsmet Paşa'nın konu ile ilgili iddialarına cevap olarak, ne Batı Trakya'da ne de Makedonya'da Müslümanlara karşı hiçbir aşırılık işlenmemiş olduğunu belirtmiştir. Sözlerine devam eden Venizelos; Yunan Parlamentosu'nda, meclisin çalışmalarına etkin olarak katılan ve Küçük Asya'da savaşıyan Yunan Hükümeti'nin akıbetini birçok defa etkilemiş Müslüman 41 tane milletvekili olduğunu, Yunanlılar tarafından bazı aşırılıkların işlenmiş olduğunu ve Türklerin, Yunan resmi makamlarından kötü muamele gördüklerini iddia etmenin haksızlık olduğunu belirtmiştir.

Sözlerine devam eden Venizelos; Küçük Asya'da Sevres Antlaşması'yla Yunanistan'a verilen topraklarda, Müslümanların yalnızca Rumlarla eşit haklara sahip olmakla kalmadığını, kararsız durumlarda bu kararsızlığın Müslümanların yararına karara bağlandığını ifade etmiştir.

Venizelos; Yunan ordusunun sonradan çekilişi sırasında aşırılıklarda bulunduğunu, İsmet Paşa'nın bu sorunu ilk olarak gündeme getirmesi halinde kendisinin de bu sorunu yeniden konuşma fırsatı bulacağını belirtmiştir.

Venizelos; Batı Trakya'nın 1915'te Türkiye tarafından Bulgaristan'a bırakılan parçası hakkında, burada da 1914'te yalnız bir Rum çoğunluğu olmadığını değil üstelik Rumların burada sayıca pek önemsiz olduğunu da kabul ettiğini, belki burada tek bir Rum bile olmadığını, Balkan Savaşları'ndan sonra bu bölgenin Bulgaristan'a verildiğini ve Bulgaristan'ın, Rumların hepsini sınır dışı ettiğini, böylece 1913'te sınır dışı edilen halkın Neuilly Antlaşması'ndan sonra memleketlerine dönmeye çalıştığını ifade etmiştir.

Venizelos; İsmet Paşa'nın, Yunanistan tarafından genel barış konferansına istatistikler sunulduğunu iddia ettiğini, bu konferansta bulunmamış olan İsmet Paşa'ya yanlış bilgi verilmiş olması gerektiğini çünkü yüce konsey önünde karşılaştırmalar yaparak gerçeğin ortaya çıkması için hem Türk hem Yunan istatistiklerinin sunulması yönteminin her zaman kendisinin en güçlü yanı olduğunu, bu fırsatla Edirne yılığındaki

1902 Yılı'nın resmi istatistiklerini konferansa sunmakta olduğunu, bu istatistiklerin yirmi yıl öncesine ilişkin olmakla birlikte nüfusun bölünüşündeki gerçek durumu vermekte olduğunu sandığını, bu görünüşün ancak Türk unsurundan daha çabuk çoğalan Rum unsurundan yana değişebildiğini, kaldı ki o tarihte yapılan istatistiklerin, sonradan yapılan düzenlemelere göre çok daha sağlam olduğunu ifade etmiştir.

Venizelos; İsmet Paşa tarafından, Türkiye'nin istediği toprakların en eski çağlardan beri Türk toprağı olarak ileri sürdüğünü, bu iddiaları tartışmak istemediğini, demokrat olduğu için tarihten çıkartılan iddiaların toprak isteklerine dayanak olmaması gerektiğini düşündüğünü, göz önünde tutulması gerekenin şimdiki durum olduğunu, halkların şimdiki özlemlerinin gerçekleştirilmesi gerektiğini, kendisinin Yunanistan'ın haklarını savunurken bu yolu izlediğini belirtmiştir.

Venizelos; İsmet Paşa'nın Batı Trakya, Yunanistan'a kalacak olursa oraya yerleşmeye gelecek olan göçmenlerin, orada yerleşmiş bulunan Türkleri, ülkeyi bırakıp gitmeye zorlayacağı iddiasında bulunduğunu, bunun doğru olmadığını, iyi yönetildiklerinde birinci sınıf bir unsur olan Yunanistan'daki Türklere ilişkin olarak gerçeğı olduğu gibi söylemeyi kendisine ödev saydığını, buradaki Türklerin, göçmenlere, konutlarının bir kısmını ve geçinmelerine birkaç gün yetecek şeyleri de kendiliklerinden vermeye razı olduğunu, bunları söylemekten mutluluk duyduğunu, özet olarak Batı Trakya diye bir sorunun söz konusu olamadığını, çünkü bu konunun yeniden ele alınması gereken Sevres antlaşmasından başka bir antlaşma ile düzenlenmiş bulunduğunu ifade etmiştir.

Venizelos; General Mombelli ile Sir Charles Harington'un yapmış oldukları söylenen bildirimler ile ilgili olarak bunların az çok bir ağırlığı olduğunu, fakat Yunan Hükümeti'nin bunları hiçbir zaman öğrenmemiş olduğunu, Yunan Hükümeti'nin tek bildiğinin barış ön antlaşması sayılan Mudanya Sözleşmesi olduğunu, o sözlerin söylenmiş olsa bile bunların Yunanistan'a karşı ileri sürülemeyeceğini, Yunanistan'dan bırakılması istenilen Doğu Trakya'nın bu sözleşmede öngörülen Meriç çizgisine kadar tanımlandığını belirtmiştir.

Venizelos; İsmet Paşa'nın Karaağaç ile ilgili sözlerine ilgili olarak da Karaağaç'ın bir Edirne mahallesi olmayıp Meriç'in öte yanında bulunan bir dış mahalle olduğunu,

bir nehir ile ikiye ayrılmış bulunan ve yönetimleri ayrı olabilecek başka şehirler de olduğunu, Fiume ve Susak şehirlerinin buna örnek olarak gösterilebileceğini, Dedeoğaç konusuna gelince, Dedeoğaç limanının, hem Bulgaristan için hem de Türkiye isterse Edirne için çıkış olabileceğini ama aslında kendisinin Edirne'nin doğal çıkış yeri olarak İstanbul'u gördüğünü, Yunanistan olarak Bulgar ticaretinin serbestliğinin sağlanması amacıyla söz konusu demiryolu ve limanı her türlü garantileri veren uluslararası bir yönetime bırakmaya hazır olduklarını ifade etmiştir.

Venizelos; göçmenlerle ilgili olarak öne sürdüğü rakamlara İsmet Paşa'nın itiraz ettiğini, yalnız Rum göçmenlerden bahsetmekle belki de doğru davranmadığını, gerçekte bu göçmenler arasında çok büyük sayıda Ermeniler de olduğunu, fakat Yunanistan'ın yurtlarından kovularak Yunanistan'a sığınmış bu mutsuz insanlar arasında ayırım yapmaya hakkı olmadığını belirtmiştir.

Venizelos; Dr. Nansen'in üç hafta önceki tarihi taşıyan bir raporda Yunanistan'a sığınmış göçmen sayısının 850.000 kişiyi bulduğunu hesaplamakta olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Venizelos; vermiş olduğu bir milyon rakamının birkaç hafta içinde yüz bin kişi kadar artmamış olmasını dilediğini, buna karşılık olarak İsmet Paşa'nın, bugün Anadolu yaylalarında başıboş dolaşan mal ve mülkünü yitirmiş bir milyondan çok türkün bulunduğunu söylediğini, bu rakamın şüphesiz olduğundan daha büyük olduğunu, Yunan ordusunun Anadolu'dan çekilişi sırasında elbette aşırılıklar işlendiğini, fakat artık dövüşmek istemeyen bir ordunun geçtiği yol üzerinde köyler yakmış olsa bile yolun sağına ve soluna düşen çok geniş toprakları yakıp yıkmak üzere geri çekiliş çizgisinden uzaklaşamayacağını, bu ordunun çok çok yolun üzerinde bulunan yerleri yakabileceğini belirtmiştir.

Venizelos'a göre; Küçük Asya'da evsiz barksız kalmış 200.000 Türkün kaldığı düşünülse de bu ülkeden aşağı yukarı 700.000 Rum ile Doğu Trakya'dan 250.000 Rum çıkıp gitmiştir, bu göçmenlerin hepsi de evlerini olduğu gibi bırakmıştır, bu durumda evsiz barksız kalmış Türkleri barındırmak için çok sayıda sağlam konut gerçekten vardır. Sözlerine ilave olarak Venizelos; bir yanın çektiği acılarla, öteki yanın çekmiş olabileceği acıların, denkleştirilebilir nitelikte olmadığı ifade etmiştir.

İsmet Paşa; Venizelos'un konuşmasına cevap verme hakkını saklı tuttuğunu belirtmiştir.

Lord Curzon; alt-komasyon, raporunu sununcaya kadar Birinci Komisyon'un oturumlarını ertelemeyi teklif etmiştir. Teklif kabul edilmiştir.

Genel Sekreter Massigli, Türk Temsilci Heyeti'nce oturma başında kendisine verilmiş bildiriye okumuştur. Bildiride; Türk Temsilci Heyeti, görüşmelerin halka açık tutulmasından yana olduklarını konferans başlangıcında belirttiklerini ancak alınmış karara aykırı olarak basında öteki temsilci Heyetlerinin görüş ve konuşmalarına ilişkin önemli açıklamalar yapıldığını gördüklerini ifade etmiştir. Lord Curzon'un isteği sonrasında İsmet Paşa; Venizelos'un bir önceki günkü konuşmasında söylediklerini baştan aşağı yayınlanmış olan o günkü "Petit Parisien" gazetesini göstermiştir.

Venizelos; bu olaydan hiç haberi olmadığını ve bundan sorumlu tutulamayacağını, kendisinin birçok toplantılara katıldığını ve hep ağzı sıkı davrandığını belirtmiştir.

Lord Curzon; genel olarak basın, konferansa yönelik tutumundan yakınmaya gerek olmadığını, ayrıca hem kendisinin hem de Venizelos'un bu tip toplantılarda en resmi ağızlarından verilmiş sözlerin bile her zaman titizlik içinde tutulmadığını bilecek kadar tecrübeli olduklarını ifade etmiştir. Toplantıya ara verilmiştir.²²⁰

İsmet Paşa; bu görüşmelerin ardından Ankara'ya, Vekiller Heyeti Başkanlığı'na gönderdiği 23 Kasım 1922 tarihli telgrafında konferans oturumlarında yaşananları ve yaptığı çeşitli ikili görüşmeleri özet halinde bildirmiştir.²²¹

İngiliz temsilci heyeti başkanı Lord Curzon da 22 Kasım ve 23 Kasım tarihlerinde konferans oturumlarında yaşanan gelişmeleri 23 Kasım 1922 tarihli telgrafı ile İngiliz Hükümeti'ne bildirmiştir. Lord Curzon telgrafında; 22 Kasım'da gerçekleşen oturumlarda Türk tarafının hiçbir delil, rakam ve olayla desteklenmeyen isteklerde bulunduğunu, kendi isteklerine karşıt görüşler bulunması durumunda da bu görüşlere hazırlık yaparak cevap verebilmek isteğiyle toplantının ertelenmesini talep ettiğini, Türk

²²⁰ A.g.e. , s. 40 - 52

²²¹ Bilal N. Şimşir, a.g.e. , s. 122 - 124

tarafının bu tutumunun toplantının zamanını boşa harcamak amacıyla uygulanan bir planın parçası olduğunu düşündüğünü belirtmiştir. Lord Curzon telgrafında; 23 Kasım'da gerçekleşen oturumda, Türk tarafının taleplerini yinelediğini fakat kullandıkları ifadelerin kızgın ve nezaketsizce olmadığını, Türk tarafının görüş ve iddialara da cevap verdiğini, görüş ayrılıklarına rağmen tartışmaların tonunun daha yumuşak olduğunu belirtmiştir.²²²

5) 24 Kasım 1922 tarihli birinci komisyon oturumu

Lozan Konferansı'nın 24 Kasım 1922 tarihli birinci komisyon oturumunda Amerika Birleşik Devletleri, İngiliz İmparatorluğu, Fransa, Yunanistan, İtalya, Japonya, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, Bulgaristan ve Türkiye Temsilcileri "Doğu Trakya Sınırının Askerlikten Arındırılması" konusunu görüşmek üzere hazır bulunmuşlardır.²²³

Lord Curzon; bir gün önceki oturumda, Trakya sınırları üzerinde bir ya da birkaç bölgenin askerlikten arındırılması ve Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne çıkması konularını incelemekle ilgili bir alt komisyon kurulmasının kararlaştırılmış olduğunu, kurulan alt komisyon'un, komisyona 2 bölümden oluşan bir rapor sunduğunu, Yunan, Türk ve Bulgar Temsilci Heyetlerinin alt komisyonda uzlaştırıcı tutum gösterdiğinin kendisine ileildiğini, bu dostluk havasının mutluluk verici olduğunu ifade etmiştir.

General Weygand'ın; alt komisyon raporunu ve Bulgar teknik Temsilci Heyeti tarafından hazırlanmış 24 Kasım 1922 tarihli bir notayı okumasının ardından, Lord Curzon, temsilci heyetlerini, okunan rapor hakkında görüş bildirmeye çağırmıştır.

İsmet Paşa; alt-komisyon raporunun kapsamakta olduğu askeri nitelikteki düşüncelere ilişkin olarak; Türk Temsilci Heyeti'nden Avrupa'daki Türk sınırı boyunca 30 km. eninde bir toprak şeridinin istenmesinin, Türkiye'den kendisi için hayati önemi bulunan bir toprak parçasının savunulması olanaklarından tamamıyla vazgeçmesi anlamına geldiğini, bu koşullar altında şimdiye kadar Türkiye için bir savunma kalesi

²²² Taner Baytok, *İngiliz Belgeleri İle Sevr'den Lozan'a*, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul, 2007, s. 231

²²³ Seha L. Meray (Çev.), a.g.e. , s. 64

olagelmiş bulunan Edirne şehrinin bu niteliğini yitireceğini, ayrıca Türkiye'nin Meriç nehrini savunma gücünden de yoksun bırakılmış olacağını belirtmiştir.

Sözlerine devam eden İsmet Paşa; ne Bulgaristan'ın ne de Batı Trakya'nın kendi sınırları üzerinde savunma tedbirlerine ihtiyaç duyduğunu, askerlik biliminin ilkelerinin ve edinilmiş tecrübelerin bunu ispatladığını, ülkesini çevreleyen bir savunma bölgesini kullanmaktan yoksun kalmaya razı olmakla Türkiye'nin katlanacağı fedakârlığın çok önemli olduğunu ifade etmiştir.

İsmet Paşa'ya göre; savunma imkânlarından yoksun bırakılmak istenen bölgenin dokunulmazlığı bu antlaşmayı imzalayacak devletlerce resmen garanti altına alınmadığı takdirde böyle bir fedakârlık haklı görülemez, bu şekilde bir garanti verilmezse Türkiye'nin komşuları, Türkiye'nin sınırı boyunca bir bölgenin bu şekilde askerlikten arındırılmış olmasından Türkiye zararına yararlanacaklardır, bu durumun Türkiye için yaratacağı güçsüzlük onların açgözlülüklerini uyandırabilecek ve böyle bir çözüm hiç bir zaman sağlam bir barışın kurulmasını sağlayamayacaktır.

İsmet Paşa'ya göre; dıştan gelecek her türlü saldırıya karşı bu bölgenin güvenliğini garanti altına alacak uluslararası bir yüküm olmadıkça, Türkiye'nin Avrupa sınırları boyunca uzanan bir bölgesinin savunma olanaklarından yoksun bırakılmasına, Türk Temsilci Heyeti razı olmaz, bu, Türkiye'nin dünya barışını sağlamak ve ona saygı göstermek arzusunun ve Türk Hükümeti'nin Avrupa'da bir düzen ve barış unsuru olma isteğinin en inandırıcı kanıtıdır.

İsmet Paşa'ya göre; bu bölgenin askerlik dışı tutulmasına ilişkin garantiyle ilgili olarak, Türkiye'nin, topraklarının herhangi bir parçasında yabancıların denetimde bulunmalarını hiçbir şekilde kabul edemeyecektir, Türkiye üzerine alacağı bütün yükümleri dürüstlikle yerine getirecektir, yükümlerine aykırı olarak Türk ordusunun tarafsız bölgeye girmeğe kalkışması hemen öğrenilmiş olacaktır, Edirne'de birkaç gün içinde gizlice istihkâmlar yapılması da söz konusu olamaz, bu yüzden askerlikten arındırma hiçbir denetim gerektirmemektedir, imzacı devletleri askerlikten arındırılmış bölgenin tarafsızlığını ve dokunulmazlığını savunmaya sürükleyebilecek tek durum her iki taraf ordularından birinin öteki devlete saldırmak amacıyla tarafsız bölgeye girmiş olması ya da bu bölgede hem saldırı hem de savunma amacıyla büyük ölçüde askeri

tedbirler alınması ve uygulanması olacaktır, bu konuda taraflardan birisince öne sürülebilecek haklı yakınmalar ve protestolar, imzacı devletlerin temsilcilerinden kurulu geçici bir komisyonca gerektiği zaman soruşturma konusu yapılabilir.

İsmet Paşa'ya göre; Doğu Trakya sınırları olarak, Türk temsilci heyeti, 29 Eylül 1913 tarihli İstanbul Antlaşması'nın kendisine sağlamış olduğu sınırları istemektedir, çünkü bu istek hem gerçek hem de hukuk bakımından ölçülü olduğu kadar haklı da görünmektedir.

Sözlerine devam eden İsmet Paşa; Türk Hükümeti'nin askerlikten arındırmayı kabul etmekle birlikte, bu sınırı istemesinin hiçbir saldırgan amaç gütmeyeceğine ve bu isteğin etnik ve ekonomik düşüncelere dayandığının kabul edileceğine inandığını belirtmiştir.

İsmet Paşa'ya göre; tarafsız kalınacak ve askerlikten arındırılacak toprak parçası üzerinde Türk egemenliğine, ne türlü olursa olsun, hiçbir aykırılıkta bulunulmayacağını öngören kesin ve resmi hükümler kabul edilmelidir.

İsmet Paşa'nın sözlerinin ardından Venizelos; söz konusu bölgenin askerlikten arındırılmasının, imzacı devletlerden hepsinin garantisi olmaksızın gerçek bir değeri olmayacağını kabul etmek bakımından, Türk Temsilci Heyeti ile aynı görüşte olduğunu, ancak Türk Temsilci Heyeti'nin bu bölgenin sürekli denetim altında bulunmasına yanaşmamasını ne kabul edebilmekte ne de anlayabilmekte olduğunu belirtmiştir.

Venizelos'a göre; bu denetimin sürekli olması zorunludur, Türk Temsilci Heyeti'nin teklifi kabul edilecek olursa, bu bölge içinde bir olay patlak verdiği zaman, bunun önce bildirilmesi gerekecek sonra da soruşturma yapılmasına girişilecektir, bu da bir sürenin geçmesine yol açacaktır, oysa bir ordu yirmi dört saatte bu bölgeyi geçip komşu devletin sınırına dayanabilir, hatta bu sınırı aşabilir.

Venizelos'a göre; askerlikten arındırma hükümlerinin çiğnenmesini mümkün olduğu kadar önleyebilmek üzere sürekli bir denetimin kesin olarak zorunlu bulunduğunu kabul etmek gerekir, olayları sürekli bir denetim önleyebilir, Türk

Temsilci Heyeti'nin teklif ettiği sistem, ancak bir oldu-bittinin meydana geldiğini görüp geçmekten başka bir şeye yaramayacaktır.

Venizelos'un sözlerinin ardından Stamboulisky; ilke olarak Balkanlarda barışın korunması için gerekli bütün tedbirlerin alınmasını kabul ettiğini söylemiş ve Bulgaristan'ın Neuilly Antlaşması uyarınca zaten askerlikten arındırılmış olduğunu ve bu antlaşmanın ülkesi üzerinde askerlikten arındırılmış bir bölge kurulmasını hiç de yklemediğini belirtmek istediğini söylemiş ve bu halde böyle bir özel hükmü kabul etmekle, Bulgaristan'ın vermekle yükümlü olmadığı bir tavizde bulunmaya razı olma durumunda kalacağını ifade etmiştir.

İsmet Paşa; Türk Temsilci Heyeti'nin, askerlikten arındırmaya razı olmakla, ağır bir fedakârlığa katlandığını, Edirne gibi büyük bir müstahkem mevki i gözden çıkardığını, yirmi dört saat içinde Edirne'de yeni istihkâmlar yapılamayacağını herkesin bilebileceğini belirtmiştir.

İsmet Paşa; Venizelos'un beklenmez olayların ortaya çıkabileceğinden söz ettiğini, bu çeşit olayların bir askeri saldırı niteliğinde olamayacağını, az veya çok sayıda askeri birlikler yığmanın hemen dikkati çekeceğini, bu askerlikten arındırmanın yol açacağı öteki fedakrlıkları düşünmediğini, sözünü ettiği fedakârlığın, kendi başına çok önemli olduğunu, başka herhangi bir fedakârlıkla llemeyeceğini belirtmiştir.

İsmet Paşa; bu söylediklerinin ışığında, bir denetim kurulmasının kesin olarak gereksiz bulunduğu sonucunu çıkardığını ifade etmiştir.

Lord Curzon; konferansta ne sürülen görüşler üzerinde bazı düşüncelerini açıklamak istediğini belirtmiştir. Lord Curzon'a göre Türk-Bulgar ve Türk-Yunan sınırları üzerinde askerlikten arındırılmış bölgeler kurulması telkininin alt-komisyonunda uygun karşılanması mutluluk vericidir.

Sözlerine devam eden Lord Curzon; bu gibi bölgeler kurulmasının Türkiye'ye ağır fedakârlıklar yüklediği yolundaki Türk Temsilci Heyeti sözlerini üzülerek dinlediğini, oysa bu teklifin genel barış ve Türkiye'nin kendi güvenliği yararına yapıldığını belirtmiştir.

Lord Curzon; İsmet Paşa'nın Edirne'nin askerlikten arındırılmasıyla Türkiye'ye yükletilen fedakârlıktan bahsettiğini, sorunun askeri bir sorun olması nedeni ile bu konuda görüş öne sürme yetkisinin kendisinde olmadığını, ancak askerlik uzmanlarının Türk ülkesinin tam köşesinde bulunan Edirne'nin coğrafi durumunun, savunma bakımından, Türklerin öne sürdükleri görüşlerden çıkartılmak istenen yararları sağlamadığını kendisine söylediklerini ifade etmiştir.

Lord Curzon; İsmet Paşa'nın, askerlikten arındırılacak bölgelere ilişkin olarak, antlaşmayı imza edecek devletlerin topluca garanti vermemesi halinde bu bölgelerin askerlikten arındırılmasına karşı olduğunu açıkladığını, bu isteğin komisyonca çözümlenemeyecek ve ilgili hükümetlerce ele alınması gereken bir sorun ortaya çıkarttığını, böyle bir garanti verilmesinin çok ciddi bir konu olduğunu, bunu vermeye razı olacak hükümetlerin önceden bütün sonuçlarını çok büyük bir dikkatle incelemek zorunda olduğunu ifade etmiştir.

Lord Curzon'a göre; imzacı devletler, Türk Temsilci Heyeti'nin öngördüğü tarafsızlığı kabul edecek olurlarsa bu tarafsızlığa karşı girişilecek herhangi bir saldırıyı, bir savaş eylemi saymayı hem tek başlarına hem de topluca yüklenmiş bulunacaklardır, tüm bunlar Türk Temsilci Heyeti'nin devletlerden kabul etmelerini istediği yükümlüğün ne kadar önemli olduğunu göstermeye yeterlidir, bununla birlikte tarafsızlandırmanın başka şekilleri de düşünülebilir, zamanı gelince bunların incelenmesi uygun görülebilir.

Lord Curzon'a göre; komisyon şimdilik, bu büyük sorunun ancak çok küçük bir yönüyle, başka bir deyimle belli bir sınırın her iki yanındaki bir toprak şeridinin askerlikten arındırılması ile uğraşmaktadır, komisyon ilerideki çalışmaları sırasında başka birçok bölgelerin askerlikten arındırılması sorunu ile karşılaşabilecektir, bu konu Çanakkale Boğazı'nın güvenliği ve her iki kıyısının askerlikten arındırılması bakımından, Türkiye'nin öteki devletlerle yazışmalarında kabul etmiş bulunduğu, boğazlar sorununa ilişkin olarak ele alınacaktır, aynı sorun, Karadeniz Boğazı'na ilişkin olarak da söz konusu edilecektir, bu yüzden ufak bir toprak parçasına ilişkin olarak, başka yerde aynı şekilde uygulanması mümkün olmayacak genel kurallar öne sürmek biraz tehlikelidir, ne çeşit ve ne ölçüde bir tarafsızlandırmanın uygun olacağı, konferansın söz konusu öteki durumlarla uğraştığı zamana ertelenmelidir.

Lord Curzon; denetim sorununu hakkında, Türk Temsilci Heyeti'nin bu konudaki tutumuna şaşırıldığını, Türk Temsilci Heyeti'nin tarafsız bölgeye bir saldırı yüzünden bir yakınma olmadıkça ne şekilde olursa olsun yabancı bir denetime razı olmak istemediğini açıkladığını, bu tutumu Venizelos'un pek şiddetli olarak eleştirdiğini, kendisinin de denetimsiz kalacak bir askerlikten arındırmayı düşünmediğini, Avrupa devletlerinden askerlikten arındırılmış bir bölge için garanti verme sorununu üzerlerine almalarını isterken aynı zamanda onlardan bu bölgede ne olup bittiğini öğrenme olanaklarını esirgemenin şüphesiz akla mantığa aykırı düşen bir teklif olduğunu belirtmiştir.

Lord Curzon'a göre; Türkiye devletlere böyle bir anlayışla başvuruyorsa, isteğine olumlu cevap almakta şüphesiz büyük zorluklarla karşılaşacaktır, kaldı ki Türk Temsilci Heyeti'nin bu davranışı, alt-komisyonun raporuna da uygun düşmemektedir, bu rapora göre, bölgenin denetimi, ekonomik komisyona bağlı subaylarca yapılacaktır, raporu imzalayanların hepsi bu denetimi kabul etmişlerdir, yalnız Türk Temsilci Heyeti ancak bölgeye ilişkin olarak devletlerce garanti verilmesi şartıyla denetimi kabul edeceğini belirten, bir çekince koymuştur, böyle olunca Türk temsilcilerinin raporu imza ettikleri sırada denetim konusunda kısa bir süre önce İsmet Paşa'nın öne sürmüş olduğu görüşte bulunmadıkları da açıkça ortaya çıkmaktadır.

Lord Curzon; ne olursa olsun, İngiliz Hükümeti'nin askerlikten arındırılmış bir bölgeye ilişkin olarak orada ne olup bittiğini öğrenme olanaklarını elinde bulundurmaksızın, garanti vermekten şüphesiz hiç hoşlanmayacağını, yeniden belirtmeyi bir ödev saydığını ifade etmiştir.

Barrere; baştan aşağı haklı bulduğu Lord Curzon'un görüşlerine katıldığını belirtmiştir. Barrere'ye göre; Türk Temsilci Heyeti'nin istemekte olduğu garanti öylesine önemlidir ki ilgili hükümetler bu konuyu aralarında görüşmeden, böyle bir garanti verilemez, Türk Temsilci Heyeti'nin öngördüğü şekilden başka türlü de olsa yine onu tatmin edebilecek nitelikte tarafsızlandırma şekillerinin aranması uygun olacaktır.

Sözlerine İsmet Paşa'ya açık bir soru yöneltmek istediğini ve bu soruya Türk Temsilci Heyeti'nin açık bir cevap vereceğini umduğunu belirterek devam eden Barrere, İsmet Paşa'ya, öngörmekte olduğu garantilerin askeri nitelikte olup olmadığını sormuştur.

İsmet Paşa; söz konusu sorunun şu şekilde özetlenebileceğini söyleyerek, Türkiye'den sınırları üzerinde istihkâmlar yapmaması istendiğini, Türkiye'nin bunu kabul etmekle kendisini askeri bakımdan savunmaktan vazgeçtiğini, bunun karşılığı olarak da Türkiye'nin uygun düşecek garantiler başka bir ifadeyle askeri ve siyasi garantiler istemesinin çok haklı olduğunu belirtmiştir. İsmet Paşa; ayrıca bu konunun incelenmesini geniş bir uzlaştırma zihniyeti içerisinde yürüttüğü için Lord Curzon'a teşekkür etmiştir.

Lord Curzon; bu sorun üzerinde derinlemesine bir inceleme yapılacağını fakat bu incelemenin öteki bölgeleri tarafsızlandırma ve askerlikten arındırma sorunlarını da kapsayacağını belirterek komisyonu Ege Denizi'ne Bulgar çıkış yeri sorununu incelemeğe çağırmıştır.

İsmet Paşa; alt komisyon'un sunmuş olduğu iki bölümden oluşan raporun "Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne Ekonomik Bakımdan Çıkışı" konusunu inceleyen ikinci bölümünde, Türk Temsilci Heyeti'nin haberinin olmadığı antlaşmalardan söz edildiğini gördüğünü, bununla birlikte Türk Temsilci Heyeti'nin bu antlaşmalardaki görüşlerden birtakımını kabul ettiğini söylemiştir. İsmet Paşa; ilk olarak Dedeoğaç Limanı için komisyon kurulması konusunda Yunanistan ile müttefik devletler arasında Trakya konusunda yapılmış antlaşmalardan söz edildiğini, bu antlaşmaların onanmamış olduğu için bununla ilgili sözlerin rapordan çıkartılmasının gerektiğini belirtmiştir. İsmet Paşa; İkinci olarak Dedeoğaç Limanı Komisyonu'nun, demiryolu üzerindeki denetiminin, ekonomik ilişkileri kolaylaştırma amacından esinlenmiş olduğunu, bu denetimin demiryolunun yönetimine herhangi bir şekilde karışmaya yol açabilecek bir anlama gelmeyeceğini ifade etmiştir.

Lord Curzon; İsmet Paşa tarafından dile getirilen onanmamış antlaşmanın 10 Ağustos 1920 tarihli olduğunu, İsmet Paşa'nın bu antlaşmayı bilmezden gelmek istediğini, aslında bildiğini, alt komisyon'un raporunda bu antlaşmayı anmamış olması

durumunda raporun açıklıktan bir hayli uzak kalacağını belirtmiştir. Sözlerine devam eden Lord Curzon, İsmet Paşa'nın Dedeğaç Liman Komisyonu'nun demiryolu üzerindeki yetkisi ile ilgili saptamasının yorumlaması gereken bir düşünce olduğunu, raporun, Dedeğaç'tan Bulgaristan sınırına kadar giden demiryolunun işletilmesini denetlemeği de öngördüğünü, limanı denetlemekle demiryolunu denetlemenin bir birinden ayrılamayacağını belirtmiştir.

Venizelos; Yunan hükümeti adına Bulgar sınırından Dedeğaç'a giden demiryolunun işletilmesinin denetimine ilişkin olarak Yunan Hükümeti'nin egemenliğini kısıtlayan hükümleri ve Dedeğaç Limanı'nın yönetiminin uluslararası bir yönetime verilmesini de kabul ettiklerini ifade etmiştir.

Venizelos, Bulgar Temsilci Heyeti'nin, alt komisyon raporu konusunda öne sürdüğü çekinceden anlaşıldığı kadarıyla, Bulgar Temsilci Heyeti'nin alt komisyonda alınan kararlardan memnun olmadığını anlaşıldığını, bunun üzüntü verici olduğunu belirtmiştir.

Venizelos'un sözlerinin ardından Bulgar Temsilci Heyeti adına teknik danışman Morphoff, bir bildiri okumuştur. Bildiri şu başlıklardan oluşmaktadır: "Tarihçe", "Batı Trakya-Bulgaristan-Yunanistan", "Coğrafi Ve Ekonomik Nedenler", "Dedeğaç Limanı", "Etnik Durum", "Sonuç". Morphoff, "Tarihçe" başlığı altında, devletlerin Türkiye'yi Sevres Antlaşması'nın hazırlanmasından önceki Avrupa sınırları içerisinde yeniden kurma kararlarının mantık bakımından Batı Trakya'nın başka bir deyişle Bulgar Trakyası'nın durumunun düzenlenmesi sonucunu doğurduğunu, Bulgaristan'ın Mesta Nehri, Rodop Dağları, Meriç Nehri ve Ege Denizi arasındaki toprak parçasını müttefik devletlere bırakmasının ve Yunanistan'ın bu bölgeyi işgal için müttefik devletlerden aldığı vekâletin Neuilly Antlaşması'na dayandığını ifade etmiştir.

Morphoff, bahse konu vekâletin Türk Doğu Trakya'sını 3 ay içinde Yunanistan'a katacak olan antlaşmaya ilişkin San Remo görüşmelerinden sonra Yunanistan'a verildiğini, Sevres Antlaşması'nın ülkeye ilişkin hükümleri ile göz önünde tutulmamış olması halinde bu çift yetkinin verilmiş olmasının güç anlaşılacağını çünkü Bulgaristan'a zorla kabul ettirilmiş olan bütün öteki toprak bırakmalarının, Yunanistan'ı da içine almak üzere doğrudan doğruya komşu ülkeler yararına ve başlıca müttefik ve

ortak devletlerin aracılığı olmaksızın gerçekleştirilmiş olduğunu, Batı Trakya'daki Bulgar yönetimi yerine müttefiklerin yalnızca askeri işgali değil müttefikler arası bir sivil yönetimi seçtiği düşünüldüğünde söz konusu durumu anlamının bir kat daha güçleştiğini ifade etmiştir.

Morphoff, Sevres Antlaşması ile öngörülen durumda köklü bir değişiklik olduğunu, başlıca müttefik devletlerin Meriç doğusundaki topraklarda Osmanlı egemenliğini yeniden kurduklarını, bunu yapmakla Trakya'ya ilişkin toprak sorunlarının tümü konusunda bir çözüm yolu bulunması zorunluluğunu da üstü kapalı olarak kabul ettiklerini belirtmiştir.

Morphoff; "Batı Trakya-Bulgaristan ve Yunanistan" başlığı altında, yukarıda belirtilen çözümlerle Bulgaristan'ın diğer devletlere kıyasla daha ilgili olduğunu, bunun nedeninin Bulgaristan'ın sadece Batı Trakya'nın eski egemen devleti olarak değil aynı zamanda Neuilly Antlaşması'nın 48. Maddesi ile devletlerin kendisine tanımış oldukları Ege Denizi'ne serbest çıkış yerlerine malik olma hakkına ilişkin olarak da bu konu ile ilgili olduğunu belirtmiştir.

Morphoff; Bulgaristan'ın, Batı Trakya'yı yenik düşmüş bir yana itilmiş ve kendi başına bırakılmış bir devlet olarak imza etme zorunda kaldığı 10 Ağustos 1913 tarihli Bükreş ve 30 Eylül 1913 tarihli İstanbul antlaşmaları ile elde ettiğini ifade etmiştir.

Morphoff; Bükreş'te görüşmeler sürdüğü sırada Yunan birliklerinin bütün Batı Trakya'yı işgal ettiğini, Bulgaristan'ın da düşmanlarının ocağına düştüğünü, buna karşılık Başbakan ve Yunan Baş Temsilcisi Venizelos'un, Kral Konstantin'in baskısı ile önceleri öne sürdüğü barış şartlarından kolayca vazgeçtiğini, o zamanki uyuşmazlığın Dedeoğaç ve Trakya kıyısı yüzünden çıkmadığını, buraların Bulgaristan'a ait olduğuna kimsenin karşı çıkmadığını, uyuşmazlığın Kavala yüzünden çıktığını, Venizelos'un burayı Bulgaristan'a bırakmaya hazır olduğunu, devletlerin de kendisine böyle davranmayı salık verdiğini, buna rağmen Kavala'nın Yunanistan'a bırakılmasının ve Mesta'nın Yunan-Bulgar sınırı olarak saptanmasının Kral Konstantin'in ricası üzerine Alman İmparatoru İkinci Wilhelm'in güçlü müdahalesi ile olduğunu belirtmiştir.

Morphoff; Venizelos'un Bulgaristan'a karşı izlediği politikanın 1913'te olduğu gibi 1915'te de Yunanlılığın çıkarları bakımından sağlam bir görüşten esinlendiğini, Venizelos'un Atina Millet Meclisi'nde 13 Mart 1913'te verdiği bir söylevde Ustrumca'nın doğusundaki topraklar üzerinde bir isteğinin olmadığını ve bunun coğrafi nedenlerden ileri geldiğini belirttiğini ifade etmiştir.

Morphoff; "Coğrafi Ve Ekonomik Nedenler" başlığı altında, Venizelos'un düşüncelerinin doğruluğunun haritaya bir göz gezdirildiğinde fark edildiğini, Batı Trakya'nın Bulgar nehri olan Meriç'in yukarı vadisi ile Rodop dağlarına bağlı olduğunu, Batı Trakya'nın Bulgaristan'ı Mesta ve Meriç vadileri ile Ege Denizi'ne bağlayan ulaştırma yollarının doğal bir uzantısı ve varış yeri olduğunu, bunun açıkça belli olduğunu, hatta Türkiye'nin, Balkan devletlerinin arasındaki savaştan yararlanarak 30 Mayıs 1913 tarihli Londra Antlaşması ile yitirdiği Doğu Trakya'yı yeniden elde edip Güney Bulgaristan'ı parçalamak tehdidine kadar gittiği zaman Meriç nehrini güvenilir sınır sayarak ve bu toprak parçası üzerinde Bulgar egemenliğini İstanbul Antlaşması ve Bulgaristan'la sonradan yaptığı bir sözleşme ile kabul etmeğe razı olduğunu, Ankara Hükümeti'nin Misakı Milli ile istediği sınırın da bu sınır olduğunu ifade etmiştir.

Morphoff; "Dedeğaç Limanı" başlığı altında, Dedeğaç limanının Balkan Yarımadası'nın bütün doğu kısmının, bir başka deyişle de Bulgaristan'ın limanı olarak düşünüldüğünü, Dedeğaç'ı Edirne, Filibe ve Yanbolu'ya bağlayan demiryolunun Türkiye'de yapılan ilk demiryollarından biri olduğunu, bu demiryolunun İstanbul demiryolundan önce 1872'de açıldığını, bunun yansırı Güney Bulgaristan'ın merkezi olan Stara-Zagora ve Tirnova-Seymen bölgesinin Ege Denizi kıyısında olan Dedeğaç'a Karadeniz kıyısında olan Burgaz'dan daha yakın olduğunu, Stara-Zagora ve Tirnova Seymen bölgesi ile Dedeğaç'ı birbirine bağlayan ve Meriç boyunca giden demiryolunun Burgaz yolundan daha elverişli ve ucuz olduğunu, Bulgaristan'ın Tuna bölgesi merkezi olan Gorna-Orehovitz'a'nın Varna'ya daha yakın olsa bile deniz aşırı ülkelerle ulaşım bakımından Dedeğaç'ın üstünlüklerinin açıkça belli olduğunu ifade etmiştir.

Morphoff; mevcut durumda Tuna yolunu izleyen Bulgar ihracatının, Dedeğaç Limanı'nın donatılıp yapıldığı gün Dedeğaç Limanı'na giden yolu izlemek durumunda

kalacağını ayrıca da bu limanın tam bir gelişmeye kavuşması için doğrudan doğruya çıkış yeri olduğu ülkeye bağlı kalması gerektiğini belirtmiştir.

Morphoff; büyük bir limanın, basit bir yükleme ve boşaltma iskelesi olmadığını, ihracat ve ithalat ticaretinin merkezi olduğunu, ekonomik öneminin büyük olduğunu, ürünlerini aldığı tüm bölgeleri etkileyeceğini, böyle bir limanın eşya fiyatlarının belirlenmesine etki eden bir piyasa olduğunu, alıcılar üreticiler ve amatörler arasında taşıma şartlarının belirlendiği bir borsa olduğunu, bu kişiler arasında ortaya çıkacak olası uyuşmazlıkların ve davaların da burada çözüleceğini, bütün bu karmaşık işlemlerin ticaret odalarının, ticaret mahkemelerinin, kredi kurumlarının, denizcilik acentelerinin ve simsarların burada bulunmasını gerektirdiğini, buradaki kamu gücünün ulusal nitelikte olmasının zorunlu olduğunu, yabancı bir yönetimin olması durumunda bu yabancı yönetimin kendi çıkarlarını koruyacağını ifade etmiştir.

Morphoff; Bulgar limanı olarak Dedeağaç'ın Burgaz trafiğinin üçte birini, Varna trafiğinin üçte birini, Tuna ulaştırmasının da dörtte birini kendisine çekeceğini, 600.000 - 700.000 tona kadar ithalat - ihracat kapasitesine ulaşabileceğini ve daha büyük bir gelişmeye yol açabileceğini, şimdiki koşullar altında kalması durumunda ise hiç kimseye yararı olmayan önemsiz bir iskele olarak sönük kalacağını belirtmiştir.

Morphoff; söz konusu olanın doğanın kendisine verdiği görevi henüz yerine getirebilecek ölçüde donatılmamış bir limanın gelecekteki gelişmesi olmadığını, aslında onun Tuna bölgesine ve hatta daha ilerilere uzanan hinterlandının ekonomik refahının ve doğal ürünleri çok zengin olan bu bölge ülkelerinin Akdeniz havzası ve özellikle sanayici bütün batı dünyası ile ticaret ilişkilerinin söz konusu olduğunu ifade etmiştir.

Morphoff; Balkanların bütün güney doğusunu kaplayan ve güney sınırı kimi yerlerde deniz kıyısından ancak 30 km uzaklıkta bulunan Bulgaristan'ın Ege Denizi kıyısında, bütün batı uluslarının ticaret eşyası için bir ambar olabilecek çağdaş bir liman yapılmasında çıkarı olan tek ülke olduğunu, gereğinden çok limanı bulunan Yunanistan'ın ise tersine Dedeağaç'ı donatmanın zorunlu kılacağı çok büyük fedakârlıklara en son katlanabilecek bir ülke olduğunu ifade etmiştir.

Morphoff; Bulgaristan ile Yunanistan arasındaki sınırın şimdiki şeklinde kalması durumunda bu sınırın limanın geleceğini yok etmekle kalmayacağını aynı zamanda Akdeniz ülkeleri ve deniz aşırı ülkelerle olan ekonomik ilişkilere de sürekli zarar vereceğini, katlanmış olduğu acılar yüzünden kendisine ilgi gösterilmesini hak etmiş olan bölge halkının hayati çıkarları için de kötü sonuçlar yaratacağını, Batı Trakya halkının ovada tarımla, dağlarda ise küçük sanatlar ya da hayvancılıkla uğraştığını, Türk ya da Bulgar yönetimi altında her yıl sekiz-on bin kişinin ovaya inip tarım ya da tütün yetiştiriciliği yaptığını, memleketin başlıca varlığı olan yüz binlerce baş hayvandan oluşan sürülerin de kışa doğru dağlık bölgeleri bırakıp, iklimi daha elverişli olan ovalara kışlamağa geldiğini 1920 siyasal sınırının bu akımı kesintiye uğrattığını, gerek dağ gerekse ova halkının büyük bir sıkıntı ile karşılaştığını belirtmiştir.

Morphoff; “Etnik Durum” başlığı altında doğal olaylar gücünde oldukları için coğrafi nedenler ve etnik düşüncelerin kendi başlarına Batı Trakya’nın bugünkü durumunda bir değişiklik yapılmasını haklı göstermeye yettiğini bunun yanı sıra gözden uzak tutulamayacak çeşitli etnik düşüncelerin de eyalet üzerinde Yunan vekâletinin olduğu gibi bırakılmasının uygun olmayacağını gösterdiğini ifade etmiştir.

Morphoff; Batı Trakya halkının başlıca Bulgar, Türk ve Rum unsurlardan oluştuğunu, hesaba katılmağa değmez bir Yahudi ve Ermeni azınlığının olduğunu, Bulgarlarla Türklerin hem dağlık hem ovalık yerlerde hem de şehirlerde yerleşmiş olduğunu, çiftçi ve küçük sanatçı olduklarını, Rumların Akdeniz’in bütün doğu havzasında olduğu gibi kıyı boyunca farklı noktalarda yoğunlaştığını gemicilik ve balıkçılık yaptıklarını ve çok seyrek olarak toprak işleri ile uğraştıklarını, tarımla uğraşan bir Rum köyü görüldüğünde bunun aslında Rum kilisesinin Rumlaştırdığı bir Bulgar köyü olduğunu, çünkü Rum kilisesinin Bizans’ın yeniden canlandırılmasını planlarken Türkiye’de eski yönetimin sağladığı ayrıcalıklardan yararlanarak her yerden çok Trakya’da Yunanlılığın güçlendirilmesine çaba gösterdiğini ifade etmiştir.

Morphoff; sayıca kalabalık sağlam ve çalışkan olan Bulgar unsurunun direnme gücünün çok yüksek olduğunu, yıllarca göğüs germek zorunda olduğu bu siyasal ve ulusal çift baskıya rağmen, kendisini olduğu gibi koruyabildiğini belirtmiştir. Sözlerine devam eden Morphoff; Balkan savaşının başlangıcında Bulgarların, Müslüman Bulgarları diğer bir deyişle Pomakları da içine almak üzere Dedeoğaç sancağı

nüfusunun % 41'ini ve Gümülcine sancağı nüfusunun da % 57'sini meydana getirdiklerini Rumların ise buralarda ancak % 27 ve % 5 kadar olduklarını ifade etmiştir.

Morphoff; Dedeğaç'ın kuzeyinin ve güneybatısının esas olarak Bulgar olduğunu, eski Dedeğaç kazasında Bulgar unsurunun Rum unsuruna üstünlüğünü Yunan istatistiklerinin bile kabul ettiğini, bu istatistiklerin 11.358 Bulgarla yalnız 7.371 Rum gösterdiğini, aslında Bulgar nüfusun bundan da kalabalık olduğunu belirtmiştir.

Morphoff; Neuilly Antlaşması ile 61 Bulgar nahiyesinin Bulgaristan'dan kopartılıp alındığını, bunlardan Golam (büyük) Derbent, Merikos, Doğan Hisar ve Manastır'ın gerçekten bir kasaba büyüklüğünde olduğunu, Dedeğaç şehrinin içinde bile Bulgarların Balkan Savaşı'ndan kısa süre önce toprakların mülkiyetinin dörtte üçünü ellerinde tuttuklarını ifade etmiştir.

Morphoff; Neuilly Antlaşması'nın İskeçe, Gümülcine ve Dedeğaç'ın kuzeyinde bulunan ve dikkati çekecek kadar arı bir Bulgarca konuşan Pomakların yerleşmiş bulunduğu dağlık bölgenin bir kısmını Bulgaristan'a bıraktığını, fakat bu bölgenin önce müttefiklerce yönetilen ve sonraları Yunanistan'ın işgal ettiği kısmında da Bulgar unsurunun Yunan unsurundan sayıca üstün olduğunu, Yunan askeri birliklerinin zaten işgal etmiş olduğu ve Yunanistan'a verileceği açıkça belli olan Gümülcine kazası için 1920 Martında müttefikler arası makamlarca yapılan nüfus sayımı yapıldığını ifade etmiştir.

Morphoff; bu nüfus sayımı sonuçlarının şu şekilde olduğunu belirtmiştir.

Hıristiyan Bulgarlar	69.154
Müslüman Bulgarlar (Pomaklar)	11.739
Toplam	80.893
Türkler	73.220
Rumlar	51.706
Yahudiler	3.000
Ermeniler	1.969
Çingeneler	1.834

Morphoff; bu rakamların doğruluğunun tartışma konusu yapılamayacağını, müttefikler arası makamların açıklamış olduğu bu sonuçlara karşı Yunanlıların çıkarabilecekleri bütün istatistiklerin taraf tutucu mahiyete olacağını ifade etmiştir.

Morphoff, “Sonuç” başlığı altında, kendisini hiçbir toprak genişletmek arzusuna kaptırmamış yalnız halkının refahını sağlamak ve karışıklıklar içindeki bu bölgeyi yatıştırmak kaygısından esinlenmiş olan Bulgar Hükümeti’nin, bütün bir Trakya’nın özerk bir devlet haline getirilmesini daha önceden telkin ettiğini çünkü bu çözüm yolunun Bulgar Hükümeti’ne bütün çözüm yollarını bağdaştırıcı nitelikte görüldüğünü, gerçekten de Bulgaristan’ın sınırlarına komşu böyle bir devletin kurulmuş olmasını memnuniyetle karşılayacağını, fakat devletlerin Türkiye’ye batıda Meriç çizgisine kadar Doğu Trakya’yı yeniden elde etme hakkını tanımalarından bu yana sorunun görünümünü değiştirdiğini bu yüzden de Bulgar Hükümeti’nin kendisi için Neuilly Antlaşması’nın 48. maddesinden doğan haklarını istemek zorunda kaldığını belirtmiştir.

Morphoff, Neuilly Antlaşması’nın Bulgar halkına acı ve fedakârlıklar genç ve yoksullaştırılmış Bulgar Devleti’ne de ezici yükümler yüklediğini, buna karşılık Neuilly Antlaşması’nın (48. Maddesi ile) müttefik devletlerin Bulgaristan’ın Ege Denizi’ne serbestçe çıkışı konusunda verdikleri bir sözü de kapsadığını, bu çıkış serbestliğinin hiç olmazsa özerk bir rejimi olan bir topraktan geçmek şartıyla gerçek bir değeri olabileceğini, Bulgar hükümetinin bu görüşü devletlere şimdiye kadar birçok defa özellikle de Cenova konferansında açıklamak şerefini elde ettiğini, Bulgar hükümetinin Trakya’da egemenliği birlikte ellerinde tutan üç müttefik ve ortak devletin akıllıca davranacaklarına güvenerek, teklif edilen çözüm yolunun konferansça izlenen amaca ve barışın yüksek çıkarlarına tek uygun çözüm yolu olarak gördüğünü belirtmiştir.

Morphoff; Bulgar Temsilci Heyeti’nin, büyük tarihçi ve siyaset adamı Honatoux’nun “ *uluslararası limanlar, savunma ve korunma olanaklarından normal gelişme yeteneğinden yoksun ve başıboş tutkulara açıktırlar; bu limanların kurulmasıyla ortadan kaldırılmak istenen anlaşmazlıklar, ancak daha elverişli bir fırsatın çıkacağı güne ertelenmiştir.* ” şeklindeki sözlerini unutmadığını ifade etmiştir.

Morphoff; bu gibi anlaşmazlıkları önlemek amacıyla ve salt tekniklere dayanarak Bulgar Temsilci Heyeti'nin alt komisyonda 24 Kasım günü görülmüş bulunan "Neuilly Antlaşması'nın 48. Maddesi ile Bulgaristan'a söz verilmiş olan Ege Denizi'nde ekonomik çıkış yerleri serbestliğini sağlamak ve garanti altına almak amacıyla..." formülünde belirtilen rejimin Bulgaristan'a deniz aşırı ülkelerle serbest ticaret ilişkileri kurulabilme olanağını kesin olarak sağlamadığı düşüncesinde olduğunu, ancak demiryolu ve liman çevresinde yeteri kadar toprağın, doğrudan doğruya elde bulundurulmasıyla ya da toprağın tam özerk, ekonomik bakımdan da Dantzig Limanı için uygulanan şatlara benzer hükümlerle Bulgaristan'a bağlanmış bir rejim altına konulması ile Dedeğaç Limanı'nın Bulgaristan'ın ekonomik çıkarlarına uygun olarak yaşıtılabılır ve işletilebilir olduğunu belirtmiştir.

Morphoff'un ardından Lord Curzon; Bulgar Temsilci Heyeti'nce özenle hazırlanmış belgenin okunduğunu, fakat şimdilik üzerinde tartışılan konunun Bulgar Temsilci Heyeti'nin alt komisyon raporuna eklenmiş bulunan yazılı isteği olduğunu, Bulgar Hükümeti'nin bu notasıyla Dedeğaç'ın kendisine az çok yararlı olması için tam egemenliği altına konulmasını ya da hiç olmazsa burada özerk bir rejimin kurulmasının gerektiğini bildirdiğini, bu konuyu görüşmenin uzun süreceğini, bununla birlikte bu konuya ilişkin aşağıdaki görüşleri öne sürmek istediğini belirtmiştir.

Lord Curzon, Dedeğaç'ta özerk bir bölge yaratılmasının ya da bu limanın Bulgaristan'ın egemenliği altına konulmasının Neuilly Antlaşması'nda hiçbir zaman öngörülmediğini, bu antlaşmanın 48. Maddesinde, başlıca müttefik ve ortak devletlerin Ege Denizi'ne Bulgaristan'ın ekonomik çıkış serbestliği sağlamayı yükümlendiğini, bu serbestliğini hangi şartlarla sağlanacağını ileri bir tarihe bırakıldığını şimdiki konferansın da yerine getirmeye çalıştığının bu olduğunu, öte yandan 10 Ağustos 1920 tarihli antlaşmanın, Trakya'ya ilişkin olan 4'üncü, 5'inci ve 6'ncı maddelerinin, Yunanistan'ın, liman hizmetleri için gerekli olan alanı Bulgaristan'a sürekli olarak kiraya verme yükümlülüğünü kabul eden ayrıntılı hükümleri kapsadığını ifade etmiştir.

Sözlerine devam eden Lord Curzon; Bulgaristan'ın yeni bir istek öne sürmüş olduğunu, bu isteği yerine getirmenin de devletlerin yerine getiremeyeceği bir şey olduğunu üstelik konferansın gerçekleştirmeye çalıştığı düzenlemelerin amacının Balkanlarda uzlaşma ve barış zihniyeti yaratmak olduğunu, demiryoluna ve

Bulgaristan'a ayrı bir liman yaratılmasına ilişkin planların bu amaca varmak için düşünüldüğünü, buna karşılık Yunan toprağı ile çevrili küçük bir Bulgar toprağının meydana getirilmesinin gelecekte karışıklık hatta savaş nedenlerini arttırmaktan başka bir şey olmayacağını, alt komisyonca teklif edilen sistemin sonuç olarak Bulgaristan'ın isteklerini çok büyük ölçüde yerine getirecek ve Stamboulisky'nin kendi başına üç yıldır yerine getirmeye çalıştığını gerçekleştirecek nitelikte olduğunu, bu konuda Bulgar Başbakanı'nın dikkatini çekmek istediğini, gerçekte bu sistemin Neuilly antlaşmasındaki yükümlerin bütünüyle yürürlüğe konmasını sağladığını, devletlerin bunu elde etmek için bütün gayretlerini gösterdiği bir sırada Bulgar Temsilci Heyeti başkanından kendisine verilen kabul etmesini ve kendisine verilmesi mümkün olmayı elde etmek için direnmemesini istediğini ifade etmiştir.

Lord Curzon, Bulgar Temsilci Heyeti'nin isteklerini ortaya koyup açıklamasını kendisine borçlu olduğunu çünkü Bulgar Temsilci Heyeti'nin konferansa çağrılmasının Paris'te kendisi tarafından teklif edildiğini belirtmiştir.

Stamboulisky; devletlerin kendisine karşı gösterdikleri bu iyiliksever destekleri için gönül borcu duyduğunu, komisyonun Bulgaristan'ın Ege denizine ekonomik bakımından çıkış serbestliğinin etkili olması için ne gibi şartların etkisi olduğunu sorduğu için bu çıkış serbestliğine ilişkin bir takım kolaylıklar istemeği uygun gördüğünü, Dedeagaç Limanı'nın kurulacağı toprağın uluslar arasına konulmaması ya da Miletler cemiyetine bırakılmaması durumunda çıkış şartlarının yerine getirilmeyeceğini, Bulgaristan'dan sınırına bitişik bir bölgenin askerlikten arındırılmasına razı olmasının istendiğini oysa Neuilly Antlaşması'nda böyle bir şeyin öngörülmemiş olduğunu belirtmiştir.

Sözlerine devam eden Stamboulisky, henüz onanmamış bir antlaşmaya ilişkin görüşlerini açıklama hakkının kendisinden esirgenemeyeceğini düşündüğünü ifade etmiştir.

Venizelos, Bulgar Temsilci Heyeti'nin, kendisini çelişmeye düşmekle suçlayarak zor bir duruma sokmaya çalıştığını, kendisinin 1912'de bir Balkan Konfederasyonu kurmak için çaba göstermekte olduğunu, bu amaca ulaşabilmek için her şeyi yaptığını, hiçbir tavizden kaçınmadığını, özellikle Bulgarların, Doğu Trakya'nın büyük bir kısmını,

Batı Trakya'yı, Doğu Makedonya'yı, Orta Makedonya'nın yarısını elde etmelerine razı olduğunu hatta Bulgarların Selanik'in 16 km. kuzeyinde yerleşmelerini dahi kabul ettiğini böylelikle de bir milyon Rum'un Bulgaristan'a bırakıldığını, bunun karşılığında Bulgaristan'dan yalnız Batı Makedonya'da Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ lehine birtakım tavizler istendiğini fakat Bulgaristan'ın bunları kabul etmediğini bu yüzden de İkinci Balkan Savaşı'nın patlak verdiğini belirtmiştir.

Venizelos, Bulgaristan'ın yıllarca Batı Trakya'yı elinde bulundurmasına rağmen hiçbir zaman Dedeağaç'ta bir liman kurmayı düşünmediğini ve her zaman Kavala'yı istemiş olduğunu ifade etmiştir.

Venizelos, kendisinin dünya savaşı sırasında Bulgaristan'ın müttefikler yanında yer almasını sağlayabilmek için o zamanki Yunan Kralına Kavala'nın Bulgaristan'a bırakılmasını önerdiğini Bulgaristan'ın bunu kabul etmediğini kaderine dilediği yönü vermekte serbest olan Bulgaristan'ın merkez devletlerine katıldığını belirtmiştir.

Venizelos, Bulgar Heyeti'nin Dedeağaç Limanı'nın yabancı bir devlet egemenliği altında bulunması durumunda Bulgaristan'ın bu limanı kullanamayacağını söylemiş olmasına şaşırıldığını, Bulgaristan'dan çok daha zengin ve önemli olan Çekoslovakya'nın hiçbir limanının olmadığını, ticaret eşyasını başka bir devletin elindeki limandan geçirmek zorunda olduğunu, Macaristan ve Polonya'nın da aynı durumda olduğunu, Bulgaristan'ın ticaret eşyasının da uluslararası denetim altına, yabancı ülkede bulunan bir limandan geçebileceğini ifade etmiştir.

Venizelos, Bulgar Temsilci Heyeti'nin ticaret eşyasını depolayabilmek için Bulgaristan'ın kendi egemenliği altında bulunan bir toprak parçasına ihtiyacı olduğunu söylediğini fakat söz konusu olanın eşya depolamak olmadığını, onları transit olarak geçirmek ve yeniden dışarıya yollamak olduğunu belirtmiştir.

Venizelos, Bulgaristan'ın, Dedeağaç'ın Yunanistan'da kalmasını kabul etmediğini fakat başka bir devlete örneğin Batı Trakya'ya verilmesine ses çıkartmadığını, bu durumda limanı kullanabileceğini kabul ettiğini böyle bir tutumun Bulgar isteğinin daha garip görünmesine yol açtığını ifade etmiştir.

Venizelos, Bulgar Temsilci Heyeti'nin, sınıra bitişik bir bölgenin askerlikten arındırılması konusunu bir fedakârlık gibi gördüğünü ve bunun karşılığında bir tavizde bulunulmasını istediğini belirtmiştir.

Venizelos, bu askerlikten arındırmanın karşılığının Bulgaristan'ın komşularının sınırlarını da askerlikten arındırma olduğunu, Bulgar Temsilci Heyeti'nin de kabul ettiği üzere Neuilly Antlaşması ile zaten bir ölçüde askerlikten arındırılmış bir Bulgaristan'ın var olduğunu hal böyle iken komşularının askerlikten arındırılmasının Bulgaristan için ek bir kazanç ek bir güvenlik garantisi olduğunu ifade etmiştir.

Venizelos, konferansın barış yapmak için toplandığını ve bütün temsilci heyetlerinin bu istekle duygulu bulduklarını, hiç olmazsa kendisinin böyle umduğunu, Türkiye'nin yenmiş olduğu Yunanistan'ı konferansta temsil etme görevinin kendisinden istendiği zaman, bu görevi savaş dönemini kapatmak ve eski müttefiklerinin isteklerine uygun davranmak üzere Doğu Trakya'yı bırakmasını Yunan Hükümeti'ne şart koştuğunu, fakat son savaşa katılmamış bir üçüncü devletin Yunanistan'ı yenmiş gibi ondan ülkesinin bir parçasını istemesinin aşırı bir davranış olacağını, böyle bir isteğin hiçbir ölçüye sığmayacağını belirtmiştir.

Stamboulisky, Bulgaristan ile Yunanistan'ın karşılıklı rol değiştirmesine üzüntü duyduğunu, biraz önce kendilerine yönelik kullanılan dilin geçmişte Bulgarları iki büyük savaşa sürüklemiş Bulgar yöneticilerinin kullandıkları dili hatırlatan bir takım iddiaların ileri sürüldüğünü, kendisinin yaptığı konuşmanın ise özellikle bu gibi sorumlulukların gelecekte yeniden söz konusu olmasını önlemek amacını taşıdığını ifade etmiştir.

Stamboulisky, Venizelos'un konuşma tonunun ve kullandığı dilin biraz ateşli olduğunu söyleyerek Bulgaristan'ın Ege Denizine çıkış serbestliği konusunun Balkanlarda barışı kesin olarak sağlayacak şekilde çözümlenmesi için Yunanistan'a ve konferansa, bir kez daha çağrıda bulunmak istediğini belirtmiştir.

Stamboulisky, Venizelos'un Bulgaristan'ın gereğinden çok limanı olduğunu söylerken asıl Yunanistan'ın böyle bir durumdan dolayı kınanabileceğini gözden uzak

tutmuş göründüğünü, çünkü Bulgaristan'ın limanlarını saymanın Yunanistan'ın limanlarını saymaktan çok daha kolay olduğunu ifade etmiştir.

Stamboulisky, Bulgaristan'ın sürekli bir barıştan yana olduğunu, Venizelos'un konuşma tonunu bile bugünkü koşullar ve rejim altında, Ege Denizi'ne Bulgar çıkış yerinin gerçekten etkili olabileceğini henüz daha uygulamaya girişmeden, Bulgar Hükümeti'nin şüpheyle karşılaşmasını haklı gösterecek nitelikte olduğuna dikkati çekmek istediğini belirtmiştir.

Stamboulisky'nin ardından söz alan İsmet Paşa, Bulgaristan'ın Dedeağaç limanından en geniş ölçüde yararlanmayı istemesinin haklı olduğunu, Bulgar Devleti'nin bu limanı kullanmasına ve geliştirmesine tek engelin Yunanistan'ın savaşı boş yere sürdürmesi olduğunu, Yunanistan'ın böylece Bulgaristan'a pek çok acı çektirdiğini ifade etmiştir.

Venizelos, Bulgar Temsilci Heyeti'nin kendisini tutkuya kapılarak konuşmuş olmakla suçlamasını protesto ederek, konuşmasının tonunun belki biraz sert olduğunu fakat herhangi bir hınç duygusu altında konuşmadığını belirtmiştir.

Lord Curzon biraz önce tanık oldukları bu karşılıklı kardeşçe gösteriler karşısında komisyonun kendisine sunulmuş olan raporu neredeyse unutmuş olduğunu, kendisini raporun büyük ölçüde kabul edilmiş olduğu izlenimini aldığını, bununla birlikte Türk Temsilci Heyeti'nin bir çekince öne sürdüğünü, Türk Temsilci Heyeti'nin askerlikten arındırılacak bölgenin aynı zamanda tarafsızlandırılmasını da telkin ettiğini, bu telkinin incelenmesinin askerlikten arındırılmış başka bölgelerin kurulması konusunun görüşüleceği daha uygun bir zamana ertelenebileceğini, Bulgar Temsil Heyeti'nin amacının yalnız Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne çıkışını sağlamak bakımından en iyi yolun ne olacağı konusundaki görüşlerini konferansa bildirmek olduğunu ifade etmiştir.

İsmet Paşa, Venizelos'un son konuşmasına cevap verme hakkını saklı tuttuğunu ve ertesi gün bu haktan yararlanacağını belirtmiştir. İsmet Paşa'nın sözlerinin ardından toplantıya ara verilmiştir.²²⁴

²²⁴ A.g.e. , s. 64 - 79

6) 25 Kasım 1922 tarihli birinci komisyon oturumu

Lozan Konferansı'nın 25 Kasım 1922 tarihli birinci komisyon oturumunda Amerika Birleşik Devletleri, İngiliz İmparatorluğu, Fransa, Yunanistan, İtalya, Japonya, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı ve Türkiye temsilcileri "Doğu Trakya Sınırları" konusunu görüşmek üzere hazır bulunmuşlardır.²²⁵

Lord Curzon'un sözü Türk Temsilci Heyeti'ne vermesinin ardından İsmet Paşa; daha önce konferansa görüşülmüş sorunlara dönmek istemediği halde Türk Temsilci Heyeti'nin 23 Kasım oturumunda yapmış olduğu konuşmalara ilişkin olarak Venizelos'un öne sürdüğü görüşleri cevapsız bırakamayacağını belirtmiştir.

İsmet Paşa; Venizelos'un ilk olarak savaşın bütün sorumluluğunu Türkiye'ye yüklemek ve Yunanistan'ı temize çıkartmak istediğini daha sonra da 23 Kasım konuşmasında da sorumluluğu her iki ülke arasında bölüştürmeye çalıştığını ifade etmiştir.

İsmet Paşa; 23 Kasım konuşmasında Venizelos'un, 1921 yılında Gounaris ile yaptığı özel bir görüşmeden bahsetmiş olduğunu, bu görüşmede Yunanistan'ın, Doğu Trakya'yı elinde tutmak şartıyla Anadolu'yu boşaltmaya razı olduğunu fakat Türkiye'nin Trakya'dan vazgeçmemek niyetinde olduğunun öğrenilmesinin, Anadolu'nun boşaltılmasına ve barışın yeniden tesisine engel olduğunu söylediğini, belirtmiştir.

İsmet Paşa; Venizelos'un bu iddiasına karşılık olarak, Türkiye'nin Doğu Trakya üzerindeki isteklerinin meşruluğuna hiç kimse tarafından itiraz gelmediği halde barışın yapılmasını Türkiye'nin haklarından vazgeçmesine bağlamanın doğru olmadığını hal böyle olunca da savaşın devam etmesi sorumluluğunun adalete aykırı bir şekilde bu bölgeyi elinde tutan tarafa düşeceğini ifade etmiştir.

İsmet Paşa, ayrıca Yunanistan'ın müttefik devletlerin 26 Mart 1922 tarihli notasına cevap vermediği ve Anadolu'yu gönül hoşluğu ile boşaltmadığı için bu

²²⁵ A.g.e. , s. 85

boşaltmanın Türk ordularının zoru ile gerçekleştirildiğini, Venizelos'un sözünü ettiği özel konuşmadan Türkiye'nin hiçbir zaman haberi olmadığını, Türkiye'ye bu yolda herhangi bir teklifte bulunulmadığını bu durumda da Yunan Temsilci Heyeti'nce belirtilen bu olayın Yunanistan'ın savaştaki sorumluluğunu hiçbir şekilde azaltmayacağını belirtmiştir.

İsmet Paşa; Venizelos'un Trakya'nın müttefiklerin elinde bulunan parçasının kaderinin Neuilly Antlaşması ile saptanmış olduğu sözlerine karşılık olarak, bu antlaşmanın söz konusu bölgenin kaderini askıda bıraktığını, büyük devletlerin söz konusu antlaşmanın yapımı sırasında burada bulunan Türk çoğunluğunu göz önünde tutarak bu konuya ilişkin kararlarını Türkiye ile antlaşma yapıncaya kadar ertelemiş olduklarını ifade etmiştir.

İsmet Paşa; müttefik devletlerin sonraları Trakya'nın müttefiklerin elinde bulunan parçasını antlaşmayla Yunanistan'a vermek istediklerini ama bu antlaşmanın imza tarihinde Türkiye ile barış gerçekleştirilmemiş olduğundan müttefik devletlerin yüksek bir adalet duygusu ile davranarak bu antlaşmayı onaylamaktan çekindiklerini belirtmiştir.

İsmet Paşa; büyük devletlerce kesin bir şekil verilmediği, antlaşma sürecinin taraflardan birisi tarafından tam olarak tamamlanmamış olması nedeni ile bu durumdaki antlaşmanın Türk tezini çürütmek üzere ileri sürülemeyeceğini ve söz konusu sorunun çözümlenmiş bulunduğu iddiasının Yunanistan tarafından iddia edilemeyeceğini ifade etmiştir.

İsmet Paşa; Venizelos'un istatistiklerinin de Türklerin bölgede çoğunlukta olduğunu kanıtladığını bu nedenle de Türkiye'nin bu bölgenin kaderinin saptanmasına karışma hakkının olduğunu belirtmiştir. İsmet Paşa ayrıca bir memlekete sığınmaya gelmiş göçmenlerin o memleketin geleceğinin saptanmasında etki yapmaması gerektiğini belirleyici olan faktörün o memlekette eskiden beri oturanlar olması gerektiğini sözlerine eklemiştir.

İsmet Paşa; Venizelos'un son açıklamalarının yine Venizelos'un 30 Aralık 1918 yılında müttefik devletlere verdiği memorandumdaki istatistiklerle doğrulanmış

olduğunu ve bu istatistikleri belirtmek istediğini belirtmiştir. Bu istatistikler şu şekildedir

	Türkler	Rumlar	Bulgarlar
Dedeoğaç	10.670	7.371	11.358
Sofulu	32.140	17.880	5.380
Gümölcine	50.000	9.160	10.550
İskeçe	22.000	10.275	1.695
Toplam	114.810	44.686	28.983

İsmet Paşa'ya göre; Venizelos, böylece Türklerin sadece Rumlara oranla çoğunlukta bulunmadıklarını, ayrıca bütün öteki etnik Unsurların toplam sayısından bir hayli fazla olduklarını da kabul etmiş olmaktadır.

İsmet Paşa; Venizelos'un Türklerin, Yunan yönetimi altında yararlandıkları iyi işleminden söz ettiğini, bu konuyu ileride detaylı olarak ele almak hakkını saklı tutmak istediğini, şimdilik sadece Yunanlılarca işgal olunmuş bölgelerden gelen 20.000 Türk göçmenin sığınmak için geldikleri İstanbul'da bulunduğunu ve bunların gerek müttefik gerek tarafsız devletlere mensup kimselerce görülen korkutucu yoksulluğunun Venizelos'un sözlerini doğrulamadığını söylemekle yetineceğini ifade etmiştir. İsmet Paşa; Venizelos'un öne sürmüş olduğu ve Edirne Vilayeti'nin 1902 yılığında çıkartılmış istatistiğin her iki Trakya'da da ezici bir Türk çoğunluğunun bulunduğunu doğruladığını belirterek bu rakamları hatırlatmak istediğini belirtmiştir. Buna göre:

Doğu Trakya		
	Müslümanlar	Rumlar
Edirne kazası	44.591	28.749
Cisri Mustafa Paşa	10.432	4.325
Kırca Ali	37.388	102
Ortaköy	16.692	11.045
Dimetoka	8.499	19.045
Cisri Ergene	16.959	18.063
Havza	8.278	6.511
Toplam	142.839	87.840

Batı Trakya		
	Müslümanlar	Rumlar
Gümülcine	53.740	8.994
Eğridere kazası	38.087	-
Darı Dere kazası	21.151	-
Sultan Yeri kazası	41.366	-
İskeçe kazası	25.368	3.126
Ali Çelebi kazası	21.857	1.223
Dedeoğaç kazası	14.241	7.906
Sofulu kazası	38.573	22.573(Müslüman olmayanlarla birlikte)
Enos kazası	3.561	4.484
Toplam:	257.944	48.306

İsmet Paşa; kaderleri tartışılmakta olan 1915 yılına kadar Türkiye ülkesinin bir parçası olan Meriç'in batısındaki toprak parçası ile müttefiklerin elinde bulunan Trakya'nın durumunu daha yakından incelemenin uygun olacağını, söz konusu yıllığın 1915 yılına kadar Türkiye ülkesinin bir parçası olan Meriç'in batısındaki toprak parçasına ilişkin verdiği rakamların şunlar olduğunu ifade etmiştir²²⁶:

	Müslümanlar	Rumlar
Cisri Mustafa Paşa	10.432	4.325
Ortaköy ve Seymenli	16.692	11.062
Dimetoka	8.499	19.045
Toplam:	35.623	34.432

Müttefiklerin elinde bulunan Trakya içinde yıllıkta şu rakamlar vardır²²⁷:

	Müslümanlar	Rumlar
Gümülcine:	53.740	8.994
İskeçe:	25.368	3.136
Dedeoğaç:	14.241	7.096
Sofulu:	33.991	22.573
Toplam:	127.340	41.799

²²⁶ A.g.e. , s. 88

²²⁷ A.g.e. , s. 88

İsmet Paşa; Venizelos'un kendisinin hatırlatmış olduğu istatistiklere bile dayanacak durumda olmadığını, her iki bölgede de nüfusun çoğunluğunun Türk olduğunu belirtmiştir.

Sözlerine devam eden İsmet Paşa; Türkiye'de düzenlenen istatistiklere ilişkin olarak çok önemli bir hatırlatmada bulunmayı gerekli gördüğünü, bu hatırlatmanın gerek yapmakta olduğu açıklamasında gerekse komisyonun daha önceki oturumlarında yapmış olduğu açıklamalar ile ilgili olduğunu ifade etmiştir.

İsmet Paşa; doğuda bir kimsenin hangi ulustan olduğunu dinine bakarak saptamak alışkanlığı bulunduğu için İstanbul evrensel patrikliğine ruhani konularda bağlılık duyan bütün Ortodoksların Rum sayıldığını, bunun da bütün istatistiklerde Rum sayısını arttırdığını, bu durumda da başka soylardan gelen kimseleri hem Venizelos'un hem de kendisinin belirtmiş olduğu istatistiklerden düşmek gerektiğini, başka soylardan gelen kimselerle kastedilenlerin Arnavutça ve Türkçe dillerinden başka dil konuşmayan Arnavut Ortodoksları ve Osmanlı Türklerinden çok daha önce Trakya'ya yerleşerek Hıristiyanlığı kabul etmiş Türkmenlerden olan Gagavuzlar olduğunu, Türkmenlerin yalnız Türkçe konuştuğunu belirtmiştir.

İsmet Paşa; bu düşünceler göz önüne alındığında daha önce kendinin komisyona söylemiş olduğu müttefiklerin elinde bulunan Trakya içerisindeki 33.910 Rum nüfusunun yarıya düşeceğini, aynı indirimin Trakya'nın Rum sayılan bütün nüfusu için de yapılması gerektiğini ifade etmiştir.

İsmet Paşa; Venizelos'un Türklerin cömertliğinden ve Türklerin evlerini, sığınmaya gelmiş Rum göçmenlere bırakacak ölçüde gösterdikleri yardımlardan bahsettiğini, bu tanıklığın değerli olduğunu fakat Yunan yönetimi ya da Yunan işgali altında kalmış bölgelerde Türklerin, evlerinden atılıp yerlerine Rumların yerleştirilmiş olduğunu ve bu konuda kimsenin kendisini yalanlayamayacağını belirtmiştir.

İsmet Paşa; Venizelos'un, anlaşmazlık konusu olan bölgelerin kaderini saptamanın bir çoğunluk ya da azınlık sorunu olmayıp antlaşmalarla çözümlenmiş olan bir konu olduğu yönündeki sözleri ile ilişkili olarak Venizelos'un bu iki bölgedeki

çoğunluğun Türk olduğunu kabul etmiş olduğu notasından hareketle ve Trakya'ya ilişkin antlaşmalar konusundaki Türk Temsilci Heyeti'nin görüşünü akılda tutarak Batı Trakya'da oturanların kendi kaderlerini belirleme hakkı uyarınca memleketlerinin geleceği üzerindeki düşüncelerini açıklamaktan başka bir amacı olamayan plebisite Venizelos'un karşı çıkmasının yine Venizelos tarafından öne sürülmüş olan demokratik ilkelerle güç bağdaşır olduğunu da hatırlatmak istediğini belirtmiştir.

İsmet Paşa; Venizelos'un Fiume şehri ile Edirne şehri arasında bir karşılaştırma yapmasının yerinde olmadığını, Fiume durumunda yalnız bir çıkış yerinin söz konusu olduğunu, Edirne durumunda ise hiçbir nedene dayanmadan bir şehrin dış mahallesinden ve istasyonundan yoksun bırakılmak istendiğini ifade etmiştir.

İsmet Paşa; Venizelos'un Yunan ordusunun çekilirken yalnız çekilme çizgisi üzerinde bulunan köyleri yakıp yıktığını kendi ağzıyla söylediğini, oysa yüzlerce kilometrelik bir cepheye yerleşmiş olan bir ordunun sadece bir yoldan geri çekilemeyeceğinin açık bir gerçek olduğunu, Yunan ordusunun çeşitli doğrultularda çekilirken geçtiği yerler üzerindeki şehir ve kasabaları yakıp yıktığını, ayrıca da bu yakıp yıkmaların sadece geri çekilirken olmadığını, yakıp yıkmaların çoğunun son saldırıdan önce işlenmiş bulunduğunu belirtmiştir.

İsmet Paşa; bu açıklamalarıyla, Venizelos'un konuşmasındaki tüm noktalara cevap verdiğini, Türkiye'nin, Doğu Trakya'nın 1913 yılındaki sınırını ve Batı Trakya'da plebisite başvurulmasını isteme hakkını yeniden ispatlamış olduğunu belirtmiştir. İsmet Paşa; konuşmasına son verirken konuşmasının, konferansta adalete ve hak gözetirliğe uygun bir karar alınmasına yardım edeceğini umduğunu ifade etmiştir.

Venizelos; İsmet Paşa'nın bazı sözlerine cevap vermeyi gerekli gördüğünü belirtmiştir. Venizelos, Batı Trakya'da Türklerin büyük bir çoğunluk olduğunu söylemediğini, söylemek istediğinin, Batı Trakya deyiminden anlaşılmanın Neuilly Antlaşması'ndan sonra Bulgarların elinde kalan yerler olması durumunda Türk nüfusunun sayıca üstün bulunacağını ama Neuilly Antlaşması ile Yunanistan'a verilen Batı Trakya'nın anlaşılması durumunda Türk nüfusunun toplam nüfusun ancak yarısını bulduğunu belirtmiştir.

Venizelos; bu sözlerinden Türk Temsilci Heyeti'nin istediği plebisitle ilgili olarak da vazgeçmediğini, benimsemiş olduğu demokratik ilkelerin kendisini halkların kendi kaderlerini saptama hakkını kabule yönelttiğini, bununla birlikte birbiri içine girmiş halkların yerleşmiş bulunduğu topraklara ilişkin sorunların çözümünde bu hakkın tek etmen olamayacağını, bu gibi toprakları elde etmek için çekişen iki hükümetten hangisinin yönetimi iyi ise onun üstün tutulması gerektiğini belirtmiştir.

Venizelos; diğer yandan Türkiye'nin 1913 yılında Avrupa savaşından önce Batı Trakya üzerindeki bütün haklarından vazgeçmiş olduğunu ısrarla belirtmek istediğini, Türkiye'nin üstelik 1915 yılında Meriç'in sol tarafında bulunan, elinde tuttuğu ve yabancı topraklarla çevrili toprak parçasından bile vazgeçtiğini, bu durumda bu toprak parçasının kaderine ilişkin olarak Türkiye'nin daha önce almış olduğu karardan geri dönmesine izin verilmesinin çok güç görünmekte olduğunu ifade etmiştir.

Venizelos; İsmet Paşa'nın Yunanistan'ın elindeki topraklardan İstanbul'a sığınmaya gelmiş 200.000 Türk'ten bahsettiğini hatırlatarak, bu bilginin doğru olsa bile bu kişilerin Yunan yönetimi altındaki topraklardan değil savaş hareketlerinin yaşandığı yerlerden gelmiş olabileceğini belirtmiştir. Venizelos'a göre İzmir'de bile 1919'da Yunan yönetiminin kurulmasından 10 gün sonra dışarıya göç eden, bir Türk dahi görülmemiştir, İstanbul'a sığınanlar arasında ise, belki Yunan ordusunun hareketini oralara kadar yayacağını düşünerek, Türk birliklerinin işgal etmekte olduğu bölgelerden gelmiş olanlar bulunabilir.

Venizelos; Yunan ordusunun geri çekilişi sırasında yaptığı iddia edilen aşırılıklar konusunda daha sonra açıklama yapmak istediğini belirterek, bu hakkını saklı tuttuğunu ifade etmiştir.

İsmet Paşa; Batı Trakya konusunda konferansa sunmuş olduğu istatistiklerin bu bölgenin Bulgar yönetimine geçmiş parçalarına değil, Yunan işgali altında kalmış parçalarına ilişkin olduğunu, Batı Trakya'nın her iki bölümünde de Türklerin çoğunlukta olduğunu su götürmez bir gerçek olduğunu, bu noktanın Yunan istatistiklerine dayandığını, Yunan baskısından kaçmak zorunda kalan bu bölgelerdeki

Türklerin karşılaştıkları kötü işlemlerle ilgili sözlerinden vazgeçmeyeceğini, belirtmiştir.

Nintchitch; Yunan ve Türk makamlarının yönettikleri yerlerdeki davranışlarını tartışmak istemediğini, bunun Yunanistan ve Türkiye arasındaki sorunların çözümü açısından da doğrudan doğruya önemli bir konu olmadığını, öne sürmüştüğü görüşlere, İsmet Paşa'nın büyük bir nezaketle cevap verdiğini, bunun için İsmet Paşa'ya teşekkür etmek istediğini belirtmiştir.

Nintchitch; Batı Trakya'ya ilişkin olarak sadece istatistiklere dayanarak bir karar almanın doğru olmayacağını, çünkü devletlerin birçoğunda, farklı karaktere sahip parçaları olduğunu ve buralarda azınlıkların nüfusun çoğunluğunu meydana getirdiğini, önemli olanın nasıl bir amaçla plebisite başvurulması istendiğinin belirlenmesi olduğunu ifade etmiştir.

Nintchitch'e göre plebisit, Batı Trakya'daki Türk nüfus varlığını ve bu nüfusun bir azınlık olarak haklarını ülkenin tüm nüfusuna karşı garanti altına almak gerektiğini ispatlamak için isteniyorsa böyle bir plebisit gereksizdir çünkü Yunanistan azınlıkların korunmasına ilişkin sözleşmeyi imzalamakla Türklerin haklarına saygı gösterme yükümüne girmiştir, fakat eğer plebisit Yunan ülkesinin bu parçasında bir Türk çoğunluğunun var olduğunu belirterek, sonrasında söz konusu bölge için bir özerklik ya da benzeri bir rejim kurulması talebine dayanak teşkil etmek amacı ile isteniyorsa bu durum Balkanlardaki barış için tehlike arz edecektir.

Nintchitch; bu şekildeki karmaşık yönetim şekillerinin Balkan Yarımadası'na sokulmasının önlenmesi gerektiğini düşündüğünü, özerk bir Batı Trakya'nın, Yunanistan, Türkiye ve Bulgaristan arasında sürekli karışıklıklara neden olacağını, bu eyaletin kaderinin askıda kalmaması, burasının kime ait olacağını bilmesi ve özerkliğin ağızlara alınmaması gerektiğini ifade etmiştir.

Nintchitch; Dimetoka bölgesi konusunda Türk Temsilci Heyeti'nin öne sürdüğü iki iddiaya cevap vermek istediğini belirterek sözlerine devam etmiştir. Nintchitch, İsmet Paşa'nın Ankara Hükümeti'nin hiçbir zaman Meriç çizgisini Türkiye'nin sınırı

olarak kabul etmediği ve Türkiye'nin, Dimetoka bölgesini hiçbir zaman meşru olarak bırakmadığı şeklindeki sözlerini hatırlatarak bir değerlendirme yapmıştır.

Bu değerlendirmesinde Nintchitch ilk olarak, Ankara Hükümeti'nin Meriç çizgisini kesin olarak Türk sınırı saymış olduğunu düşündüğünü, bunun Türk Hükümeti'nin 4 Ekim tarihli notasında görüldüğünü, Türk Hükümeti'nin bu notasında Trakya'yı elinde tutma konusunda müttefik devletlerin kabulünden duyduğu memnuniyeti dile getirdiğini, bunun ise müttefik devletlerin 23 Eylül tarihli notasında tanımladıkları Trakya, diğer bir deyimle Meriç'e kadar olan Trakya anlamına gelebileceğini, ikinci olarak Türk Hükümeti'nin meşru olarak değil de çeşitli baskılar sonucu bıraktığını iddia ettiği bölgeyle ilgili söz konusu baskıların neler olduğunun netleştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Sözlerine bahse konu baskıları değerlendirerek devam eden Nintchitch; Türk Hükümeti tarafından bırakılan bölgenin, Bulgaristan'ın merkez devletleri yanında savaşa katılmasını sağlamayı amaçladığını, Türk Hükümeti'nin bu toprak karşılığında en az buna eşdeğer bir takım çıkarlar sağlamayı umduğunu, bu durumda da bir baskıdan söz edilemeyeceğini, var olan durumun çıkralar doğrultusunda sergilenmiş bir davranış olduğunu, belirtmiştir.

Nintchitch'e göre 1915 sözleşmesinin onanmamış olduğu ve bu yüzden geçersiz sayılması gerektiği iddiası ise Türkiye'nin iç sorunudur, ama o zaman Türk Parlamentosu'nun söz konusu sözleşmeyi imzalamamış ve Türk Hükümeti'nin bu davranışının uygunsuzluğunu belirtmemiş ve bu hükümeti düşürmemiş olması da ilginçtir, aksine Türk parlamentosu bu sözleşmeyi tam olarak geçerli saymış ve Bulgaristan'ın kendisine bırakılmış toprağı hemen işgal etmesine razı olmuştur.

Nintchitch'e göre bu noktada şu soruyu sormak da yararlı olur:

“eğer merkez devletleri savaşı kazanmış olsalardı, Türk hükümeti, Türk parlamentosunca 1915 Antlaşması'nın onanmamış olduğunu öne sürerek, bu toprağın geri verilmesini Bulgaristan'dan istemeğe kendisini yetkili sayacak mıydı?”

Bu sorusunun ardından Nintchitch; bu soruyu en uzlaştırmacı duygularla sorduğunu, Türk Temsilci Heyeti'nin bu istediğinde çok direnmemesinin, Türk çıkarlarına uygun düşeceğine ciddi olarak dikkat çekmeyi bir ödev saydığını ifade etmiştir.

Nintchitch'in değerlendirmelerinin ardından Lord Curzon; konferansın tarafların ölçülü ve uzlaşmacı bir yaklaşımla tartışmalara katıldığını ve tartışmaların yararlı olduğunu, kendisinin yapacağı açıklamaların daha önceleri olduğu gibi komisyona sunulmuş çözüm yolları üzerinde görüş birliği içerisinde olan bütün müttefik devletler adına olacağını belirtmiştir.

Lord Curzon; İsmet Paşa'nın konuşmasının sonunda Türkiye tarafından Batı Trakya'da bir plebisit istenmesi ile Meriç'in batısında bulunan toprak parçasının Türkiye'ye verilmesine ilişkin istek arasındaki farklılığı belirttiğini, Batı Trakya'ya ilişkin Türkiye'nin çeşitli teklifler öne sürmekle birlikte burayı kendisi için istemediğini, fakat Meriç'in batısındaki toprakta hak iddia ettiğini ifade etmiştir.

Lord Curzon'a göre Batı Trakya, 1913'ten beri Türk olmaktan çıkmıştır, Batı Trakya bu tarihte Balkan Savaşları'nın sonu olarak onanmış hiçbir itiraz ile karşılaşmamış, büyük savaşın sonuna kadar yürürlükte ve geçerli kalmış bir antlaşma ile Türkiye tarafından Yunanistan'a bırakılmıştır, 1919 yılında bu antlaşmanın yerine Neuilly Antlaşması konmuş ve bununla Batı Trakya başlıca müttefik devletlerin eline geçmiştir, Batı Trakya'nın kime verileceği konusuna Ankara Hükümeti'nin karışmaya hakkı yoktur, müttefik devletler Ankara'ya böyle bir hak tanıma eğiliminde değillerdir.

Lord Curzon'a göre; Ankara, Batı Trakya'nın kendisine verilmesini istememektedir ve sadece Batı Trakya için plebisit teklifi ile yetinmektedir fakat böyle bir plebisitin yapılması ve Batı Trakya'da Türk nüfusunun fazla çıkması halinde, Türkiye ileride Batı Trakya'yı yeniden isteme hakkını elde etmiş olacaktır, müttefik devletler bu noktada da Ankara'ya böyle bir hak tanıma eğiliminde değillerdir.

Lord Curzon'a göre; Türk Temsilci Heyeti, "Halkların Kendi Kaderini Saptaması" doktrininden ve Wilson ilkelerinden söz etmektedir, Wilson birçok yönden büyük bir insandır, fakat bu fikri ortaya atmakla ile Wilson'un dünya barışına büyük bir darbe

indirmediği kesin değildir, eğer bu ilkeyi Türkiye belli bir bölgede kendi yararına öne sürmekteyse ileride bu ilke başka yerlerde Türkiye'ye karşı da ileri sürülebilir.

Lord Curzon'a göre; Türk hükümeti "Halkların Kendi Kaderini Saptaması" doktrininden Türklerin çoğunlukta olduklarını bildikleri yerlerde yararlanmak istemektedir, fakat Türk hükümeti bunun aksi olan yerlerde bu doktrinin uygulanmasına razı olacak mıdır? Lord Curzon'a göre; eğer Batı Trakya için plebisit kabul edilecekse Karaağaç, Dimetoka ve Gelibolu için de plebisit kabul edilebilir, böyle bir ilkenin İstanbul'a uygulanmasının sonuçları neler olacaktır, Türkler, İstanbul'da son zamanlara kadar çoğunluk değillerdir, eğer bu şehirde Wilson İlkeleri'ne dayanarak halka danışılmış olsaydı belki de Türkler başkentlerini kısa süre sonra kapı dışarı edilmek üzere ele geçirmiş olacaktı, "Halkların Kendi Kaderini Saptaması" (Self Determinasyon İlkesi) iki tarafı keskin bir silahtır ve Nintchitch'in sözlerini hatırlamak yerinde olacaktır, konferans, büyük siyasal sorunları çözüme bağlamak üzere toplanmıştır, alacağı kararların barışın yeniden tesisi yönündeki sonuçlarının göz önünde tutulması gerekmektedir.

Lord Curzon; Türkiye'nin yeniden egemenliği altına almak istediği toprak parçası konusunda, Eylül'de Paris'te ve Ekim'de Mudanya'da toplanmış olan müttefik devletler Temsilcileri'nin kendisine yolladıkları bildirimlere Ankara Hükümeti'nin cevaplarını daha önce de belirtmek fırsatını bulduğunu, bunlardan hiçbirinde Türk Hükümeti'nin bugün elde etmek istediği sınırı istemediğini ifade etmiştir.

Lord Curzon, Türk Hükümeti'nin, o zaman bir boşaltmadan başka bir şey düşünmediğini iddia ettiğini, fakat Doğu Trakya'nın boşaltılmasını istediği zaman, niçin bu boşaltmanın Türkiye'nin meşru saydığı çizgiye kadar olmasını istemediğini sormuştur.

Lord Curzon, Türk Hükümeti'nin 29 Eylül tarihli notasında Edirne'den söz ederken, içinde bulunulan konferansta Edirne ile Karaağaç arasında var olduğunu iddia ettiği sıkı ilişkiye en ufak bir şekilde bile değinmediğini, o zaman Türk Hükümeti'nin bütün istediğinin Meriç nehrine kadar Doğu Trakya olduğunu, küçük demiryolu istasyonunun bile belirtilmediğini, Mudanya'da Türk temsilcilerin Karaağaç'tan hiç söz

etmediklerini, Meriç'in sol tarafına ilişkin bir söz bile fısıldamadıklarını, sadece Meriç nehrine kadar olan yerleri istediklerini ifade etmiştir.

Lord Curzon; İsmet Paşa tarafından dile getirilen, General Harington'un Mudanya Görüşmeleri sırasında Karaağaç'ın, Türkiye tarafından işgalini ya da Türklere geri verilmesini kabul etmiş olduğu yönündeki iddiayı hatırlatarak bunun bir yanlış anlama olduğunu, General Harington'un böyle bir şey söyleyemeyeceğini çünkü bunun İngiltere Hükümeti tarafından verilmiş yönergelerle aykırı olacağını belirtmiştir.

Sözlerine devam eden Lord Curzon bu konu ile ilgili olarak General Harington'a telgraf çektiğini ve ondan bir cevap aldığını belirtmiştir.

Cevap telgrafına göre; General Harington, müttefik devletler adına, 9 Ekim tarihinde yaptığı konuşmada, Müttefik Devletlerin Türk Hükümeti'ne sunmaya hazır oldukları cömert şartlar üzerinde görüş birliğine vardıklarını, bu şartların hazırlanmış olan sözleşmeye koyulduğunu, müttefik devletlerin Türk Hükümeti'ne 23 Eylül tarihli notalarındaki şartları sunduğunu, böylece Türk Hükümeti'nin Müttefik Devletlerin geri verdiği tüm Doğu Trakya'yı elde ettiğini, Müttefik Devletlerin Meriç nehrinin batısında müttefiklerce bir tıkaç (tampon) yaratılmasını düşünmeğe kadar ileri gittiklerini, Karaağaç ile Edirne istihkâmlarına ilişkin Türk Hükümeti'nin istediği korumanın sağlandığını belirtmiştir.

Cevap telgrafında, General Harington ayrıca, İsmet Paşa'nın değinmiş olduğu Edirne dışındaki istihkâmlar çizgisi sorununun bir ilke sorunu olduğu yorumunda bulunarak, 4 Ekim'de Müttefik devletlerin generallerine, Yunanlılara, Meriç çizgisinin öte yanına çekilmelerinden başka bir şey salık vermeleri durumunda yetkilerinin sınırını aşmış olacaklarını söylediğini, Müttefik devletlerin generallerinin de Karaağaç'a müttefik kuvvetlerden birlikler gönderilmesini salık verme teklifinde bulduklarını belirtmiştir.

Lord Curzon; kendi hükümetinin yönergelerine uygun olarak davranan General Harington'un, bu telgrafla, Türkiye'nin isteklerini hiçbir zaman uygun bulmadığını ve Karaağaç istihkâmlarından söz ederken de içinde bulunulan Lozan Konferansı süresince

Karaağaç'ın geçici olarak müttefikler tarafından işgalini öne sürmekten başka bir şey yapmadığını açıkça ortaya koyduğunu ifade etmiştir.

Lord Curzon; Meriç'in batısındaki toprağın 1915 yılında Bulgaristan'a bırakılmasının geçerli sayılmaması gerektiği çünkü bunu öngören antlaşmanın Türk parlamentosunda onaylanmamış olduğu yönündeki Türk Temsilci Heyeti iddiasının doğru olabileceğini, fakat Nintchitch'in de belirttiği gibi bu antlaşmanın Türk parlamentosunca reddedilmiş olduğunun konferans önünde ispatlanamadığını, müttefiki tarafından bırakılış konusunda Türk tarafına bir baskının söz konusu olabileceğini ama en nihayetinde bırakılışın, savaşı kazanmış bir düşman baskısı ile olmadığını, bu bırakılışın kesin bir nitelik kazandığını, bırakılış sonrasındaki sınır çizgisinin çakılan işaret kazıklarının hala olduğu gibi Edirne ile Karaağaç arasındaki yerlerinde durmakta olduğunu, bundan dolayı da müttefiklerin, Türk Temsilci Heyeti'nin bu antlaşmanın onanmamış olduğu yönündeki iddiasını kabul edemeyeceğini ifade etmiştir.

Lord Curzon; Türk Temsilci Heyeti'nin öne sürmüş olduğu Dimetoka'nın Türklerin Avrupa'daki eski başkentleri olduğu iddiası hakkında, kendisinin hayatı boyunca Türklerin Avrupa'daki fetihleri üzerine çalıştığını ve akınlarını incelediğini, ama Dimetoka'nın Türklerin başkenti olduğunu hiç işitmediğini, iddia üzerine tarih kitaplarını yeniden karıştırdığını, 1360 yılında Sultan Murat'ın Gelibolu'ya gelerek Avrupa'ya girdiğini, sonraki yıl Edirne'yi başkent yaptığını, Edirne'nin İstanbul'un fethine kadar başkent olarak kaldığını, Sultan Murat'ın belki Dimetoka'dan geçmiş belki Dimetoka'da konaklamış olabileceğini ve hatta buradan devlet yönetmiş olabileceğini ve fakat bunlar oldu diye Dimetoka'nı başkent sayılamayacağını, bu sayılanların öne sürülerek Dimetoka'nın Türklere verilmesinin istenmesini aklının almadığını, konferansta Dimetoka'nın Türk başkenti olduğu zamanlardan kalma bir cami bir saray ve bir kaleden söz edildiğini, caminin Müslüman olan her yerde olabileceğini dolayısıyla bunun kanıt olarak gösterilemeyeceğini saray ve kaleye ise Dimetoka'da rastlanmadığını, konferans'ın, 600 yıl önce olup biten olaylara bakarak bir toprak parçasının geleceğini saptamasının doğru olmadığını ifade etmiştir.

Lord Curzon; Karaağaç'ın geri verilmesi konusunda, Türk temsilci Heyeti'nin, askeri güvenlik bakımından sınırın Karaağaç'ı da içine almak üzere Meriç çizgisinin ötesine götürülmesini istediğini hatırlatarak, Türk tarafının ilk gerekçesinin askeri

olduğunu, böyle bir gerekçenin bir gün önce alınmış kararlar nedeni ile değerini yitirmiş bulunduğunu, tarafsızlık sorunundan söz etmeksizin askerlikten arındırılmış bölgelerin kurulmasının söz konusu olması durumunda Karaağaç'ta Edirne'nin güvenliğini tehdit edebilecek istihkâmların bulunmayacağını, diğer bir deyişle askeri tehlikenin ortadan kalktığını hal böyle iken de Türk tarafının isteğinin başka temellere dayandırılarak incelenmesi gerektiğini belirtmiştir.

Lord Curzon; Karaağaç'ın geri verilmesi konusunda, Türk tarafının ikinci gerekçesinin Karaağaç'ın Edirne'nin bir parçası, bir mahallesi olması ve burada aynı nitelikte insanların yerleşmiş bulunması olduğunu, bunun doğru olmadığını, büyük ölçekli bir haritaya bakıldığı takdirde Karaağaç'ın Meriç Nehri'nin öte tarafında ve Edirne'den 4 km uzakta bulunduğunun görülebileceğini, Edirne'den Karaağaç'a giden bütün yolun kırlardan geçtiğini, Karaağaç'ın büyük çoğunluğu Rum olan 8.000 nüfuslu küçük bir şehir olduğunu, Türk tarafının bu noktalara itiraz etmek isteyip istemediğini bilmediğini fakat edindiği bilgiler doğrultusunda Karaağaç'ın Edirne'nin bir dış mahallesi olduğunu ve Karaağaç'ta tek bir etnik yapının bulunduğu iddia etmenin savunulabilirlikten çıktığını ifade etmiştir.

Lord Curzon; Karaağaç'ın geri verilmesi konusunda, Türk halkının demiryolu ile büyük bir şehir olan Edirne'ye ulaşımında Yunan demiryoluna ait bir istasyonu kullanmak zorunda olmaktan hoşlanmadıkları yolundaki gerekçenin az çok ağır bastığını ve Edirne halkının Edirne'ye bağımsız bir şekilde ulaşma haklarının olması gerektiğini, bu iddianın güçlü bir yanı olduğunu kabul ettiğini, müttefik meslektaşlarının da kendisi ile aynı fikirde olduğunu, ne kadar ufak olursa olsun Türklerin ulusal duygularını incitebilecek şeylerden nefret ettiğini ifade etmiştir.

Üçüncü gerekçe ile ilgili olarak sözlerine devam eden Lord Curzon, söylediklerinin yanı sıra bölge haritası incelendiğinde, 1915 antlaşması ile Türkiye'nin bu toprağı Bulgaristan'a bıraktığı vakit Türkiye'nin Edirne ile Karaağaç arasındaki bahse konu ilişkiye önem vermediğinin ve Edirne- Karaağaç arasındaki yolu ortadan bölen bir sınır çizgisinin kabul edildiğinin görüldüğünü, bu çizgi ile Türk ülkesinde Meriç nehrinin sol tarafında bir bölge bırakıldığını, önceki oturumların birisinde kendisinin de değindiği üzere bu bölgede küçük bir istasyonun olduğunu, ayrıca Meriç üzerindeki köprüyü Karaağaç'taki istasyona ve ana yola bağlayan demiryolunun

başlangıç noktasının da bu bölgede olduğunu, müttefik devletlerin hak gözetir bir taviz olmak üzere 1915 sınırı ile nehir arasında bulunan bu küçük toprak parçasını Türkiye'ye vermek eğiliminde olduklarını, bu toprak parçası içinde Türkiye'nin kendi bağlama yolunu ve istasyonunu yapabileceğini, teknik bakımdan uygunsa ve Türk Temsilci Heyeti tavizi kabule hazırsa, değinilmiş olan özel güçlüğü de ortadan kalkmış olacağını, kendisinin bu sorunu müttefik meslektaşlarıyla derinlemesine incelemiş olarak bu teklifte bulunmaya hazır olduğunu, hemen bir cevap istemediğini fakat belki Türk Temsilci Heyeti'nin bu teklifin nasıl bir uzlaşma duygusuna dayandığını görebileceğini ve öteki isteklerinden vazgeçebileceğini belirtmiştir.

Lord Curzon; meslektaşlarının ve kendisinin birçok defa savundukları görüşleri yeniden belirtmek istediklerini, bu görüşlerin Türk Temsilci Heyeti'ne karşı yalnız büyük devletlerce değil konferansta bulunan bütün Balkan devletleri temsilcilerince de savunulmuş olmasının gerçekten dikkat çekici olduğunu, tarihte ilk defa böylesine karmaşık bir sorunun yalnız büyük devletlerinin değil aynı zamanda bütün Balkan devletlerinin de desteklediği bir çözüme kavuşmuş olduğunu, bu fikir birliğinin müttefiklerin birleşmesinin ötesinde bir anlam taşıdığını, bu fikir birliğinin değerini ve önemini kabul etmek istemeyenlerin çok yaman bir tehlike ile karşı karşıya kalacaklarını, bu fikir birliğine ve birleşmeye karşı meydan okuyanların ve savaşa girişecek olanların kendileri için en ufak bir başarı umudu olmayan bir mücadeleye girişmiş olacaklarını belirtmiştir.

Lord Curzon; barış sözcüğünü temsilci heyetlerinden duymanın memnuniyet verici olduğunu, kimi temsilci heyetlerinin bu konferansın barış amacı ile toplandığını ara sıra unuttuğunu, bu düşüncelerini özellikle Türk temsilci Heyeti'ne hatırlatmak istediğini ve yapılan konuşmalar karşısında Türk temsilci Heyeti'nin düşüncelerini ve cevabını almak istediklerini ifade etmiştir.

Child (A.B.D); Amerika Birleşik Devletleri Temsilci Heyeti'nin, konferansı barış yolunda gerçekleştirdiği ilerlemeden dolayı kutlamak istediğini, Amerika Birleşik Devletleri Temsilci Heyeti'nin başka vesilelerle de yinelemek durumunda kalabileceği bir bildiride bulunmak için uygun zamanın gelmiş olduğu düşüncesinde olduğunu belirtmiş ve bir bildiri okumaya başlamıştır.

Bu bildiri de Child, konferansların ve görüşmelerin tarihine bakıldığında bir sorunu bir sorundan ayırarak incelemenin güç olduğunu, görüşmeye ilişkin konuların bir bütün olarak göz önünde tutulması gerektiğini, başka çözümleri de etkileyebilecek herhangi bir ülke sorununun çözümlenmesi sırasındaki bir tartışmanın, ABD dış politikasına ilişkin bir takım geleneksel ilkelerin, konferansa sunulmadan, sona ermesine ABD heyeti olarak katlanamadıklarını, 30 Ekim’de konferansa çağırılan 3 devletin dışişleri bakanlarına ABD tarafından verilen “Aide-Mémoire”de ABD dış politikasının şu şekilde açıklandığını belirtmiştir.

Bahse konu “Aide-Mémoire”da, ABD dış politikasına atıfla; ABD’nin, gizli antlaşmalara ilişkin belirli bir tutumu olduğu, 1920 yılında yapılmış ve Türk ülkesinde özel ticari ve ekonomik nüfuz bölgeleri kurulmasına yönelik olan üçlü antlaşma gibi antlaşmalara ekonomik fırsat eşitliğinin karşısında olan antlaşmalar olarak baktığı, müttefik devletlerin de artık bu tip çözüm yollarından yana ve bunları uygulamak niyetinde olmadıkları kanaatinde olduğu ifade edilmiştir.

Bahse konu “Aide-Mémoire”da, ABD dış politikasına atıfla; ABD’nin müttefik devletlerin barış için harcadığı çabalar karşısında güçlük çıkarmak istemediği, bütün uluslar arasında ticaret alanında fırsat eşitliği ilkesinin başlangıçta kabul edilmesi durumunda ABD’nin öteki devletlerin çıkarlarına aykırı düşecek hiçbir şey istemediği, ABD’nin gerek kendisi gerek yurttaşları için özel ayrıcalıklar aramak gibi bir amacının olmadığı ama haklarını korumak için “açık kapı” politikasını takip ettiği belirtilmiştir.

Child; Amerikan halkının çoğunluğunun bu politikanın destekçisi olduğunu, bu desteğin tek nedeninin ulusal olması olmadığını, bu politikanın, tüm uluslarca benimsenmesi durumunda dünya barışını olumlu etkileyeceğini, uluslar arası ilişkilerde özel ayrıcalıklar alınmasını engelleyebileceğini ve uluslar arası ilişkilere hak gözetirliği getireceğini, memleketlerin ekonomik gelişmelerine destek olabileceğini, bu nedenlerle de Amerikan halkının büyük çoğunluğu tarafından desteklendiğini ifade etmiştir.

Söz alan İsmet Paşa; kimsenin itiraz edemeyeceği bir bildiri de bulunmak istediğini belirterek, Türklerin İstanbul’da çoğunlukta olduğunu, ülkelerinin herhangi bir yerinde değil başkentlerinde de plebisitten korkmadıklarını, dünyadaki bütün halkların kendi kaderlerini saptayabilmeleri durumunda, bunun, dünya barışına katkı

yapacağını, Batı Trakya'nın Türklerce istenilen parçasıyla ilgili olarak Lord Curzon'un açıklamalarına, İngiliz iddialarını iyice inceledikten sonra cevap verme hakkını saklı tuttuğunu ifade etmiştir.

İsmet Paşa; Amerika Birleşik Devletleri Temsilcisine içten ve geniş açılı görüşleri için teşekkür ederek, Amerikan kamuoyunun her zaman hukuk ve adaletten yana olacağını umduğunu belirtmiştir.

Lord Curzon Doğu Trakya'ya ilişkin tartışmanın ertelendiğini ve öğleden sonra yapılacak oturumda "Ege Denizi'ndeki Adalar" sorununun inceleneceğini duyurmuştur. Ardından oturuma ara verilmiştir.²²⁸

Aynı gün (25 Kasım 1922) öğleden sonra Ülke Ve Askerlik Sorunları ile Boğazlar Rejimini İncelemekle Görevli Birinci Komisyon, "Ege Denizi Adaları" konusunu görüşmüştür.²²⁹

7) 27 Kasım 1922 tarihli üçüncü komisyon oturumu *

Lozan Konferansı'nın 27 Kasım 1922 tarihli üçüncü komisyon oturumunda Amerika Birleşik Devletleri, İngiliz İmparatorluğu, Fransa, Yunanistan, İtalya, Japonya, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı ve Türkiye temsilcileri hazır bulunmuşlardır.²³⁰

Maliye ve iktisat sorunları ile limanlar, demiryolları ve sağlık sorunlarını incelemekle görevli üçüncü komisyon, bu oturumda görev alanı ile ilgili alt komisyonların kurulması konusunu ve genel nitelikteki değerlendirmeleri görüşmüştür.

Bu oturumda İsmet Paşa'nın; 3. Komisyon'un uğraşacağı sorunların neler olması gerektiğini sıralarken değindiği konulardan birisi de, Yunanlıların yaptığı her çeşit zarar ve yıkımın onarılması gerektiğidir. İsmet Paşa'ya göre; "TBMM hükümeti eski Osmanlı

²²⁸ A.g.e. , s. 85 – 98

²²⁹ A.g.e. , s. 99 – 105

* Türk Temsilci Heyeti'nin, Yunanlılar tarafından verilen her türlü zararın onarılması isteği konferansın ileri aşamalarında çalışma konumuz olan "Karaağaç" konusu ile ilişkili hale geleceği için onarımlar konusu ile ilgili oturumlarda yaşanan gelişmeler de detaylı şekilde incelenmiştir; Hazırlayanın notu.

²³⁰ Seha L. Meray (Çev.), *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler, Birinci Takım, Cilt III*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s. 1

*İmparatorluğu'nun borcundan kendisine düşeni almaktadır, buna karşılık işgal edilmiş illeri yıkıntıya çevirmiş Yunanlıların verdikleri her türlü zarar onarılmalıdır”.*²³¹

8) 28 Kasım 1922 tarihli üçüncü komisyon oturumu

Lozan Konferansı'nın 28 Kasım 1922 tarihli üçüncü komisyon oturumunda Amerika Birleşik Devletleri, İngiliz İmparatorluğu, Fransa, Yunanistan, İtalya, Japonya, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı ve Türkiye temsilcileri hazır bulunmuşlardır.²³²

Bir önceki oturumun devamı mahiyetindeki konuların görüşüldüğü bu oturumda İsmet Paşa, askeri işgal giderleri konusuna değinmiştir. İsmet Paşa'ya göre; Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu'na barış teklifi yerine Adana ve İstanbul'un işgali gibi tedbirler uygulanmıştır, bu tedbirler ateşkes antlaşmasına aykırıdır, dolayısıyla bu işgallerin giderlerinin Türkiye'ye ödetilmesi düşünülemez.²³³

Sözlerine devam eden İsmet Paşa; hukuk ve hak gözetirlik ilkesinden esinlenen Türk Temsilci Heyeti'nin, savaşan devletlerin sivil uyruklarına doğrudan doğruya verilmiş zararların karşılıklı olarak tazminata konu olması gerektiği düşüncesinde olduğunu, müttefik devletlerinin uyruklarının Osmanlı ordularının eylem ve hareketleri neticesinde zarara uğramış olmaları durumunda bu zararın Osmanlının ardıl devletleri tarafından karşılanması gerektiğini, sivil Türk uyruklarına da aynı şekilde davranılması gerektiğini ifade etmiştir.²³⁴

Konu ile ilgili olarak Yunan ordusunun Anadolu'da yapmış olduğu zarara ayrıca değinen İsmet Paşa; Yunan ordusunun İzmir'in işgalinden İzmir'in kurtuluşuna kadar olan dönem içerisinde Anadolu'da yapmış olduğu yakıp yıkımların tümüyle onarılması ve ödenmesi gerektiğini belirtmiştir.²³⁵

İsmet Paşa'ya göre tarafsız kaynaklar ve tanıklıklar bu yakıp yıkımların dehşet verici yaygınlığını ortaya koymaktadır. Suçluları bizzat kendisinin sorguya çektiğini

²³¹ Seha L. Meray (Çev.), a.g.e. , s. 1 – 4

²³² A.g.e. , s. 5

²³³ A.g.e. , s. 3 – 19

²³⁴ A.g.e. , s. 7

²³⁵ A.g.e. , s. 7

ifade eden İsmet Paşa, en rütbeli subaylarından rütbesiz erlerine, din adamlarından sıradan bireylerine kadar herkeste Türkleri sistemli yok etme amacı bulunduğunu belirtmiştir. İsmet Paşa ayrıca komisyon gündeminin genel gözlemler ile sınırlı olması nedeni ile bu sorunun komisyona ayrıntılı bir rapor vermekle görevli olacak bir alt komisyona gönderilmesini teklif etmiştir.²³⁶

İsmet Paşa'dan sonra söz alan Venizelos; yaptığı genel nitelikteki bazı açıklamalardan sonra Yunan ordusunun Anadolu'da yaptığı yakıp yıkmalar ile ilgili Türk ordusunun istediği onarımlara cevap olarak, bu çeşit onarımlar isteme hakkının dayanağının savaşlar sırasında devletlerin moral sorumluluğu ilkesi olduğu, Osmanlı Devleti'nin savaşı başlatan taraf olduğu için savaştan sorumlu olduğunu, Ankara Hükümeti'nin de ardıl devlet olarak bu sorumluluğu devraldığını, Yunanistan'ın ise Sırbistan Krallığı ile yapmış olduğu ittifak antlaşması uyarınca savaşa girdiğini belirtmiştir.²³⁷

Sözlerine devam eden Venizelos; Anadolu'daki yakıp yıkmaların Anadolu'nun işgalinin ilk iki yılında Yunan Ordusunun yalnız zaferler kazandığı dönemde olmadığını, Yunan ordusunun ilk geri çekilişi sırasında Sakarya vadisi ile Afyonkarahisar-Eskişehir demiryolu arasındaki kasabaların salt askeri zorunluluklar nedeni ile yakıldığını, Yunan ordusunun son geri çekilişi sırasında cereyan eden olaylar ile ilgili henüz resmi bir bilgi edinilemediğini, fakat muhtemel olarak bunların da geri çekiliş yolu üzerinde gerçekleşmiş olabileceğini, bunda bir fevkaladelik olmadığını en disiplinli orduların bile bunları gerçekleştirebileceğini, Türklerin saldırılarını da hesaba katmak gerektiğini belirtmiştir.

Venizelos; Yunanistan'ın savaştan sorumlu olduğunun ve onarımla yükümlü olduğunun konferansça kabulü halinde, Yunanistan'ın kendisini bu onarımdan bağışık tutacak ve bu onarım tutarını bir hayli aşacak karşı istemde bulunma hakkı olduğunu ispat edecek kanıtları olduğunu ifade etmiştir.

Venizelos; Clemanceau ile yapmış olduğu yazışmaları hatırlatarak Yunan ordusunun İzmir'e kendi çıkarları için değil müttefik devletlerin çağrısı sonucu

²³⁶ A.g.e. , s. 7

²³⁷ A.g.e. , s. 10

çıkıldığını, Clemanceau'nun kendisine İzmir'in işgal edilmesinin bu bölgenin Türkiye'den ayrılıp Yunanistan'a katılacağı anlamına gelmediğini söylediğini, bu ifadenin de Yunanistan'ın İzmir'e asker çıkarmasını kendi hesabına değil müttefiklerin çıkarları için yaptığını kanıtladığını belirtmiştir.

Venizelos'a göre müttefik devletler 21 Haziran 1921 tarihinde Yunanistan'a, başına buyruk davranması durumunda, Yunanistan'ın kazancı ve zararı kendisine ait olmak üzere savaşı sürdürebileceğini bildirdiğini, bu tarihten önceki işgal giderlerinin Yunanistan'ın yaptığı yakıp yıkma zararları ile karşılaştırıldığında Yunanistan'ın alacaklı çıkacağını belirtmiştir.

Venizelos; buna ek olarak Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı yöneltebileceği diğer bir karşı isteminin daha olabileceğini, Türkiye'nin dünya savaşına girişinden hemen önceki ve hemen sonraki birkaç ay içinde Küçük Asya sınırlarından ve Trakya'dan 430.000 Rum'u sınır dışı ettiğini, bu Rumların taşınır mallarından başka bir şey alamadan Yunanistan'a sığındığını, 1914 – 1920 arası bu Rumlar gerçek evlerine geri gönderilmeden önce bu Rumlara Yunanistan'ın baktığını, bu Rumlara Yunanistan'da kaldıkları sürece yapılan yardım, bu Rumların geri gönderilmeleri ve geri gönderildikten sonra eski yaşamlarına yeniden başlayabilmesi için yapılan masraf toplamının Yunan ordusunun Anadolu'daki zararından daha fazla olduğunu ifade etmiştir.

Venizelos, yukarıda belirttiği nedenlerle Türkiye'nin onarıma ilişkin talebinin ciddiye alınmamasını konferanstan talep ettiğini belirtmiştir. Sözlerine devam eden Venizelos; Sevres Antlaşması'nın 231. Maddesi ile Türkiye'nin, Almanya ve Avusturya'nın müttefik devletlere açmış olduğu saldırı savaşına katılmakla, müttefik devletlere tam olarak onarması gereken zararlar verdiğini kabul ettiğini, daha sonra müttefiklerin, Osmanlı Hükümeti'nin gelir kaynaklarının bu onarıma yetmeyeceğini düşündüğü için Osmanlı'nın onarım borcunu sildiğini, buna ek olarak Sevres Antlaşması'nın 238. maddesiyle müttefiklerin Almanya, Avusturya, Bulgaristan ve Macaristan yolu ile Osmanlıya karşı elde etmiş olduğu onarım borçlarının da aynı gerekçe ile silindiğini, yapılan hesaplama sonucu Türkiye'nin Yunanistan'dan alacağı olduğunun belirlenmesi halinde bile, Yunanistan'ın durumunun bunu ödemeye uygun

olmadığını hali hazırda sığınmaya gelen bir milyon kişiyi beslemek zorunda olduğunu, dolayısıyla Yunanistan'ın herhangi bir tazminatta bulunamayacağını ifade etmiştir.

Osmanlı borcu konusundaki bazı görüşlerin dile getirilmesinin ardından söz alan İsmet Paşa; Venizelos'un savaş sorumlulukları konusundaki görüşünün doğru olmadığını, bu sorumluluğu saptayabilmek için sorunun iki ayrı yönünü görmek gerektiğini, birinci yönün, savaşı uzatmak sorumluluğu olduğunu, ikinci yönün, barış fırsatlarını kaçırmak sorumluluğu olduğunu, söz konusu yakıp yıkmalar için Yunanistan'ın, müttefik devletlerce desteklendiğini öne süremeyeceğini, müttefik devletlerin böyle bir destekte bulunmuş olamayacağını, Yunanistan'ın bu barbarlık eylemlerini müttefiklerin istek ve iradesine aykırı olarak işlemiş olduğunu, top mermisi ya da başka nitelikteki mermilerin yol açtığı yakıp yıkmaların savaş eylemleri olduğunu fakat bunların bile yenik düşmüş haksız bir saldırgana sorumluluk yükleyeceğini belirtmiştir.

İsmet Paşa; Venizelos'un Yunan ordusunun geri çekilişinin tek bir çizgi halinde olduğu iddiasının yanlış olduğunu Yunan ordusunun yüzlerce kilometrelik bir cepheden tek bir çizgi halinde çekilemeyeceğini, Yunan Temsilci Heyeti tarafından daha önce kabul edildiğini, bu yolların Küçük Asya'yı saran bir çeşit örgü şeklinde olduğu düşünüldüğünde yapılan yakıp yıkmaların ne kadar büyük ölçülerde olduğunu anlaşılabilirliğini ifade etmiştir.

İsmet Paşa; Venizelos'un Almanların Fransa'nın kuzey doğusunda yapmış olduğu yakıp yıkmalar ile Anadolu'da olan yakıp yıkmalar arasında karşılaştırma yaptığını, ama Yunanlıların yaptığının çok daha büyük olduğu bir Fransız gezginini buna tanık olarak gösterebileceğini belirtmiştir.

İsmet Paşa; Yunanlıların yaptığı yakıp yıkmaların sadece ordunun disiplinsiz şekilde geri çekilişine bağlanamayacağını, Yunan ordusunun geri çekilirken her şeyi bıraktığını fakat yakıp yıkmalar için gerekli malzemeleri bırakmadığını, Yunan komutanların birliklerini özellikle yakıp yıkmalar için görevlendirdiğini, Yunan ordusunun bir kasabayı tamamen yok etmedikçe oradan ayrılmadığını belirtmiştir.

İsmet Paşa; üst rütbelilerden alt rütbelilere kadar birçok askeri bizzat kendisinin sorguya çektiğini, üst rütbelilerin bu hareketlerin sorumlusu olarak ele avuca sığmaz askerleri gösterdiğini, alt rütbelilerin ise üst rütbelilerin emirlerini tam bir disiplin içinde yerine getirdiklerini açıkladığını ifade etmiştir.

İsmet Paşa; Venizelos'un bu yakıp yıkmaların askeri zorunluluklar sonucu olduğu iddiasının doğru olmadığını, bu tedbirlerin takibi geciktirmediğini, gönül eğlendirmek için yapılan yakıp yıkmaların bir bedeli olması gerektiğini, hiç olmazsa gelecek kuşakların bu yaşananlardan ders alması gerektiğini ve bu şekilde yapılan yakıp yıkmaların bir yaptırımını olduğunun ortaya koyulması gerektiğini, ulusal varlığın savunulması anlamına geldiği zaman savaşın kutsal olduğunu, böyle bir durumda bile yakıp yıkmaların meşru görülemeyeceğini, savaşın da evrensel yasaları olduğunu sonuçlarına katlanılmaksızın bunlara aykırı davranılamayacağını belirtmiştir.

İsmet Paşa; Venizelos'un mülteciler konusundaki iddialarına ilişkin olarak, mültecilere acıdığını, Yunanistan'ın önce onları savaşmaya sürüklediğini daha sonra da yenilgiyle beraber onlarında ayrılmak zorunda kaldıklarını, buradaki sorumluluğun Yunanistan'a ait olduğunu ifade etmiştir.

İsmet Paşa; Venizelos'un, konuşmasında, müttefik devletlerin Yunanistan'a yaptıkları Küçük Asya seferine çağrı konusundan bahsettiğini, Venizelos'un, bununla hükümetinin yaptıklarını haklı göstermek istediğini, bunun bir manevra olduğunu fakat Türk Temsilci Heyeti'nin tezini sarsmadığını çünkü müttefiklerin hiçbir yakıp yıkmada bulunmaması konusunda Yunanistan'ı tembihlediğini belirtmiştir.

İsmet Paşa; ilke olarak Yunanlıların işgali altında kalmış bölgelerde yapılmış yakıp yıkmaların onarılmasının kabulünü konferanstan istediğini ifade etmiştir.

Venizelos; savaş sorumluluğunun incelenmesi konusunda saldırı girişimi ve savaş süresince yapılan arabulma tekliflerini uygun bulmadığı için sorumluluğu bir tarafa yüklemenin doğru olmayacağını, savaş sorumluluğunun ilk saldırgana ve savaşa yol açmış olana yükletilebileceğini ifade etmiştir.

Venizelos; göç sorununun Yunan Hükümeti ile Türk hükümeti arasında çözümlenmiş bulunduğu yolundaki iddianın doğru olmadığını, kendisinin 1914'te Türkiye'nin giriştiği zorla yurtdışı etmelerden sonra zorunlu bir nüfus mübadelesini kabul ettiğinin doğru olduğunu fakat bunun Rumların zorla yurtdışı edilmelerinin durdurulmasına ve mübadelenin yalnız yurtlarını daha önce bırakıp gitmişlerle ileride gönüllü olarak göç edecekleri kapsamı şartına bağlı olduğunu, ama bu konuda kesin bir anlaşmanın olmadığını belirtmiştir.

Venizelos'tan sonra söz alan Barrere, Osmanlı devlet borcu konusunda bir takım görüşler öne sürdükten sonra yakıp-yıkma konusu ile ilgili olan işgal giderleri konusuna değinmiştir.

Barrere; Mondros Mütarekesi'nin 7. Maddesi ile Türkiye'nin müttefiklere belli durumlarda işgal konusunda hak tanıdığını, buna göre işgal giderlerinin Türkiye'ye ödettilmesi gerektiğini, bunun herkes tarafından kabul edilen bir ilke olduğunu, müttefiklerin de bundan ayrılamayacağını belirtmiştir.

Barrere; işgal ordularının işgal bölgelerinde büyük çapta yıkım yaptıkları iddiasının doğru olmadığını, müttefik ordularının zarar vermişse bile aynı orduların aynı zamanda iyileştirmeler de yaptığını, bu konu üzerinde bir tartışmaya girmenin gereksiz olacağını, işgal giderlerine ilişkin bu konunun da alt komisyona gönderilmesinin gerektiğini ifade etmiştir.

Barrere; Anadolu'da yapılmış yakıp yıkımlar konusunda İsmet Paşa'nın ve Venizelos'un karşılıklı görüşler öne sürmüş olduğunu Venizelos'un, iki tarafın isteklerinin karşılaştırılması durumunda Yunanistan'ın alacaklı çıkacağı yönündeki çözüm önerisinin alt-komisyonunda görüşülebileceğini belirtmiştir.

Barrere'den sonra söz alan Nintchitch, Osmanlı devlet borcu konusunda bir takım görüşler öne sürdükten sonra verilmiş zararların onarılması konusunda, bu sorunun önemli olduğunu fakat çözümünün diğer sorunlar kadar acil olmadığını, bu sorunun çözümünün ertelenmesinin yararlı olacağını, yine de kendi heyetlerinin alt komisyon'da elinden geleni yapacağını ifade etmiştir.

Bompard, alt komisyonun çalışmalarına başlaması ve kendisine sunulan sorunları çözümlmek için gereken tüm çabayı göstermesi gerektiğini, gelişmelere göre alt-komisyon'un başka bir plan da belirleyebileceğini, zararların onarılması konusunun ise daha çok Türkiye'yi ilgilendiren bir konu olduğunu ifade etmiştir.

Barrere; bu durumda genel görüşmenin kapandığını ve alt komisyonun çalışmalarına başlayabileceğini belirtmiştir.

İsmet Paşa; işgal giderlerinin ödenmesi sorununun müttefiklerce Mondros Mütarekesi hükümleri ile haklı kılınmış gösterilmesine dikkati çekerek Türk Temsilci Heyeti'nin Lozan Konferansı'na Mondros değil Mudanya Mütarekesi hükümleri neticesi ile geldiğini, sorunun alt-komisyona sunulmasını kabul etmediğini, Türk Temsilci Heyeti olarak işgal giderlerinin ödenmesi ilkesi hakkında en keskin çekincelerini tekrarladığını ifade etmiştir.

İsmet Paşa; Osmanlı borcunun ödenmesi konusunun yorumlanışı ile ilgili memnuniyet duyduğunu fakat Barrere'nin onarımlar sorunu hakkındaki yorumlarına ilişkin, çekinceleri olduğunu belirtmiştir.

Lord Curzon; İsmet Paşa'nın Mondros ve Mudanya mütarekesi hakkındaki görüşlerini açıkladığını buna hakkı olduğunu fakat bunun bu görüşlerin müttefik devletlerce kabulü anlamına gelmediğini ifade etmiştir. Oturuma son verilmiştir.²³⁸

9) 13 Ocak 1923 tarihli üçüncü komisyon oturumu

Lozan Konferansı'nın 13 Ocak 1923 tarihli üçüncü komisyon oturumunda Amerika Birleşik Devletleri, İngiliz İmparatorluğu, Fransa, Yunanistan, İtalya, Japonya, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, Türkiye, Belçika ve Arnavutluk temsilcileri hazır bulunmuşlardır.

²³⁸ A.g.e. , s. 10 - 19

İktisat ve maliye sorunlarını incelemekle görevli 3. Komisyon'un 13 Ocak 1923 tarihli bu oturumda Fransız temsilci heyetinden Bompard, maliye alt-komisyonu adına, komisyona bir rapor sunmuştur.²³⁹

Bu raporda alt-komisyon'un görev alanına giren çeşitli konularla ilgili verilen bilgilerin yanında savaş zararları başlığı altında, askeri işgal giderlerinin ödenmesine ilişkin maddeler tasarısına atıfla Türk hükümetinin belli noktaları kabul ettiği bununla birlikte belli anlaşmazlıkların henüz ortadan kaldırılmadığı belirtilmiştir.

Beş noktada özetlenen bahse konu anlaşmazlıkların üçüncü noktasında, Türk Hükümeti'nin bütün savaş zararlarının ödenmesini tamamıyla üzerine almak istemediği, savaş zararlarında savaş borcunda olduğu gibi bunların savaş ilanı sırasında Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalarından olan bütün ülkeler arasında bölüştürülmesini istediği, dördüncü noktasında da, Türk Hükümeti'nin müttefik orduları yüzünden zarara uğramış Türklerin zararlarının giderilmesini istediği belirtilmiştir.

Bu noktaların yanında diğer bir anlaşmazlık noktası olarak da, Türkiye ve Yunanistan'a yapılan, askeri giderlerle, uyruklarına savaş yüzünden verilmiş zararların ödenmesinden karşılıklı olarak vazgeçilmesini içeren teklifin Türkiye tarafından kısmi olarak reddedilmiş olduğu, Türklerin askeri giderlerin ödenmemesi konusuna razı olduğu fakat savaş yüzünden verilmiş zararların Yunanistan tarafından ödenmesi konusunda haklarını saklı tutmak istediği, bu zararın Türk Temsilci Heyeti tarafından beş milyar altın Frank olarak hesaplandığı, Yunan Temsilci Heyeti'nin ise beş milyarı aşan karşı istemde bulunduğu belirtilmiştir.²⁴⁰

Komisyona sunulan rapor ile ilgili olarak Bompard, bütün temsilci heyetlerinin kapsamını öğrenmiş buldukları bir belgenin okutulmasının gereksiz olduğunu belirtmiş ve raporun her bir başlığı üzerinde Türk Temsilci Heyeti'ne söz vererek ilerlemenin daha uygun olacağını ifade etmiştir.

Çeşitli başlıklardan sonra savaş zararları ve askeri işgal giderleri başlığına gelindiğinde İsmet Paşa, bu konu ile ilgili müttefik tasarısına ilişkin görüşünden

²³⁹ A.g.e. , s. 27 - 28

²⁴⁰ A.g.e. , s. 43 - 44

vazgeçmemiş olduğunu, Türk Temsilci Heyeti'nin, Yunanistan dışında müttefik devletlerle-Türkiye'nin, düşman tarafın uyruklarına verdikleri savaştan doğan zararların karşılıklı olarak onarılmasını kabul ettiğini, bununla beraber Türk Hükümeti'nin bu yüzden yapacağı ödemelerin eski Osmanlı İmparatorluğu'nun borcu olması nedeniyle bu borcun Osmanlı İmparatorluğu mirasçıları arasında pay edilmesi gerektiğini, aynı şekilde müttefik devletlerin yapacakları ödemelerin de yalnız TBMM hükümeti uyrukları arasında değil Osmanlı İmparatorluğu'ndan kendilerine toprak katılmış olan bütün devletlerin uyrukları arasında bölüştürülmesi gerektiğini belirtmiştir.²⁴¹

Sözlerine devam eden İsmet Paşa; işgal giderleri konusunda, çeşitli Türk topraklarının işgal altına alınmasının amacının Osmanlı Hükümeti'nin etki altına alınmasını ve bu yolla ona ağır şartlar içeren bir barış anlaşması kabul ettirmek olduğunu, Türkiye'nin işgaller nedeniyle çok ağır kayıplara uğramış olduğunu, birçok fedakârlıklarda bulunduğunu, bu yüzden de Türkiye'nin hiçbir ödemeyi kabul etmeyeceğini ifade etmiştir.

İsmet Paşa, Yunanlıların Türkiye'de yaptığı yakıp yıkmaların 4 milyar Frank seviyelerinde olduğunu, bu yakıp yıkmaların, hiçbir askeri zorunluluk yokken, Türk halkının yurtlarını yakıp yıkmak, tarım ve endüstri işletmelerini yok etmek, çift hayvanlarını zorla ele geçirmek özetle Anadolu'nun en varlıklı ve en zengin kesimlerini bir yıkıntı alanına çevirmek amacıyla olduğunu, bütün dünyanın gördüğü ve bildiği bu yakıp yıkmaların onarılmasından Türk Temsilci Heyeti'nin hiçbir şekilde vazgeçmeyeceğini, Türk Temsilci Heyeti'nin bu noktanın kesin olarak göz önünde bulundurulacağını umduğunu, diğer yandan Yunanistan'ın müttefik uyruklarına karşı işlemiş olduğu zararların Yunan Hükümeti'nce onarılması gerektiğinin de açık olduğunu belirtmiştir.

İsmet Paşa'ya göre Yunanistan'ın, Türk yurdunu yakıp yıktıktan sonra kendi işgal giderlerini istemesi en hafif deyimle “garipliktir”.

İsmet Paşa; bir zamanlar Osmanlı İmparatorluğu'ndan göç etmiş, sonraları da Türkiye'de Yunan ordusu ile işbirliğinde bulunarak yeniden Türkiye'den ayrılmak

²⁴¹ A.g.e. , s. 28 - 36

zorunda kalanların giderlerinin Türkiye'den istenmesinin hiçbir hukuk zeminine dayanmadığını ifade etmiştir.

İngiliz Temsilci Heyeti'nden Sir Horace Rumbold, müttefiklerin işgal giderlerinin ödenmesini reddeden Türk Hükümeti'nin I. Dünya Savaşı'nın sonuçlarını görmezden gelir gibi davrandığını belirtmiştir.

Fransız Temsilci Heyeti'nden Bompard bu konu ile ilgili olarak kesin bir ilke kararı almadıklarını zaten gerçek giderin çok altında bir tutar isteyerek uzlaşmayı amaçladıklarını ifade etmiştir.

Venizelos; Yunan ordusunun Küçük Asya'da yapmış olduğu yakıp yıkmalara ait görüşünü daha önce belirttiğini, Yunan istemlerinin hukuki dayanaklarının bol bol açıklandığını, Türkiye'nin 1914'te barış döneminde kendi uyruklarından 400.000 kişiyi Yunan asıllı olmaları nedeni ile yurtdışı ettiğini bu kişilerin Yunanistan'dan sığınma ve korunak istediğini, Yunan Hükümeti'nin yalnız insanlık duygularıyla değil kamu düzeni nedeni ile de bu kişilere yıllarca bakmak zorunda kaldığını, ayrıca sayıları yüz binleri bulan bu sığınmacıların Yunanistan'ın savaşa girmesinin en önemli nedeni olduğunu ifade etmiştir.

Venizelos'a göre Yunanistan, bu sığınmacıları tekrar yurtlarına geri döndürmek ve de Türkiye'deki Rumların tamamıyla sınır dışı edilmesini önlemek amacı ile savaşa girmiştir.

Bompard; Türkiye'nin çoğu maddeye karşı çıkmasının herkes tarafından istenilen bir anlaşmaya varılmasını güçleştirdiğini belirtmiştir. Oturuma son verilmiştir.²⁴²

10) 27 Ocak 1923 tarihli üçüncü komisyon oturumu

Lozan Konferansı'nın 27 OCAK 1923 tarihli üçüncü komisyon oturumunda Amerika Birleşik Devletleri, İngiliz İmparatorluğu, Fransa, Yunanistan, İtalya, Japonya,

²⁴² A.g.e. , s. 36- 38

Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, Türkiye, Belçika ve Arnavutluk temsilcileri hazır bulunmuşlardır.

İktisat ve maliye sorunlarını incelemekle görevli 3. Komisyon'un 27 Ocak 1923 tarihli bu oturumunun başında Fransız Temsilci Heyeti'nden Bompard, çağırın (müttefik) devletler temsilci heyetleriyle, Türk Temsilci Heyeti arasındaki anlaşmaları ve anlaşmazlıkları açıklığa kavuşturmak amacı ile toplandıklarını belirtmiştir.²⁴³

Çeşitli konuların görüşülmesinin ardından komisyon İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilci heyetlerince sunulan mali hükümler tasarısını incelemeye başlamıştır.²⁴⁴

Tasarının ikinci kesimi onarımlar ile ilgilidir. Tasarıda, onarımlar ile ilgili 8 madde bulunmaktadır. Çalışma konumuzla doğrudan ilgili olan ilk 2 maddeye bakıldığında şunlar görülmektedir: 1. Madde'de müttefikler tarafından, Türkiye ile (Yunanistan dışında) müttefiklerin 1 Ağustos 1914 ile içinde bulunulan görüşmeler sonucunda ortaya çıkması muhtemel Lozan Anlaşması'nın yürürlüğe giriş tarihi arasında uğramış oldukları kayıp ve zararların Türk Hükümeti'nin 15.000.000 TL ödemesi sonucu karşılıklı olarak kapatılması önerilmiştir.²⁴⁵

Türk Temsilci Heyeti bu istemi kesin olarak reddetmiş ve iki karşı teklifte bulunmuştur. Bir; ya taraflar karşılıklı olarak istemde bulunmaktan vazgeçeceklerdir ya da hesaplar karşılıklı olarak ortaya konulacaktır. İki; Yunan birliklerince işgal olunan bütün topraklarda işlenmiş zararlar Yunanistan tarafından yüklenilecektir. Türk Temsilci Heyeti, ayrıca savaştan önce İngiliz tezgâhlarına sipariş edilen ve Türkiye'nin savaşa girişinden 3 ay önce zoraltım uygulanan gemilerin parasının Türkiye'ye verilmesini istemiştir.²⁴⁶

2. madde'de müttefikler tarafından, Türkiye ile Yunanistan'ın, 1 Ağustos 1914 ile içinde bulunulan görüşmeler sonucunda ortaya çıkması muhtemel Lozan Anlaşması'nın

²⁴³ A.g.e. , s. 65 - 66

²⁴⁴ A.g.e. , s. 89

²⁴⁵ A.g.e. , s. 146 - 147

²⁴⁶ A.g.e. , s. 91

yürürlüğe giriş tarihi arasında kendi uyruklarına savaş boyunca verilmiş zararlar için birbirlerine herhangi bir ödemede bulunmaktan vazgeçmeleri önerilmiştir.²⁴⁷

Türk Temsilci Heyeti, Anadolu'da Yunanlıların vermiş oldukları çeşitli zararların ve Türklere ait olup da Yunan ordularınca alınıp götürülen hayvanların, taşıtların, paraların ve başka taşınır malların çizelgesinin düzenlenmesini istediklerini ifade etmiştir.²⁴⁸

Bompard, Türk Temsilci Heyeti'nin 1. Madde'yi reddetmekle pek ağır bir sorumluluk altına girdiğini, müttefiklerin bu noktada verebilecekleri tavizin son sınırına kadar gitmiş olduklarını, müttefik devletlerin, yüksek tutarlı olan işgal giderlerinden vazgeçmiş olduğunu, bunun yanında kendi uyruklarının uğramış oldukları zararı gidermek için çok az bir parayı istediğini ve de Fransa Bankası'na ve İngiltere Bankası'na yatırılmış bulunan 5 milyon altın para Türk Lirası'nın Türkiye'ye geri verilmesine razı olduğunu belirtmiştir.

Bompard, Türk temsilci Heyeti'nin, hem kendisine yapılan teklifi reddettiğini hem de "Vickers-Maxim" tezgâhlarında yapılmakta olan ve İngiliz Hükümeti'nce alıkonulmuş bulunan gemilere* Türk Hükümeti'nin harcadığı paraların karşılığı olarak bir 5 milyon altın para Türk Lirası daha istediğini belirtmiştir.

Bompard müttefik devletler hükümetlerinin yaptıkları tekliften vazgeçmeyeceğini ifade etmiştir.

Bompard, 2. Madde'nin içeriği ile ilgili olan Türk ve Yunan uyruklarına savaş yüzünden verilmiş zararlar konusunda Türk ve Yunan Temsilci Heyetleri'nin bu konuya

²⁴⁷ A.g.e. , s. 146

²⁴⁸ A.g.e. , s. 91

* Sultan Osman ve Reşadiye adını taşıyan bu iki zırhlı gemi, Osmanlı İmparatorluğu donanmasında kullanılmak üzere 1914 öncesinde İngiltere'ye sipariş edilmiştir. Osmanlı, sahip olacağı bu iki zırhlı ile Ege Denizi'nde Yunanistan'a karşı deniz üstünlüğü sağlamayı ve Karadeniz'de de Rusya'yı tehdit etmeyi amaçlamıştır. 30 milyon dolara mal olan zırhlılardan Sultan Osman'ın yapımı, Mayıs 1914'te bitirilmiştir. Osmanlı tarafından zırhlıların parası tam olarak ödenmiş olmasına rağmen kısa bir süre sonra bir savaş çıkabileceğini sezen İngiltere, Sultan Osman adlı bu zırhlıyı, Yunanistan'ın, bir deniz altı ile batıracağı bahanesi ile Osmanlıya teslim etmemiş ve Reşadiye'nin de bitirilmesine kadar beklenmesini istemiştir. Temmuz 1914'te Reşadiye'nin de yapımı tamamlandığında İngiltere, yeni bahaneler öne sürerek zırhlıları Osmanlıya teslim etmek istememiştir. Ağustos 1914'e gelindiğinde İngiltere, bu iki gemiye el koyduğunu açıklamıştır. İngiltere'nin yaptığı bu hareket uluslar arası dengelerde Osmanlıyı Almanya'nın yanına itmiştir; Oral Sander, a.g.e. , s. 328

ilişkin görüşlerini sırasıyla 20 Ocak 1923 ve 25 Ocak 1923 tarihli memorandumlar ile gönderdiğini belirtmiştir.²⁴⁹

Memorandumların içeriklerine baktığımızda şunlar görülmektedir. 20 Ocak 1923 tarihli Türk memorandumunun sunuş yazısında, Küçük Asya'da Yunanlıların yaptığı yakıp yıkmalara ilişkin memoranduma ekli dört çizelgenin bulunduğu, bu çizelgelerin, Yunanistan'ın verdiği zararların karşılığı olarak 1.341.639.505 TL. tutarını bulan Türk isteminin ne kadar haklı ve ölçülü olduğunu ispatladığı, bu durumda bu paranın haklı olarak istenilebileceği belirtilmiştir.²⁵⁰

Sunuş yazısından sonra Türk memorandumunda, Küçük Asya'da Yunanlılarca işgal edilen ve yakılıp yıkılan bölgelerin; İzmir Merkez Sancağı'nı, Saruhan, Aydın, Denizli sancaklarını, Bursa Merkez Sancağı'nı, Ertuğrul, İzmit, Eskişehir, Balıkesir, Afyonkarahisar, Kütahya ve Çanakkale Sancakları ile Ankara Vilayeti'ne bağlı Haymana İlçesi'ni ve Muğla Sancağı'nın bazı parçalarını kapsadığı belirtilmiştir.

Türk memorandumunda, bu geniş toprakların yüzölçümünün yaklaşık 135.000 km² diğer bir ifade ile İsviçre'nin yüzölçümünün 3 katı, Fransa'nın yüzölçümünün yarısı olduğu belirtilmiştir.

Türk Memorandumunda, 1914 yılında bu bölgede 3. 207.000 Müslüman, 532.000 Rum, 179.000 Ermeni ve 51.000 Musevi'nin olduğu, 15 milyonluk Anadolu nüfusunun 3.970.100 kişilik kısmının bu bölgede yerleşmiş olduğu, içinde bulunulan 1923 tarihi itibarıyla ise yakıp yıkılan yerlerin nüfusunun 2 milyon olduğu, Rumların ve Ermenilerin, Yunan orduları ile birlikte gittiği ve 1.500.000'a yaklaşan Müslüman'ın da toptan öldürmeler ve zorunlu göçler yüzünden ortadan yok olduğunu, Musevi halkın ise olduğu gibi durduğu belirtilmiştir.

Türk Memorandumunda ekonomik açıdan yakılıp yıkılmış bölgelerin önceden Anadolu'nun en varlıklı kesimi olduğu, ülke demiryollarının en büyük kısmının (%54) burada olduğu belirtilmiştir.

²⁴⁹ Seha L. Meray (Çev.), a.g.e. , s. 91 - 93

²⁵⁰ A.g.e. , s. 151

Türk Memorandumunda, yakıp yıkılan yerlerin ekonomik öneminin belirtilmesi için bu yerler ile Anadolu'nun geri kalan yerleri arasındaki başlıca vergilerin (emlak vergisi, hisse senedi gelir vergisi, hazinece doğrudan doğruya alınan vergiler) karşılaştırmalı tablosu çeşitli istatistiklerle desteklenerek verilmiştir.

Türk Memorandumunda Türk Temsilci Heyeti'nin haklı istemlerinin müttetiklerce de kabul edileceğine olan inanç belirtilmiş ve dört ayrı çizelgede Yunan yakıp yıkılmalarının belirtilmek istendiği ifade edilmiştir.

Türk Memorandumunda gösterilen birinci çizelge ile ilgili Türk Temsilci Heyeti tarafından yapılan değerlendirmede, birinci çizelgenin, İzmir hariç olmak üzere tamamen ya da kısmen yakılıp yıkılmış 26 kentin ismini, bu kentlerde yakıp yıkılan konut sayısı ile bunların tutarlarını içerdiği belirtilmiştir. Çizelgeye ekli bir notta İzmir'in diğer 27 kentten farklı olarak Türk ordularının buraya girişinden sonra yakıldığı, yakıp yıkma için zamanlarının olduğunu düşünen Yunanlıların, İzmir'in Türkler tarafından alınmasıyla planlarını hemen ertesi gün İzmir'in bir kısmında uyguladıkları ifade edilmiştir.

Türk Memorandumunda gösterilen ikinci çizelge ile ilgili Türk Temsilci Heyeti tarafından yapılan değerlendirmede ikinci çizelgenin içeriği ile ilgili bilgiler verilmiştir. Burada daha ziyade bu çizelgenin köylerde bulunan yapıları içerdiği ifade edilmiştir.

Türk Memorandumunda üçüncü çizelge ile ilgili Türk Temsilci Heyeti tarafından yapılan değerlendirmede, bu çizelgenin ilgili yerlerdeki ev eşyası, ticaret eşyası, para mücevher, tarım araç ve gereçleri, makine konu başlıklarındaki zararları gösterdiği belirtilmiştir.

Türk Memorandumunda dördüncü çizelge ile ilgili Türk Temsilci Heyeti tarafından yapılan değerlendirmede, bu çizelgenin hem işgal hem kesin yenilgi sırasında öldürülen ya da Yunanistan'a götürülmek için el konulan hayvanların sayısını gösterdiği, tarım ve hayvancılığın tek geçim kaynağı olduğu bu bölgede bugün bir tavuk bile bulmanın olanağı olmadığı ifade edilmiştir.

Türk Memorandumunda ayrıca bu çizelgelerdeki bilgilere, Yunan donanmasının Anadolu kıyılarında yaptığı yakıp yıkmalar ile Türk ticaret gemilerine verilen zararları da eklemenin gerekli olduğu bunun da toplam olarak 858.000 TL olduğu belirtilmiştir.

Türk Memorandumunda son olarak Osmanlı Kızılay'ının zararına girişilen hırsızlıklar da hesaplandığında Yunanistan'dan istenilen onarımlara ilişkin toplam rakamın 1.341.639. 505 TL olduğu belirtilmiştir.

25 Ocak 1923 tarihli Yunan Temsilci Heyeti'nce verilen memorandumda ise, Yunan Temsilci Heyeti'nin istemlerinin Türkiye'nin öne sürebileceği istemlerin üstünde olduğu, buna rağmen Yunan Temsilci Heyeti'nin karşılıklı olarak zarar giderimi konusunda ödeşmiş sayılmayı kabul ettiği, bu konudaki Yunan görüşünün İktisat ve Maliye Sorunları Komisyonu'nda ve 20 Ekim Memoiresi'nde daha önceden ifade edildiği belirtilmiştir.²⁵¹

Yunan Memorandumunda, Türk memorandumunda bulunan ve yürütüldüklerinde tüm Türk istemlerinin bütününe sarsmaya yetecek birkaç noktanın olduğu belirtilmiştir.

Yunan Memorandumunda, Yunan Temsilci Heyeti, tüm Türk istemlerinin bütününe sarsmaya yetecek noktalarla ilgili, ilk olarak, Türk Temsilci Heyeti'nin Memorandumu'ndaki İzmir kenti yangınında yok olmuş konut sayısının abartılı olduğunu ve İzmir yangınının Türk ordusunun şehre girişinden sonra meydana geldiğini, öne sürmektedir. Yunan Temsilci Heyeti, ayrıca kentin yanan bölümlerindeki taşınır ve taşınmazların daha ziyade Rum ve Ermenilere ait olduğunu bunlarında Türkiye'den ayrıldığını ve de Türkiye'nin bunların geri dönüşüne izin vermediğini ileri sürmüştür.

Yunan Memorandumunda tüm Türk istemlerinin bütününe sarsmaya yetecek noktalarla ilgili ikinci olarak, Anadolu'daki nüfus azalmasının sorumlusunun Yunanistan olmadığı, 1914'ten beri nüfus azatlımı konusunda tedbirler alan Türkiye olduğu, Türk Temsilci Heyeti'nin memorandumundaki nüfusa ilişkin rakamların yanlış olduğu belirtilmiştir.

²⁵¹ A.g.e. , s. 151 - 159

Yunan Memorandumunda Yunan Ordusu'nun Müslümanları göçe zorlamadığı, tam tersine Türk ordusunun geri çekilişi sırasında geri çekildiği yerleri boşalttığı ve Yunan Ordusu'nun bu yerlere girdiğinde boş yerlerle karşılaştığı belirtilmiştir.

Yunan Memorandumunda birinci çizelgede bir konuta karşılık gelen tutarın abartılı olduğu, sanayi tesislerinin de zaten az olduğu belirtilmiştir.

Yunan Memorandumunda, felakete uğramış nüfusa ilişkin Türk memorandumundaki rakamlarla Kızılhaç Komitesi temsilcilerinin hesaplarına dayanan rakamların örtüşmediği, oysa bu temsilcilerin tüm rakamları Türk yetkililerinden aldığı, diğer bütün rakamlar örtüşürken felakete uğramış nüfusu ortaya çıkaran rakamların uyuşmadığı belirtilmiştir.

Yunan Memorandumunda, Anadolu'nun tüm servet unsurlarının abartılı bir yöntemle hesaplanması durumunda, Anadolu'nun ulusal gelirinin, Fransa ve İtalya ulusal gelirlerinden aşırı ölçüde fazla çıkacağı, yapılan tüm bu açıklamaların Türk Temsilci Heyeti'nin konu ile ilgili istemlerinin haksızlığını ortaya koyduğu belirtilmektedir.²⁵²

Bompard konuya ilişkin tartışmanın açılmış olduğunu belirtmiştir.²⁵³

Venizelos; komisyonun ilk oturumunda, Türk Temsilci Heyeti'nin, Türkiye için 160 milyon Türk Lirası'nı bulan bir zarar giderim istediğini fakat bu paranın 160 Milyon altın TL olarak mı, 160 milyon kâğıt para olarak mı istendiğinin belli olmadığını, Türk Temsilci Heyeti'nin ayrıca zaman içinde konu ile ilgili ek açıklamalar yaptığını belirtmiştir.

Venizelos; Yunan Temsilci Heyeti'nin önce Türk Temsilci Heyeti'nin belirsiz isteğini reddettiğini, sonra ise Türk istemini ortadan kaldırmaya yönelik karşı istemlerde bulunduğunu belirtmiştir.

²⁵² A.g.e. , s. 158 - 161

²⁵³ A.g.e. , s. 94

Venizelos; Türk Temsilci Heyeti'nin son durumda istemini netleştirdiğini, örnek olarak İzmir yangını için 170.000 milyon TL istediğini, İzmir'in yakılmasında Yunanlıların sorumluluğu olmadığını, bu kentün Yunan ordularının İzmir'den ayrılmasından 4 gün sonra yakıldığını, Türk mahallesine hiç dokunulmadığını belirtmiştir.

Venizelos; Türk istemlerinin ciddilikten çok uzak olduğunu, yakıp yıkmaların olduğunu fakat bunların Yunan ordusunun çekilişi sırasında disiplin yoksunluğundan kaynaklandığını ve bunları Yunanistan'ın ödemeye razı olduğunu, ama bunun yanında Yunanistan'ın da kayıplarını isteme hakkının olduğunu belirtmiştir.

Venizelos; savaştan önce, savaş sırasında ve savaştan sonra Türkiye'den kovulan Rumların sayısının, Yunanistan'ın sosyal ekonomik ve siyasi durumunu bozacak kadar çok olduğunu, Yunanistan'ın Türkiye'ye yapacağı bir ödeme olması durumunda bu ödeme karşısında bahse konu sınır dışı etmeler için de Yunanistan'ın bu sınır dışı etmelerden doğan giderlerini isteme hakkı olduğunu ifade etmiştir.

Venizelos; Yunanistan'ın hükümet değişikliğinden sonraki döneme ilişkin 70.milyon TL'lik işgal giderlerinden vazgeçmeye hazır olduğunu ama İstanbul Kolordusu'nun da işgal giderlerini de kapsamak üzere geri kalan istemlerinin kendisine ödenmesini istediğini, bu istemin reddedilmesi durumunda Yunanistan'ın barışa ulaşmak için tarafların istemlerinin birbirleriyle karşılaştırılarak ödeştirilmesi hususunda direneceğini belirtilmiştir.

Bompard'ın Yunanistan'ın tekliflerini özetlemesinin ardından tekrar söz alan Venizelos, İzmir'in işgal giderlerinden vazgeçmekte olduklarını fakat müttefiklerle birlikte savaş hareketlerine katılan İstanbul Kolordusu'nun ve Yunanistan'ın küçük Asya'da giriştikleri askeri hareketlerden önce doğu Trakya Demiryolu'nu koruyan taburun giderlerinin istemek zorunda olduklarını ifade etmiştir.

Bompard, müttefiklerin kendi işgal giderlerinden vazgeçtiğini, bu durumda Yunanistan'ın işgal gideri isteme konusunda direnmesinin zor olacağını belirtmiştir.

Venizelos; hesaplaşmanın söz konusu olması halinde, ne olursa olsun Yunan uyruklarının uğradıkları zararların göz önünde tutulmasını isteyeceklerini belirtmiştir.

İsmet Paşa; gelinen noktada görüşlerini açıklamayı gerekli gördüğünü ifade ederek, ekonomik sorunların incelenmesinde uygulanan usulden yakınmıştır.

İsmet Paşa; borçların bölüştürülmesi ile ilgili belli açıklamalar yaptıktan sonra Berlin ve Viyana'da yatırılmış altın para ile 5 milyon Türk Lirası'nın daha önce Türkiye'ye geri verilmesinin kararlaştırılmış olduğunu, fakat gelinen noktada Müttefiklerin bu parayı geri vermeyi reddettiğini, İngiliz tezgâhlarına ısmarlanmış savaş gemilerinin bedeli olan 5 milyon İngiliz Lirası'nın sözünün bile edilmediğini, oysa bu konunun askeri ya da siyasi bir yönü olmadığını salt hukuk yönü olduğunu, Türkiye'nin bu sorunun hukuk ve hak gözetirlik uyarınca çözülmesini istediğini ifade etmiştir.

Çeşitli konulara ilişkin olarak yaptığı açıklamaların ardından İsmet Paşa; önemli bir konunun da onarımlar olduğunu belirtmiştir.

İsmet Paşa; onarımlar konusunda Türk Temsilci Heyeti'ne yapılmış ilk teklifin, ödeme ilkesinin kabulüne dayandığını, bu teklifin temelinde, ödemenin ardından Türk tarafının borçlu çıkacağı düşüncesinin olduğunu Türk tarafının alacaklı çıkması halinde, Türk tarafının da aynı ilkeden yararlanma hakkının olduğunu belirtmiştir.

İsmet Paşa'ya göre, hukuka aykırı olarak işgal edilen bir ucundan bir ucuna yakılıp yıkılmış bir ülke halkından, bu zarara yol açanlara ödemede bulunması istenemez.

İsmet Paşa; Venizelos'un konu ile ilgili açıklamalarına ilişkin olarak, tüm yaşananlardan sonra Venizelos'un Türk topraklarının işgali yüzünden Türklerden para istediğinin duyulması ile dünyanın dürüst ve kafası çalışan insanların Lozan'daki maliye sorunlarının çözümünde egemen olan anlayışı öğrenmiş olacaklarını, müttefiklere göre her şeyi Türkiye'nin ödemesi gerektiğini, Türkiye'nin hesaplama sonucu olarak istediği şeylerin bile reddedildiğini ifade etmiştir.

İsmet Paşa; Venizelos'un, Türk iddialarının önemli bir parçası olduğunu düşünerek, İzmir yangını konusunu ileri sürdüğünü hâlbuki İzmir'deki zararın Türk rakamlarının küçük bir parçası olduğunu belirtmiştir.

İsmet Paşa; İzmir yangını konusuna devam ederek bu yangını Yunan örgütlerin çıkardığını, yangının Türklerin İzmir'e girmesinden sonra çıkmasının Yunan örgütlerinin sorumluluğunu değiştirmediğini, kundakçıların bütün İzmir'i yakmayı planladığını, fakat Türklerin ani bir şekilde İzmir'e girişi ile bu planlarını sadece sıkıştıkları yerlerde yapabildiğini, yangının 4 gün sürdüğünü yardıma koşmak isteyen Türk askerlerine ve Türk halkına evlerin içinden mermiler ve bombalar ile karşılık verildiğini, bu anıların hatırlanmamasının Yunanlılar lehine olacağını ifade etmiştir.

Venizelos'un, Türkiye'nin Yunanistan'dan istediği onarımlara ilişkin kuşkular ileri sürdüğünü belirten İsmet Paşa, bu rakamın gerçeğin altında da olabileceğini, fakat Venizelos'un kuşkularının ilkeler üzerinde mi yoksa rakamlar üzerinde mi olduğu konusunun belirsiz olduğunu, ilke kabul edilmekteyse rakamların doğruluğunun incelenebileceğini ifade etmiştir.

İsmet Paşa, kararlaştırılmış ilkelerden geri dönmeden yapılan tekliflerin de gitgide hafifleştirilmesi gerektiğini belirtmiştir.

İsmet Paşa, başkandan alt-komisyonadaki sorunların usullü ve detaylı incelenmesini sağlayacak bir yöntem belirlenmesini talep ederek konuşmasını sonlandırmıştır.

Venizelos, İzmir yangınının sorumluluğunun Yunan unsurlarında olmadığını, Türk Hükümeti'nin başlangıçta Rumları suçlama cesareti gösteremediğini, suçlu Ermenilere yüklediğini, yıkılan evlerin onda dokuzuna sahip olan Rumların ve Ermenilerin kendi malvarlıklarına zarar vermeyeceğini ifade etmiştir.

Venizelos ve İsmet Paşa sırayla daha önceki tekliflerini ana hatları ile yinelemişlerdir.

Bompard bu tartışmayı sürdürmenin anlamsız olduğunu, ekonomik sorunlarla ilgili birkaç noktada halen anlaşmazlık olduğunu belirtmiştir. Oturum sona ermiştir.²⁵⁴

Üçüncü komisyonun çalışmalarına paralel olarak, Ülke Ve Askerlik Sorunları ile Boğazlar Rejimini incelemekle görevli Birinci Komisyon, 29 Kasım 1922’de de “Limni, Midilli, Sakız, Sisam Ve Nikarya Adalarının Askerlikten Arındırılmasını Ve Boğazlara Yakın Adalar” konusunu görüşmüştür.²⁵⁵

İsmet Paşa; anılarında yaptığı analizinde, Lozan konferansı görüşmelerinin başlarında, İngiltere dışındaki devletler ile olan sorunları çözerek bu devletleri tarafsız hale getirmek ve sonrasında da yalnız İngiltere ile mücadele etmek politikasını takip ettiğini, fakat İngiltere dışındaki devletlerin sadece kendi sorunlarını çözmek istediğini ve diğer konularda Türk tarafına yardımcı bir tavır almadığını, bu durum karşısında, konferansın ilerleyen aşamalarında, kendisinin de yeni bir politika izlemeye karar verdiğini belirtmiştir.²⁵⁶

İsmet Paşa’nın izlemeye karar verdiği bu politikaya göre; barışın yapılabilmesi için öncelikle İngilizlerle anlaşmaya varılmalıdır, İngilizlerle anlaşmaya varıldıktan sonra diğer müttefiklerle olan sorunlardan dolayı barış müzakerelerinin bir kesilmeye uğraması olasılığı daha aza indirilecektir.²⁵⁷

Ülke ve askerlik sorunları ile boğazlar rejimini incelemekle görevli birinci Komisyon, 1 Aralık 1922’de “Savaş Tutsakları Ve Nüfus Mübadelesi Konusunu” görüşmüştür.²⁵⁸

Türkiye’de yabancılar ve azınlıklar rejimini incelemekle görevli ikinci komisyon, 2 Aralık 1922’de “Kapitülasyonlar” sorununu görüşmüştür.²⁵⁹

²⁵⁴ A.g.e. , s. 94 - 99

²⁵⁵ Seha L. Meray (Çev.), *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler, Birinci Takım, Cilt I, Kitap I*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s. 106 - 113

²⁵⁶ İsmet İnönü, a.g.e. , s. 73

²⁵⁷ A.g.e. , s. 73

²⁵⁸ Seha L. Meray (Çev.), a.g.e. , s. 117 - 130

²⁵⁹ Seha L. Meray (Çev.), *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler, Birinci Takım, Cilt II*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s. 1 – 15

Ülke ve askerlik sorunları ile boğazlar rejimini incelemekle görevli birinci Komisyon, 4 Aralık 1922’de de “Boğazlar Rejimi” konuları görüşmüştür.²⁶⁰

Ülke ve askerlik sorunları ile boğazlar rejimini incelemekle görevli birinci Komisyon, 6 Aralık 1922’de ve 8 Aralık 1922’de “Boğazlar Rejimi” konusunu, görüşmüştür.²⁶¹

Ülke Ve Askerlik Sorunları ile boğazlar rejimini incelemekle görevli birinci Komisyon, 12-13 ve 14 Aralık 1922’de “Azınlıkların Korunması” konusunu, 18 - 19 ve 20 Aralık 1922’de “Boğazlar Rejimi” konusunu görüşmüştür.²⁶²

Türkiye’de yabancılar ve azınlıklar rejimini incelemekle görevli ikinci komisyon, 28 Aralık 1922’de “Birinci alt komisyonun raporu ve yabancılarla uygulanacak rejim” ve “Alt-komisyon çalışmalarının özeti” konularını görüşmüştür.²⁶³

Türkiye’de yabancılar ve azınlıklar rejimini incelemekle görevli ikinci komisyon, 6 Ocak 1923’te, 28 Aralık’ta yapılan görüşmeye devam etmiştir.²⁶⁴

Ülke Ve Askerlik Sorunları ile boğazlar rejimini incelemekle görevli birinci Komisyon, 9 Ocak 1923’te de “Azınlıklar” konusunu görüşmüştür.²⁶⁵

Ülke Ve Askerlik Sorunları ile boğazlar rejimini incelemekle görevli birinci Komisyon, 10 Ocak 1923’te “Nüfus Mübadelesi” konusunu görüşmüştür.²⁶⁶

10 Ocak 1923 tarihli birinci komisyon oturumunda yaşananları Londra’ya rapor ettiği telgrafında Lord Curzon; komisyon ve alt komite çalışmalarının yakında

²⁶⁰ Seha L. Meray (Çev.), *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler, Birinci Takım, Cilt I, Kitap I*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s. 131 - 142

²⁶¹ Seha L. Meray (Çev.), a.g.e. , s. 143 - 179

²⁶² A.g.e. , s. 180 - 294

²⁶³ Seha L. Meray (Çev.), *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler, Birinci Takım, Cilt II*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s. 16 – 36

²⁶⁴ Seha L. Meray (Çev.), a.g.e. , s. 48 – 59

²⁶⁵ Seha L. Meray (Çev.), *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler, Birinci Takım, Cilt I, Kitap I*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s. 295 - 308

²⁶⁶ Seha L. Meray (Çev.), a.g.e. , s. 321 - 342

biteceğini, ardından, İsmet Paşa'ya, genel kurul oturumunda bir antlaşma tasarısı sunacaklarını belirtmiştir.²⁶⁷

Lord Curzon; telgrafın devamında, İsmet Paşa'ya, bu antlaşma tasarısının itilaf devletlerinin son sözü olduğunu, tadilata girmemek şartıyla incelemek için kendisine birkaç günlük bir zaman verilebileceğini açıklayacağını belirtmiştir.

Lord Curzon'un telgrafında belirttiğine göre; İsmet Paşa, bu tasarımı ya hemen kabul edecek ya da Ankara'dan bu konuda talimat isteyecektir. Reddetme veya talimat isteme ihtimallerinin gerçekleşmesi durumunda dahi konferans kesilmiş olmayacaktır, sadece konferansa ara verilmiş olacaktır.

Lord Curzon'un Londra'ya gönderdiği bu telgrafın ardından, Lord Curzon'un beklemediği bir gelişme olmuştur. Fransız temsilci heyeti başkanı Barrere; Curzon'un hazırladığı antlaşma tasarısını, başlıkların daraltılmasını ve bu tasarımın bir Fransız İngiliz önerisi olmasını sağlamak için Paris'te bulunan Poincare'nin tetkik ve onayına sunulmak amacıyla Lord Curzon'dan istemiştir.

Barrere; Lord Curzon'dan ayrıca, antlaşma tasarısının Türk Temsilci Heyeti'ne sunulacağı genel kurul toplantısında sunuş konuşmasını da yapmak istemiştir.

Barrere'nin teklifleri karşısında Curzon, tasarımın şekillenmesinde kendisinin payının daha büyük olduğunu bu yüzden sunuş konuşmasını kendisinin yapması gerektiğini, tasarımı Paris'in incelemesine göndermenin doğru olmayacağını çünkü Poincare ile yapmış olduğu görüşmelerde Poincare'nin, Lozan'da bulunan temsilcilerin tam yetkili olduğunu daha önce kendisine ifade ettiğini belirtmiştir.

21 Ocak 1923 tarihinde Londra'ya gönderdiği telgrafında Curzon; Fransız Temsilci Heyeti'nden Bompard'ın kendisine üzerinde 24 başlığın yer aldığı bir bildiriye verdiğini, bu bildiriye göre Fransız Başbakan'ı Poincare'nin; Meriç Nehri'nin sınır olması, Türk ordusunun Gelibolu'ya girişi, Trakya'da bulunan Türk ordusunun miktarına getirilen sınırlamalar, üzerinde ısrar edilen mali hükümler, kapitülasyonlar ve

²⁶⁷ Taner Baytok, a.g.e. , s. 271

harp tazminatı gibi konularda geri adımlar atarak çeşitli tavizler vermek istediğini, bunun yanı sıra Türk heyetine sunulacak antlaşmanın, Türk temsilcilerine, genel kurulda değil de daha az bağlayıcı ve gayri resmi bir yolla sunulmasını istediğini bildirmiştir.

Lord Curzon 21 Ocak tarihli telgrafının devamında; bu bildiriye kendisine ileten Bompard'ı dikkatle dinlediğini, Bompard'ın ilettiği bu isteklerin daha önce Poincare ile yapılan görüşmelere uymadığını Bompard'a açıkladığını bildirmiştir.

Lord Curzon 21 Ocak tarihli telgrafında verdiği bu bilgilerinden sonra Fransa'nın bu yeni planının konferansta görüşülen bütün konuların yeniden tartışmaya açılması sonucunu doğuracağını, Türk tarafının bu yeni plana sarılacağını, oluşacak bu durumun İngiliz Temsilci Heyeti olarak kendilerinin işini zorlaştıracağını bildirmiştir.²⁶⁸

Ülke Ve Askerlik Sorunları ile boğazlar rejimini incelemekle görevli birinci Komisyon, 23 Ocak 1923'te "Asya'da Güney Sınırı Ve Musul Sorunu" konusunu görüşmüştür.²⁶⁹

Türkiye'de yabancılar ve azınlıklar rejimini incelemekle görevli ikinci komisyon, 27 Ocak 1923'te, "Türkiye'de yabancılara uygulanacak vergi rejimi ve birtakım antlaşmaların ya da sözleşmelerin yeniden yürürlüğe konulması ya da sona erdirilmesi", "uyrukluğa ve eski yapıtlara ilişkin hükümler" konularını görüşmüştür.²⁷⁰

Ülke Ve Askerlik Sorunları ile boğazlar rejimini incelemekle görevli birinci Komisyon, 27 Ocak 1923'te "Gözcaltı Edilmiş Sivillerin Geri Verilmesi", "Savaş Tutsaklarının Mübadelesi" ve "Nüfus Mübadelesi" konularını görüşmüştür. Komisyon, "Gözcaltı Edilmiş Sivillerin Geri Verilmesi", "Savaş Tutsaklarının Mübadelesi" konularında tam bir uzlaşmaya varamamış ama "Nüfus Mübadelesi" konusunda bir uzlaşmaya varmıştır. Nüfus mübadelesi konusundaki bu uzlaşmaya göre, Türk topraklarında yerleşmiş (établis) Rum Ortodoks dininden olan Türk uyrukları ile Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden olan Yunan uyruklarının 1 Mayıs 1923

²⁶⁸ A.g.e. , s. 271 - 275

²⁶⁹ Seha L. Meray (Çev.), a.g.e. , s. 343 - 376

²⁷⁰ Seha L. Meray (Çev.), *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler, Birinci Takım, Cilt II, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s. 60 – 68*

tarihinden geçerli olmak üzere zorunlu mübadele edilmesine ilişkin sözleşmenin 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanmasına karar verilmiştir.²⁷¹

Yukarıda belirtilen komisyon çalışmalarına paralel olarak, azınlıklar alt-komisyonu, nüfus mübadelesi alt-komisyonu, Neuilly Antlaşması'nın, Bulgaristan'a Ege Denizi'nde ekonomik bir çıkış yeri verilmesine ilişkin maddesini uygulama yol ve yöntemlerini incelemekle görevli alt-komisyon, 14 Aralık 1922 ile 26 Ocak 1923 tarihleri arasında düzenlemiş olduğu oturumlarda görevleri ile ilgili alanlarda çalışmalarda bulunmuşlardır.²⁷²

Komisyon çalışmalarına paralel bir şekilde çalışmalarını sürdüren ikinci alt-komisyon grubu, Türkiye'de yabancılar ve azınlıklar rejimi konusu ile ilgili olarak kurulan 1.- 2. Ve 3. Alt-komisyonlardır. Bunlar, 7 Aralık 1922 ile 25 Ocak 1923 tarihleri arasında, çeşitli oturumlarda, görevleri ile ilgili alanlarda çalışmalarda bulunmuştur.²⁷³

Komisyon çalışmalarına paralel bir şekilde çalışmalarını sürdüren üçüncü bir alt-komisyon gurubu da Maliye ve iktisat sorunları ile limanlar, demiryolları ve sağlık sorunlarını incelemekle görevli üçüncü komisyon isteği ile kurulan alt-komisyonlardır. Bu alt-komisyonlar 30 Kasım 1922 ile 10 Ocak 1923 tarihleri arasında düzenlenen çeşitli oturumlarda, görevleri ile ilgili alanlarda çalışmalarda bulunmuştur.²⁷⁴

28 Ocak 1923'te Lozan Konferansı'nın üyelerine bir barış antlaşması tasarısı metni sunulmuştur.²⁷⁵

İsmet Paşa; 30 Ocak 1923'te Ankara'ya, Bakanlar Kurulu Başkanlığı'na gönderdiği telgrafında, Türk Temsilci Heyeti olarak kendilerine bir barış antlaşması tasarısı sunulduğunu, tasarının Türkiye açısından ağır hükümler içerdiğini,

²⁷¹ Seha L. Meray (Çev.), *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler, Birinci Takım, Cilt I, Kitap II*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s. 1 - 31

²⁷² Seha L. Meray (Çev.), a.g.e. , s. 149 - 394

²⁷³ Seha L. Meray (Çev.), *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler, Birinci Takım, Cilt II*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s. 77 - 201

²⁷⁴ Seha L. Meray (Çev.), *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler, Birinci Takım, Cilt III*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s. 162 - 461

²⁷⁵ Seha L. Meray (Çev.), *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler, Birinci Takım, Cilt I, Kitap II*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s. 33

müzakerelerde Türk tarafı olarak reddettikleri çeşitli hükümlerin antlaşma tasarısında bulunduğunu, reddedilen bu hükümlere yenilerinin eklendiğini ve tasarıda Trakya sınırının Karaağaç'ı içermeyerek Meriç nehri olarak belirlendiğini bildirmiştir.²⁷⁶

Antlaşma tasarısının 2. maddesi Türkiye'nin, Bulgaristan ve Yunanistan'la olan sınırlarını düzenlenmektedir. Madde şu şekildedir:

Madde 2

Karadeniz'den Ege Denizi'ne kadar Türkiye'nin sınırları aşağıdaki gibi saptanmıştır.

1- Bulgaristan ile:

Rezvaya'nın denize döküldüğü yerden, Türkiye, Bulgaristan ve Yunanistan sınırlarının Meriç üzerinde birleştikleri noktada, Meriç'in sol kıyısına kadar: Bulgaristan'ın güney sınırı şimdiki durumuyla saptanmış bulunduğu gibi.

2- Yunanistan ile:

Buradan 26 Eylül 1915 tarihli Sofya andlaşmasıyla saptanmış olan sınırın Meriç nehrini Edirne'nin yukarısında (en amont) kestiği noktaya kadar:

Meriç'in sol kıyısı

Buradan, güneydoğu doğrultusunda, [söz konusu sınırın]Edirne'nin aşağısında (en enval) Meriç'i kestiği noktaya kadar:

Edirne şehrine ulaşım sağlamak amacıyla özel olarak yapılmış demiryolu kolunun son bulunduğu istasyon Türkiye'ye ve Karaağaç ile garı da Yunanistan'a bırakılmak üzere, 26 Eylül 1915 Sofya andlaşmasıyla saptanmış olan sınır;

Buradan, Ege denizi'ne kadar:

Meriç'in sol kıyısı.²⁷⁷

Maddede; özetle, Türk-Yunan sınırı, Meriç nehri kabul edilmekte istisna olarak Meriç nehrinin sol tarafında Edirne şehrine ulaşımı sağlamak amacıyla yapılmış demiryolu kolunun son bulunduğu istasyon Türkiye'ye bırakılmaktadır, Meriç nehrinin sol tarafında bulunan Karaağaç Mahallesi ve Karaağaç tren garı ise Yunanistan'da kalmaktadır.

Çalışma konumuzla doğrudan ilgili olarak, antlaşma tasarısının 57. maddesi "Onarımlar" konusunu düzenlemektedir. Madde şu şekildedir:

Madde 57

Türkiye ile Yunanistan dışında, öteki bağıtlı devletler arasında, bu devletler uyruklarının, 1 Ağustos 1914 tarihiyle işbu andlaşmanın yürürlüğe giriş tarihi arasındaki süre

²⁷⁶ Bilal N. Şimşir, a.g.e. , s. 463

²⁷⁷ Seha L. Meray (Çev.), a.g.e. , s. 54

boyunca uğramış oldukları kayıp ve zararlardan dolayı Türk hükümetine karşı öne sürecekleri istemlerle, Türk uyruklarının sözü geçen devletlere karşı öne sürecekleri aynı nitelikteki istemler Türk hükümetince sözü geçen hükümetlere altın para 15.000.000 Türk lirası ödenerek karşılanacaktır. Ödemenin yol ve yöntemleri aşağıdaki hükümlerde belirtilmiştir.

57. maddede, özetle, Türkiye ile (Yunanistan dışında) müttefiklerin 1 Ağustos 1914 ile içinde bulunulan görüşmeler sonucunda ortaya çıkması muhtemel Lozan Anlaşması'nın yürürlüğe giriş tarihi arasında uğramış oldukları kayıp ve zararların Türk Hükümeti'nin 15.000.000 TL ödemesi sonucu karşılıklı olarak kapatılması öngörülmektedir.

Çalışma konumuzla doğrudan ilgili olarak antlaşma tasarısının 58. maddesi "Türkiye ile Yunanistan Arasındaki Onarımlar" konusunu düzenlemektir. 58. madde şu şekildedir:

Madde 58

*Yunanistan ile Türkiye 57. maddede öngörülen dönem içinde kendi uyruklarına savaş boyunca verilmiş zararlar için, birbirlerine herhangi bir ödemede bulunmaktan, karşılıklı olarak, vazgeçerler.*²⁷⁸

58. madde, özetle, Türkiye ile Yunanistan'ın 57. maddede öngörülen dönem içinde kendi uyruklarına savaş boyunca verilmiş zararlar için birbirlerine herhangi bir ödemede bulunmaktan karşılıklı olarak vazgeçtikleri şeklindedir.

Antlaşmaya ekli olan sözleşmelerden bir tanesi de "Trakya Sınırlarına İlişkin Sözleşme Tasarısı"dır. Tasarı giriş bölümünden ve 6 maddeden oluşmaktadır. Tasarı şu şekildedir:

TRAKYA SINIRLARINA İLİŞKİN SÖZLEŞME TASARISI

Madde 1

Ege Denizi'nden Karadeniz'e kadar, Türkiye'yi Bulgaristan ve Yunanistan'dan ayıran sınırların her iki yanındaki topraklar, aşağıdaki sınırlar içinde ve yaklaşık olarak otuz kilometre genişliğinde olmak üzere, askerlikten arındırılacaktır. (Ekli haritaya bakılması):

1. Türk ülkesinde, Ege Denizi'nden Karadeniz'e kadar

Bugünkü tarihle imza edilen barış andlaşmasının 2. maddesinin 1. ve 2. paragraflarında tanımlanan, Türkiye'nin Yunanistan ve Bulgaristan ile olan sınırına oldukça koşut [paralel]

²⁷⁸ A.g.e. , s. 71

bir çizgi. Bu çizgi Kırk-kilise bölgesinde, Kırk-kilise kasabasını ve bu kasabanın merkezinden 5 kilometre yarıçapında bir çevreyi askerlikten arındırılmış bölgenin dışında bırakmak şartıyla, bu sınırdan en az 30 kilometre uzaklıkta çizilecektir. Bu çizgi, Ege Denizi'nde İbrice [Ibrije] Burnu'ndan başlayarak Karadeniz'de Serbes Burnu'nda [Cap Serbes-Burnu] sona erecektir.

2. Yunan ülkesinde, Ege Denizi'nden Yunan-Bulgar sınırına kadar:

Makri Burnu'nun ucundan (Makri kasabası dışarıda kalmak üzere) başlayarak, Kuzeye doğru Tahtalı'ya kadar Meriç'in akış yoluna oldukça koşut [paralel] bir doğrultuda gittikten sonra Meherkoz'un doğusundan geçerek küçük Derbend'in yaklaşık 15 kilometre batısında, Yunan- Bulgar sınırında saptanacak bir noktaya ulaşan çizgi.

3. Bulgar ülkesinde, Yunan-Bulgar sınırından Karadeniz'e kadar:

Yukarıda tanımlanan noktadan başlayarak, Edirne yolunu Papas-köy'ün 5 kilometre batısında Koşi-Kavak'da (Kossukavak) kestikten sonra, Yunan-Bulgar sınırıyla Türk-Bulgar sınırından en az 30 kilometre uzaklıktan geçerek ve yalnız Harmanlı bölgesinde Harmanlı kasabası ve bu kasabanın merkezinden 5 kilometre yarıçapında bir çevreyi askerlikten arındırılmış bölgenin dışında bırakmak şartıyla, Karadeniz'de Amberler'in Kuzey-Batısında bulunan körfezin en içerlek bir noktasında sona erecek çizgi.

Madde 2

İşbu sözleşmenin yürürlüğe girişinden başlayarak 15 gün içinde kurulacak bir sınırlandırma komisyonu, 1. madde'de tanımlanan sınırı toprak [arazi] üzerinde saptamak ve çizmekle görevlendirilecektir. Bu komisyon Fransa, İngiliz İmparatorluğu, İtalya, Bulgaristan, Yunanistan ve Türkiye'nin – her devletten birer temsilci olmak şartıyla- atayacağı temsilcilerden kurulacaktır. Bulgar, Yunan ve Türk temsilcilerinden her biri ancak Bulgar, Yunan ve Türk ülkesine ilişkin işlemlere katılabilecektir; bununla birlikte, bu işlemlerin sonucu olarak ortaya çıkacak çalışmanın tümü, komisyonun genel oturumunda karara bağlanacak ve tutanağa geçirilecektir.

Madde 3

Birinci maddede tanımlanan bölgelerin askerlikten arındırılması, aşağıdaki hükümler uyarınca yapılacak ve bu hükümlere bağlı kalacaktır:

(1) Bu bölge içinde şimdi var olan gerek sürekli tahkimat, gerekse sahra tahkimatı niteliğindeki bütün tesisler, ülkesinde buldukları devletçe silahtan arındırılacak ve sökülecektir. Söz konusu bölgede bu çeşit hiç bir yeni tesis yapılamayacak, hiç bir silah deposu kurulamayacaktır; kara, deniz ve hava kuvvetlerine ilişkin olarak, saldırı ya da savunma amacına yönelmiş, başka hiç bir tesis de kurulamayacaktır.

(2) Jandarma, polis, gümrük memurları ve sınır bekçileri gibi iç düzeni sağlamak ve sınırları gözetiminde tutmak için gerekli özel unsurlar dışında, silahlı hiçbir kuvvet ne konaklayabilecek ne de dolaşabilecektir.

Hiçbir hava gücü (aviation, air force) bulunmaması zorunlu olan bu özel unsurların mevcudu aşağıdaki sayıları aşamayacaktır.

- a) Türk ülkesinin askerlikten arındırılmış bölgesinde toplam olarak 5.000 kişi;*
- b) Yunan ülkesinin askerlikten arındırılmış bölgesinde toplam olarak 2.500 kişi;*

c) *Bulgar ülkesinin askerlikten arındırılmış bölgesinde toplam olarak 2.500 kişi; Bunların silahları –her çeşit top yasak olmak üzere- yalnız revölver, kılıç ve tüfekte, her 100 kişi başına 4 makineli tüfek olacaktır.*

Bu hükümler, 27 Kasım 1919 tarihli Neuilly Andlaşması uyarınca Bulgaristan'a düşen yükümlere halel getirmeyecektir.

(3) *Askerlikten arındırılmış bölge üzerinde – bayrağı ne olursa olsun - kara ya da deniz askeri uçaklarının uçmaları yasaktır.*

Madde 4

Türk hükümeti, Avrupa'daki ülkesinde barış zamanında konaklayacak Türk silahlı kuvvetlerinin toplam mevcudunun, bugünkü tarihle imza olunan Boğazlar Rejimine İlişkin Sözleşme'nin 8. maddesiyle 12.000 kişi olarak saptanan İstanbul garnizonunun mevcudunu da içine almak üzere 20.000 kişi olarak sınırlamayı yükümlenir.

Madde 5

İşbu sözleşmede ülkesi söz konusu edilen sınırdaş devletlerden birinin, işbu hükümlere uyulması konusunda öne süreceği herhangi bir isteği olursa, bu devlet, isteğini Milletler Cemiyeti Meclisine bildirecektir.

Madde 6

İşbu sözleşme onaylanacaktır.

Onaylama belgeleri en kısa süre içerisinde Paris'te sunulacaktır.

İşbu sözleşme Bulgaristan, Yunanistan ve Türkiye'ce onaylanır onaylanmaz yürürlüğe girecektir. Özel bir tutanakta bu onamalar belirtilecektir. İşbu sözleşmeyi bu anda onaylamamış olan öteki devletler bakımından, bu devletler onama belgelerini sundukça, sözleşme yürürlüğe girecektir; Fransa Cumhuriyeti Hükümeti bu devletlerin onama belgelerini sunduklarını öteki bağıtlı devletlere bildirecektir.

Japon hükümeti onamanın yapılmış olduğunu Paris'teki diplomatik temsilcisi aracılığıyla, Fransa Cumhuriyeti Hükümeti'ne bildirmeğe yetkili olacak ve bu durumda Japon hükümeti, onama belgesini mümkün olan en kısa süre içinde gönderecektir.

Sözleşmede özetle, Ege Denizi'nden Karadeniz'e kadar, Meriç nehri'nin sağında ve solunda olmak üzere nehre paralel askerlikten arındırılacak bir bölge bulunduğu, bu bölgeyi çizmekle görevli bir sınırlandırma komisyonu kurulacağı, bu bölgede bulunabilir askeri unsurların miktarları, İstanbul garnizonunu da içine almak üzere Doğu Trakya'da bulunabilecek azami askeri personel sayısı, Bulgaristan, Yunanistan veya Türkiye'den gelen sözleşmeye uyulması ile ilgili herhangi bir isteğin Milletler Cemiyeti Meclisi'ne bildirileceği ve son olarak da sözleşmenin yürürlüğe giriş süreci yer almaktadır.²⁷⁹

²⁷⁹ A.g.e. , s. 108 – 110

30 Ocak 1923'te İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilci heyetleri arasında yapılan özel görüşmede Fransız temsilcisi Bompard; İsmet Paşa'nın antlaşma tasarısını bu şekli ile kabul etmek istemediğini, İsmet Paşa'nın, kapitülasyonlar, mali konular ve harp tazminatı konuları ile Musul konusunun antlaşmadan çıkarılmasını istediğini belirtmiştir. Bompard ve Garroni, Fransa ve İtalya olarak İsmet Paşa'nın isteklerini Musul konusu dışında kabule hazır olduklarını, Musul konusunun ise İngiltere'nin meselesi olduğunu Lord Curzon'a ifade etmişlerdir.²⁸⁰

Bu toplantının ardından İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilci heyetleri 31 Ocak tarihinde tekrar bir araya gelerek aralarında özel bir toplantı düzenlemişlerdir. Bu toplantıda Lord Curzon; Fransız ve İtalyan delegelerine, bir araya gelerek antlaşma tasarısına son halini vermeyi ve bu antlaşma tasarısını altı gün içerisinde imzalanması şartıyla Türk tarafına genel oturumda iletmeyi, Türk tarafının antlaşmayı imzalamaması halinde konferansın dağılacağı ve İngiliz temsilcisi olarak kendisinin Lozan'dan en geç 4 Şubat 1923 günü ayrılacağı tehdidinde bulunmayı önermiştir. Fransız ve İtalyan temsilcileri Lord Curzon'un bu teklifini uygun bulmuştur.²⁸¹

11) 31 Ocak 1923 tarihli yabancılara uygulanacak rejim komisyonu ile iktisat ve maliye sorunları komisyonunun ortak oturumu

Lozan Konferansı'nın 31 Ocak 1923 tarihli Yabancılara Uygulanacak Rejim Komisyonu İle İktisat Ve Maliye Sorunları Komisyonunun ortak oturumunda, Amerika Birleşik Devletleri, İngiliz İmparatorluğu, Fransa, Yunanistan, İtalya, Japonya, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, Türkiye, Belçika, Arnavutluk ve Portekiz temsilcileri hazır bulunmuşlardır.²⁸²

Lord Curzon başkanlık makamına geçerek on haftadan uzun bir süredir devam eden çalışmaların sonuna varıldığını, 3 gündür konferansın üyelerinin barış antlaşması tasarısını ellerinde bulundurduğunu, temsilcisi bulunan bütün devletleri bu metni imzalamaya çağırdıklarını ifade etmiştir.

²⁸⁰ Taner Baytok, a.g.e. , s. 282

²⁸¹ A.g.e. , s. 283

²⁸² Seha L. Meray (Çev.), a.g.e. , s. 32

Lord Curzon antlaşma tasarısının toplam 160 maddeden oluştuğunu ayrıca antlaşmaya bir takım sözleşmeler ve bildirimler de eklenmiş olduğunu bu sözleşmeler ve bildirimlerin bu yoldan düzenlenmesi uygun görülen bir takım konulara ilişkin olduğunu, bunların bütünüünün antlaşma imzalandığı zaman yürürlüğe gireceğini belirtmiştir.

Lord Curzon, antlaşma ile ulaşılmak istenen amacın sekiz yılı aşkın bir süredir Doğu Avrupa'nın ve Asya'nın çok geniş bölgelerini acılara boğmuş korkunç ve yıkıcı bir savaşa son vermek ve hangi taraftan olursa olsun askerleri evlerine, ailelerine kavuşturmak olduğunu ifade etmiştir.

Lord Curzon; antlaşmanın, müttefiklere karşı savaşta yenik düşen fakat sonunda Yunan kuvvetlerine karşı bir zafer kazanmış olan Türk Devleti'nin birliğine kavuşmuş ve güçlü bir devlet olarak Asya'da olduğu kadar Avrupa'da da yerini almasını ve uluslar topluluğuna yeniden katılmasını, son olarak da Türkiye devleti ile öteki Avrupa devletleri arasında eşitliğe dayanan dostluk ve iyi niyet ilişkileri kurmasını amaçladığını belirtmiştir.

Lord Curzon antlaşmanın önemsiz sayılamayacak kadar büyük bir kısmının Türk Temsilci Heyeti tarafından kabul edilmiş bulunduğunu, geriye kalan kısmında ise Türk Temsilci Heyetinin bir oldubitti ya da bir tehdit ile karşı karşıya bırakılmamış olduğunu ifade etmiştir.

Lord Curzon, müzakere süreci ile ilgili yaptığı bir takım genel değerlendirmelerin ardından birinci komisyonun çalışmalarına da değinmiştir. Lord Curzon, Batıda, Meriç'in sağ kıyısında bulunan toprağın tümüyle kendisine verilmesini son anda isteyen Türkiye'nin bu isteğini karşılamanın mümkün olmadığını, fakat Meriç ve bunun yanındaki küçük toprak parçasının Türkiye'ye bırakıldığını, böylece Edirne'ye Meriç'in sağ kıyısından bir istasyon sağlanmış olduğunu ve şehrin ana demiryoluna bağlanmış olduğunu belirtmiştir.²⁸³

Lord Curzon'dan sonra önce Marki Garroni sonra da Bompard başkanlık makamına geçerek çeşitli açıklamalarda bulunmuştur. Açıklamalarında 3. komisyon ile

²⁸³ A.g.e. , s. 32 - 36

ilgili konulara değinen Bompard; müttefiklerin, uyruklarına savaşta Türkiye tarafından verilen zarara karşılık Türkiye'den 15 milyon lira istediğini, bu zararların gerçek tutarının bundan çok daha yüksek olduğunu ifade etmiştir.²⁸⁴

Bompard'ın ardından İsmet Paşa söz almıştır. İsmet Paşa; TBMM hükümeti'nin Türkiye'nin sınırları dışında kalmış olan eski Osmanlı İmparatorluğu toprakları üzerinde hiçbir niyet beslememekte olduğunu, Türkiye'nin barış isterken bunu yalnız kendisi için değil fakat büyük ölçüde dünyanın bütün uluslarının yıllardır katlandıkları acılara bir son verilmesi ve bütün dünyanın huzura kavuşturulması için de istediklerini, bu yüzden tasarımı değerlendirmek için gelecek oturumdan önce 8 günlük bir süreye ihtiyaçları olduğunu belirtmiştir.

İsmet Paşa'nın ardından söz alan Lord Curzon; İsmet Paşa'nın istediği süreyi yorumlamıştır. Lord Curzon, İsmet Paşa'nın bu süreyi temsilci heyetleri ile özel görüşmeler yapabilmek amacı ile istediğini düşündüğünü, 8 günün çok olduğunu, daha yoğun bir çalışma ile bu işin daha kısa bir sürede bitirilebileceğini, kendisinin yoğun çalışma konusunda yardımcı olabileceğini ifade etmiştir.

İsmet Paşa, cevap olarak elinden geleni yapacağını belirtmiştir.²⁸⁵

Konferans oturumunda bu gelişmelerin yaşandığı 31 Ocak 1923 tarihinde, Fransız Başbakanı Poincare'nin 30 Kasım 1915'te itilaf devletleri arasında Türkiye ile ayrı ayrı barış anlaşmaları yapılmayacağına dair olan mutabakatın savaş döneminde geçerli olduğunu ve Lozan konferansı'nda bir anlaşmaya varılamaz ise Fransa'nın, Türkler ile barış görüşmeleri yapabileceğini açıklayan bir bildirisi kamuoyuna ilan edilmiştir.²⁸⁶

31 Ocak 1923 ve 1 Şubat 1923 tarihlerinde Londra'ya gönderdiği telgraflarında Lord Curzon; Türklerin anlaşma yapmayı gerçekten istedikleri görüşünde olduğunu, uzlaşmak ve yenmek zorunda olduğu düşmanların Ankara'da olmadığını, Paris ve

²⁸⁴ A.g.e. , s. 40 – 44

²⁸⁵ A.g.e. , s. 46 – 52

²⁸⁶ Taner Baytok, a.g.e. , s. 290 - 291

Roma’da olduklarını, Paris’te yaşanan gelişmeler ile ilgili olarak girişimde bulunulması gerektiğini bildirmiştir.²⁸⁷

1 Şubat 1923’te başbakan Rauf Bey tarafından İsmet Paşa’ya gönderilen telgrafta; konferansın kesilmesi durumunda askeri harekâta başlanıp başlanmayacağı konusunda Başkomutan Mustafa Kemal Paşa’nın yaptığı değerlendirme bulunmaktadır. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa’nın değerlendirmesinde konferansın iki ihtimalde tatil olacağı belirtilmektedir.

- Birinci ihtimalde; müttefiklerin teklif ettiği tasarıyı Türk tarafı olarak reddetmeleri durumunda konferans kesilecektir. Bu durumda askeri harekâta başlamak zorunludur.
- İkinci ihtimalde; müttefiklerin teklif ettiği tasarıya Türk tarafı olarak bir karşı tasarı sunulması halinde konferans kesilmemiş tatile girmiş olacaktır. Bu durumda askeri harekâta girişmeden önce gelişmeleri değerlendirmek gerekecektir.

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa’nın değerlendirmesine göre bütün bu ihtimaller İsmet Paşa’ya bildirilmeli ve İsmet Paşa askeri harekât durumunda yurtdışında kalmamalıdır.²⁸⁸

1 Şubat 1923 tarihinde düzenlenen Boğazlar Rejimini İnceleme Komisyonu’nun boğazlar konusunu ele aldığı oturumunun ardından²⁸⁹ Konferansa çağırılan devletlerin temsilcileri ile Türk temsilcileri arasında gerçekleşen temaslar yarı resmi düzeyde devam etmiştir.²⁹⁰

İsmet Paşa; 2 Şubat 1923’te Ankara’ya gönderdiği telgrafında, Türk Temsilci Heyeti olarak kendilerine sunulan antlaşma tasarısı karşısında izleyecekleri hareket tarzı konusunda bakanlar kurulu başkanlığına bilgi vermiştir.²⁹¹

²⁸⁷ A.g.e. , s. 290 - 291

²⁸⁸ Bilal N. Şimşir, a.g.e. , s. 470 - 471

²⁸⁹ Seha L. Meray (Çev.), a.g.e. , s. 130 -132

²⁹⁰ Seha L. Meray (Çev.), *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler, Birinci Takım, Cilt IV*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s. VI

²⁹¹ Bilal N. Şimşir, a.g.e. , s. 483 - 484

İsmet Paşa; telgrafında, Adli ve mali konulardaki Türk isteklerinin karşılanması durumunda bir karşı tasarı sunacağını, bu tasarıda Musul sorununu askıda bırakacaklarını, Karaağaç'ı ve tren hattını talep edeceklerini, Trakya'da bulundurulacak asker miktarının sınırlandırılması ve Gelibolu'da kuvvet bulundurma konularında geri adım atacaklarını, mezarlıklar konusundaki anlaşmazlığı hakeme havale edeceklerini, kapitülasyonları bütünüyle reddedeceklerini ve Yunanistan'dan tamirat konusunda peşin para talep edeceklerini bildirmiştir. İsmet Paşa; telgrafın devamında adli ve mali konulardaki Türk isteklerinin karşılanmaması durumunda, bir karşı tasarı sunmayacaklarını, on beş günlük bir ara isteyerek Ankara'ya geleceklerini bildirmiştir.²⁹²

Konferansa çağıran devletlerin temsilcileri ile Türk temsilcileri arasında gerçekleşen yarı resmi temaslar devam ederken müttefik devletler, Türk Temsilci Heyeti'ne sunulmuş bulunan tekliflerin birçok noktasında değişiklik yapmayı kabul etmişlerdir.²⁹³

Değişiklik yapılan konularda, çalışmamızın konusunu doğrudan ilgilendiren noktalara bakıldığında şunlar görülmektedir:

3 Şubat 1923 tarihinde, İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilci heyetlerince antlaşma tasarısıyla buna ekli sözleşme tasarılarında yapılması teklif edilen değişikliklerden ilki 57. madde ikincisi de 58. madde ile ilgilidir.

57. madde'de yapılan değişikliklerle, Türkiye'nin ödemesi gereken 15.000.000 Türk altın lirası 12.000.000 Türk altın lirasına indirilmiştir.

58. madde'de yapılan değişikliklerle ise 58. madde metinden çıkartılmış yerine onarımlar konusyla ilgili olarak müttefikler ile Türkiye'nin birbirlerine karşı öne sürebilecekleri parasal istemleri kesin olarak sona erdiren bir madde konulmuştur.²⁹⁴

²⁹² A.g.e. , s. 483 - 484

²⁹³ Seha L. Meray (Çev.), a.g.e. , s. VI

²⁹⁴ A.g.e. , s. 1 - 4

4 Şubat 1923 tarihinde İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilci heyetlerince, bahse konu 57. madde deki 12 milyon Türk altın lirasının Türkiye tarafından ödenmesinin iptal edilmesi, müttefikler ve Türkiye'nin karşılıklı olarak bu konudaki haklarından vazgeçmesi, 58. maddede de Türk Hükümeti'nin, Yunan Hükümeti'ne karşı Lozan konferansına sunmuş bulunduğu istemlerle, Yunan Hükümeti'nin, Türk Hükümeti'ne karşı yine bu konferansa sunduğu istemlerin her iki hükümet arasında konferans sonrasında ileride yapılacak bir antlaşmaya konu olması, anlaşmaya varılamazsa bu sorunun hakemlik yolu ile çözümlenmesi teklif edilmiştir.

4 Şubat 1923 tarihinde Türk Temsilci Heyeti; İngiliz Fransız ve İtalya temsilci heyetleri başkanlarına bir mektup göndermiştir. Mektupta; Türk Temsilci Heyeti; barışı kurmaya yetecek bir görüş birliğine varılmış olduğu inancında olduklarını, toprak sorunları, mali sorunlar, sağlık, uyrukluk, azınlıklar, Osmanlı devlet borcu, onarımlar, ulaşım yolları, savaş tutsakları, mezarlıklar, adalet rejimi, gibi sorunlar üzerinde barışın yapılmasına engel olabilecek hiçbir görüş ayrılığının kalmamış gibi olduğunu, bu sorunların, konferansı bir başarısızlığa uğramaktan kurtarmaya yetecek siyasi bir önemi olduğunu, ifade etmiştir.²⁹⁵

Mektupta; bu genel değerlendirme ile birlikte konferans görüşmelerinde gelinen nokta, konu başlıkları halinde değerlendirilmiştir. Mektupta çalışma konumuzla doğrudan ilgili olan Karaağaç ve Yunan yakıp yıkmaları konularına da değinilmiştir.

Buna göre, mektupta; Türk Temsilci Heyeti'nin, bir iyi niyet ifadesi olarak Karaağaç'ı ve buradan Kuleliburgaz'a giden demiryolunu, Dimetoka'yı, özet olarak 1913 sınırını elde etmek için diremediği, bunun yanında Türk yurduna karşı Yunan saldırısının yol açmış olduğu yakıp yıkmaların onarılmasına yeterli olacak bir paranın bir adalet gereği olarak ödenmesini müttefik devletlerin ilke olarak kabul etmelerini senet saymakta olduğu ifade edilmiştir.

Çeşitli konulara ilişkin yapılan bu değerlendirmelerin ardından mektupta; çözüme bağlanmış sorunlarla, çözüme bağlanmamış sorunların karşılaştırılması durumunda çözüme bağlanmış sorunların temel sorunlar olduğu ve tüm sorunların %80'ini

²⁹⁵ A.g.e. , s. 5 - 8

oluşturduğunun açıkça görüleceği, Türk Temsilci Heyeti'nin katlandığı büyük fedakârlıklarla barışın yapılmasına engel kalmadığı, üzerinde antlaşmaya varılmış temel sorunların imzalanabileceği, barış yapmayı teklif etmekle Türk Temsilci Heyeti'nin onur duymakta olduğu, askıda kalmış sorunlar ile ilgili olarak temsilci heyetlerinin bir kesiminin görüşmeleri sürdürebileceği belirtilmiştir.²⁹⁶

Bu mektubun verilmesinden sonra çağırılan devletler temsilcileriyle, Türk Temsilci Heyeti arasında özel bir toplantı yapılmıştır.²⁹⁷

Bu toplantıda Türk Temsilci Heyeti, toplantıda görüşülen konulardan birisi olarak, Yunanistan ile Türkiye'nin karşılıklı istemlerinin çözüme bağlanmasına diğer bir deyişle 58. maddeye ilişkin bir tasarı sunmuştur. Bu tasarıda, Türk Temsilci Heyeti, Yunan Hükümeti'nin istemlerini madde metninden çıkartarak sadece Türk istemlerinin çözüme bağlanmasını maddenin konusu yapmaktadır. Herhangi bir anlaşmazlık durumunda, bunun hakemlik yolu ile çözülmesi madde metninde sabit kalmıştır.²⁹⁸

B) Konferansın Kesintiye Uğraması ve Kesinti sonrası iç ve dış politikadaki gelişmeler

İsmet Paşa; 5 Şubat 1923'te Bakanlar Kurulu Başkanlığı'na gönderdiği telgrafında İngilizler ile ilgili konuların halledildiğini bunun yanı sıra İtalya ve özellikle Fransa'nın ilgili olduğu iktisadi konular nedeni ile konferansın kesildiğini bildirmiştir. İsmet Paşa telgrafında ayrıca Türkiye'nin İngilizlerle olan ilişkilerinde ılımlı davranılmasını istemiştir.²⁹⁹

1) 21 Şubat 1923 tarihli TBMM gizli celse oturumu

TBMM'de gerçekleştirilen 21 Şubat 1923 tarihli bu gizli celse oturumunda; söz alan İsmet Paşa, TBMM üyelerine, Lozan Konferansı'nda Türk Temsilci Heyeti ile diğer devletler arasında yaşanmış müzakereler, konferansın talik olması ve içinde bulunulan durum ile ilgili genel birtakım bilgiler vermiştir. İsmet Paşa'nın verdiği

²⁹⁶ A.g.e. , s. 9 – 11

²⁹⁷ A.g.e. , s. VI

²⁹⁸ A.g.e. , s. 5 – 17

²⁹⁹ Bilal N. Şimşir, a.g.e. , s. 496 – 497

bilgile içerisinde; konferansın teorik olarak devam ettiği ve Mudanya Mütarekesi'nin geçerli olduğu bilgileri de bulunmaktadır. İsmet Paşa; yapmış olduğu açıklamalarının sonunda, hiç kimseye bir taahhütlerinin olmadığını, hiç kimsenin "...bize şunu verdiniz, bunu verdiniz." diyemeyeceğini, TBMM'nin vereceği kararlara kimsenin bir şey diyemeyeceğini, bu kararları serbestçe tatbik edebileceklerini, meselenin bundan ibaret olduğunu ifade etmiştir.³⁰⁰

2) 27 Şubat 1923 tarihli TBMM gizli celse oturumu

21 Şubat 1923 tarihli oturumun sonrasında TBMM'de, 27 Şubat 1923'te gerçekleştirilen gizli celse oturumunda, İsmet Paşa'nın Lozan konferansı ile ilgili açıklamaları ve konferansı tekrar açılması halinde temsil heyeti tarafından takip edilecek strateji esasları konuları görüşülmüştür.³⁰¹

27 Şubat tarihli bu oturumda söz alana İsmet Paşa; Türk Temsilci Heyeti'ne verilen barış antlaşması projesinin toprak (sınırlar), maliye ve iktisadi konularını ayrı ayrı incelediklerini, bu üç konu açısından da projeyi Türk tarafı olarak kabul edemeyeceklerini, bununla birlikte projeyi bir bütün olarak reddetmeleri durumunda bir savaşa meydan vermeden tekrar barış girişimlerinde bulunabilme imkânlarının olup olmadığını incelediklerini belirtmiştir.

Sözlerine devam eden İsmet Paşa; bu açıklamaları ışığında, Misakı Milli açısından kabul edilebilir bir sınır teklifi ile müttefiklere yönelik, müttefikleri tatmin edebilecek bir durum almayı ve bu harekete karşılık olarak mali ve iktisadi konularda yapacakları yeni teklifler ile çıkarlarını sağlamayı vekiller heyeti olarak uygun gördüklerini ifade etmiştir.

Bu sözlerini bir örnek ile açıklamak isteyen İsmet Paşa; batı sınırında öteden beri teklif ettiklerinin 1913 sınırı olduğunu, daha sonradan yalnız Karaağaç'la bile yetindiklerini, Karaağaç konusunda ısrar ettiklerini fakat burayı elde etmenin mümkün olmadığını, fakat gelinen noktada Meriç batısındaki araziden feragat edilebileceğini,

³⁰⁰ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt 2, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1985, s.1290 – 1291

³⁰¹ A.g.e. , s. 1304

Meriç'in batısındaki arazinin ve Karaağaç istasyonu'nun önemli ve kıymetli olduğunu, bunları bütün dünyaya açıkladıklarını bununla birlikte bu bölgeye ilişkin bu talebin Misakı Milli hükümleri kapsamında olmadığını, dolayısıyla bu taleple ilgili Misakı Milli açısından bir mecburiyetin olmadığını ifade etmiştir.

Batı sınırları ve Karaağaç konusunun ardından, verdiği örnekle ilgili olarak Doğu Sınırları ve Musul konusuna da değinen İsmet Paşa, Musul sorununun çözümünü, İngiltere ile bir sene içinde çözülmek üzere ertelemeyi, bir sene içinde çözümün gerçekleşmemesi durumunda ise sorunun Milletler Cemiyeti'ne götürülmesini uygun gördüklerini belirtmiştir.

İsmet Paşa'nın yapmış olduğu açıklamaların ardından söz alan çeşitli konuşmacılar özetle; Misakı Milli'den taviz verilmemesi gerektiğini, bundan taviz verenlerin istifa etmeleri gerektiği, Musul'un verilmesi durumunda Erzurum'a kadar olan bölgenin kaybedilmesi tehlikesinin bulunduğunu, İngilizlerin bir kere yerleştikleri yerden bir daha çıkmayacağını, İsmet Paşa'nın askeri konularda uzman olduğunu, mali iktisadi ve adli konularda bu konuların uzmanlarının açıklama yapması gerektiğini belirtmişlerdir.

Bu konuşmaların ardından söz alan Erzurum Vekili Mustafa Durak Bey'in değindiği konulardan birisi de Karaağaç konusudur. Mustafa Durak Bey; Karaağaç ile ilgili olarak, Karaağaç'ı terk etmenin Edirne'yi terk etmek anlamına geleceğini, kendisinin bu konuyu bu şekilde anladığını ifade etmiştir.³⁰²

Mustafa Durak Bey'in konuşmasından sonra söz alan çeşitli konuşmacılar özetle; hükümetin karşı tekliflerini içeren projeyi görmediklerini, projeyi görmeleri gerektiğini, hükümetin Misakı Milli'ye sadık olup olmadığını belirsiz olduğunu belirtmişlerdir.

Bu konuşmaların ardından söz alan Vekiller Heyeti Başkanı Rauf Orbay; hükümetin karşı tekliflerini içeren projenin tercümesinde belli hatalar bulunduğunu, İsmet Paşa'nın açıklamalarının Misakı Milli ile ilgili noktalarının bazı konuşmacılarca yanlış anlaşılmış olduğunu, herhangi bir yeri terk etmenin söz konusu olmadığını,

³⁰² A.g.e. , s. 1304 - 1309

Misakı Milliye tadilin söz konusu olamadığını, Karaağaç'tan sarfi nazar etmenin ve Musul konusunu ileri bir tarihe erteleme konularının bir teşebbüs fikri olduğunu, Karaağaç'ı verdik ya da Musul'u bıraktık şeklinde bir açıklamanın söz konusu olmadığını, TBMM'ye genel bir bilgi verildiğini, TBMM'nin arzu etmesi halinde bu projenin derhal düzeltilebileceğini, belirtmiştir.

Sözlerine devam eden Rauf Bey; Bakanlar Kurulu'nun kanaatinin, bir teşebbüs fikri olarak, Musul'u erteleme ve Karaağaç'ı terk etme şeklinde olduğunu belirtmiştir.

Rauf Bey'in, söz alan vekillerin sorularına verdiği cevaplarla devam eden görüşmelerde, Bitlis vekili Yusuf Ziya Bey; Rauf Bey'e, Musul'un Misakı Milli sınırları içerisinde olup olmadığını sormuştur. Rauf Bey bu soruyu "dâhilindedir" şeklinde cevaplamıştır.

Rauf Bey'in, yapmış olduğu çeşitli açıklamaların ardından söz alan Ankara Vekili ve TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa; söz konusu meselenin gerçekten önemli ve nazik olduğunu, bu meseleyi sınırlı bir şekilde görüşmenin doğru olmadığını ve Vekiller Heyeti'nin buraya kesin bir karar almak amacıyla gelmediğini belirterek konuyu kendisinin anladığı gibi açıklamak istediğini belirtmiştir.

Sözlerine devam eden Mustafa Kemal Paşa; Vekiller Heyeti'nin, TBMM üyelerini bazı konulardan haberdar etmeksizin doğrudan doğruya bir karşı proje ile birlikte bir temsil heyeti göndermeye cesaretinin olmadığını, çünkü konunun çok önemli olduğunu, içinde buldukları toplantıda yapacakları şeyin bir projenin teferruatını müzakere etmek olmadığını, esaslı bir iki noktaya karar vermek olduğunu, bu esaslı noktalara karar verilmesinin ardından teferruat üzerinde TBMM üyelerinin şimdiden meşgul edilmesine gerek olmadığını, teferruat konusu ile Vekiller Heyeti'nin ya da temsil heyetinin meşgul olabileceğini belirtmiştir.

Yapmış olduğu bu açıklamalarının ardından Mustafa Kemal Paşa; karar verilmesi gereken esas noktalardan birincisinin Karaağaç'tan vazgeçmek, ikincisinin ise Musul konusunu İngilizlerle sonra görüşülmek üzere ertelemek olduğunu ifade etmiştir.

Sözlerine devam eden Mustafa Kemal Paşa; Misakı Milli'nin bazı vekiller tarafından yanlış yorumlandığını, toprak ve sınırlar konularının Misakı Milli'nin birinci maddesi kapsamında bulunduğunu, Misakı Milli'nin birinci maddesinin, şu hat bu hat diye bir sınır çizmediğini, bu sınırı çizenin milletin menfaatleri ve TBMM'nin isabetli değerlendirmesi olduğunu, Musul konusunun çözümünü savaşa girmek için bir sene sonraya ertelemenin Musul'dan vazgeçmek olmadığını, Musul'u elde etmek için, konunun, Türkiye'nin daha kuvvetli olacağı bir zamana ertelenmesi olduğunu, bugün sulh yapılabileceğini ve bir müddet sonra Musul için gerekli girişimlerde bulunabileceklerini, fakat bugün Musul meselesinin halledilmek istenmesi durumunda Türkiye'nin karşısında yalnız İngiltere'nin değil, Fransa, İtalya, Japonya gibi devletlerin de bulunduğunu, Musul meselesinin ertelenerek barışa ulaşılması durumunda ise sadece İngilizlerle karşı karşıya kalınacağını, bu durumun Türkiye'nin çıkarına olup olmadığını, meydana çıkarmanın gayet kolay olduğunu, Musul meselesini bugünden halledeceğiz, ordumuzu yürüteceğiz, Musul'u alacağız denilmesi halinde bunun mümkün olduğunu fakat bunun sonrasında muharebenin hemen son bulacağına emin olunamayacağını, burada bir savaş cephesi açılmış bulunacağını, bunun ayrıca konuşulması durumunda sakıncaların kendiliğinden ortaya çıkacağını ifade etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın yapmış olduğu açıklamaların ardından oturuma ara verilmiştir.

Verilen aranın ardından tekrar toplanan oturumda söz alan Cebelibereket Vekili İhsan Bey; Vekiller Heyeti'nin Misak-ı Milliye dâhil olmamakla birlikte Karaağaç'tan vazgeçtiğini, Musul konusunu ise bir sene sonraya bıraktığını, Musul konusundaki bu ertelemenin, bu işi bu meclisin değil bundan sonraki meclisin halletmesi anlamına geleceğini belirterek barış yolu ile Musul'u alabilecek kişiye itimat edeceğini şimdiden söylemek istediğini, ifade etmiştir.³⁰³

Cebelibereket Vekili İhsan Bey'in ardından söz alan Mustafa Kemal Paşa; önce İhsan Bey'e ardından söz alan çeşitli vekillere cevap vermiştir. M. Kemal Paşa; cevap niteliğindeki konuşmasında özetle Musul'dan vazgeçmediklerini, bir sene sonra burasının barış yolu ile alınabileceğini, bu hedefe hazırlandıklarını ifade etmiştir.

³⁰³ A.g.e. , s. 1309 – 1320

Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği cevapların ardından söz alan konuşmacılar yaptıkları konuşmalarında özetle; Lozan Konferansı müzakerelerine ilişkin zabıtları görmek istediklerini, bunun yerine getirilmediğini ayrıca konferans konularına ilişkin yeterince bilgilendirilmediklerini belirtmişlerdir.

Yukarıda özetlenen konuşmaların ardından Edirne Vekili Şeref Bey; esas hakkında sözü olduğunu fakat kendisine söz verilmediğini belirtmiştir.

Şeref Bey'in bu sözlerinin ardından verilen bir önerenin oylanması sonucu vekiller heyeti'nin TBMM üyelerine daha detaylı bilgi vermesi kabul edilmiştir. Oturuma son verilmiştir.³⁰⁴

3) 2 Mart 1923 tarihli TBMM gizli celse oturumu

TBMM'de 2 Mart 1923 tarihinde gerçekleşen gizli celse oturumunda Lozan Konferansı'nda Müttefik Devletler tarafından Türk Temsilci Heyeti'ne verilen barış antlaşması tasarısı konuları görüşülmüştür.³⁰⁵

Oturumda, Lozan konferansı'nda Türk Temsilci Heyeti üyesi olarak bulunmuş olan Sinop Vekili Rıza Nur Bey, söz alarak Lozan konferansında görüşülen tabiiyet, azınlıklar, sağlık sorunları, rehineler ile sivil ve askeri esirler konularında TBMM üyelerine bilgi vermiştir.³⁰⁶

4) 3 Mart 1923 tarihli TBMM gizli celse oturumu

3 Mart 1923'te TBMM'de gerçekleştirilen gizli celse oturumunda; Lozan Konferansı konularının görüşülmesi ile ilgili uzun usul tartışmaları yaşanmış ve müttefik devletlere verilmek üzere hazırlanan Vekiller Heyeti'nin karşı projesinin TBMM üyelerine gösterilmemesi konusunda Vekiller Heyeti eleştirilere uğramıştır. Eleştiriler karşısında Vekiller heyeti adına konuşan Rauf Bey; önceki oturumda TBMM

³⁰⁴ A.g.e. , s. 1320 - 1325

³⁰⁵ *TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt 4*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1985, s. 1 - 28

³⁰⁶ A.g.e. , s. 1 – 28

tarafından kararlaştırıldığı üzere Türk Temsilci Heyeti üyelerinin uzmanlık alanları ile ilgili olarak Lozan Konferansı'nda müttefik devletler tarafından Türk Temsilci Heyeti'ne verilen barış antlaşması projesini inceleyeceklerini, TBMM'nin önceki oturumda bu kararı verdiğini, sık sık yöntem değiştirmenin ve usul tartışmaları ile zaman geçirmenin doğru olmadığını belirtmiştir. Bu gelişmelerin ardından söz alan, Lozan konferansında Türk Temsilci Heyeti üyesi olarak bulunmuş Hasan Bey ve söz konusu heyetin başkanı Dış İşleri Bakanı İsmet Paşa; proje maddeleri ile ilgili olarak TBMM üyelerini bilgilendirmişlerdir.³⁰⁷

5) 4 Mart 1923 tarihli TBMM gizli celse oturumu

4 Mart 1923'te TBMM; gizli celse oturumunda, Lozan Konferansı'nda Türk Temsilci Heyeti'ne verilen barış antlaşması projesi ve Lozan Konferansı'na ilişkin konuları görüşmek üzere toplanmıştır.³⁰⁸

Oturumda Lozan Konferansı'nda Türk Temsilci Heyeti başkanı olarak bulunmuş Dış İşleri Bakanı İsmet Paşa ve İcra Vekilleri Heyeti Başkanı Rauf Bey; Lozan konferansı konularına ilişkin söz vekillerin sorularına cevap olarak açıklamalarda bulunmuşlardır.³⁰⁹

Soru cevap ve yer yer atışmalarla geçen oturumun sonunda İsmet Paşa gibi Edirne Vekili olan Şeref Bey söz almış ve uzun bir konuşma yapmıştır.³¹⁰

Şeref Bey konuşmasının başında; TBMM'nin, Misakı Milliye mutlaka savaş meydana getirmek için çizmediğini, barışa ulaşmak için çizdiğini belirtmiş ve muzaffer Türk ordularının düşmanı Akdeniz'e dökmesinin ardından hükümetin ilk hatasının Mudanya Ateşkes Antlaşması'nın mecliste görüşülmesi sırasında, antlaşmanın askeri nitelikte olduğunu söyleyerek meclisi yeteri derecede bilgilendirmemesi olduğunu ifade etmiştir.³¹¹

³⁰⁷ A.g.e. , s. 30 - 71

³⁰⁸ A.g.e. , s. 74

³⁰⁹ A.g.e. , s. 74 - 105

³¹⁰ A.g.e. , s. 99 - 104

³¹¹ A.g.e. , s. 99

Şeref Bey'in bu ifadelerine cevap vermek isteyen İcra Vekilleri Heyeti Başkanı Rauf Bey bu isteğinde başarılı olamamış ve Şeref Bey sözlerine devam etmiştir.

Sözlerine devam eden Şeref Bey; Batı Trakya ve Balkanlar konularına değinerek Lozan'da İsmet Paşa'nın karşısında birleşik bir cephe olduğunu bu cephede bulunması muhtemel devletlerin neden konferans öncesinde bu devletlere temsilciler göndermek suretiyle Türkiye lehine kazanılmasına çalışılmadığını, mesela Sırbistan diyerek İsmet Paşa'ya sormak istediğini ifade etmiştir.

İsmet Paşa; Şeref Bey'in bu sorusunu Sırbistan özelinde cevaplamaya çalışarak Sırbistan'ın Osmanlı borçlarının paylaşılmasına katılmamak gibi Türkiye'nin kabul edemeyeceği bir takım istekleri olduğunu, Sırbistan'ın bu isteklerinin karşılanması halinde belki Sırbistan'ın Türkiye'yi destekler bir tutum takınabileceğini belirtmiş ve Sırbistan'ın isteklerini Şeref Bey'in kabul edip edemeyeceğini kendisine sormuştur.

İsmet Paşa'nın cevabının ardından Sırbistan ile ilgili yaptığı birtakım açıklamalar sonrasında Şeref Bey; Edirne ve Karaağaç konusuna da değinmiştir. Şeref Bey; Karaağaç ile ilgili olarak; Karaağaç'ın Mondros Mütarekesi imzalandığında Türk silahları altında bulunmadığı için bu yönüyle Misakı Milli kapsamında bulunmadığının doğru olduğunu, fakat Misakı Milli'nin üçüncü maddesinde zikredilen, Batı Trakya'nın kapsamı içinde olduğunu ifade etmiştir.

Yapmış olduğu bu değerlendirmesinin ardından Şeref Bey; İsmet Paşa'nın komutası altında taarruzun başladığı zaman Karaağaç'ın fedakâr halkının bütün himmet ve gayreti ile iki Yunan fırkasını bu bölgede tuttuğunu, Karaağaç'ın fedakâr halkının Anadolu kurtulacak diye kanını döktüğünü, bölgedeki tren hatlarını tahrip ettiğini, çeteler oluşturarak savaş verdiğini, kendi kaderini tayin hakkı açısından Misakı Milli'de kurtuluşunu gördüğünü buna rağmen Lozan konferansı'na bu hakkını talep etmek için başvurmadığını, fakat konferansta Mesta Karasu Irmağı ile Struma nehri arsasındaki Batı Trakya'nın en bereketli arazisinin mübadele kapsamına alındığını, bunun hata olduğunu belirtmiştir.

Musul ve Boğazlar meselelerine değinerek devam ettiği sözlerinde Şeref Bey; iktisadi ve mali konuların Türkiye'yi tatmin eder bir şekilde kesin olarak çözümlenmesi

durumunda geriye bir tek Musul meselesinin ertelenmesi ve Karaağaç'ın feda edilmesinin kalması durumunda kendisinin de Rauf Bey'in elini öpeceğini antlaşmanın imzalanabileceğini ifade etmiştir.

Şeref Bey sözlerinin sonunda kendisinin 600 yıllık bir Edirne çocuğu olduğunu Demir Taş Paşa'nın oğlu olduğunu, bir Türkoğlu için kendi memleketinin bir kasabasını, bir mahallesini çekip kopartıp atmanın ne kadar acı olduğunu TBMM üyelerinin vicdanlarına bıraktığını, fakat memleketin şanının, şerefının, varlığının, istiklalinin ve hayatı aziz Türkiye'nin yaşamasının Edirne'nin ve Trakya'nın gitmesi ile sağlanması durumunda buraların verilebileceğini fakat mali, adli, iktisadi bağımsız bir Türkiye'nin yaratılması gerektiğini, bunun sağlanması durumunda dar bir muhitte kalmaktan korkulmaması gerektiğini çünkü kahraman Türk nesillerinin yarım asır geçmeden verilen yerleri geri alacağını, belirtmiştir.³¹²

Yer yer alkışlarla ve “bravo!” sesleri ile kesilen Şeref Bey'in bu uzun açıklamaları sonrasında yapılan kısa bir iki konuşmanın ardından oturum sona ermiştir.

6) 5 Mart 1923 tarihli TBMM gizli celse oturumu

5 Mart 1923'te gerçekleştirilen gizli celse oturumunda Lozan Konferansı'na ilişkin konuların görüşülmesine devam edilmiştir.

Oturumda söz alan İzmit Vekili Sırrı Bey; çeşitli konulardaki açıklamalarının yanında Edirne Vekili Şeref Bey'in yapmış olduğu konuşmaya da değinerek, Şeref Bey'in Batı Trakya'nın bir kısmının mübadeleye tabii olduğunu söylediğini, bu durumun hükümetin ve temsilci heyetinin sağlamaya çalıştığı Batı Trakya'nın kendi kaderini tayin etmesi durumu ile çelişkili olduğunu belirtmiştir.

İzmit Vekili Sırrı Bey; Karaağaç konusu ile ilgili olarak da, Mudanya Konferansı sırasında Karaağaç'ın elde edilemediğini, bu durum karşısında Vekiller Heyeti'nin konferans günlerinde TBMM üyelerine yaptığı açıklamalarında, Karaağaç'ın

³¹² TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt 4, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1985, s. 99 - 103

Türkiye'ye verilmesinin kararlaştırıldığını, Karaağaç'ın Türkiye'ye verilmesinin barış antlaşmasında yer alacağını belirttiğini ifade etmiştir.³¹³

Sözlerine devam eden Sırrı Bey; Karaağaç ile ilgili Vekiller Heyeti'nin bu güçlü sözlerine ve teminatına rağmen gelinen noktada Karaağaç'ın elde edilememesinin nedenini sormuş ve bu sorusunun cevabını, muhatabından istediğini belirtmiştir.

Sırrı Bey ayrıca Karaağaç'ın Batı Trakya'ya dâhil olduğunu ve Batı Trakya'nın da Misakı Milli uyarınca "kendi kaderini tayin etme hakkı" olduğunu ifade etmiştir.

Sırrı Bey'in sözlerinin ardından çeşitli konuşmacılar söz almış ve Türkiye'nin Suriye sınırı ve Musul konuları ile ilgili çeşitli açıklamalarda bulunmuşlardır. Konuşmacılardan bazılarının; hükümeti, memleketin bazı kısımlarını satmak ile suçlamasının ardından yer yer hakaretleşmeye varan tartışmalar yaşanmıştır.

Yaşanan bu tartışmaların ardından söz alan konuşmacılar yaptıkları konuşmalarında özetle Musul, Ege Adaları ve Kıbrıs gibi konulara değinerek Hükümeti ve temsilci heyetinin Lozan konferans'ında bu konularla ilgili izledikleri siyaseti eleştirmişlerdir.

Bu eleştirilere Vekiller Heyeti Başkanı Hüseyin Rauf Bey cevap vermeye çalışmıştır. Rauf bey'in yaptığı bu cevabi açıklamalarında değindiği konulardan birisi de Karaağaç konusudur. Rauf Bey; bu konu ile ilgili olarak, Şeref Bey'in açıklamalarında Şeref Bey'in kalbinin yandığını görüldüğünü fakat Şeref Bey'in Sırlara Dede ağaç Limanı'nın verilmesi karşılığında Karaağaç'ın elde edilebileceği sözlerinin mantık dışı olduğunu, kimin malının kime verildiğini ifade etmiştir.

Rauf Bey; ayrıca Sırrı Bey'in açıklamalarında değindiği Batı Trakya'nın belli kısımlarının mübadele kapsamı içinde olduğu ve Batı Trakya'dan bu yolla koparıldığı yönündeki düşünceleri ile ilgili olarak da, Batı Trakya ile Doğu Trakya ifadelerinin Balkan Savaşları'ndan sonra işitilmeye başlandığını, Batı Trakya'nın sınırlarının sınır

³¹³ A.g.e. , s. 106 - 110

olarak alınacak yere göre değişebileceğini bu durumun tespit edilmesi gereken bir durum olduğunu belirtmiştir.

Rauf Bey'in cevabi açıklamalarının ardından söz alan konuşmacılar çeşitli açıklamalarda bulunmuşlardır. Söz alan konuşmacılardan birisi de Trabzon Vekili Âli Şükrü Bey'dir. Ali Şükrü Bey; Lozan konferansı müzakerelerinin son aşamasında Lozan'da bulunan Türk Temsilci Heyeti'nin, Vekiller Heyeti'nin verdiği bazı emirleri dinlemediğini ve yetkileri dışında hareket ettiğini bu yüzden gelinen noktada Türk temsilci heyeti'nin görevinin bittiğini belirtmiştir.³¹⁴

Ali Şükrü Bey; ayrıca Karaağaç'ın da dâhil olduğu belli toprakların elde edilememesi ile ilgili açıklamalarında Türk Temsilci Heyeti'nin Lozan Konferansı'nda izlediği müzakere stratejisini de eleştirmiştir. Ali Şükrü Bey; Lozan'da, "Boğazlar Meselesi"nin İngilizler açısından önemli olduğunu, "Boğazlar Meselesi"ni İngilizler lehinde çözümlenmesinin ardından İngilizlerin istediğini almış bir şekilde çeşitli konularda istediği gibi direndiğini, fakat Boğazlar Meselesi'nin çözülmesinden önce Karaağaç, Ege Adaları gibi konuların Türkiye lehine çözümlenip bundan sonra "Boğazlar Meselesi"nin gündeme getirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Ali Şükrü Bey'in bu açıklamaların sonrasında devam eden görüşmeler sonucunda TBMM başkanlığına çeşitli öneriler verilmiştir. Önergelerde Hükümet'e; Lozan Konferansı'nda izlenen siyaset ve gelinen noktadan sonra izlenecek siyaset konularında sorular sorulmuştur. Oturum sona ermiştir.³¹⁵

7) 6 Mart 1923 tarihli TBMM gizli celse oturumu

6 Mart 1923'te gerçekleştirilen gizli celse oturumunda Lozan konferansı'na ilişkin konuların görüşülmesine devam edilmiştir.

Oturumda söz alan Erzurum Vekili Durak Bey; konuşmasında, müttefiklerin projesinin mali hükümlerinin memleketi esaret altına sevk ettiğini, boğazlar konusu ile ilgili olarak, boğazların açık olması ile kapalı olmasının aynı şey olmadığını fakat Rauf

³¹⁴ A.g.e. , s. 110 - 132

³¹⁵ A.g.e. , s. 135 - 147

Bey'in bu iki durumu farksız gibi izah ettiğini, Musul'un önemli olduğunu, Musul meselesini geleceğe bırakmanın doğru olmadığını, Vekiller Heyeti'nin bu sorunu geleceğe bırakma yönünde istekli olduğunu, sorunun çözülene kadar Musul'un Türklerin ve İngilizlerin müşterek idaresi altında kalmasının bile teklif edilmediğini, neden böyle bir teklifin yapılmadığını sormak istediğini ifade etmiştir.³¹⁶

Sözlerine devam eden Durak Bey; Türkiye olarak müttefiklerin hiçbir taşıyı yıkamalarına rağmen kendilerinden tazminat istendiği konusuna değinmiş ve diğer bir konu olarak da Türk Temsilci Heyeti'nin Lozan'da yetkisini aşarak müttefik devletlerin barış anlaşması projesine karşı bir proje verdiğini belirtmiştir.

Durak Bey'in konuşması sırasında zaman zaman Rauf Bey'in ismini anması karşısında Rauf Bey; açıklama yapmak istemiş, bunun üzerine iki isim arasında atışmalar yaşanmıştır.

Durak Bey; konuşmasında ayrıca İsmet Paşa'nın Lozan'da müttefiklere yönelik verdiği karşı projeyi halen göremediklerini, gelinen noktada strateji değiştirilerek İsmet Paşa'nın ordudaki görevine geri dönmesi gerektiğini, bu durumla birlikte yeni bir temsilci heyetinin yeni bir teklifte bulunarak Misakı Milliye istemesi gerektiğini, aksi takdirde bağımsızlığın kaybedileceğini belirtmiştir.

Durak Bey'in konuşmasının ardından söz alan Bitlis Vekili Yusuf Ziya Bey; konuşmasında Karaağaç'ı terk eden vekiller heyetinin gizli olarak Batı Trakya'yı da terk ettiğini, İngilizlerin ölümlerine bile sahip çıktığını (Mezarlıklar Meselesi), Türkiye olarak kendilerinin ise milyonlarca canlı insanı ihmal ettiğini, Karaağaç'ı Yunanistan'a vermenin, Edirne'nin güvenliğini tehlikeye atacağını, Edirne'nin güvenliğinin tehlikeye atılmasının İstanbul'un güvenliğini tehlikeye atacağını, diğer bir konu olarak da Musul'un Türkiye'nin bir parçası olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Sözlerine devam eden Yusuf Ziya Bey; Antalya ve İskenderun havalisi halkının Arap veya Kürt olmadığını, bu havali halkının Müslüman Türk olduğunu, bu insanların

³¹⁶ A.g.e. , s. 150 - 153

feryat ettiğini, Vekiller Heyeti'nin İstanbul'daki temsilcilerinin müttefiklerle müzakereye devam etmekte olduğunu, emri vakilerin yaşandığını ifade etmiştir.

Yusuf Ziya Bey'in ardından söz alan Gaziayıntab Vekili Ali Cennahi Bey; mali konularda, çeşitli açıklamalarda bulunmuştur.

Ali Cennahi Bey'in açıklamalarının ardından Ankara Vekili ve Meclis Başkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa; söz alarak bir konuşma yapmıştır.³¹⁷

Mustafa Kemal Paşa; konuşmasında özetle; altı yedi günden beri devam eden görüşmelerde hükümete yeteri kadar eleştiri yapıldığı kanaatinde olduğunu, gelinen noktadan sonra devam eden müzakerelerin yurtdışına ve özellikle Türkiye'nin düşmanlarına aksedebileceğini belirterek kısa bir açıklamada bulunacağını belirtmiştir.

Mustafa Kemal Paşa; Lozan Konferansı'nda Türk Temsilci Heyeti'ne bir proje verildiğini, bu projenin Türkiye açısından kabul edilemez nitelikte olduğunu, bu projeye karşı Türk Temsilci Heyeti'nin müttefiklere bir mektup verdiğini, TBMM üyelerinden bazılarınca mukabil proje olarak dile getirilen şeyin bu mektup olduğunu, bu mektubun içeriğinin müttefik devletlerin projesini eleştiri şeklinde olduğunu, mektupta; üzerinde uzlaşılan noktaların imza edilmek suretiyle barış yapılması ile ikinci ve üçüncü derecedeki sorunların daha sonra görüşülmesi teklifinin bulunduğunu, mektup usulünün diplomatik bir usul olduğunu, her vakit yapılabileceğini belirtmiştir.

Sözlerine devam eden Mustafa Kemal Paşa; Lozan'da bu mektubun verilisinin ardından müzakerelerin kesildiğini ve temsilci heyetlerinin memleketlerine gittiğini, doğal olarak Türk Temsilci Heyeti'nin de memleketine döndüğünü, Türk Temsilci Heyeti'nin Vekiller Heyeti'ne karşı sorumlu olduğunu, Vekiller Heyeti'nin de Meclis'e karşı sorumlu olduğunu, Vekiller Heyeti'nin Türk Temsilci Heyeti'ni dinledikten sonra TBMM'nin karşısına geldiğini ve meclisten yeni bir yön talep ettiğini ifade etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa; Türk Temsilci Heyeti'nin görevini tam olarak ve mükemmel surette yerine getirdiğini, bu yüzden sonuç alınmak isteniyorsa TBMM'nin Türk

³¹⁷ A.g.e. , s. 153 - 173

Temsilci Heyeti'ne manevi kuvvet vererek Türk Temsilci Heyeti'nin görevini devam ettirtmesinin gerekli olduğunu, bununla birlikte Vekiller Heyeti'nden kısa bir süre içinde barış yapılmasının istenmesinin gerektiğini, bunun askeri tedbirlerden geri kalmamak ve oyalanmamak açısından gerekli olduğunu ifade etmiştir.

Yapmış olduğu açıklamalarının ardından Mustafa Kemal Paşa; bazı vekiller tarafından imzalanmış bir takrir gördüğünü, bu takririn kendisinin açıklamalarıyla da uyduğuna, kendisinin de bu takrire iştirak ettiğini, bu takririn kabul edilmesinin memleket çıkarları ve barış için uygun olduğunu belirtmiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın açıklamalarının ardından söz alan Sinop Vekili Hakkı Hami Bey; Türk Temsilci Heyeti tarafından konferans sonunda müttefiklere verilen mektuba yönelik müttefiklerin olumlu veya olumsuz herhangi bir cevap verip vermediğini sormuştur.

Bu soruya cevap olarak Mustafa Kemal Paşa; bu mektubun kabul edilmediğini belirtmiştir.

Kabul edilen bir takrir ile Vekiller Heyeti'ne ve İsmet Paşa'nın başkanı olduğu temsil heyetine mali, iktisadi ve idari konularda tam bağımsızlık elde etme esası dâhilinde Musul meselesini erteleme ve Avrupa hudutlarında TBMM'ye verilen bilgiler doğrultusunda hareket edebilme yetkisi verilmiştir.³¹⁸

C) 8 Mart 1923 tarihli Ankara'dan, çağırın devletler dışişleri bakanlarına gönderilen mektup ve Konferansın Yeniden Toplanması

İsmet Paşa'nın imzasını taşıyan mektupta, TBMM Hükümeti'nin tekliflerinin bu mektuba ekli olarak gönderilen projede yer aldığı, Lozan'da sorunların çözümüne çok yaklaşılmışken Türk Temsilci Heyeti'nin istediği 8 günlük sürenin verilmediği, buna ek olarak bazı konularda oldubittilerle karşılaştığı, belirtilmiştir.

³¹⁸ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt 4, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1985, s. 173 - 191

8 Mart tarihli Mektuba ekli olarak gönderilen projede; Lozan Konferansı görüşmelerinde Türk Temsilci Heyeti ile müttefik devletler temsilci heyetleri arasında tam olarak çözülmüş, kısmen çözülmüş ve üzerinde hiçbir çözüm sağlanamamış konular ile kısmen çözülmüş ve üzerinde hiçbir çözüm sağlanamamış konular hakkındaki Türk karşı teklifleri yer almıştır.

8 Mart tarihli Mektuba ekli olarak gönderilen projede tam olarak çözüldüğü belirtilen konular olarak; Musul, Karaağaç, Boğazların statüsü ve Azınlıkların durumu konuları yer almıştır.

8 Mart tarihli Mektuba ekli olarak gönderilen projede kısmen çözüldüğü belirtilen konu olarak Kapitülasyonlar konusu yer almıştır.

8 Mart tarihli Mektuba ekli olarak gönderilen projede üzerinde hiçbir çözüm sağlanamamış konu olarak Osmanlı Borçları konusu yer almıştır.³¹⁹

Mektupta bulunan, çalışma konumuzla doğrudan ilgili noktalara baktığımızda şunlar görülmektedir:

Mektupta bulunan, çalışma konumuzla doğrudan ilgili noktalardan olan 2. madde’de, müttefiklerin tasarısından farklı olmak üzere, müttefiklere Doğu Trakya sınırı olarak, Meriç’in sol kıyısı* değil de, Meriç’in “Thalweg Çizgisi”^{*} teklif edilmiştir. Mektup’ta bu değişiklik teklifi ile ilgili olarak yapılan değerlendirmede, “Thalweg Çizgisi” teklifinin, hak gözetirliğe daha uygun olduğu ifade edilmiştir.³²⁰

Mektupta bulunan, çalışma konumuzla doğrudan ilgili noktalardan olan diğer bir nokta “57. madde”dir. Mektupta, müttefiklere 57. madde ile ilgili bir karşı teklifte bulunulmuştur. Teklif edilen 57. madde şu şekildedir:

³¹⁹ Seha L. Meray (Çev.), a.g.e. , s. 21 – 62; İsmet İnönü, a.g.e. , s. 105 - 106

* Burada “Meriç’in sol kıyısı” ifadesi ile Meriç nehrinin akış yönünün sol tarafında kalan kıyısı kastedilmektedir. Haritayı karşımıza aldığımızda ise “Meriç’in sol kıyısı” ifadesi Meriç Nehri’nin doğu kıyısı anlamına gelmektedir; Hazırlayanın notu.

* Thalweg, Almanca bir terim olup, “vadi” anlamına gelmektedir. Buradaki anlamı ise bir akarsuyun en derin yerinden geçen çizgidir; Necmi İnal, *Türkiye Cumhuriyeti Trakya Kara Sınırları*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s. 7

³²⁰ Seha L. Meray (Çev.), a.g.e. , s. 21 – 29

“Türkiye ile (Yunanistan dışında) öteki bağıtlı devletler arasında, bu devletler uyruklarının ve onların uyrukluğunda olan tüzel kişilerin, 1 Ağustos 1914 tarihi ile işbu andlaşmanın yürürlüğe giriş tarihi arasındaki süre boyunca uğramış oldukları kayıp ve zararlardan dolayı Türk hükümetine karşı öne sürecekleri istemlerle, Türk uyruklarının sözü geçen devletle karşı öne sürecekleri aynı nitelikteki istemler ödeştirilmiş sayılacaktır.

Türkiye, Almanya ile yapılmış 28 Haziran 1919 tarihli barış andlaşmasının 259. maddesinin 1. fıkrası ve Avusturya ile yapılmış 10 Eylül 1919 tarihli barış andlaşmasının 210. maddesi'nin 1. fıkrası uyarınca, Almanya'nın ve Avusturya'nın geçirmiş (transfer etmiş) oldukları altın paraların ödenmesini, müttefik devletlerden istememeğe razı olur. Türkiye, İngiltere'ye ısmarlanan savaş gemileri için ödenmiş bulunan paranın geri verilmesini İngiltere'den istememeği de kabul eder. 1 Ağustos 1914 tarihinde Osmanlı egemenliği altında bir ülkede bulunup da ortadan kalkmış olan ya da gerek savaş eylemlerinden gerek zorahlımlardan, geçici ya da sürekli el koymalardan, geçirim tedbirlerinden, gerekse zarar verici herhangi bir eylem ya da karardan zarar görmüş olan müttefik uyruklarına ait mallara, haklara ve çıkarlara ilişkin olarak Türkiye'ye karşı hiçbir istem öne sürülemeyecektir.

Bunun gibi (Yunan orduları dışında) Müttefik orduları ya da yönetimlerince, 30 Ekim 1918 tarihine kadar, Türkiye ülkesinde el konmuş ya da geçici olarak el konmuş olan mallarla, Türk orduları ve yönetimlerince müttefik devletler ülkelerinde el konmuş ya da geçici olarak el konmuş mallar konusunda hiçbir istemde bulunamayacaktır.”³²¹

Mektupta, 57. madde'de yapılan bu değişiklikle ilgili olarak, Lozan'ın son 2–3 gününde yapılan toplantılarda, Türkiye'nin, Versailles ve Saint Germain Antlaşmaları uyarınca Almanya ve Avusturya'nın yaptığı transferlerden ve İngiltere'ye daha önce ısmarlanmış savaş gemileri için yapılmış ödemelerden doğan istemlerine karşılık, müttefiklerin, Türkiye'den istedikleri 12.000.000 Türk altın lirasından vazgeçtiği, bu nedenle ilgili 57. maddenin yeni düzenlemeye uydurulduğu ifade edilmiştir.

Mektupta bulunan, çalışma konumuzla doğrudan ilgili noktalardan olan diğer bir nokta “58. madde”dir. Mektupta, müttefiklere 58. madde ile ilgili bir karşı teklifte bulunulmuştur. Teklif edilen 58. madde de şu şekildedir:

“Türkiye'de Yunan ordusu ve Yunan makamlarınca verilmiş zararların onarılması, Türk hükümeti ile Yunan hükümeti arasında çözüme bağlanacaktır.

Anlaşmazlık çıkarsa, Yunanistan'ın ödeyeceği paranın tutarı, hakemlik yoluyla saptanacaktır.”

³²¹ A.g.e. , s. 37

Mektupta, 58. madde'nin aynı kaldığı belirtilmiştir. Fakat 58. madde'de, Yunan ordusu ve Yunan makamlarınca verilmiş zararların onarılması konusunda, Yunan ve Türk tarafının anlaşamaması durumunda “Yunanistan'ın ödeyeceği paranın tutarı hakemlik yolu ile saptanacaktır.” denilerek anlaşmazlık durumunda her halükarda Yunanistan'ın bir para ödeyeceği, hakemin bu paranın tutarını belirleyeceği, kayıt altına alınarak Türkiye lehine madde kuvvetlendirilmiştir.

Mektupta bulunan, çalışma konumuzla doğrudan ilgili noktalardan olan diğer bir nokta “Trakya Sınırlarına İlişkin Sözleşme Tasarısı”dır. Trakya Sınırlarına İlişkin Sözleşme Tasarısı'nda hiçbir değişiklik yapılmamış, bununla birlikte, tasarıya yeni bir madde eklenmiştir.³²² Eklenen Madde şu şekildedir:

Doğu demiryolunun Kuleliburgaz ile Bulgar sınırı arasındaki parçası Türkiye ve Yunanistan temsilcilerinin denetimi ve gözetimi altında işletilecektir.

Türkiye'den gelecek ya da Türkiye'ye gidecek olan yolcular ya da mallar [ticaret eşyası] bu demiryolu parçasını hiçbir vergi ya da resim ödemeksizin ve hiçbir pasaport denetimi işlemine bağlı kalmaksızın, serbestçe transit olarak geçeceklerdir.

Edirne'den Türkiye'nin bir başka yerine giden ya da Türkiye'nin bir başka yerinden Edirne'ye gelen yolcular ve mallar [ticaret eşyası], ana demiryolundan demiryolu koluna yön değiştirmek için gerekli olan duruş sırasında, Karaağaç'ta hiçbir vergi ya da resim ödemeyecekler ve onlara hiçbir yoklama ve denetim uygulanmayacaktır.

Edirne'ye gidiş-gelişi sağlamak için, [söz konusu] demiryolu kolunu tümüyle Türkiye işletecek ve bu demiryoluyla Edirne'den Karaağaç'a gidecek yolcular ve mallar [ticaret eşyası] gidecekleri yere geciktirilmeden gönderileceklerdir.³²³

Bu madde'de özetle, Doğu demiryolunun, Kuleli-Burgaz ile Bulgar sınırı arasındaki parçasının Türkiye ve Yunanistan'ın temsilcilerinin denetim ve gözetimi altında işletileceği, Türkiye'den gelecek ya da Türkiye'ye gidecek yolcuların ve malların bu demiryolu parçasını, hiç bir vergi ya da resim ödemeksizin ve hiçbir pasaport denetimi işlemine bağlı kalmaksızın serbestçe transit olarak geçebileceği, Edirne'den Türkiye içine doğru ya da Türkiye içinden Edirne'ye doğru giden-gelen yolcuların ve malların ana demiryolundan demiryolu koluna yön değiştirmek için gerekli olan duruşları sırasında Karaağaç'ta hiçbir vergi ya da resim ödemeyecekleri ve hiçbir denetim ya da yoklamaya maruz kalmayacakları, Edirne'ye gidiş gelişi sağlayan

³²² A.g.e. , s. 25 – 44

³²³ A.g.e. , s. 44

demiryolu kolunu tümüyle Türkiye'nin işleteceği ve demiryolu kolunda hiçbir geciktirmenin olmayacağı ifade edilmiştir.

1) 28 Mart – 1 Nisan 1923 tarihleri arasında çağırılan devletler başkanlarıyla Japonya temsilcisinin İsmet Paşa'ya 8 Mart 1923 tarihli mektubuna karşılık olarak gönderdikleri birbirine eş mektuplar

Mektupta, özetle, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya Hükümetleri'nin 8 Mart tarihli mektuba ekli notayı inceledikleri, bu notada, 4 Şubat 1923 itibari ile Türkiye tarafından kabul edilmiş bulunan bazı noktaların yeniden tartışma konusu yapıldığı, notada, tümüyle yeni sorunlar çıkaran yeni teklifler bulunduğu, ilgili hükümetlerin buna şaşırarak, 4 Şubat 1923 tarihli Türk notasında kabul edilmiş bulunan konuları, esastan tartışma konusu yapmama şartıyla görüşmeye hazır oldukları belirtilmiştir.³²⁴

Sonraki süreçte konferansın yeniden çalışmalarına başlaması için 23 Nisan tarihi belirlenmiştir.³²⁵

Lozan Konferansı'nın yeniden toplanması konusunda bu gelişmeler yaşanırken Ankara'da, meclisin yeniden seçimlere gitmesi kararlaştırılmıştır.³²⁶

İç politikada bu gelişmeler yaşanırken Lozan Konferansı'nın 2. dönem toplantılarına katılacak olan İsmet Paşa başkanlığındaki Türk Temsilci Heyeti, 18 Nisan 1923'te İstanbul'dan Lozan'a hareket etmiştir. Tüm temsilci heyetlerinin Lozan'a ulaşmasının ardından konferans, ilk toplantısını 23 Nisan'da gerçekleştirmiştir. Konferansta İngiltere'yi; Lord Curzon'un yerine Sir Horace Rumbold, Fransa'yı; Barrere ve Bompard'ın yerine Fransa'nın İstanbul Fevkalade Komiseri General Pelle, İtalya'yı; Marki Garroni yerine Montagna temsil etmeye başlamıştır.

23 Nisan 1923'te temsilci heyetlerin başkanları arasında gerçekleştirilen bir toplantıda konferansın 3 komite* halinde çalışması kararlaştırılmıştır. Buna göre birinci

³²⁴ A.g.e. , s. 63 – 65

³²⁵ A.g.e. , s. 68

³²⁶ Kemal Atatürk, *Nutuk*, Haz: Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2004, s. 491 - 492; İhsan Güneş, "Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinden Halk Fırka'sına Geçiş", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt:3 Sayı:8, Ankara 1987, s. 439 – 440

komite; Sir Horace Rumbold başkanlığında toprak işleriyle, ikinci komite; General Pelle başkanlığında mali konularla, üçüncü komite de Montagna başkanlığında diğer konular ile uğraşacaktır.

Konferansın çalışma usulünün kararlaştırıldığı bu toplantının ardından sırasıyla İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya ve Amerika Birleşik Devletleri temsilci heyetleri başkanları, konferansın yeniden toplanması ile ilgili olarak kısa birer konuşma yapmıştır. Bu konuşmaların ardından Türk Temsilci Heyeti Başkanı İsmet Paşa; söz alarak, Türkiye'nin konferansın başından beri barışa ulaşmak istediğini, bunun için çalıştığını, askıda kalan sorunları da bu amaçla çözmeye çalışacaklarını ifade etmiştir.³²⁷

24 Nisan 1923'te 1. komite görüşmelerine başlamıştır.³²⁸

2) 24 Nisan 1923 tarihli birinci komite oturumu

Lozan Konferansı'nın 24 Nisan 1923 tarihli birinci komite oturumunda Amerika Birleşik Devletleri, İngiliz İmparatorluğu, Fransa, Yunanistan, İtalya, Japonya, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı ve Türkiye temsilcileri hazır bulunmuşlardır.³²⁹

Bu oturumda Sir Horace Rumbold'un isteğiyle Türk Temsilci Heyeti'nin öne sürmüş olduğu karşı tekliflerin incelenmesine 2. madde'den başlanmıştır.

Sir Horace Rumbold, Türk tarafının "Meriç'in sol kıyısına kadar" ifadesi yerine "Meriç'in başlıca akım yolunun "Thalweg çizgisi" ifadesini istediğini fakat Meriç'in yatağının sık sık değişmekte olduğunu, bu yüzden Thalweg'inin saptanmasının zor olduğunu belirtmiştir.

Sir Horace Rumbold, sınırı Thalweg'e göre tanımlamakla değişmelere bağımlı kalan bir sınır elde edilmiş olacağını, bunun sonucu olarak da uygulamada özellikle balık avcılığı haklarına ve başka tartışmalı konulara ilişkin birçok güçlüklerin

* Konferansın birinci dönemindeki "komisyonlar" ifadesi yerine ikinci dönemde "komiteler" ifadesi kullanılmıştır.

³²⁷ Ali Naci Karacan, a.g.e. , s. 320 - 327

³²⁸ A.g.e. , s. 335

³²⁹ Seha L. Meray (Çev.), *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler, İkinci Takım, Cilt I, Kitap I*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s. 3

doğacağını, bu gibi nedenlerle müttefik temsilci heyetlerinin ilk metnin olduğu gibi korunması diğer bir deyişle “Meriç’in sol kıyısına kadar” ifadesinin konulmasını istediklerini ifade etmiştir.

Montagna; sınırın Thalweg’le bir tutulması durumunda değişken bir sınır yaratılmış olacağını belirtmiştir.

İsmet Paşa; bu görüşlerin akım yolu sınır olarak alınan bütün nehirler için geçerli olduğunu, Thalweg’in yer değiştirmesi durumunda kıyıların da yer değiştirdiğini, böyle olunca her iki tanımında aynı üstünlükleri ve aynı sakıncaları bulunduğunu oysa müttefik tasarısındaki Meriç nehrinin sol kıyısı ifadesinin Meriç kıyısındaki Türk köylerinin nehir sularından yararlanma olanağından yoksun kalmaları sonucunu doğurduğunu belirtmiştir.

Yunanistan Temsilci Heyeti’nden Caclamanoş, Sir Horace Rumbold ve Montagna’nın görüşlerine katıldığını, konferansın birinci döneminde Türkler tarafından da kabul edilmiş olan metinden vazgeçilmemesi gerektiğini ifade etmiştir.

Sir Horace Rumbold, sınırı Meriç’in sol kıyısı olarak saptamakla, konferansın değişmez bir sınır çizmek amacıyla olduğunu, 4 Şubat notası öncesinde üzerinde görüş birliğine varılmış olan konuların esastan tartışmaya açılmayacağını Türk tarafına açıklandığını, bunun neticesinde konferansın 2. bölümünün başladığını belirtmiştir.

Sir Horace Rumbold, Türk Temsilci Heyeti’nin tekliflerinin esaslı değişiklik kapsamında olduğunu, Türk Temsilci Heyeti’nin bu teklifini kabul edememekten büyük üzüntü duyduklarını belirtmiştir.

İsmet Paşa, bu teklifin esaslı değişiklik olmadığını, ilgili iki ülkeye Meriç sularından eşit yararlanma olanağı vermenin ileride doğabilecek güçlükleri ortadan kaldırdığını ifade etmiştir.

Sir Horace Rumbold, tam tersine bu teklifin ileride sorunlar yaratabilecek nitelikte olduğunu belirtmiştir.

General Pelle, Meriç'in sularından Türk köylerinin yararlanması ile ilgili olarak, bu konuda ilgili iki ülke arasında özel anlaşmaların yapılması gerekebileceğini, akımı düzenleme çalışmaları için de bu yolda davranılacağını, ifade etmiştir.

Venizelos, bunun aslında pek önemli olmadığı, asıl önemli olanın hiçbir anlaşmazlık kaynağı olmayacak kesin olarak belirtilmiş bir sınır elde etmek olduğunu, bu nedenle sınırın her zaman için nehir yatağının sol kıyısı olarak saptanması gerektiğini belirtmiştir. Sir Horace Rumbold, bu görüşü desteklediğini belirtmiştir.

İsmet Paşa, asıl sorunun nehir sularının kullanılması sorunu olduğunu ifade etmiştir.

Venizelos, Meriç nehrinin doğuya doğru yer değiştirilmesi durumunda şimdiki sol kıyı ile ileride meydana gelebilecek sol kıyı arasında kalan bölgenin Türk toprağı sayılmasını kabul etmeğe hazır olduğunu belirtmiştir.

Venizelos, İsmet Paşa'nın sözlerine cevaben Türkiye'nin nehir sularını kullanabileceğini, bu yönde özel hükümler öngörülebileceğini ifade etmiştir.

İsmet Paşa, nehir sularını Yunanistan yararına tekel altına alma gibi bir niyet yoksa uygulama bakımından sınır olarak "Thalweg Çizgisi" formülüne varıldığını belirtmiştir.

General Pelle, müttefiklerin sınırı kıyı yönünden tanımlarken ortaya yeni bir şey atmadıklarını, sınırı kıyı yönüyle tanımlayan örnekler bulunduğunu, bu örneklerde yararlanma hakkının da bulunduğunu, bunun yanında Thalweg çizgisi ile belirlenen sınırların da bulunduğunu ancak akarsuların yataklarının sık sık yer değiştirmesi yüzünden Thalweg uygulamasının birçok sakıncaları bulunduğunu bu yüzden birçok anlaşmazlıkların çıktığını ifade etmiştir.

Fromageot (Fransa) son dönemlerdeki barış antlaşmalarında Thalweg ile sınır belirleme uygulamasının pek kullanılmadığını, çünkü Thalweg belirlenmesi için her yıl birden çok sondalama komisyonu çalıştırılması gerektiğini, akarsuyun yatak değiştirmesi sonucu bir toprağın meydana çıkması durumunda "katılma" (accession)

kuramına göre kurumuş toprağın tarafında kaldığı devlete katılacağını, suların kullanılması konusunda ise komşuluk anlaşmaları yapılması gerekeceğini ifade etmiştir.

İsmet Paşa, sınırın, neden Meriç'in sağ kıyısı ile tanımlanmadığını sormuştur.

General Pelle, Mudanya Sözleşmesi'nden beri Türk ülkesinin Meriç'e kadar uzanacağını söylediğini, bunun da sınırın sol kıyısını işaret ettiğini ifade etmiştir.

İsmet Paşa, Yunanistan'ın Meriç nehrini Türkiye'nin de eşit olarak kullanabileceğini söylediğini, bu durumda Thalweg Çizgisi'nin olağanüstü bir durum yaratmadığını belirtmiştir.

İsmet Paşa, bu maddenin tartışılmasını ertelemeyi kabul ettiğini ifade etmiştir.

Venizelos, sınır olarak sol kıyının daha önceden saptanmış olduğunu, Thalweg yönteminin ortak çıkarlara uygun düşmediğinin ispatlandığını ifade etmiştir.

İsmet Paşa, 4 Şubat tarihli Türk notasının, antlaşmanın genel çizgileri ile ilgili olduğunu, bu sorunun ise ayrıntı ile ilgili bir konu olduğunu bu bağlamda Türk temsilci Heyeti'nin tutumunda bir çelişki olmadığını belirtmiştir.³³⁰

3) 27 Nisan 1923 tarihli birinci komite oturumu

Lozan Konferansı'nın 27 Nisan 1923 tarihli birinci komite oturumunda Amerika Birleşik Devletleri, İngiliz İmparatorluğu, Fransa, Yunanistan, İtalya, Japonya, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı ve Türkiye temsilcileri hazır bulunmuşlardır.

Türk Temsilci Heyeti tarafından Trakya Sınırlarına İlişkin Sözleşme Tasarısı'na eklenmesi teklif edilen madde ile ilgili olarak Venizelos, bu maddenin; Türkiye'den gelecek ya da Türkiye'ye gidecek yolcuların ve malların bu demiryolu parçasını, hiç bir vergi ya da resim ödemeksizin ve hiçbir pasaport denetimi işlemine bağlı kalmaksızın serbestçe transit olarak geçebileceğini, Edirne'den Türkiye içine doğru ya da Türkiye

³³⁰ Seha L. Meray (Çev.), a.g.e. , s. 3 - 6

içinden Edirne'ye doğru giden-gelen yolcuların ve malların ana demiryolundan demiryolu koluna yön değiştirmek için gerekli olan duruşları sırasında Karaağaç'ta hiçbir vergi ya da resim ödemeyeceklerini ve hiçbir denetim ya da yoklamaya maruz kalmayacaklarını, Edirne'ye gidiş gelişi sağlayan demiryolu kolunu tümüyle Türkiye'nin işleteceği ve demiryolu kolunda hiçbir geciktirmenin olmayacağını içeren 2. , 3. ve 4. paragraflarına itirazı olmadığını, bunun yanında 1. paragrafta öngörülen Kuleli-Burgaz'dan Bulgar sınırına giden demiryolu kesiminin işletilmesi için bir çeşit condominium kurulduğunu bunun birçok sorunlara yol açabileceğini belirtmiştir.³³¹

İsmet Paşa, bu hükümlerle, Edirne ile Türkiye'nin diğer kısımları arasındaki demiryolu ilişkilerini en iyi şekilde sağlamanın amaçlandığını, Edirne'nin, Türkiye'nin geri kalan kısmıyla doğrudan doğruya bağlantısız kalmasına rıza göstermekle Türkiye'nin zaten büyük bir fedakârlıkta bulunduğunu, konferansın bunu göz önünde tutacağına inandığını ifade etmiştir.

Sözlerine devam eden İsmet Paşa, Kuleliburgaz ile Bulgar sınırı arasında güvenilir bir ulaşım sağlanmasının, Türkiye için gerekli olduğunu, demiryolunun söz konusu kesiminin Türkiye'nin bir temsilcisi katılmadan işletilmesi durumunda ardı arkası kesilmeyecek sorunların ortaya çıkacağını ifade etmiştir.

Venizelos, bu demiryolu kesiminin uluslar arası bir denetim altında işletilmesini kabul edebileceklerini, bu denetimin sınırlarını saptamanın kolay olmayacağını belirtmiştir.

Sir Horace Rumbold, söz konusu denetimin Milletler Cemiyeti'nce yapılmasını teklif etmiştir.

Venizelos, bu teklifi kabul etmemiştir. Venizelos, Türkiye ile Yunanistan arasında sonu gelmez anlaşmazlıkların çıkmaması için bu Demiryolunun Türk-Yunan ortak işletmesine bırakılması gerektiğini ifade etmiştir.

³³¹ A.g.e. , s. 26 – 30

Venizelos, ayrıca Türkiye'nin bu demiryoluna gösterdiği ilginin kısa süreli olacağını düşündüğünü çünkü Türk Hükümeti'nin Edirne'yi bağımsız bir demiryolu ile Türk demiryolu şebekesine bağlamaya çalışacağını belirtmiştir.

Sir Horace Rumbold, Milletler Cemiyetince atanacak denetçinin de Türkiye'nin haklı isteklerinin dikkate alınmasına göz kulak olmak ile görevli olacağını, bu denetimin hangi koşullar içinde düzenlenebileceğini incelemek üzere küçük bir uzmanlar komitesinin kurulmasını teklif etmiştir. Oturuma son verilmiştir.³³²

4) 2 Mayıs 1923 tarihli ikinci komite oturumu

Lozan Konferansı'nın 2 Mayıs 1923 tarihli ikinci komite oturumunda Amerika Birleşik Devletleri, İngiliz İmparatorluğu, Fransa, Yunanistan, İtalya, Japonya, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı ve Türkiye temsilcileri hazır bulunmuşlardır.

Oturumda uzmanlarca, teklif edilen madde metinlerinin görüşülmesi esnasında, sıra 48. maddeye* geldiğinde Türk Temsilci Heyeti'nden Hasan Bey, Karaağaç'ın (Karaağaç'ın da içinde bulunduğu, 1915'te Osmanlı İmparatorluğu tarafından Bulgaristan'a bırakılan toprak parçasının Osmanlı borcundan alacağı pay kastediliyor.) madde metnindeki durumunun net olmadığını, Karaağaç'ın Yunanistan'a bırakılmasının hazırlanmakta olan Lozan antlaşması sonucu olması gerektiğini ifade etmiştir.³³³

Venizelos 48. madde'nin Balkanlardaki tüm ülke değişikliklerini göz önünde tuttuğunu, Karaağaç'a (Karaağaç'ın da içinde bulunduğu, 1915'te Osmanlı İmparatorluğu tarafından Bulgaristan'a bırakılan toprak parçası kastediliyor.) gelince, burasının Yunanistan'a bırakılmasının hazırlanmakta olan Lozan antlaşması uyarınca değil, müttefiklerin Batı Trakya'yı Yunanistan'a bırakmalarını öngören antlaşma uyarınca olduğunu belirtmiştir.

Venizelos'a göre Karaağaç, (Karaağaç'ın da içinde bulunduğu, 1915'te Osmanlı İmparatorluğu tarafından Bulgaristan'a bırakılan toprak parçası kastediliyor.) 1915'te

³³² A.g.e. , s. 30 - 31

* 48. madde, 45 ve 52. maddeler ile birlikte Osmanlı borcunun paylaşılması ile ilgilidir. Bunun yanında bu maddeler Lozan antlaşması metninde 46. maddeden başlayarak yer almışlardır.

³³³ A.g.e. , s. 223 – 225

usulüne uygun olarak Bulgaristan'a bırakılmıştır, bu konuda Yunanistan, Bulgaristan'a halef olmakla tümüyle Bulgaristan'ın yerini almıştır.

Venizelos'a göre Karaağaç'ın Bulgaristan'a bırakılması bir takım şartlara ve yükümlere göre yapılmış ise bu şartlar ve yükümler Yunanistan'ı da bağlar ama Yunanistan bu antlaşmada bulunmayan yükümleri üzerine alamaz.

General Pelle, Karaağaç (Karaağaç'ın da içinde bulunduğu, 1915'te Osmanlı İmparatorluğu tarafından Bulgaristan'a bırakılan toprak parçası kastediliyor.) konusunda herhangi bir güçlük olmayacağını, 1915'teki bahse konu antlaşma uyarınca Türkiye'nin bu toprak parçasını Bulgaristan'a verdiğini, Bulgaristan'ın da bu toprak parçasını içine alan Batı Trakya'yı müttefiklere verdiğini, dolayısıyla müttefiklerin söz konusu toprak parçasını bir başka devlete bırakırken, bu bırakışın şartlarını saptama hakkına sahip olduğunu, 48. madde metninin her türlü olasılığı öngörmeye yetecek derecede esnek olduğunu belirtmiştir.

Venizelos, Yunanistan'ın 1915 Türk Bulgar antlaşmasından kendisine geçen yükümlerden başka yüküm kabul etmek zorunda olmadığını ifade etmiştir.

General Pelle, Yunanistan'ın Neuilly antlaşmasından doğan mali yükümlerinin açık olduğunu belirtmiştir.

Hasan Bey, böylece Venizelos'un tezinin Neuilly ile çelişkiye düştüğünü belirtmiştir.

General Pelle, maddenin temelindeki ilkenin açık olduğunu, bırakılmış bütün toprakların, ortak yükümlerden pay almaları gerektiğini ifade etmiştir.

Venizelos, Yunanistan'ın, 1915 Türk Bulgar Antlaşması'ndan kendisine geçen yükümleri üzerine alacağını tekrar ederek, Neuilly Antlaşması ile Bulgaristan'ın yükümlerinin sadece mülkiyeti Bulgaristan'da kalan topraklar ile ilgili olduğunu, Bulgaristan'ın, müttefiklere bıraktığı ve Karaağaç'ı da kapsayan Batı Trakya ile ilgili olmadığını belirtmiştir.

Hasan Bey, 1915 Antlaşması'nın Osmanlı Parlamentosu tarafından onaylanmadığını, Türk ulusunca da kabul edilmediğini, dolayısıyla Türkiye'nin bu antlaşmayı tanımadığını, Karaağaç (Karaağaç'ın da içinde bulunduğu, 1915'te Osmanlı İmparatorluğu tarafından Bulgaristan'a bırakılan toprak parçası kastediliyor.) toprak parçasının, Osmanlı devlet borcundan kendisine düşen payı alması gerektiğini ifade etmiştir.

General Pelle, Yunanistan'ın, Karaağaç'a (Karaağaç'ın da içinde bulunduğu, 1915'te Osmanlı İmparatorluğu tarafından Bulgaristan'a bırakılan toprak parçası kastediliyor.) ancak müttefiklerin burayı kendisine teslim ettiklerinde malik olacağını belirtmiştir.³³⁴

5) 7 Mayıs tarihli, Türk temsilci heyeti'nin Trakya sınırlarına ilişkin sözleşmeye eklenmesini teklif ettiği ek maddeyi incelemekle görevlendirilmiş olan alt komite'nin 5 ve 7 Mayıs tarihlerinde yapmış olduğu oturumlar sonrası birinci komiteye göndermiş olduğu rapor

Türk Temsilci Heyeti'nin Trakya sınırlarına ilişkin sözleşmeye eklenmesini teklif ettiği ek maddeyi incelemekle görevlendirilmiş olan uzmanlardan oluşan alt komite 5 ve 7 Mayıs tarihlerinde toplanmıştır.³³⁵

7 Mayıs tarihinde alt komite, Birinci Komiteye bir rapor göndermiştir. Bu raporda Türk temsilcilerinin, Yunan temsilcilerinin ve Birinci Komite başkanının, Milletler Cemiyeti Meclisince atanacak bir memurun denetim yapması konusunu ilke olarak daha önce kabul ettiği, buradan hareketle alt komitenin, bir madde tasarısı hazırladığı belirtilmiştir.³³⁶

Yeni madde tasarısı şu şekildedir:

a) Türkiye'den gelecek ya da Türkiye'ye gidecek ve Doğu demiryollarının Kuleliburgaz yakınındaki Yunan-Türk sınırıyla Bulgar sınırı ya da Karaağaç yakınındaki Yunan-Türk sınırı arasında bulunan parçasından transit geçerek yararlanacak yolcular ve mallar [ticaret

³³⁴ A.g.e. , s. 225 - 227

³³⁵ A.g.e. , s. 78

³³⁶ A.g.e. , s. 78

eşyası], bu transit yüzünden, hiçbir vergi ya da resme, pasaport denetimi işlemine ya da gümrük denetimine bağlı kılınmayacaklardır.

(b) Edirne'yi Karaağaç'a bağlayan demiryolu kolunun işletilmesi[nin denetimi], Edirne kentine gidiş gelişi [trafiği] sağlamak amacıyla, bütün yol boyunca, Türkiye'ce yürütülecektir. Edirne'den çıkan yolcularla malların [ticaret eşyasının] gidecekleri yere gecikmeden ulaştırılabilmesi için Karaağaç'ta gerekli tedbirler alınacaktır.

(c) İşbu madde hükümlerinin yürütülmesini, Milletler Cemiyeti Meclisince, 1914–1918 savaşına katılmamış olan devletlerin uyrukları arasından seçilecek bir komiser sağlayacaktır.

(d) Yunan ve Türk hükümetlerinden her birinin, bu komiserin yanına birer temsilci atamaya hakkı olacaktır, bu temsilci, yukarıdaki hükümlerin uygulanmasına ilişkin her sorunu, komiserin dikkatine sunmakla görevli olacaktır. Bu temsilciler, komiserin ihtiyaç duyacağı alt kademe memurların sayısı ve niteliği konusunda, komiserle anlaşacaklardır.

(e) Komiser, sözü geçen hükümlerin yürürlüğe konulmasına ilişkin sorunlardan kendi başına çözemediği her sorunu, meclisin kararına sunabilecektir. Yunan ve Türk hükümetleri, milletler cemiyeti meclisinin oy çokluğuyla alacağı her karara uymayı yükümlenirler.

(f) Söz konusu komiserin maaşı ve hizmetinin yerine getirilmesine ilişkin giderler, Yunan ve Türk hükümetince eşit paylar olarak karşılanacaktır.

(g) Türkiye ileride Edirne'yi Kuleliburgaz ile İstanbul arasındaki demiryoluna bağlayacak bir demiryolu yaparsa, bu maddenin yalnız Kuleliburgaz ile Karaağaç yakınındaki Yunan-Türk sınır noktaları arasında karşılıklı olarak transite ilişkin hükümleri geçerli olmaktan çıkacaktır.³³⁷

Raporda, maddenin hazırlanması esnasında Yunan tarafının, maddenin (a) fıkrasındaki “...Bulgar sınırı ya da...” ifadesinin metinden çıkartılmasını istediği buna neden olarak da bu ifadenin uluslararası bir ulaşım sorunu boyutunu ortaya çıkarabileceğini ileri sürdüğü, fakat maddenin amacının Türk ülkesinin iki parçası arasındaki gidiş-gelişi sağlamak olduğunu açıkladığı belirtilmiştir.

Raporda, buna karşı, Türk tarafının, Venizelos'un, ilk tasarının son üç fıkrasını kabul etmekle aslında uluslararası boyutu da kabul etmiş olduğunu savunduğu ifade edilmiştir.

³³⁷ A.g.e. , s. 80 – 81

Raporda, Alt komite, bu sorunun kendi yetkisini aştığını belirtmiştir.

Raporda, maddenin hazırlanması esnasında, Türk tarafının, (b) fıkrasına ilişkin, “...işletilmesi...” ifadesini içeren bir öneri sunduğu, buna karşılık alt komitenin başka üyelerince de desteklenen Fransız temsilcisinin, “...işletilmesi...” ifadesini değil de “...işletilmesinin denetimi...” ifadesini savunduğu belirtilmiştir.

Raporda, (c) fıkrasının, “komiserin uyrukluğu” konusu dışında taraflarca kabul edildiği belirtilmiştir.

Raporda, (d), (e) ve (f) fıkralarının taraflarca kabul edildiği belirtilmiştir.³³⁸

6) 8 Mayıs 1923 tarihli birinci komite oturumu

Lozan Konferansı'nın 8 Mayıs 1923 tarihli birinci komite oturumunda Amerika Birleşik Devletleri, İngiliz İmparatorluğu, Fransa, Yunanistan, İtalya, Japonya, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, Türkiye ve Belçika temsilcileri hazır bulunmuşlardır.³³⁹

Sir Horace Rumbold; “Trakya Sınırlarına İlişkin Sözleşme”yle ilgili kurulan alt komitenin, 7 Mayıs tarihli raporunun incelenmesini teklif etmiştir.

Raporda teklif edilen yeni maddenin (a) paragrafı ile ilgili olarak Venizelos, öne sürdükleri çekinceyi kaldırdıklarını belirtmiştir.

Ryan (ABD), raporda teklif edilen yeni maddenin (b) paragrafına ilişkin alt komite oturumundaki Türk tarafının tavrını ve çoğunluğun görüşünü anlattıktan sonra diğer bir güçlüğü, “Edirne’yi Karaağaç’a bağlayan demiryolu kolunun” sahibinin kim olduğu konusu olduğunu, demiryolunun sahibinin kim olduğunu bilmeksizin “demiryolunu Türkiye işletecektir” demenin yanlışlıkla demiryolunun mülkiyetini Türkiye’ye geçirme gibi bir sonuç da ortaya çıkarabileceğini belirtmiştir.

³³⁸ A.g.e. , s. 78 - 79

³³⁹ A.g.e. , s. 65

Ryan, bu sorunu komitenin çözmeyinin daha uygun olacağını sözlerine eklemiştir.

Türk Heyeti'nden Yarbay Tefvik, Doğu Demiryolu Ortaklığı'nın (şirketi) bütün hatları gibi Edirne'yi Karaağaç'a bağlayan demiryolu kolunun da devletin malı olduğunu, ortaklığın, sadece demiryolunu işletme ayrıcalığının bulunduğunu, Türk Temsilci Heyeti'nin Edirne'yi Karaağaç'a bağlayan demiryolu kolunun işletilmesini istemesinin nedeninin bu olduğunu, Türk Hükümeti'nin isterse bu demiryolu kolunun işletilmesini ortaklığa bırakabileceğini ve işletmenin denetimini elinde tutabileceğini ifade etmiştir.

Yarbay Tefvik, 27 Nisan oturumunda söz konusu demiryolunun Türkiye tarafından işletilmesine hiçbir karşı çıkışta bulunulmadığını hatırlatmak istediğini belirtmiştir.

General Pelle, demiryolunun mülkiyeti konusunda, Doğu Demiryolu Ortaklığı ile Türkiye arasındaki sözleşmeyi görmeden bu konuda bir karar alınamayacağını, önemli olanın uygulama bakımından Türkiye'nin isteklerinin yerine getirilmesi olduğunu ifade etmiştir.

Yarbay Tefvik, söz konusu sözleşmenin Türkiye'nin elinde olduğunu, bu bilgilerin ispatlanmasının son derece kolay olduğunu belirtmiştir.

Venezelos, teklif edilen metinlerden birine ya da diğerine itirazı olmadığını belirtmiştir.

Bu sorunun uzmanlara gönderilmesine karar verilmiştir.

General Pelle, Raporda yer alan yeni maddenin (c) paragrafına ilişkin olarak, burada bahsi geçen komiserin, Türk ya da Yunanlı olmamasının tarafsızlık açısından mantıklı olduğunu ama komiserin 1914 – 1918 savaşına katılmamış bir devletten olmaması şartının mantıksız olduğunu, bu yüzden “... 1914 – 1918 savaşına katılmamış

devletlerin uyruklukları arasından...” ifadesinin çıkartılmasını teklif ettiklerini belirtmiştir.

İsmet Paşa, bu hükmün geliş gidiş açısından Türk tarafına tam güvence verdiğini ifade etmiştir.

Sir Horace Rumbold, Milletler Cemiyeti Meclisinin Türkiye’ye isteyebileceği tarafsızlık garantilerinin tümünü verdiğini, aksi yorumun bu meclisin tarafsızlığından kuşku duyulduğunu göstereceğini belirtmiştir.

İsmet Paşa, bu sorunu, müttefik temsilci heyetlerinin öne sürdükleri görüşler ışığında yeniden incelemeyi kabul etmiştir.

Paragraf (d), (e) ve (f) taraflarca tartışmasız kabul edilmiştir.

Raporda yer alan yeni maddenin (g) paragrafına ilişkin olarak Venizelos; “...yalnız Kuleliburgaz ile Karaağaç yakınındaki Türk-Yunan sınır noktaları arasında karşılıklı yapılacak transite ilişkin...” ifadelerini kabul edemeyeceğini çünkü Edirne’yi Türk demiryolu şebekesine bağlayacak demiryolunun yapıldığı zaman, bu ifadenin yürürlükte kalmasının kabul edilemeyeceğini, çünkü bu durumda, bir ülkeden ötekine bir üçüncü ülkenin sınırından geçerek yapılan olağan üstü bir transitin söz konusu olacağını (hazırlayanın notu: Türkiye’den Bulgaristan’a Yunanistan’ın Kuleliburgaz ile Karaağaç arasındaki demiryolunu kullanarak yapılan geçiş kastediliyor.)

Yarbay Tevfik; Yunan Temsilci Heyeti’nin daha önce kabul ettiği bir şeyden şimdi caymakta olduğunu söylemiştir.

Venizelos bu yorumu kabul edemeyeceğini, Türkiye ile Bulgaristan arasında yapılacak geliş gidişin özgürce yapılmasını Yunanistan’ın yükümlenmeğe hazır olduğunu, ama bunun ilgili yer arasında bir denetimin sürdürülmesinin gerektirmediğini, ayrıca Yunan tarafının uzmanlarca teklif edilen metindeki (a) paragrafına ilişkin çekincelerinden bu şarta bağlı olarak vazgeçtiklerini, bu durumda (a) paragrafını uzmanlara göndermiş olmanın ne gibi bir yararı olduğunu göremediklerini ifade etmiştir.

Ryan bu durumda Türk tarafı ile Yunan tarafı arasındaki bu sorunun uzmanların yanı sıra Birinci komiteye de sunulması gerektiğini, Edirne'nin Türk ülkesi içinde Türk demiryolu ağına bağlanmasına kadar geçecek süre için bir rejim gerektiğini, bağlanma sonrası için bu rejimin devam ettirilmesini istemenin Yunanistan'a haksızlık olacağını, bu yüzden en iyi çözümün bağlanma sonrasında sorunu Milletler Cemiyeti meclisine götürmek olduğunu belirtmiştir.

Venizelos, Ryan'ın teklifini kabul ettiğini söylemiştir. Venizelos ile İsmet Paşa'nın kısa değerlendirmelerinin ardından sorun uzmanlara (özel alt komite) gönderilmiştir.³⁴⁰

7) 12 Mayıs 1923 tarihli “Trakya Sınırlarına İlişkin Sözleşme” ile ilgili özel alt komite toplantısı

12 Mayıs 1923 tarihinde “Trakya Sınırlarına İlişkin Sözleşme”nin sonuna eklenecek madde ile ilgili şu metin kabul edilmiştir:

Türkiye'den gelecek ya da Türkiye'ye gidecek ve Doğu demiryollarının Kuleliburgaz yakınındaki Yunan-Türk sınırıyla Bulgar sınırı ya da Karaağaç yakınındaki Yunan-Türk sınırı arasında bulunan parçasından transit geçerek yararlanacak yolcular ve mallar [ticaret eşyası], bu transit yüzünden, hiçbir vergi ya da resme, pasaport denetimi işlemine ya da gümrük denetimine bağlı kılınmayacaklardır.

Edirne'yi Karaağaç'a bağlayan demiryolu kolunun [şube hattının] işletilmesinin denetimi, Edirne kentine gidiş gelişi [trafiği] sağlamak amacıyla, bütün yol boyunca, Türkiye'ce yürütülecektir. Edirne'den çıkan yolcularla malların [ticaret eşyasının] gidecekleri yere gecikmeden ulaştırılabilmesi için Karaağaç'ta gerekli tedbirler alınacaktır.

İşbu madde hükümlerinin yürütülmesi, Milletler Cemiyeti Meclisinin seçeceği bir komiser aracılığıyla sağlanacaktır.

Yunan ve Türk hükümetlerinden her birinin, bu komiserin yanına birer temsilci atamaya hakkı olacaktır, bu temsilci, yukarıdaki hükümlerin uygulanmasına ilişkin her sorunu, komiserin dikkatine sunmakla görevli olacaktır. Bu temsilciler, komiserin ihtiyaç duyacağı alt kademe memurların sayısı ve niteliği konusunda, komiserle anlaşacaklardır.

³⁴⁰ A.g.e. , s. 65 - 68

Komiser, sözü geçen hükümlerin yürürlüğe konulmasına ilişkin sorunlardan kendi başına çözemediği her sorunu, meclisin kararına sunabilecektir. Yunan ve Türk hükümetleri, milletler cemiyeti meclisinin oy çokluğuyla alacağı her karara uymayı yükümlenirler.

Söz konusu komiserin maaşı ve hizmetinin yerine getirilmesine ilişkin giderler, Yunan ve Türk hükümetince eşit paylar olarak karşılanacaktır.

Türkiye ileride Edirne'yi Kuleliburgaz ile İstanbul arasındaki demiryoluna bağlayacak bir demiryolu yaparsa, bu maddenin yalnız Kuleliburgaz ile Karaağaç yakınındaki Yunan-Türk sınır noktaları arasında karşılıklı olarak transite ilişkin hükümleri geçerli olmaktan çıkacaktır. O vakit, Karaağaç yakınındaki Yunan-Türk sınırı ile Yunan Bulgar sınırı arasında Yunan ülkesinden geçen Doğu demiryolları parçasına ilişkin 3 üncü, 4 üncü, 5 nci ve 6 ncı fıkralarda öngörülen denetimlerin yürürlüğe tutulmasının gerekip gerekmediğine karar vermekle Milletler Cemiyeti Meclisi yetkili olacaktır. Bununla birlikte bu son demiryolu parçası üzerinde transit gidiş-gelişi [trafiği] bakımından, birinci fıkra hükümlerinin yürürlükte kalacağı da kararlaştırılmıştır.³⁴¹

Kabul edilen metni değerlendirdiğimizde, 2. ve 3. paragraflarda Türk isteklerinin elde edilmediği son paragrafta da Türk isteğinin kısmen elde edildiği görülmektedir.

8) Konferansın 2. döneminde Yunan-Türk Onarımları Sorunu

Konferansın 2. döneminde Yunan-Türk onarımlar sorununun ele alınacağı sırada konferansa çağırılan devletler, bu sorunun Yunan ve Türk temsilci heyetleri arasında doğrudan doğruya görüşmeler yoluyla yarı resmi olarak ele alınmasını daha uygun görmüşlerdir.³⁴²

Bu bağlamda İsmet Paşa ve Venizelos arasında bazı görüşmeler olmuştur. Venizelos 31 Ocak tarihli müttefiklerin teklifinin kabulünde direnmiştir. Bunun yanında Venizelos, Türk Temsilci Heyeti için bu teklifin kabul edilemeyecek bir noktada olması halinde, şu şekilde kaleme alınabilecek uzlaştırıcı bir hükmün kabulünü istemiştir:

“Yunanistan, Türkiye'nin onarımlar için bir zarar giderim (tazminat) alma hakkını ilke olarak kabul edecek, Türkiye de Yunanistan'ın mali durumunu ve özellikle binlerce mültecinin bakımı yüzünden karşılaştığı hazine ihtiyaçlarını göz önünde tutarak zarar giderimin ödenmesinden vazgeçecektir.”

³⁴¹ A.g.e. , s. 109 – 110

³⁴² A.g.e. , s. 278 - 279

Türkiye Hükümeti, Yunanistan'ın gerçek bir zarar gideriminde bulunmasında direndiğinden, Yunanistan'ın ise böyle bir giderimde bulunmağa kesinlikle yanaşmaması nedeniyle bu esaslar içinde bir anlaşmaya varılamamıştır.

9) 19 Mayıs tarihinde Türk ve Yunan Temsilci Heyetleri'ne yapılan teklif ve yaşanan gelişmeler

General Pelle ile müttefik meslektaşları, 19 Mayıs 1923 tarihinde, Türk-Yunan onarımları konusunda, Türk ve Yunan temsilci heyetlerine salt kişisel ve yarı resmi nitelikte (hükümetlerine de danışmadan) birtakım görüşler sunmuşlardır.

General Pelle ile meslektaşları, bu bağlamda, Türkiye'ye ve Yunanistan'a şu teklifi sunmuşlardır:

“Türkiye, Yunanistan'dan parasal bir zarar giderim isteminden, uygulama bakımından vazgeçecektir. Yunanistan da kendi bakımından Türkiye'ye Karaağaç ile demiryolu garını ve bunlara bitişik toprak parçalarını bırakmaya razı olacaktır.”

Türk ve Yunan Temsilci Heyetleri, teklifi kendi hükümetlerine bildireceklerini söylemişlerdir. Daha sonra Yunan Temsilci Heyeti, sorunu kesin bir çözüme bağlamak üzere, maliye sorunları komitesinin gecikmeden toplantıya çağrılmasında direnmiştir. Müttefik temsilcileri, barışçı bir çözüme varmak için ilgili iki hükümet görüşlerini belirtmedikçe ve bir anlaşma olasılığı belirlemedikçe, komitenin resmi olarak toplanmasından çekinilmesini gerekli görmüşlerdir.³⁴³

İsmet Paşa; bu görüşmelerin ardından 19 Mayıs 1923 tarihli bir telgrafında Türk Temsilci Heyeti'ne yapılan bu teklifi Ankara'ya bildirmiş ve Ankara'nın bu teklif karşısındaki görüşünü istemiştir.³⁴⁴

Bu telgrafa, 22 Mayıs 1923 tarihine gelindiğinde Ankara'dan halen bir cevap gelmemesi üzerine İsmet Paşa, 22 Mayıs 1923'te Ankara'ya gönderdiği bir telgrafında; 19 Mayıs tarihli telgrafını hatırlatarak, “Yunan tamiratına karşılık Karaağaç ve civarının

³⁴³ A.g.e. , s. 279

³⁴⁴ Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları II*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s. 324 - 325

Türkiye'ye bırakılması hakkındaki Türk Temsilci Heyeti'ne yapılan teklif karşısında Ankara'nın görüşünü tekrar sormuştur.³⁴⁵

İsmet Paşa'nın 19 ve 22 Mayıs tarihli bu telgraflarında sorduğu görüşe Ankara, Başbakan Rauf Bey tarafından gönderilen 23 Mayıs tarihli bir telgrafla cevap vermiştir. Bu telgrafta Ankara; Karaağaç'a karşılık tamirat bedelinden vazgeçemeyeceklerini, Türkiye'de zarar verilen yerlerde tamirat yapılmaması durumunda Osmanlı borçlarının ödenmesi imkânının yerine getirilmesinin etkileneceği, bu noktanın müttefiklere açıkça söylenmesi gerektiği, Yunanlıların tamirat parasını nakit olarak ödeyememeleri durumunda İstanbul'daki Yunan tebaasına ait gayri menkullerin ve 1913 sınırının elde edilmesi ile uzlaşmaya gidilebileceğini, müttefiklerin; Yunanlıların ödeme yapamayacağı konusunda ısrarlı olması durumunda, müttefiklerle yapılacak barışa engel olmaması için bu konunun, Yunanlılarla-Türkler arasında ikili olarak çözülmek üzere bırakılarak barışın yapılması seçeneğinin tercih edilebilir görüldüğünü Temsil Heyeti Başkanı İsmet Paşa'ya bildirmiştir.³⁴⁶

Bu telgraf karşısında İsmet Paşa 24 Mayıs 1923 tarihinde Ankara'ya (İcra Vekilleri Heyeti Başkanlığına) gönderdiği bir telgrafında, yaptığı bazı değerlendirmelerin yanı sıra "Karaağaç" konusu ile ilgili olarak şu değerlendirmede bulunmuştur:

"...Yunan tamirata meselesi hakkında Rıza Nur Bey ile beraber kanaatimiz şudur. Hasan Bey henüz Paris'ten gelmediği için onu bilmem. Karaağaç ve civarını ihtiva eden Pelle teklifi ile Yunan tamirata meselesinin tasfiyesi bi'z-zarur muvafıktır. Meriç garbında Karaağaç ve 1913 hududu değil daha büyük bir araziyi kabul etmeyerek para ile tatmin-i ihtiyac evla ve erceh idi. Fakat Yunanlılara para tediye ettirmek müttefiklerce gayri mümkün denildiği gibi bütün müttefikler aradan çekildiği halde ve muhtemel muharebeyi kazandıktan sonra dahi para almak için vesaiti tediye olmadığından tediye esasında ısrar çıkmaz bir yoldur ve her memlekette müsbet ve mücerredir. Yalnız Karaağaç ve civarı ile iktifa etmeyerek 1913 hududunu talebde memleketimizin atisi için faide görmüyoruz, zarar görüyoruz. Bu talep Sırpları derhal bitaraf vaziyetten çıkararak Yunanlılara fiilen ve maddeten yaklaştırabilir. İstihsal ettiğimiz halde dahi Bulgarların ilk hedef-i mesaisini Yunan arazisinden Türk arazisine cezbetmiş oluruz ki büyük bir mahzur-u müstakbeldir. Hâlbuki Arda ile Meriç arasında Karaağaç ile civarı iktifa ettiğimiz halde Bulgarların Garbi Trakya'ya müteveccih olur amali yine ekseriyet-i mutlaka ile Yunanistan'a müteveccih olur

³⁴⁵ Bilal N. Şimşir, a.g.e. , s. 334

³⁴⁶ A.g.e. , s. 338

ve Arda'dan Bulgar hududuna kadar Meriç cenubundaki arazide Yunan-Bulgar teması baki kalacağından Bulgarlar evvela Yunan arazisini düşünmek durumunda kalır. Biz ise bir tarzıyeyi maneviye ve bir galip muamelesi ile meseleyi halletmiş ve Edirne'nin hayatını te'min etmiş bulunacağız. Yunan te'diye edemez ise biz de borçlarımızı te'diye edemeyiz düsturunu yekdiğerine şimdiden rabtolunamaz. Rabtmek fikrinde olsak bile müttefikler elinde vasıta-i cariyye olan Yunan ordusunu kendisine ait meselenin halli ile gayesiz ve bitaraf vaziyete sokarak müttefiklere karşı borcumuzu münakaşa etmek elbette muvafık tedbirdir. Mesaili mühimmeyi hallederek Yunan tamiratını en sona bırakmak imkân haricindedir. Çünkü sarih ve müsta'cel teklif-i tat'i karşısındayız. Müttefiklerle sulh yaparak Yunanlılarla ayrı kalmağa imkân görmem. Ma'haza imkân olsa da bunun halen menfaatimize muvafık olmadığı kanaatindeyim. Hülasa eğer bu mütalaatım kabul ediliyorsa bunu esas ittihaz ederek Anadolu'da şirketlere ve ecnebi tebaasına ordu ve idaresinin zararlarına karışmamak ve eldeki mümkün ve tali menafi ile bütün Yunan mesailini sür'atle hal ve tasfiye etmek mümkündür...»³⁴⁷

Ankara'ya (İcra Vekilleri Heyeti Başkanlığına) gönderdiği bu telgrafının yanı sıra İsmet Paşa, yine 24 Mayıs tarihli olan bir telgrafi da doğrudan doğruya Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'ya göndermiştir. Bu telgrafında İsmet Paşa; konferansta gelinen nokta ile ilgili olarak İcra Vekilleri Heyeti Başkanlığı'na ayrıntılı bir rapor sunduğunu, icra vekilleri heyeti ile kendileri (temsil heyeti) arasında esaslı anlaşmazlık bulunduğunu, uyuşmanın sağlanamaması durumunda zorunlu olarak dönmek kararında olduğunu, İcra Vekilleri Heyeti'ne sunulan raporun başkomutanlık makamına da sunulmasını istediğini, konferansın son günlerinde bir gecikme durumunun kabul edilemeyeceğini, temsilci heyeti olarak kendilerinin ortaya koyduğu görüş açısı çerçevesinde barışın sağlanabileceğini belirtmiştir. Bu telgrafın sonunda İsmet Paşa; bu olağanüstü zamanda genel durumu yakından takip etmesini Mustafa Kemal Paşa'dan istemiştir.³⁴⁸

25 Mayıs 1923'te Ankara'da yapılan hükümet toplantısından sonra İsmet Paşa'ya iki telgraf gönderilmiştir. Bu telgraflardan birincisinde Rauf Bey'in imzası, ikincisinde de Mustafa Kemal Paşa'nın imzası bulunmaktadır.³⁴⁹

³⁴⁷ A.g.e. , s. 346 - 348

³⁴⁸ Kıvanç Akkaya, "Lozan Konferansı'nda Yunan Tamirat Sorunu", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi* Dün/Bugün/Yarın Sayı 10, Tarihi Araştırmalar Ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma Ve Geliştirme Vakfı, İstanbul, Kasım 1997, , s.109

³⁴⁹ Kemal Atatürk, a.g.e. , s. 523

Rauf Bey'in imzası ile gönderilen telgrafta, özetle, İsmet Paşa'ya; Gazi Mustafa Kemal başkanlığında toplanan hükümetin aldığı kararlara göre, Yunan tazminatı konusunda fedakârlık yapılacak olursa bu fedakârlığın hiç olmaz ise henüz askıda bulunan ve çözümü Türkiye için şart olan meselelerin Türkiye lehine sonuçlandırılması sureti ile barışa yardımcı olması gerektiği ve bu çerçevede yapılacak bir barışın elde edilmesi için konferansa son ve kesin tekliflerde bulunulması bildirilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın imzası ile gönderilen ikinci telgrafa, özetle, İsmet Paşa'ya; konferansın geldiği noktada, üzerinde durulması gereken esas meselenin Yunan tazminatı meselesinde Türkiye'nin göze alacağı fedakârlık olmadığı, esas meselenin Türkiye'nin bu yöndeki fedakârlığı karşısında barışın imzalanmasına engel olan önemli ve köklü meselelerin henüz çözümlenememiş olarak durması ve beklenildiği takdirde de çözümlenebileceğini gösteren inandırıcı delillerin mevcut olmaması olduğu ifade edilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın imzası ile gönderilen bu telgrafın devamında Mustafa Kemal Paşa; Yunan tazminatı meselesinde Türkiye'nin fedakârlığa zorlanmasının sebebinin Yunanlıların ordularını uzun süre silah altında tutarak yıpratmak istememesi olduğunu, Yunanlıların tazminat meselesini kendi isteklerine göre çözümlenerek güvenilir ve sakin bir duruma geçmek istediğini belirtmiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın imzası ile gönderilen bu telgrafın sonunda İsmet Paşa'ya; itilaf devletlerini, ana meseleleri çözmeye davet etmesi bildirilmiştir.³⁵⁰

Gönderilen bu telgrafların ardından Mustafa Kemal Paşa yine 25 Mayıs 1923'te İsmet Paşa'ya, kişiye özel işareti ile kısa bir telgraf daha göndermiştir. Bu telgrafta Mustafa Kemal Paşa; İsmet Paşa'ya, vekiller heyeti başkanlığı ile temsilciler heyetinin bütün yazışmalarını bir kez daha karşılaştırarak incelemeyi gerekli gördüğünü, bazı telgraflardaki açıklama şekillerinden arada yanlış anlamalar var gibi bir anlam çıkardığını yoksa onarımla ilgili tazminatı kabul etmek veya etmemek konusunda Türk Temsilci Heyeti'ne yönelik ısrarın olmadığını belirtmiştir.³⁵¹

³⁵⁰ Kemal Atatürk, a.g.e. s. 523 – 525

³⁵¹ A.g.e. , s. 525; Kıvanç Akkaya, a.g.m. , s. 110

İsmet Paşa'nın 24 Mayıs'ta Mustafa Kemal Paşa'ya özel olarak gönderdiği ve hükümet ile temsil heyeti arasında esaslı anlaşmazlık olduğunu belirten telgrafi, gecikme sonucu Mustafa Kemal Paşa'ya 26 Mayıs'ta ulaştığı için Mustafa Kemal Paşa bu telgrafa 26 Mayıs'ta cevap vermiştir. Mustafa Kemal Paşa, 26 Mayıs tarihli bu cevabi telgrafında, durumu yakından izlediğini, tamirat sorununda fedakârlık yapıp yapılmaması nedeni ile verilen bir dönme kararının doğru olmayacağını, işareti çerçevesinde girişime devamla durumda daha uygun aşamaya geçilebileceğini umduğunu, Vekiller Heyeti ile İsmet Paşa arasında hissedilen görüş anlaşmazlığının ortadan kaldırılabileceğini belirtmiştir.³⁵²

Bu telgrafların ardından İsmet Paşa; Karaağaç ile ilgili olarak Türk Temsilci Heyeti'ne daha önce yapılmış olan teklifi, 26 Mayıs 1923 tarihinde General Pelle'nin başkanlığında Türk-Yunan onarımları konusunda gerçekleşecek toplantıda kabul edecektir.

10) 26 Mayıs 1923 tarihinde General Pelle'nin başkanlığında Türk-Yunan onarımları konusunda gerçekleşen toplantı ve yaşanan gelişmeler

General Pelle bu toplantının amacının her iki temsilci heyeti başkanına Türk-Yunan onarımları sorununa ilişkin görüşlerini, toplantı dışına yansımaksızın öne sürmek olanağını tanımak olduğunu belirtmiştir.³⁵³

General Pelle, konferansın 2. döneminde Türk-Yunan onarımları konusunda yaşanan gelişmeleri özetlemiştir.

General Pelle öne sürülecek görüşler ile konferansta bulunan tüm temsilcilerin barışın korunması yolundaki ortak iradelerini açıkça ortaya koyacağını, bu yönde telkinlerde bulunacağını düşündüğünü belirtmiştir.

Sir Horace Rumbold; Venizelos ve İsmet Paşa ile birçok görüşme yaptığını, her iki tarafın da barış yönünde istekli olduğunu, bunun yanında Atina ve Ankara hükümetlerinin temsilci heyetlerine yeteri kadar inisiyatif kullanma olanağı

³⁵² Kıvanç Akkaya, a.g.m. , s. 110

³⁵³ Seha L. Meray (Çev.), a.g.e. , s. 278

vermediğini, yeterli inisiyatifin verilmiş olması durumunda karşılaşılan bu güçlüğü çoktan aşmış olacağını ifade etmiştir.

Sir Horace Rumbold, söz konusu sorunun uygulama ve moral olmak üzere iki yönü bulunduğunu belirtmiştir.

Sir Horace Rumbold, uygulama açısından onarımlar ile ilgili olarak Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan gibi ülkelere, içinde buldukları koşullar da dikkate alınarak gerekli kolaylığın gösterildiğini ifade etmiştir.

Sir Horace Rumbold, moral açıdan ise Yunan ordusunun çekilişi sırasında birtakım yakıp yıkmalarda bulunduğunun bir gerçek olduğunu, İsmet Paşa'nın bu zararların neden onarılamayacağını sormaya hakkı olduğunu, İsmet Paşa'nın, İngiltere'nin, Anadolu'daki bu olayları önemsemediğini düşünebileceğini, bununla birlikte müttefiklerin, antlaşmada, Türkiye'ye geniş ödünlerde bulunmaya razı olduğunu, özellikle işgal giderlerinin ödenmesine ilişkin isteklerden tümüyle vazgeçtiklerini belirtmiştir.

Sir Horace Rumbold, İsmet Paşa'nın çeşitli konuşmalarında Küçük Asya'da işlenmiş olan yakıp yıkmaların bütün öteki savaş alanlarında yapılmış olanlardan daha kötü olduğunu belirttiğini, kendisinin Somme cephesinde bulunduğunu, mermiler ve gazla yalnız köylerin ve ağaçların değil, toprağın da işe yaramaz hale getirilişini gördüğünü, Anadolu'da bunlarla ölçülebilecek yakıp yıkmaların olmadığını, Anadolu gibi tarımsal olan bir memleketin hızla eski haline getirilebileceğini, Türkiye'nin köylülerin gücü ile hızlı bir şekilde kalkınabileceğini ifade etmiştir.

Sir Horace Rumbold, General Pelle'nin dileklerine katıldığını belirterek sözlerine son vermiştir.

Montagna, General Pelle'nin görüşlerine katıldığını, bir anlaşmaya varmamak için ortada önemli nedenler bulunmadığını, yüz binlerce kişinin barışı beklediğini, bu istekler karşısında Türkiye'nin onarım kaygısı olduğunu, ancak Yunanistan'ın da bunu ödeme gücü olmadığını, maddi bir fedakârlığın dünya kamuoyu karşısında ve tarihte iki ülkenin ününe ün katacak olan moral ödülle bol bol karşılanmış olacağını, iki tarafın da

iyi niyetli olduğunu, anlaşmanın belki de bir zaman sorunu olduğunu, tekliflere bir an önce cevap verilmesi gerektiğini ama gereksiz bir acelecilikte de bulunulmaması gerektiğini ifade etmiştir.

Grew(ABD), konuyla doğrudan ilgili bulunmayan bir hükümetin temsilcisi olarak soruna dışarıdan bakabildiğini, her şeyden önce iki devletin de uzun bir savaştan çıktığını, bunun sonucu olarak ülkelerinde geciktirilmez sorunlara çözüm bulmak zorunda olduklarını, ülkelerin, bu sorumluluğu eşit ölçüde anlaması durumunda, bir anlaşmaya erişilmesi zorunluluğunu da anlayacaklarını, Türkiye'nin geleceğini savaş tehlikesine açık tutmayı tercih etmemesi gerektiğini, diğer yandan da Yunanistan'ın sığınmacıları düşünmesi gerektiğini, bunu aklından çıkararak askeri serüvenlere atılmaması gerektiğini belirtmiştir.

Japon Temsilci Heyeti'nden Otchiai, barıştan umutlu olduğunu ifade etmiştir.

Sırp-Hırvat-Sloven Temsilci Heyeti'nden Yavanovitch; tartışmanın iki yönü üzerinde durmak gerektiğini belirtmiştir. Yavanovitch'e göre biri "Onarım" diğeri "Karaağaç" olmak üzere 2 sorun vardır.

Yavanovitch, "Onarımlar" ile ilgili olarak, her iki halkın da acısının büyük ve aynı olduğunu, bu durumda barıştırmanın ancak halkların sırtından onarım yükünü almakla mümkün olabileceğini, olası bir barışın her iki ülkeye de büyük fayda getireceğini, ama olası bir savaşın da yeni yıkım ve zararları beraberinde getireceğini, her iki ülkeye de seslenmek istediğini, savaşın bütün korkunçluklarını görmüş bir ülke adına konuştuğunu, ülkesi Sırbistan'ın çektiklerinin büyük ölçüde Türkiye'nin dünya savaşına girmesi sonucu olduğunu belirtmiştir.

Yavanovitch, "Karaağaç" ile ilgili olarak da Türkiye'nin Meriç'i aşması durumunda güvensizlik duyguları oluşacağını, bu şekilde Balkanlarda barışın gerçekleştirilemeyeceğini, Karaağaç'ın Türkiye'ye bırakılmasının Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne çıkışı sorununu da güçleştireceğini, bu nedenle öngörülen çözüme yönelik çekince öne sürdüğünü ifade etmiştir.

Romanya Temsilci Heyeti'nden Diamandy; tehlikeli bir zamanda bulunulduğunu, her şeye rağmen barışı korumak için bütün çabaların gösterilmesi gerektiğini, tartışılan sorunun Sir Horace Rumbold'un da dediği gibi bir uygulama, bir de moral yönü bulunduğunu, uygulama bakımından İsmet Paşa'nın onarımlar sorunlarının nasıl ele alınmakta olduğunu bildiğini, İsmet Paşa'nın Yunanistan'ın borcunu ödeyebileceği hayaline kapılmayacağını, moral bakımından ise Türkiye'nin savaşta üstün geldiğini ve onarımlar isteme hakkı elde ettiğini, ama onarımlar isteme hakkının antlaşmaya yazılmasının onarımlarda bulunulması anlamına gelmediğini Türkiye'nin unutmaması gerektiğini, belirtmiştir.

Diamandy, tarafların bu sorunu onur sorunu yapmamaları gerektiğini, "Karaağaç"ın gerçek ve elle tutulur bir şey olduğunu zarar giderim tazminat hakkı elde etmenin ise bir hayal olduğunu, İsmet Paşa'nın gerçek bir avı bir hayal için elinden kaçırmaması gerektiğini, Venizelos'un da aşırı bir acelecilik içinde olmaması gerektiğini, anlaşmayı gerçekleştirmek için en uygun zamanın beklenmesi gerektiğini ifade etmiştir.

General Pelle, müttefiklerin barışı tehlikeye düşürmemek için ellerinden geleni yapma isteğinde olduklarını, Türkiye'nin kazanmış olduğu zaferin yanı sıra, Yunanistan'ın, ilke olarak Türkiye'nin zarar giderim (tazminat) isteme hakkını kabul etmiş olmasının, Türkiye için moral açıdan isteğinin yerine gelmiş olması anlamında olduğunu, bunun yanında Türkiye'ye tazminat ödenmesi konusunda uygulama olanaksızlığı bulunduğunu, mantık açısından çıkan sonucun İsmet Paşa'nın kendisine yapılan teklifi kabul etmesi gerektiği olduğunu, maddi bir çıkar elde etme olanağının sağlandığını, Edirne'nin yaşantısı için önemli olan bir kasabanın ele geçirilmesinin şüphe götürmez olumlu bir çıkar olduğunu belirtmiştir.

General Pelle, Venizelos'tan öngörülen uzlaşmayı kabul etmesini, bu yönde hükümetini etkilemesini, sabırsızlıkların barışın gerçekleştirilmesine elverişli bir anlaşmayı engellemeye gitmesi durumunda Yunan Hükümeti'nin en ağır sorumluluk altında kalacağını ifade etmiştir.

İsmet Paşa, onarımlar sorunu ile ilgili yaşanan gelişmeleri özetledikten sonra içlerinde müttefik sermayeleri üstün durumda olan Osmanlı ortaklıklarının (şirket)

Yunan ordusu ya da makamlarının eylemleri yüzünden zarara uğramış olmaları durumunda bu zararların onarılmasının Yunan Hükümeti'nin sorumluluğunda olacağını, ayrıca mütarekeden bu yana Türkiye'nin ve Yunanistan'ın el koydukları gemileri karşılıklı olarak geri vermelerini öngören bir hükmün kayıt altına alınması gerektiğini belirtmiştir.

İsmet Paşa, Yavanovitch'in öne sürmüş olduğu çekince karşısında, kendisine yapılan son teklifin geçerli olup olmadığını bilmek istediğini söylemiştir.

General Pelle, bu teklifin geçerli olduğunu ifade etmiştir.

Sir Horace Rumbold, Venizelos'un bir sorusuna cevaben, müttefik sermayeleri ile kurulmuş Osmanlı ortaklıklarının uğradıkları zararlara ilişkin İsmet Paşa'nın koyduğu şarta örnek olarak İzmir Aydın Demiryolu Ortaklığı'nın verilebileceğini, İngiliz sermayeli olan bu Osmanlı ortaklığının, Yunan ordularından görmüş olduğu zararların onarılması istemiyle İngiliz Hükümeti'ne başvurmuş olduğunu açıklamıştır.

İsmet Paşa; müttefik devletlerin, zarar onarımı konusunda Yunanistan'ı imkânsızlık içinde değerlendirdiğini, fakat Türkiye'nin bu imkânsızlığa bir fedakârlıkla karşılık vermesini istediklerini, belirtmiştir.

İsmet Paşa, bölüştürülecek Osmanlı borcuna birtakım demiryolu borçlanmalarının katılması ve kilometre güvenceleri sorunu gibi konularda Türkiye'den istenilen fedakârlığın büyük olduğunu, müttefik temsilcilerin Türkiye'nin en ağır yakıp yıkmalara uğramış bulunan ve aynı zamanda en yoksul ülkenin Türkiye olduğunu unutmamaları gerektiğini ifade etmiştir.

Yavanovitch; bu sözlere itiraz etmiştir.

Sözlerine devam eden İsmet Paşa, Yunanistan'dan tazminat istememekle Türkiye'nin mali ve ekonomik durumunun daha kötüleşeceğini belirtmiştir.

General Pelle, çağırın devletler temsilcilerinin Türkiye'nin durumunu göz önünde tutmaya ara vermediklerini, bu temsilcilerin mali ve ekonomik gerçekleri karşılama isteklerini her zaman açıkladıklarını ifade etmiştir.

Sir Horace Rumbold, Türkiye'nin Avrupa imparatorluklarının alacaklarından sonra da işgal ordularının giderlerinden sorumlu tutulmaktan kurtulduğunu, eski düşman devletlerin hiçbirisine bu kadar uygun şartların tanınmadığını, bunları göz önünde tutarak müttefiklerin bugün Türkiye'den, Yunanistan'a karşı yönelttiği, istemlerinden vazgeçmesini istediğini belirtmiştir.

İsmet Paşa, konferansın birinci döneminde çözüme bağlanan işgal giderleri sorununa geri dönmek istemediğini, müttefiklerin işgal giderlerinden Türk-Yunan sorununu çözmek için vazgeçmediğini, dolayısıyla bu konunun tam da bu sırada gündeme getirilemeyeceğini, hesaba katılmayacağını ifade etmiştir.

Sir Horace Rumbold, Türkiye'nin değindiği ödünlerin Türkiye'ye daha fazla elverişli şartlar sağlanması isteğinden doğduğunu belirtmiştir.

General Pelle, bu sorunun en tehlikeli sorun olduğunu, bu sorunun çözülmesi durumunda barış yönünde önemli bir engelin kalmayacağını ifade etmiştir.

Sir Horace Rumbold bu görüşe katıldığını belirtmiştir.

Diamandy; İsmet Paşa'ya, tazminat istemekte haklı olduğunu, bunun doğal olduğunu, ancak böyle bir isteğin barışı tehlikeye sokması durumunda bundan vazgeçilmesi gerektiğini, bu durumda bu sorunun çözülmesinin ertelenemeyeceğini ifade etmiştir.

İsmet Paşa, sorunlardan nerdeyse birçoğunun çözüme bağlanmış olduğunu, 4 -5 sorunun askıda kalmış olduğunu, bu sorunların birkaç gün içinde incelenebileceğini fakat Türk-Yunan onarımları sorununun barışı şimdiye kadar geciktirmediğini belirtmiştir.

General Pelle, İsmet Paşa'nın söylenenleri yanlış anladığını, görüşmeler uzadıkça kamuoyunun heyecanlandığını, Yunanistan'da savaşa yeniden başlama ve Trakya'ya yeniden girme yolunda bir hareketlenme olduğunu, konferansın Yunan Türk sorununu çözme yolunda çok gecikmesi halinde, yöneticilerin önünü alamayacakları gelişmelerin oluşması tehlikesi olduğunu, belki de yeniden bir savaşın başlayabileceğini, bu nedenle Türk hükümeti'nin uzlaşma teklifini dikkate alması ve olası kazaları önlemek adına bu teklifi kabul ettiğini, bir an önce açıklaması gerektiğini belirtmiştir.

Montagna, İsmet Paşa'nın askıda kalmış diğer sorunları Türk-Yunan sorununa bağlamak istediğini, bunun yanlış olduğunu, Türk-Yunan sorununun tehdit edici yönünün bulunduğunu, diğer sorunların böyle yönlerinin bulunmadığını, Yunanistan'ın ise bir çözüme varmak için gereken sürelere razı olması gerektiğini ifade etmiştir.

Venizelos, İsmet Paşa'nın, uzlaşmacı tavrına karşılık, müttefiklerden uzlaşmacı bir tavır göstermelerini beklediğini, İsmet Paşa'nın sözlerinden bunun anlaşıldığını belirtmiştir.

İsmet Paşa, bu yorumun doğru olduğunu ifade etmiştir.

General Pelle, 19 Mayıs tarihli Karaağaç teklifi konusunda İsmet Paşa'ya hükümetinden cevap alıp alamadığını, Türk Hükümeti'nin bu teklife olumlu bakıp bakmadığını, ek bir süre istenip istenmediğini sormuştur.

İsmet Paşa, bu cevabı almış bulunduğunu, kendisine yapılmış bulunan teklifi olumlu bir tutumla incelemeğe hazır olduğunu, bu konuda barışa engel çıkarmayacağını belirtmiştir.

General Pelle, bu sözlerin, Türkiye'nin, Yunanistan'dan para istemekten vazgeçtiği anlamına gelip gelmediğini sormuştur.

İsmet Paşa, Yunanistan'ın ödeme yükümünü kabul edeceğini, Türkiye'nin de bu ödemeyi istemekten vazgeçeceğini, diğer yandan sınır düzeltilmesi işine de girişileceğini ifade etmiştir.

Venizelos, İsmet Paşa'nın uzlaşmacı tavrını överek her iki tarafın da onurunu koruyacak uzlaşmacı bir tavır üzerinde anlaşmaya varılacağına inandığını belirtmiştir.

Venizelos Sırp temsilcisinin Karaağaç'a ilişkin çekincesini geri almasını istemiştir.

Yavanovitch; hükümetinin buyruğu üzerine öne sürmüş olduğu itirazın barışın yapılmasına engel sayılmaması gerektiğini ifade etmiştir.

Diamandy, her iki tarafın onurunu korumaya elverişli bir formülün bulunmasının mümkün olduğunu, örnek olarak: *“Konferansa çağırın devletler Türkiye'ye zarar giderimden (tazminat) vazgeçmesini teklif ettiler; Türkiye buna razı oldu; öte yandan Yunanistan da Karaağaç'ı bırakmaya hazır göründü”* şeklindeki bir metnin kullanılabilirliğini belirtmiştir.

General Pelle, sorunun bu şekilde konulamayacağını, hukuk açısından Karaağaç'ın Yunan toprağı olmadığını, diğer yandan bir tazminat karşılığında bir kentin değış tokuş edildiğı görüntüsünün oluşturulmaması gerektiğini ifade etmiştir.

Venizelos, Avrupa imparatorluklarının, Türkiye'den olan alacaklarını kaldırmakla büyük fedakârlıkta bulduklarını, Yunanistan'a da bu fedakârlıktan pay düşmüş olduğunu, bu alacakların önemsenmeyecek şeyler olmadığını, bu alacakların 50 milyon TL tuttuğunu, bunun 14 milyonunun altın ve bir milyonunun da gümüş para olduğunu, 11 milyon TL'nin de Bağdat demiryolunun yapılmasında kullanıldığını, bundan başka bir milyar altın franklık savaş malzemesi satışlarının olduğunu, bu alacaklardan Yunanistan'a önemli bir pay düşmüş olduğunu, bununla birlikte Yunanistan'ın daha Sevres'te bu alacaklardan vazgeçtiğini, İsmet Paşa'nın bu durumu göz önünde tutması gerektiğini, kuramsal açıdan Türkiye'nin belli hakları olduğunu kabul edildiğini, yine de Yunanistan için yaralayıcı bir formül kullanılmaması gerektiğini belirtmiştir.

Venizelos'un öne sürdüğü bir görüş üzerine İsmet Paşa, Yunanistan'dan istenen ödeme talebinden vazgeçmelerinde Yunanistan'a sığınanların da etkili olduğunu belirtmiştir.

General Pelle, tartışmada gelinen noktada, bir konunun aydınlatılması gerektiğini söyleyerek, İsmet Paşa'nın müttefik sermayeleri ile kurulmuş Osmanlı ortaklıklarının Yunan orduları ve makamlarının eylemlerinden doğan zararların tazminatının Yunanistan'dan istenmesi gerektiğini söylediğini, Venizelos'un bu görüşü kabul edip etmediğini sormuştur.

Venizelos, bu konunun müttefiklerle kendisi arasında olduğunu, gerekeni yapmaktan çekinmeyeceklerini, bunun yanında Türkiye'nin bu tartışmaya karışmaması gerektiğini belirtmiştir.

General Pelle, İsmet Paşa'nın Mondros sonrası karşılıklı el konulmuş gemilerin geri verilmesini istediğini söyleyerek Venizelos'un bu görüşü kabul edip etmediğini sormuştur.

Venizelos, karşılıklı geri vermenin kabul edilebileceğini ifade etmiştir.

General Pelle, bu cevaplar sonucu olumlu bir sonuca varıldığını, gelinen noktada durumu açık ve belirli kılmak gerektiğini belirtmiştir. Buna göre İsmet Paşa, 5 şartla tazminat isteminden vazgeçmeye hazırdır:

1- Antlaşmaya tarafların onurlarını koruyan bir madde konulacaktır. Yunanistan'ın ödeme gücü kabul edilecektir.

2- Müttefik sermayeli olup da Yunan makamlarının ve ordularının eylemleri yüzünden zarara uğramış bulunan Osmanlı ortaklıkları, zararlarının giderilmesini istemekte Yunanistan'a başvuracaklardır.

3- Mondros Mütarekesi'nden bu yana, Yunanistan'ın ve Türkiye'nin karşılıklı olarak el koymuş buldukları gemiler geri verilecektir.

4- Müttefikler ile Türkiye arasındaki onarımlar sorunu çözümlenmelidir. (General Pelle, bu konu ile ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştır: Müttefikler ile Türkiye arasındaki onarımlar sorunu, maliye sorunları komitesinde görüşülecek bir sorundur. Müttefiklerin Türkiye'den isteyecekleri tazminattan vazgeçmeleri için önce Türkiye'nin Yunanistan'dan isteyeceği tazminattan vazgeçmesi gerekmektedir aksi durumda müttefikler kamuoyu bunu anlamayacaktır.)

5- Barış antlaşmasınının 2. maddesindeki sınır, Karaağaç ve dolaylarını Türkiye'de bırakacak şekilde değiştirilecektir.

General Pelle, İsmet Paşa'dan isteklerini harita üzerinde göstermesini istemiştir.

İsmet Paşa, Türkiye'nin, Meriç'in sağ kıyısı üzerinde, haritada çizdiği ve aşağı yukarı Bosna köy'nden Çörekköy'e giden bir çizginin kuzeydoğusu arasında bulunan parçasını istemekte olduğunu belirtmiştir.

Yavanovitch, Türk isteğinin ilk olarak öne sürülenden daha ileri gitmekte olduğunu, çünkü bu isteğin, demiryolunun ötesinde, 1 -2 km genişliğinde bir toprak parçasının Türkiye'ye verilmesini öngördüğünü ifade etmiştir.

Yavanovitch; hükümetinin talimatı doğrultusunda bir çekince öne sürmüştür. Bu çekincede: Karaağaç'ın Türkiye'ye bırakılması sonucu oluşan sınırın Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nı son derece ilgilendirdiği, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı Dışişleri Bakanı Nintchitch'in 23 Kasım 1922 oturumunda Doğu Trakya sınırının neden Meriç olması gerektiğini açıkladığı, sınır sorununun bağlandığı çözümün Türkiye'nin komşularında korku ve güvensizlik yarattığı, bunun, bu bağlamda Türkiye için de önemli olduğu, sınırı Meriç'in ötesine çekmekle Türkiye'nin komşularında sıkıntılı düşünceler ve kaygılar oluşabileceği, Nintchitch'in konuşmasına atıfla, Sırp-Hırvat-Sloven Hükümeti'nin doğu sorununun başından beri uzlaşmacı tavır gösterdiği, Karaağaç'ın Türkiye'ye bırakılmasının Bulgaristan'ın Dedeağaç'a çıkışı sorununun çözümünü de güçleştireceği, oysa bu konu üzerinde daha önce kararlar alındığı belirtilmiştir.

Yavanovitch; Sırp-Hırvat-Sloven Hükümeti'nin barışın yapılmasını bu çekinceye bağlı kılmadığını ama çekincenin tutanağa geçirilmesini istediklerini ifade etmiştir.

Temsilci heyetleri arasında ilke bakımından varılmış anlaşmanın ayrıntılarının incelenmesinde nasıl bir yönetim izlenmesi gerektiğine ilişkin bir tartışmaya girişilmiştir.

Tartışma sonucunda, Maliye Sorunları Komitesi'nin, 28 Mayıs Pazartesi günü toplanması, anlaşma ilkelerinin onaylanması ve çeşitli hükümleri incelemekle

uzmanların görevlendirilmesi, sınır düzeltilmesi konusunun ise İsmet Paşa, Venizelos ve General Pelle tarafından incelenmesi kararlaştırılmıştır.

General Pelle, anlaşmanın gerçekleştirilmiş olduğunu görmekten mutluluk duyduğunu söyleyerek, İsmet Paşa'ya ve Venizelos'a teşekkür etmek istediğini belirtmiştir.

Venizelos, temsilcilere ve General Pelle'ye teşekkür etmiştir.³⁵⁴

İsmet Paşa; Karaağaç ile ilgili olarak Türk Temsilci Heyeti'ne daha önce yapılmış olan yapılan teklifi kabul ettiğini 26 Mayıs 1923'te gönderdiği telgraf ile Ankara'ya bildirmiştir. İsmet Paşa, 26 Mayıs 1923 tarihli bu telgrafında, Karaağaç konusunda Türk Temsilci Heyeti'ne yapılan teklif ile ilgili olarak Hükümetin (Ankara) ve Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine gönderdiği telgraflardan istenilen özelliklere sahip bir barışın sağlanması şartı ile Karaağaç'a karşılık Yunan tamiratından feragat etmenin kabul olduğu sonucunu çıkardıklarını, aslında Türk Temsilci Heyeti'ne verilen hükümet talimatında da Yunan tamiratının barışa engel esaslı meselelerden olarak belirtilmediğini, buradan hareketle Yunan tamiratına karşılık Karaağaç'ın kabul olunması konusundaki teklifi kabul ettiklerini bildirmiştir.³⁵⁵

26 Mayıs 1923 tarihli bu telgrafında İsmet Paşa; ayrıca, ödeme gücü konusunda konferans tarafından Yunanistan'a gösterilen iyi niyetli yaklaşımın para ile ilgili konularda Türk tarafına da gösterilmesi konusunda söz aldığını, Karaağaç teklifinin kabulü ile birlikte Anadolu'daki işgal mıntokasında Yunanlılar tarafından şirketlere ve müttefikler tebaasına verilen zararların Yunanistan tarafından tazmini ile mütareke esnasında Yunanistan tarafından el konulan Türk gemilerinin iadesi konularında söz aldıklarını ve vakıflar ile Müslüman malları konularının Türkiye lehine çözümlenmesinin Yunanlılar tarafından kabul olduğunu bildirmiştir.

26 Mayıs 1923 tarihli bu telgrafının son kısmında İsmet Paşa; tamirat konusu dışındaki konulara da değinmiş ve tahliye konusunda İngilizlerin hiçbir engel çıkarmayacakları hususunda birçok kez güvence verdiğini, adli beyanname konusunun

³⁵⁴ A.g.e. , s. 278 – 290

³⁵⁵ Bilal N. Şimşir, a.g.e. , s. 359

çözümlemesi hakkındaki ümidin kuvvetli olduğunu, kuponların ödenmesi konusunun önemini koruduğunu, konferansın kesilecek olursa bu konudan kesileceğini bildirmiştir.³⁵⁶

İsmet Paşa'nın bu telgrafına karşılık olarak Rauf Bey imzası ile İsmet Paşa'ya gönderilen 26 Mayıs 1923 tarihli telgrafta, İsmet Paşa'ya; Türk Temsilci Heyeti'nin Yunan tamiratu ile ilgili tutumunun Ankara'nın (Hükümet) talimatına açıkça aykırı görüldüğü, Ankara'nın (Hükümet) zor durumda kaldığı, Ankara'nın (Hükümet) milli çıkarları göz önünde bulundurarak önemli meselelerin üç dört gün içinde sonuçlandırılacağı yönündeki temsilciler heyeti kanaatinin gerçekleşmesini bekleyeceği, bununla birlikte Ankara'nın (Hükümet) düşünce ve görüşlerini değiştirmeyeceği bildirilmiştir.

Bu telgrafa karşılık olarak İsmet Paşa 28 Mayıs 1923'te Rauf Bey'e bir telgraf göndermiştir. Telgrafta özetle; diğer meselelerde anlaşılabilmesi durumunda, Yunan tazminatı konusunun da alınacak genel karara bağlı olacağını, Ankara'nın (Hükümet) bazı talimatlarına harfi harfine uyulamamasının nedeninin bunu istememekten değil bunun gerçekten mümkün olmamasından kaynaklandığını, henüz hiçbir şeyin imza edilmemiş, hiçbir taahhütte girilmemiş olduğunu, temsilci heyetinin tutumunun Ankara (Hükümet) tarafından yanlış kabul edilmesi halinde bu durumun düzeltilmesi imkânının mevcut olduğunu, barış meselesinin %95'nin çözümlendiğini, Türk Temsilci Heyeti Başkanı olarak kendisinin görevden ayrılması durumunda yeni Türk Temsilci Heyeti Başkanı için güçlüklerin azalmış ve basitleştirilmiş olduğunu, her durumda emir ve kararın hükümetin ve yüce başkanlığın olduğunu bildirmiştir.

İsmet Paşa ile Hükümet Başkanı Rauf Bey arasında bu haberleşmeler yaşanırken İsmet Paşa gelişmeler ile ilgili olarak Mustafa Kemal Paşa'yı da bilgilendirmiş, Mustafa Kemal Paşa da İsmet Paşa'ya, hem hükümet ile İsmet Paşa arasındaki anlaşmazlıklar hem de konferanstaki gelişmeler ile ilgili değerlendirmelerde bulunmuştur.³⁵⁷

Konferansta gelinen son durum ile ilgili olarak Ankara ile Lozan'da bulunan Türk Temsilci Heyeti arasında bu haberleşmeler yaşanırken, Yunan tamiratu konusunun,

³⁵⁶ A.g.e. , s. 359

³⁵⁷ Kemal Atatürk, a.g.e. , s. 526 – 530

Karaağaç ve civarının Türkiye'ye bırakılarak çözümlenmesi ile ilgili olarak Yunan Temsilci Heyeti Başkanı Venizelos; Yunan Kralı'ndan, Yunanistan'daki ihtilal yönetiminin liderinden ve Yunan Başbakanı'ndan tebrik mesajları almış, fakat General Pangaloz ile Yunan Deniz Kuvvetleri Komutanı Albay Hacıkiriakos yapılan mutabakattan memnun olmayarak Yunan Dışişleri'ni yetki aşımı ile suçlamışlardır.³⁵⁸

Yunanlılar arasında bu gelişmeler yaşanırken Yunan tazminatı konusunun çözümlenmesi İngilizler tarafında da memnuniyet yaratmıştır. Lord Curzon, İsmet Paşa ile Venizelos arasındaki bu yapıcı katkısı için Lozan'daki Temsilcisi Rumbold'a bir tebrik telgrafi göndermiştir. Bu telgraf karşısında Rumbold; Curzon'a, konferansın birinci dönemindeki başarıları ile İsmet Paşa üzerinde yarattığı saygınlık ve güvenle mutabakatın esas mimarının Curzon olduğunu belirten bir telgraf göndermiştir.³⁵⁹

11) 27 Mayıs 1923 tarihli, Bulgaristan baş temsilcisinin ülke sorunları komisyonu başkanına sınır değişikliği konusunda gönderdiği mektup

Bulgaristan baş temsilcisi K. Todorof imzasını taşıyan mektupta, Bulgaristan'ın, Türkiye'nin yararına yapılacak toprak değişikliklerini öğrenmiş olduğu*, bu değişikliğin Bulgaristan'ı ne kadar ilgilendirdiğini açıklamamın gereksiz olduğu, değişikliklerin Bulgaristan tarafından müttefiklere Neuilly Antlaşması gereğince verilen ve Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne çıkışını ilgilendiren topraklarla ilgili olduğu, Bulgaristan'ın yitirmiş bulunduğu bir toprak parçasının Türkiye'ye verilmesinin haklı bir davranış olup olmadığı, bu toprak parçasının iki ülke ilişkilerini tehlikeye atıp atmadığı, bu toprak parçasının Türkiye'ye verilmesi ile Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne çıkışını sağlayacak demiryolunun iki yabancı ülkeden geçmesi durumunun doğacağı, bu durumda da Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne çıkışının hayal olacağı belirtilmiştir.³⁶⁰

³⁵⁸ Taner Baytok, a.g.e. , s. 332

³⁵⁹ A.g.e. , s. 333

* (Bulgar temsilci heyeti, 26 Mayıs 1923 tarihinde General Pelle'nin başkanlığında Türk-Yunan onarımları konusunda gerçekleşen toplantıda bulunmamıştır. Bunun nedeni bu toplantının Türk-Yunan onarımları sorununa ilişkin bir toplantı olmasıdır. Toplantıda sadece çağırılan devletler, Türkiye ve Yunanistan temsilci heyetleri bulunmuştur.)

³⁶⁰ Seha L. Meray (Çev.), a.g.e. , s. 291

Mektubun son bölümünde K. Todoroff; Bulgaristan'ın çıkarları göz önüne alınmadan kesin bir karar verilmeyeceğini umut ettiğini ifade etmiştir.³⁶¹

12) 28 Mayıs tarihli ikinci komite oturumu ve yaşanan gelişmeler

Lozan Konferansı'nın 28 Mayıs 1923 tarihli ikinci komite oturumunda Amerika Birleşik Devletleri, İngiliz İmparatorluğu, Fransa, Yunanistan, İtalya, Japonya, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, Türkiye ve Belçika temsilcileri hazır bulunmuşlardır.

Onarımlar konusu ile ilgili yapılan genel nitelikli değerlendirmelerin ardından İsmet Paşa, yine bu konu bağlamında 57. madde ile ilgili konuların çözüme bağlandığını, kimin olduğu anlaşılacak malların geri verilmesine ilişkin hükümleri kabul ettiğini, fakat müttefik sermayeleri ile kurulmuş Osmanlı ortaklıklarının zararlarının giderilmesi konusunda herhangi bir yüküm altına girmeyi kesinlikle reddettiğini, bu sorunun andlaşmanın bir başka bölümünde ele alındığını, bu sorunun uzmanlara gönderilmesini kabul ettiğini belirtmiştir.

General Pelle, Türk Hükümeti'nin söz konusu ortaklıklara tazminat ödemesi yükümlülüğünü ilke olarak kabul etmek gerektiğini, Yunan Temsilci Heyeti'nin, Yunan askeri birlikleri ya da makamlarınca aynı ortaklıklara verilmiş zararları ödemeyi kabul ettiğini, bu yüzden Türk Hükümeti'nin yükümlülüğünün de itiraz kaldırmaz duruma geldiğini ifade etmiştir.³⁶²

İsmet Paşa, reddetme konusundaki ilgili görüşünden vazgeçmediğini belirtmiştir.

General Pelle, söz konusu ortaklıkların Türk ortaklığı olduğunu, ama gerçekte bu ortaklıkların Türk uyrukluğunun bir dış görünüşten başka bir şey olmadığını, bütün bu ortaklıklarda müttefik sermayelerinin çoğunlukta olduğunu, kimi ortaklıklarda Türk sermayesinin hiç olmadığını, müttefik hükümetlerinin kendi uyruklarının çıkarlarını savunma hakları ve ödevleri olduğuna itiraz edilemeyeceğini ifade etmiştir.

³⁶¹ A.g.e. , s. 291

³⁶² A.g.e. , s. 267 – 269

İsmet Paşa, görüşünü değiştirmediğini söyleyerek mtfeıklere borçlu bulunan onarımların 57. maddede kararlaştırılan deştirme ile bütün olarak bir zme bağlanmış bulunduğunu, sonradan başka ek istemlerin ne sürülmesinin kabul edilemeyeceğini belirtmiştir.

Sir Horace Rumbold, 57. maddenin temeli olan uzlaşmanın hazırlanması sırasında kararlaştırılan zmn, ortaklıklara borçlu bulunan tazminatları da kapsayacağının hiçbir zaman kabul edilmemiş olduğunu ifade etmiştir.

Montagna, Sir Horace Rumbold'un sözlerine katıldığını belirtmiştir.

İsmet Paşa, söz konusu ortaklıkların ya mtfeik ya da Türk uyuğu sayılması gerektiğini, her iki durumun da 57. madde kapsamında ngrlmş olduğunu ifade etmiştir.

General Pelle, bu sorunun salt kuramsal ynden ele alınamayacağını, söz konusu ortaklıkların baştan mtfeik ortaklıklar arasında sayılmış olmaları durumunda mtfeik isteminin çok daha yüksek olacağını, bununla birlikte para ödenmesinden başka deştirmelerin de söz konusu olabileceğini, imtiyaz sözleşmelerinin uzatılması, vergi çıkarı tanıma gibi seçeneklerin uygulanabileceğini, ayrıca tüm bu sorunların ortaklıklar sorunu olmadiğını, aynı zamanda ortaklıkların içinde bulunduğu Türkiye'nin ve Türkiye'nin kalkınmasının da sorunu olduğunu, bu yüzden bu sorunların hak gözetirlik uyarınca zme bağlanmasının ilgililerin çıkarına olduğu kadar Türkiye'nin de çıkarına olduğunu belirtmiştir.

General Pelle, bunların yanısıra Anadolu'daki söz konusu görüşmelerin anlaşmazlıkla sonuçlanması durumunda mtfeik devletlerin Türkiye'den tazminat isteme hakkını saklı tutacaklarını ifade etmiştir.

Konuşmasına devam eden General Pelle, mtfeik devletlerin, 1 Nisan 1923 tarihli mektuplarını ve Türkiye'nin bu mektuba cevabını sözlerine kanıt olarak göstermiştir.

İsmet Paşa; ortaklıklara ilişkin sorunların Ankara'da görüşülmekte olduğunu, hatırlatarak bu sorunun konferansın yetki alanına girmediğini, General Pelle'nin

bahsettiği Türk mektubunda, Türk tarafının herhangi bir yüküm altına girmediğini, Türk Hükümeti'nin sadece Türk hükümeti ile ortaklık temsilcileri arasında Ankara'da doğrudan doğruya görüşmelerin başlayacağını bildirdiğini ifade etmiştir.

General Pelle, ortaklıkların söz konusu olabilecek istemleri için Türk Hükümeti'nden kesin bir yüküm altına girmesinin beklenmediğini, ortaklıkların Türk hükümeti ile anlaşacaklarının ümit edildiğini, anlaşmazlık durumunda müttefik temsilci heyetlerinin sorunu yeniden ele alıp Türk Temsilci Heyeti ile birlikte inceleyeceğini belirtmiştir.

General Pelle, Türk Temsilci Heyeti'nin 57. madde için teklif ettiği metnin, uzmanlara ne zaman gönderileceği konusu karara bağlanmaksızın ve ortaklıklar sorunu tümüyle saklı kalmak üzere ilke bakımından kabul edildiğini ifade etmiştir.

57. madde ile ilgili görüşmelerin ardından konu Türk-Yunan onarımları konusuna gelmiştir. General Pelle, bu konuda yaşanan süreci açıklamıştır.³⁶³

Venizelos, müttefik sermayeli Türk ortaklıklarına Yunan ordularınca ve ya da makamlarınca verilmiş zararların onarılması konusunun Yunan-Türk anlaşmasının bütünleyici bir parçası sayılmaması gerektiğini, bu yükümün konferansın birinci bölümünde Yunan temsilci heyetince kabul edildiğini fakat müttefikler ile Yunanistan arasındaki ilişki ile ilgili bir konuda Türkiye'nin isteklerde bulunması hakkının olmadığını belirtmiştir.

General Pelle, bu görüşü uygun görmüştür.

İsmet Paşa, 58. madde konusu Türk-Yunan onarımlarının sadece Yunan orduları ve makamlarınca savaş kurallarına aykırı olarak işlenmiş zararlar sorununu çözüme bağladığını, bu orduların ve makamların giriştikleri elkoymalar ve zoralmaların 58. madde dışında kaldığını, üstelik Venizelos'un da bunu kabul ettiğini belirtmiştir.

³⁶³ A.g.e. , s. 269 – 274

Venizelos, hiçbir zaman böyle bir şey olmadığını, İsmet Paşa'nın öne sürdüğü bu konunun büsbütün yeni bir şey olduğunu üzerinde anlaşmaya varılmış bir konuyu etkileyebilecek bir iddia üzerinde direnmemesini, İsmet Paşa'dan rica ettiğini ifade etmiştir.

General Pelle, müttefik hükümetlerin Türk Hükümeti'nden elkoymalar ve zorallımlara ilişkin bir onarım isteminde bulunmadıklarını bu durumda 58. maddenin de Yunan askeri birlikleri ve makamlarınca yapılmış el koymaları ve zorallımları da kapsaması gerektiğini ifade etmiştir.

Venizelos gelinen noktaya hangi aşamalardan geçilerek geldiğini hatırlatarak neyin karşılığı olursa olsun ek yükümler altına girmeyi kesin olarak reddettiğini ifade etmiştir.

İsmet Paşa; onarımların ödenmesinin ancak savaş kurallarına aykırı olarak verilmiş zararlarla ilgili olduğunu düşündüğünü, usulüne uygun yapılmış el koymaların geçerli kaldığını, örneğin; Yunan makamlarının ya da birliklerinin usulüne uygun olarak bir müteahhit ile yapmış oldukları bir sözleşmenin sonucu Yunanistan'ın üzerine almış olduğu borcun bu kimseye karşı geçerli kaldığını belirtmiştir.

Venizelos, yaptıkları elkoymaların tutarlarını ödediklerini, bunun yanında ödenmeden kalmış olanlar varsa bunun hesaplanmasının zor olduğunu, bu tür çabaların barış davasına hizmet etmeyeceğini ifade etmiştir.

General Pelle, malzeme alımına ilişkin olarak yapılmış sözleşmeler ile taşıma konusunda Türk demiryolu ortaklıklarıyla yapılmış sözleşmelerin özel bir incelemeye konu olması gerektiğini söylemiştir.

Venizelos, bu görüşü kabul ettiğini ancak elkoymalar konusunun ortaya atılmaması gerektiğini belirtmiştir.

General Pelle, konu ile ilgili uzmanları görevlendirmek gerektiğini açıklamıştır.

İsmet Paşa; buna katılmıştır.

Venizelos, anlaşma esasının Yunanistan'ın zararına genişletilemeyeceğini, ülkesinin üzerine aldığı yükümlerin 26 Mayıs'ta belirtilmiş olduğunu ifade etmiştir.

Sir Horace Rumbold; Birinci Komite'nin başkanı sıfatıyla Yunan-Türk anlaşmasının toprak sorunlarına ilişkin Bulgar Temsilci Heyeti'nden bir nota almış olduğunu açıklamıştır.

Sir Horace Rumbold, Karaağaç yakınındaki sınırın yer değiştirmesi sonucu oluşacak metin değişikliklerinde Yunanistan'da kalan demiryolları üzerinde Bulgaristan'ın da geçişine ilişkin değişiklikler yapılması gerekeceğini, Bulgaristan'ın Neuilly Anlaşması'nın 48. maddesinden kaynaklanan Ege Denizi'ne çıkışı ile ilgili hakları bulunduğunu belirtmiştir.³⁶⁴

Bu sorunun da uzmanlara gönderilmesine karar verilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa ile İsmet Paşa arasında yapılan ikili haberleşmeler doğrultusunda, Mustafa Kemal Paşa 29 Mayıs'ta İsmet Paşa'ya gönderdiği telgrafında İsmet Paşa'nın gönderdiği, barış ile ilgili konuların büyük ölçüde çözümlenmiş olduğu yolundaki haberlerin sevindirici olduğunu bildirmiştir.³⁶⁵

Bu telgrafların ardından İsmet Paşa çalışmalarına devam etmiş, Mustafa Kemal Paşa da Rauf Bey'in ve Bakanlar Kurulu'nun bu konu üzerinde daha fazla direnmesini önlemiştir.³⁶⁶

13) 30 Mayıs 1923 tarihli Karaağaç sorununu incelemekle görevli alt komite oturumu

İkinci komitenin 28 Mayıs oturumunda konferansça alınmış kararlara uygun olarak 30 Mayıs'ta toplanan alt komite, transit sorununun incelenmesinde, Bulgar

³⁶⁴ A.g.e. , s. 274 – 277

³⁶⁵ Kemal Atatürk, a.g.e. , s. 530

³⁶⁶ A.g.e. , s. 530

Hükümeti'nin bir temsilcisinin de katılımı ile aşağıdaki metinler üzerinde oybirliği ile anlaşmıştır.³⁶⁷

ANLAŞMA TASARISI MADDE 2:

Yunanistan ile:

—Buradan, Arda ile Meriç'in birleştikleri noktaya kadar:

Meriç'in akım yolu

—Buradan, Arda kaynağına doğru bu nehir üzerinde Çörek köy'ün hemen yakınında olmak üzere arazi üzerinde saptanacak bir noktaya kadar:

Arda'nın akım yolu

—Buradan Güney-Doğu doğrultusunda Bosna köy'ün Meriç'in aşağısında 1 kilometre uzağında Meriç uzağında bir noktaya kadar:

Bosna köy'ü Türkiye'de bırakan belli ölçüde düz bir çizgi. Çörek köy, 5. madde'de belirtilen komisyonca, nüfusunun çoğunluğunun Türk ya da Rum kabul edileceğine göre, Türkiye'ye ya da Yunanistan'a verilecektir; 11 Ekim 1922'den sonra bu köye göçmüş olanlar hesaba katılmayacaklardır.

—Buradan, Ege Denizi'ne kadar:

Meriç'in akım yolu.

TRAKYA SINIRLARINA İLİŞKİN SÖZLEŞMENİN SONUNA EKLENECEK MADDE TASARISI

Türkiye ya da Yunanistan'dan gelecek ya da Türkiye ya da Yunanistan'a gidecek ve Doğu Demiryollarının Yunan Bulgar sınırı ile Kuleliburgaz yakınındaki Türk Yunan sınırı arasında bulunan üç parçasından transit geçerek yararlanacak yolcularla mallar, bu transit yüzünden hiçbir vergi ya da resme, pasaport işlemine ya da gümrük denetimine bağlı kılınmayacaklardır.

Ülkesinin, Meriç'in sağ kıyısında bulunan parçasından transit geçiş konusunda Türkiye, Neuilly Antlaşması'nın 212. maddesiyle, İngiliz İmparatorluğu, Fransa, Japonya ve Yunanistan arasında 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanmış anlaşmanın 4. maddesinden doğan yükümler bakımından, Yunanistan'ın yerini almış bulunmaktadır.

İşbu madde hükümlerinin yürütülmesi, Milletler Cemiyeti meclisinin seçeceği bir komiser aracılığıyla sağlanacaktır.

Yunan, Türk ve Bulgar hükümetlerinden her birinin, bu komiserin yanına birer temsilci atamaya hakkı olacaktır; bu temsilci yukarıdaki hükümlerin uygulanmasına ilişkin her sorunu, komiserin dikkatine sunmakla yükümlü olacaktır. Bu temsilciler ihtiyaç duydukları alt kademe memurların sayısı ve niteliği konusunda, komiserle anlaşacaklardır.

Komiser, sözü geçen hükümlerin yürürlüğe konulmasına ilişkin sorunlardan, kendi başına çözemediği her sorunu, meclisin kararın sunabilecektir. Yunan, Türk ve Bulgar

³⁶⁷ Seha L. Meray (Çev.), a.g.e. , s. 182

Hükümetleri, Milletler Cemiyeti meclisinin oyçokluğuyla alacağı her karara uymayı yükümlenirler.

Söz konusu komiserin maaşı ve hizmetin yerine getirilmesine ilişkin giderler, Yunan, Türk ve Bulgar hükümetlerince eşit paylar olarak karşılanacaktır.

Türkiye ileride, Edirne'yi Kuleliburgaz ile İstanbul arasındaki demiryoluna bağlayacak bir demiryolu yaparsa, bu maddenin, Kuleli Burgaz ile Bosna Köy yakınındaki Yunan Türk sınır noktaları arasında karşılıklı olarak transite ilişkin hükümleri geçerli olmaktan çıkacaktır.

İlgili üç devletten her birinin, işbu sözleşmenin yürürlüğe girişinden başlayarak, beş yıllık bir sürenin bitiminde, işbu maddenin 3 ncü, 4 ncü, 5 nci ve 6 ncı fıkralarında öngörülen denetimin yürürlükte tutulmasının gerekip gerekmediğine karar verilmesi için, Milletler Cemiyeti Meclisine başvurma hakkı olacaktır. Bununla birlikte, Yunan-Bulgar sınırı ile Bosna köy arasında Doğu Demiryollarının iki parçasında transit bakımdan, ilk iki fıkra hükümlerinin yürürlükte kalması kararlaştırılmıştır.³⁶⁸

Lozan Konferansı'nda bu gelişmeler yaşanırken Türkiye'nin tazminat konusundaki haklı ve meşru talebinden vazgeçmesini Türk basını "Sulh namına yapılan bir fedakârlık" olarak addetmiştir. İleri Gazetesi yazarı Suphi Nuri (İleri), 30 Mayıs 1923 tarihli yazısında; Türkiye'nin bu fedakârlığını devletlerin layığıyla anlayıp anlayamayacağı konusunda tereddütlerini dile getirmiş ve mali konularda müttefiklerin Türkiye'ye kolaylık sağlamalarını istemiştir.³⁶⁹

İleri Gazetesi'nin yanı sıra Türk basınından diğer gazeteler de bu zor konunun çözülmesi ile barış yolunun açıldığı değerlendirmesinde bulunmuştur. Türk basını bu konu ile ilgili olarak; Yunanistan'ın tazminat meselesinden yakayı kurtarmasının sebebinin Yunan ordusunun mükemmeliyeti veya kahramanlığı olmadığını aksine Türk ordusunun daha güçlü olduğunu fakat Türkiye'nin mevcut şartları da göz önünde tutarak kazanç sağladığını belirtmiştir.³⁷⁰

İkdam gazetesi yazarı Ahmet Cevdet (Oran) da tazminat konusunu 2 Haziran 1923 tarihli makalesinde değerlendirmiştir. Ahmet Cevdet (Oran) makalesinde; Türkiye'nin bu konudaki kazancının ilk olarak manevi olduğunu, İsmet Paşa'nın bu fedakârlığa karşı Türkiye maliyesine kolaylık gösterileceği vaadini aldığını, Türkiye'nin çözümü değil de savaşı seçmesi durumunda önemli fedakârlıkların da gösterilmesi

³⁶⁸ A.g.e. , s. 182 – 183

³⁶⁹ Ebru Gür, *Lozan Konferansı'nın Türk Basınına Yansımaları*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2006, s. 198

³⁷⁰ Ebru Gür, a.g.e. , s. 198

gerekeceğinin bir gerçek olduğunu, bu konunun çözümünde Yunanlıların imdadına yetişenin durumun ve yerin gereği olduğunu belirtmiştir.

Savaş tazminatına karşılık Karaağaç ve civarının alınması karşısında Türk basınının genel tavrı olası bir savaşın doğuracağı neticeleri açıklayarak Türk Temsilci Heyeti'nin aldığı kararı desteklemek yönünde olmuştur. Türk basını; Türk kamuoyunun sınırlarını yatıştırarak ılımlı bir hava yaratmaya çalışmıştır. Bu konunun çözülmesi ile barışa ulaşma konusunda en önemli engelin ortadan kalktığına inanan gazeteler, fedakârlık sırasının müttefiklere geldiğini ağız birliği içerisinde dile getirmişlerdir.³⁷¹

Türk basınının genel havası bu şekilde iken Edirne basınında (2 Haziran 1923 tarihli Paşa İli Gazetesi) 1 Haziran 1923 Cuma günü üst düzey bir Yunan komutanın Karaağaç'ta, Karaağaç halkına yönelik bir miting yaptırdığı haberi yer almıştır. Bu habere göre mitingte, Karaağaç halkına, Venizelos'un Karaağaç'ı Lozan Konferansı'nda Türklere tazminat karşılığı olarak verdiği, bu yüzden Yunan askerlerinin Karaağaç'tan çekilmek zorunda oldukları bilgisi verilmiş ve Rumlar ile Ermenilere, Yunan askerlerinin Karaağaç'tan çekilmesi gerçekleşmeden Yunanistan'a göç etmeleri tavsiyesinde bulunulmuştur.

2 Haziran 1923 tarihli bu haberde ayrıca bazı Rumların köylerde ahalinin Yunanistan'a göç etmemesi için propaganda faaliyetlerinde bulunduğu ve bölgede bulunan bir un fabrikasının bütün alet ve edevatının sahipleri tarafından Yunanistan'a sevk edilmekte olduğu bilgileri yer almaktadır.³⁷²

2 Haziran 1923 tarihli Paşa İli Gazetesi'nde yer alan bir diğer haberde de yine Lozan Konferansı ve Karaağaç konusu yer almıştır. Haberde, Yunan Dışişleri Bakanı Alexandros'un tamirata dair Türkiye ile Yunanistan arasındaki ihtilafın çözümünde Fransa'nın oynadığı önemli rolden dolayı General Pelle'ye teşekkür ettiği Tan Gazetesi'nden alıntı yapılarak aktarılmıştır.³⁷³

³⁷¹ A.g.e. , s. 198-200

³⁷² *Paşa İli*, 2 Haziran 1923, sayı:27, s.1 EK. 5

³⁷³ *Paşa İli*, 2 Haziran 1923, sayı:27, s.4 EK 6.

14) 4 Haziran 1923 tarihli birinci komite oturumu

Lozan Konferansı'nın 4 Haziran 1923 tarihli birinci komite oturumunda Amerika Birleşik Devletleri, İngiliz İmparatorluğu, Fransa, Yunanistan, İtalya, Japonya, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, Türkiye, Belçika ve Portekiz temsilcileri hazır bulunmuşlardır.³⁷⁴

Sir Horace Rumbold, 2. madde metninde yapılması Türk temsilci heyetince teklif edilen ve sınırın tanımlanmasında “Meriç’in sol kıyısı” ifadesi yerine bu nehrin akım yolunun kullanılmasını öngören değişikliğin, ilke olarak, müttefik temsilci heyetlerince uygun görülmüş olduğunu ifade etmiştir.

Müttefik tasarısındaki “Meriç’in sol kıyısı” ifadesi yerine “Meriç’in akım yolu” ifadesinin kullanılması kararlaştırılmıştır.

İsmet Paşa ve Venizelos antlaşmaya varılmış olduğunu teyit etmişlerdir.³⁷⁵

Lozan Konferansı'nda bu gelişmeler yaşanırken Edirne basınında (11 Haziran 1923 tarihli Paşa İli Gazetesi) yer alan bir haberde Karaağaç halkına göç etmemeleri konusunda yapılan propagandalar ile ilgili daha önce verilen haber hatırlatılarak bu propagandaları yapanların, manasız gösterilerin para etmeyeceğini anladığı ve geri çekilmeye başladığı bilgileri yer almıştır. Haberde; bu geri çekilmenin, Türk'ün kırılmak bilmeyen azim ve sebatı karşısında gayet doğal olduğu değerlendirilmesi de yapılmıştır.³⁷⁶

15) 12 Haziran 1923 tarihli maliye sorunları uzmanlarının 3. raporu

Raporda, Türk Temsilci Heyeti'nin, Osmanlı devlet borcuna ilişkin 45. , 48. , 49. ve 52. maddeleri ile ilgili olarak, hazırlanmakta olan Lozan antlaşması ile Yunanistan egemenliği altına konulacak toprak parçasına (12 Haziran tarihi itibari ile Karaağaç ve civarındaki belli bir toprak parçası Türkiye'ye bırakıldığı için Karaağaç ve civarındaki

³⁷⁴ Seha L. Meray (Çev.), a.g.e. , s. 150

³⁷⁵ A.g.e. , s. 150 – 151

³⁷⁶ *Paşa İli*, 11 Haziran 1923, sayı: 30, s. 2 EK 7.

bu belli bir toprak parçası hariç olmak üzere 1915'te Osmanlı İmparatorluğu tarafından Bulgaristan'a bırakılan toprak parçası kastediliyor) Osmanlı devlet borcundan bir pay yükletilmesi gerekeceğini savunduğu belirtilmiştir.³⁷⁷

Raporda İngiliz, Fransız ve İtalyan uzmanlarının, bu konuyu mali bakımdan düşük önemde gördükleri, bununla birlikte Türk temsilci Heyeti'nin isteğini karşılar nitelikte bir değişiklik teklifi hazırladıkları ifade edilmiştir.

Raporda, 45. madde'ye son fıkra olarak eklenmesi teklif edilen metin şu şekildedir:

*“Trakya toprağının 1 Ağustos 1914 tarihinde Osmanlı egemenliği altında bulunan ve işbu andlaşmanın yürürlüğe girişinden sonra bu egemenlik altında bulunmayacak parçası, Osmanlı devlet borcunun bölüştürülmesinde, işbu andlaşma uyarınca Osmanlı imparatorluğundan ayrılmış sayılacaktır.”*³⁷⁸

Raporda, Uzmanlar 57. madde için şu metni teklif etmişlerdir:

Bir yandan Türkiye ve öte yandan Yunanistan dışında öteki bağıtlı devletler; bu devletlerle (tüzel kişileri de kapsamak üzere) uyruklarının, 1 Ağustos 1914 tarihiyle işbu anlaşmanın yürürlüğe giriş tarihi arasındaki süre boyunca uğramış oldukları gerek savaş eylemleri gerekse zoralm, haciz, dilediği gibi kullanma ve elkoyma tedbirlerinden doğan kayıp ve zararlardan dolayı her türlü parasal istemde bulunma hakkından karşılıklı olarak vazgeçerler.

Bununla birlikte yukarıdaki hükümler işbu anlaşmanın III. Bölümünde (ekonomik hükümler) öngörülen hükümlere helal getirmeyecektir.

Türkiye Almanya ile yapılmış 28 Haziran 1919 tarihli barış andlaşmasının 259. maddesinin birinci fıkrası ve Avusturya ile yapılmış 10 Eylül 1919 tarihli barış andlaşmasının 210. maddesinin birinci fıkrası uyarınca, Almanya ve Avusturya'nın geçirmiş [transfer etmiş] oldukları altın paralar üzerindeki her türlü haktan [Yunanistan dışında] öteki bağıtlı devletler yararına vazgeçer.

Sürüm tedavüle çıkarılan 1. tertip Türk kâğıt paralarına ilişkin olarak gerek 20 Haziran 1331 (3 Temmuz 1915) tarihli sözleşme uyarınca, Osmanlı devlet borcu meclisine yükletilmiş olan bütün ödeme yükümleri geçersiz sayılmıştır.

Bunun gibi, Türkiye Osmanlı Hükümeti'nce İngiltere'ye ismarlanmış ve İngiliz Hükümeti'nce 1914'te el konulmuş olan savaş gemileri için ödenmiş bulunan paranın geri

³⁷⁷ Seha L. Meray (Çev.), a.g.e. , s. 296

³⁷⁸ A.g.e. , s. 296 - 298

verilmesini İngiliz Hükümeti'nden ya da İngiliz uyruklarından istememeği kabul eder ve bu yüzden her türlü istemde bulunmaktan vazgeçer.

Uzmanlar 58. madde için şu metni teklif etmişlerdir:

Yunanistan Anadolu'da savaş yasalarına aykırı olarak, Yunan ordusu ya da Yunan yönetiminin eylemleri ile işlenmiş zararları onarma yükümlünü de kabul eder.

Öte yandan, Türkiye, Yunanistan'ın, savaşın uzamasından ve savaş sonuçlarından doğan mali durumunu da dikkate alarak, onarımlar karşılığı olmak üzere Yunan Hükümeti'ne karşı öne sürebileceği her türlü zarar-giderim isteminden kesinlikle vazgeçer.³⁷⁹

58. madde ile ilgili olarak ayrıca, müttefiklerin sermayeleri ile oluşmuş Osmanlı demiryolu ortaklıklarının Anadolu'da, Yunan makamlarının eylemleri sonucunda uğradıkları zararlar sorununun, müttefik hükümetlerle, Yunan hükümeti arasında çözümlenmesi ve Türkiye'nin bu zararlardan sorumlu tutulmaması kararlaştırılmıştır.³⁸⁰

Lozan Konferansı'nda bu gelişmeler yaşanırken Edirne basınında (16 Haziran 1923 Cumartesi tarihli Paşa İli Gazetesi) yer alan bir haberde, daha önceki bir habere konu olan Yunanlıların götürmek istediği birtakım fabrika alet ve edevatının yerine konulduğu bilgisi yer almıştır.

16 Haziran tarihli bu haberde ayrıca Karaağaç'ta Yunanlı askerlerin ve ahalinin önemli bir kısmının Mustafa Kemal Paşa marşını sokaklarda ve evlerde söylemekte olduğu ve hatta bu kişilerin, Yunan marşları içinde bu ruha yakın bir marşa rastlamadıklarını belirttikleri, Karaağaç'tan gelen bir yolcunun ifadesine dayanılarak verilmiştir.³⁸¹

16 Haziran tarihli bu haberin ardından Edirne basınında (Paşa İli Gazetesi) 20 Haziran 1923'te yer alan diğer bir haberde de Karaağaç'ta gerçekleştirilen bir mitingde, Karaağaç sakinlerinin Karaağaç'ı terk etmemeleri yönündeki taleplerin dile getirildiği ve Karaağaç'taki un fabrikasının alet ve edevatının çoktan Yunanistan yolunu boyladığı bilgileri yer almıştır.³⁸²

³⁷⁹ A.g.e. , s. 299 – 301

³⁸⁰ A.g.e. , s. 297

³⁸¹ Paşa İli, 16 Haziran 1923, sayı: 31, s. 2

³⁸² Paşa İli, 20 Haziran 1923, sayı: 32, s. 1

16) 25 Haziran 1923 tarihli ikinci komite oturumu

Lozan Konferansı'nın 25 Haziran 1923 tarihli ikinci komite oturumunda Amerika Birleşik Devletleri, İngiliz İmparatorluğu, Fransa, Yunanistan, İtalya, Japonya, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, Türkiye, Belçika ve Portekiz temsilcileri hazır bulunmuşlardır.³⁸³

General Pelle, maliye uzmanlarının 12 Haziran tarihli üçüncü raporunu komiteye sunduktan sonra rapora göre bazı konular üzerinde anlaşmazlıkların olduğunu, bunun yanı sıra uzmanların bazı konuların nasıl bir çözüme bağlanması konusunda görüş birliğine vardığını, bu çözümleri incelemenin ve uygun bulunursa bunları benimsemenin, komiteye düştüğünü belirtmiştir.

Bu oturumda, İngiliz, Fransız ve İtalyan uzmanların, Türk Temsilci Heyeti'nin isteğini karşılar nitelikte hazırladıkları 45. madde'ye son fıkra olarak eklenmesini teklif ettikleri metin görüşülmeyerek askıda kalmıştır.³⁸⁴

Bu oturumda, 57. madde ile ilgili olarak İsmet Paşa, 57. madde için teklif edilen metnin kabulünün, eski 79. madde'nin tasarıdan çıkartılmasını gerektireceğini belirtmiştir.* 79. madde'nin yasadan çıkartılmasıyla bu madde'de sayılan durumlardan hiçbiri için Türkiye'ye tazminatta bulunma istemi yöneltilmeyecektir.³⁸⁵

General Pelle, 79. madde'nin tasarıdan çıkarılma gereğini ve müttefik hükümetlerin, Türkiye'den 79. madde hükümlerine dayanarak hiçbir istemde bulunmayacaklarını kabul ettiğini bununla birlikte ayrıcalıklı ortaklıklara ilişkin

³⁸³ Seha L. Meray (Çev.), a.g.e. , s. 292

³⁸⁴ A.g.e. , s. 292 – 295

* 79. madde: Yunan uyruklarını kapsamamak üzere, müttefik devletler uyruklarının, 1 Ağustos 1914 tarihinde Osmanlı egemenliği altın konulmuş bir ülkede bulunan malları, hakları ve çıkarları artık ortadan kalkmışsa, ya da gerek savaş olayları gerek kamulaştırma, haciz ya da el koyma, geçirim [transfer] ya da zorluluk tedbirleri, gerekse hasar verici ve kayba uğraticı herhangi bir eylem ya da karar yünden bunlara zarar verilmiş ise, mal sahibinin, bu konuya ilişkin olarak 57. madde'de öngörülen paralar üzerinden müttefik devletlerin, kendilerince saptanacak bir usul uyarınca, verecekleri bir zarar giderim [tazminat] almaya hakkı olacaktır; Seha L. Meray (Çev.), *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler, Birinci Takım, Cilt I, Kitap II*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s. 71

³⁸⁵ Seha L. Meray (Çev.), *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler, İkinci Takım, Cilt I, Kitap I*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s. 295

sorunlara 57. madde hükümlerinin hiçbir bakımdan dokunamayacağını belirtmeyi gerekli gördüğünü ifade etmiştir.

Hasan Bey, ortaklıklara ilişkin ayrıcalıkların, andlaşmanın mali hükümleriyle göz önünde tutulmamış olduğunu belirtmiştir.

Bu açıklamaların ardından, 12 Haziran 1923 tarihli maliye sorunları uzmanlarının 3. Raporundaki 57. madde'nin metni kabul edilmiştir.³⁸⁶

17) 26 Haziran 1923 tarihli birinci komite oturumu

Lozan Konferansı'nın 26 Haziran 1923 tarihli birinci komite oturumunda Amerika Birleşik Devletleri, İngiliz İmparatorluğu, Fransa, Yunanistan, İtalya, Japonya, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, Türkiye, Bulgaristan, Belçika ve Portekiz temsilcileri hazır bulunmuşlardır.³⁸⁷

Sir Horace Rumbold, Karaağaç sorununu incelemekle görevlendirilmiş alt komite'nin 30 Mayıs 1923 tarihli raporunu komiteye sunmuştur.

Ryan, İsmet Paşa'nın bir noktanın açıklığa kavuşturulması yönünde bir ricası olduğunu belirtmiştir. Buna göre Türkiye ile Yunanistan arasındaki sınır çizgisinin Meriç'in akım yolu ile saptanan kesiminin, bu nehrin başlıca kolunu izlemesi gerekeceğinde doğrudan doğruya ilgili temsilci heyetleri görüş birliğine varmışlardır.

Ryan, alt komitenin de bu görüşe katıldığını belirtmiştir. Ryan'a göre alt komite, işbu anlaşmadaki tamlamalarda kullanılan "akım yolu" teriminin: gemilerin gidiş gelişine elverişli olmayan nehirlerde akarsuyun ya da ana kolunun ortay çizgisi, gemilerin gidiş gelişine elverişli nehirlerde ana gidiş geliş yolunun ortay çizgisi anlamına geldiği açıklaması 6. maddenin genel hükmü ile doğrulandığı için 2. madde metninde ayrıca belirtilmesini gerekli görmemiştir.

³⁸⁶ Seha L. Meray (Çev.), a.g.e. , s. 295

³⁸⁷ A.g.e. , s. 173

İsmet Paşa ve Venizelos komiteye sunulan teklifleri kabul ettiklerini ve Ryan'ın açıklamalarına katıldıklarını belirtmişlerdir.

Venizelos, Türk temsilci heyeti'nin dikkatine, Karaağaç ile ilgili 2 teklif sunmuştur:

1- Yunanistan'ın, Türkiye'ye bırakacağı toprağın teslimi, 5. madde'de öngörülen komisyon yeni Yunan-Türk sınırını saptar saptamaz yapılacaktır. Bu komisyon çalışmalarını işbu anlaşmanın onaylanmasından sonra 2 ay içerisinde bitirmelidir.

2- Karaağaç toprak parçasındaki halk, nüfus mübadelesinden bağımsız tutulmuştur. Bununla birlikte bu halktan göçmek isteyenler, isteklerini barış anlaşmasının onaylanma tarihinden başlayarak altı aylık bir süre içinde açıklamış olmak şartıyla nüfus mübadelesi sözleşmesinin hükümlerinden yararlanabilirler.

Venizelos, bu tekliflere, Türk Temsilci Heyeti'nin ilke bakımından katılması durumunda yazı komitesinin, Türk Temsilci Heyeti'nin ve Yunan Temsilci Heyeti'nin birer üyesi ile görüş birliği içinde, bu tekliflere verilecek biçim ve bunların anlaşmada almaları gereken yer, konularını kararlaştırmakla görevlendirilmesinin uygun olacağını belirtmiştir.

İsmet Paşa, bu teklifleri incelemeyi kabule ettiğini ancak bunun teklifleri kabule ettiği anlamına gelmediğini, 2. teklifle ilgili iki temsilci heyeti arasında daha önce görüşmelerde bulunulduğunu, bir sonuca varılamadığını bunun yanında 1. teklifle ilgili transferin yol ve yöntemleri konusunda hiçbir görüşme yapılmamış olduğunu ifade etmiştir.

Venizelos, bu sorunların konferansça bir çözüme bağlanması gerektiğini belirtmiştir.

Bulgar Temsilci Heyeti, "Trakya Sınırlarına İlişkin Sözleşme"nin sonuna eklenecek madde ile ilgili olarak, Trakya sınırlarının askerlikten arındırılmasına ilişkin sözleşmeyi imzalamaya hazır olduğunu fakat sözleşmenin sonuna eklenecek maddenin Bulgaristan'ın Ege denizine çıkış sorununa dolaylı olarak dokunduğunu, Bulgaristan'ın bu sorunun hak gözetirliğe ve Neuilly Antlaşması'na uygun olarak çözüleceğine inandığını, bu nedenle söz konusu ek maddeye katılmayacaklarını, bu ek maddenin

anlaşmanın ayrı bir maddesi olarak düzenlemesini ve anlaşmanın başka bir yerinde bulunmasını istediklerini, ayrıca maddeden Bulgaristan'a yüküm getiren yerlerin çıkartılmasını istediklerini istemiştir.

Sir Horace Rumbold, alt komitede sorun görüşülürken Bulgar temsilcisinin istediği bütün açıklamaları aldığını ve Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne çıkışı sorununa ilişkin Bulgar görüşünü saklı tutarak maddeyi kabul ettiğini ifade etmiştir.

Morphoff, Bulgaristan'ın transit konusunda, uluslar arası transite ilişkin Bern sözleşmesiyle kendisini bu konudaki güvenceleri sağlamış olarak gördüğünü, Belgrat'tan İstanbul'a giden demiryolunun, bu sözleşmedeki hükümlerin kapsamına giren uluslar arası bir demiryolu olduğunu, dolayısıyla ek güvencelere ihtiyaçlarının olmadığını belirtmiştir.

Bulgar temsilcisi ayrıca Trakya sınırlarının askerlikten arındırılmasını hiçbir bakımdan ilgilendirmeyen bu maddenin bu sözleşmede olmaması gerektiğini tekrar ifade etmiştir.

Sir Horace Rumbold, Bulgar temsilci Heyeti'nin daha önce uzmanlar alt komitesinde belirtmiş olduğu görüşünü değiştirmiş olmasına üzülüğünü, bununla birlikte söz konusu maddeden Bulgaristan'a ilişkin bütün kelimelerin çıkartılacağını, maddenin yeni yeri konusunda da yazı komitesinin görevlendireceğini belirtmiştir.³⁸⁸

Bu görüşmelerin neticesi olarak, Bulgaristan'a yüküm getiren yerler, "Trakya Sınırlarına İlişkin Sözleşme"nin sonuna eklenecek madde metninden çıkarılmış ayrıca ek madde sözleşmeden çıkarılarak imzalanan Lozan Antlaşması'nın 107. maddesi olarak düzenlenmiştir.³⁸⁹

Lozan Konferansı'nda bu gelişmeler yaşanırken Edirne basınında (28 Haziran 1923 tarihli Paşa İli Gazetesi) yer alan bir haberde Yunan Hükümeti'nin Karaağaç'ın tahliyesi için Lozan Konferansı'ndan 2 ay süre aldığı ve bu sürede Karaağaç halkının

³⁸⁸ A.g.e. , s. 173 - 175

³⁸⁹ Seha L. Meray (Çev.), *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler, İkinci Takım, Cilt II*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s. 38 – 39

rahat rahat işleri ile meşgul olabileceği bilgisinin Yunan Hükümeti tarafından Karaağaç halkına bildirildiği bilgileri yer almıştır. Haberde ayrıca bu bildirimün Karaağaç'ın heyecanlı sakinlerini teskin ettiği fakat zenginlerin bir an önce firar etmeleri konusunda Yunan Hükümeti'nce uyarıldığı söylentilerinin ortaya çıkmasıyla fakir ahali arasında eski telaşın tekrar baş gösterdiği bilgileri verilmiştir.³⁹⁰

28 Haziran tarihli bu haberin ardından Edirne basınında (1 Temmuz tarihli Paşa İli Gazetesi) yer alan diğer bir haberde Karaağaç'ta, Lozan Konferansı'ndan Karaağaç için izin alındığı ve 2 ay içerisinde halkın tarlalarda bulunan mahsûlerini toplayabileceği haberlerinin dolaştığı bilgileri yer almıştır. Haberin devamında Lozan'dan gelen tariflerde böyle bir izinin bulunmadığı ve öteden beri ne kadar hayalperest oldukları bütün dünya tarafından bilinen Yunanlıların böyle uydurma yalanlarla ancak kendilerini kandırabilecekleri değerlendirmesine yer verilmiştir.³⁹¹

Türkiye'de, basınının genel havası bu şekilde iken 1920–1924 arasında Bulgaristan'da yayımlanan ve yazıları ile Milli Mücadeleyi destekleyen Türk gazetesi “Ahali” de Lozan Konferansı'nın ilk döneminden itibaren çıkarmış olduğu çeşitli sayılarında Lozan Konferansı konularına yer vermiş ve okuyucularını bilgilendirmeye çalışmıştır. Ahali Gazetesi bu süreci gerek Türk basınına gerekse yabancı basına dayanarak okuyucularına aktarmaya çalışmıştır.³⁹²

18) 3 Temmuz 1923 tarihli ikinci komite oturumu

Lozan Konferansı'nın 3 Temmuz 1923 tarihli ikinci komite oturumunda Amerika Birleşik Devletleri, İngiliz İmparatorluğu, Fransa, Yunanistan, İtalya, Japonya, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, Türkiye ve Belçika temsilcileri hazır bulunmuşlardır.³⁹³

³⁹⁰ Paşa İli, 28 Haziran 1923, sayı: 34, s. 2

³⁹¹ Paşa İli, 1 Temmuz 1923, sayı: 35, s. 1

³⁹² Türkan Doğruöz, “Lozan Antlaşması'nın Ahâli Gazetesi'ne Yansımaları” *History Studies International Journal Of Studies*, ISSN: 1309 4173 (Online) 1309–4688 (Print) Volume 5 Issue 4 Special Issue On Lausanne, July 2013, p.19–38

³⁹³ Seha L. Meray (Çev.), *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler, İkinci Takım, Cilt I, Kitap I*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s. 307

General Pelle, maliye uzmanlarının 12 Haziran tarihli üçüncü raporu ile ilgili askıda kalan maddelerin olduğunu, bu maddelerden bir tanesinin de 45. madde olduğunu hatırlatmıştır.

General Pelle, Türk Temsilci Heyeti'nin, Lozan antlaşması ile Yunanistan egemenliği altına konulacak toprak parçasına (12 Haziran tarihi itibari ile Karaağaç ve civarındaki belli bir toprak parçası Türkiye'ye bırakıldığı için Karaağaç ve civarındaki bu belli bir toprak parçası hariç olmak üzere 1915'te Osmanlı İmparatorluğu tarafından Bulgaristan'a bırakılan toprak parçası kastediliyor) Osmanlı devlet borcundan bir pay yükletilmesi gerekeceğini savunduğunu, İngiliz, Fransız İtalyan ve Japon uzmanların uzlaşmacı bir tutumla Türk tezini kabule hazır olduklarını, Yunan uzmanın ise buna karşı çıkmakta olduğunu ifade etmiştir.

Venizelos, İsmet Paşa ile yaptıkları bir görüşmede söz konusu madde ve bazı diğer maddeler üzerinde anlaştıklarını, bunun yanında ayrıntı niteliğinde bazı sorunların kaldığını, bunlara ilişkin de Türk ve Yunan temsilci heyetleri olarak her iki tarafın da kendi hükümetinden yönerge istemesinin kararlaştırıldığını belirtmiştir.

Venizelos, söz konusu çözümler üzerinde anlaşmaya vardıklarını yakında bildirebileceklerine şüphe etmediğini ifade etmiştir.

45. madde'yi de içeren bazı maddelerdeki değişiklik teklifleri ayrıntı niteliğindeki bazı konular dışında kabul edilmiştir.³⁹⁴

19) 8 Temmuz 1923 tarihli, Türk ve Yunan temsilci heyetlerinin çağırın devletler temsilci heyetleri başkanlarına gönderdikleri mektup

M. İsmet ve E. K. Venizelos imzasını taşıyan mektubun girişinde, Türk ve Yunan Temsilci Heyetleri'nin ikili görüşmelerine ertelenmiş sorunlar üzerinde görüş birliğine varıldığı, Çağırın Devletler Temsilci Heyetleri Başkanlarına bu konularda bilgi verilmek istendiği belirtilmiştir.

³⁹⁴ Seha L. Meray (Çev.), a.g.e. , s. 307 - 308

Mektupta, Karaağaç bölgesinin teslimi konusunda varılmış görüş birliği doğrultusunda, kaleme alınmış bir metnin barış antlaşmasının bağitlanan devletlerince imzalanacak ve antlaşmaya eklenecek bir protokol olarak kayıt altına alınmasının kabul edildiği ifade edilmiştir.

Söz konusu Protokol tasarısı şu şekildedir:

Meriç ile bugünkü tarihli barış antlaşmasının 2. maddesinde tanımlanan Türk Yunan sınırı arasında bulunan ve Türkiye'ye geri verilecek topraklar, en geç 15 Eylül 1923 tarihine kadar Türkiye'ye teslim olunacaktır; şu şartla ki işbu antlaşmanın Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nce bu tarihe kadar onaylanmış olması gerekir. Antlaşma bu tarihe kadar Türkiye'ce onaylanmamışsa söz konusu topraklar, Türkiye'ce onama yapıldığı tarihten onbeş gün sonra teslim olunacaktır. Sınırlamanın bu tarihe kadar tamamlanmamış olması, söz konusu toprakların Türkiye'ye teslimini geciktirmeyecektir.

Bu durumda iki tarafın temsilcilerinden kurulu bir komisyon, barış antlaşmasına ekli haritada gösterilen sınır çizgisini, toprak [arazi] üzerinde geçici olarak çizecektir. İşbu antlaşmanın 5. maddesinde öngörülen komisyon çalışmalarını bitirinceye kadar, bu geçici sınır çizgisine her iki tarafça da saygı gösterilecektir.

Karaağaç'ta oturan Rumlar, Yunanistan ile Türkiye arasında 30 Ocak 1923'de imzalanan sözleşmede öngörülen nüfus [halkların] mübadelesi kapsamı içinde olacaklardır; şu var ki, bunlar, ancak, barış antlaşmasının onaylanmasından altı ay sonra göç etme zorunda bırakılabileceklerdir.³⁹⁵

Mektupta her iki temsilci heyetinin 58. maddeyi maliye sorunları alt komitesinin 12 Haziran tarihli raporunun (f) işaretli ekinde yazılı olduğu biçimde kabul ettiği belirtilmiştir. Buna göre 58. madde şu şekildedir:

Yunanistan Anadolu'da savaş yasalarına aykırı olarak, Yunan ordusu ya da Yunan Yönetimi'nin eylemleri ile işlenmiş zararları onarma yükümünü de kabul eder.

Öte yandan, Türkiye, Yunanistan'ın, savaşın uzamasından ve savaş sonuçlarından doğan mali durumunu da dikkate alarak, onarımlar karşılığı olmak üzere Yunan Hükümeti'ne karşı öne sürebileceği her türlü zarar-giderim isteminden kesinlikle vazgeçer.³⁹⁶

Mektupta, 1918 silah bırakışmasından sonra elkonulan Türk gemilerin karşılıklı olma şartı olmaksızın, Türkiye'ye geri verilmeleri gerektiği, bunun için, Yunanistan'ın Türkiye'de işgal etmiş olduğu topraklarda, Yunan sivil ve askeri makamlarınca verilmiş zoraltım bonolarının [alındıklarını, makbuzlarını] da Türkiye'nin Yunanistan'dan

³⁹⁵ A.g.e. , s. 204

³⁹⁶ A.g.e. , s. 300 – 301

istemekten vazgeçtiği onarımlar kapsamında olduğu üzerinde her iki temsilci heyetinin anlaşmaya vardığı belirtilmiştir.

Bu bağlamda mektupta antlaşmanın 157. maddesinin sonuncu fıkrasının yerine yeni bir fıkra konulacağı belirtilmiştir. Yeni fıkra şu şekildedir:

30 Ekim 1918'den sonra Yunan kuvvetlerince el konulan, Türk bayrağını taşıyan gemiler Türkiye'ye geri verilecektir.

Mektupta, ayrıca, Osmanlı devlet borcunun paylaşılması ile ilgili 45. madde'yi de içeren bazı maddelerdeki değişiklik teklifleri konusundaki Türk ve Yunan temsilci heyetleri arasındaki ayrıntı niteliğindeki sorunların çözümlendiği belirtilmiştir.³⁹⁷

Birinci komite, ikinci komite ve üçüncü komite; 23 Nisan ile 17 Temmuz tarihleri arasında yukarıda incelediğimiz çalışma konumuzla doğrudan ilgili olan oturumların yanı sıra, bu oturumlara paralel olarak görev alanlarına giren diğer konuların görüşüldüğü çeşitli oturumlar düzenlemiştir.

23 Nisan ile 17 Temmuz tarihleri arasında yaşanan süreci konferansın ana meseleleri açısından değerlendirdiğimizde tamirat meselesinin çözülmesi ile diğer önemli meselelere de çözüm yolu açıldığı görülmektedir.³⁹⁸

Tamirat meselesinin çözümlenmesinin üzerinden 48 saat geçmeden Türk Temsilci Heyeti; çeşitli şartlar öne sürerek Meis Adası'nı İtalyanlardan istemekten vazgeçmiştir.³⁹⁹

Türk Temsilci Heyeti'nin öne sürdüğü şartlar şunlardır:

- İtalyanlar, bu adanın hiçbir şekilde Türkler aleyhine kullanılamayacağına dair askeri teminat vereceklerdir.
- İtalyanlar, On İki adaya Osmanlı borcundan düşen payın 1912 yılından itibaren paylaşılmasını kabul edeceklerdir.

³⁹⁷ A.g.e. , s. 204- 205

³⁹⁸ Ali Naci Karacan, , a.g.e. , s. 474

³⁹⁹ A.g.e. , s. 483

İtalyan Temsilci Heyeti; bu şartlarla birlikte Türk teklifini kabul etmiştir.

Meis Adası meselesinin bu şekilde çözümlenmesinin ardından, İtalyan Temsilci Heyeti Başkanı Montagna; konferansın bu noktasından itibaren İtalyan Temsilci Heyeti'nin, Türklerin çıkarlarını daha hararetle savunacağını ve Türkiye'nin avukatı olacağını ifade etmiştir.

Çözümlenen Tamirat ve Meis Adası meselelerinin ardından Temsilci Heyetleri; komite oturumlarının yanı sıra yaptıkları özel görüşmeler yolu ile 17 Temmuz tarihine gelindiğinde dört ana mesele olarak;

- Osmanlı borçlarının faizlerinin hangi para üzerinden ödeneceği,
- Adli kapitülasyonlar,
- Yabancı şirketler ve imtiyazlar,
- İşgal altındaki Türk topraklarının boşaltılması konularını ve bu konular dışında kalan diğer konuları çözümlenmiştir.⁴⁰⁰

20) 17 Temmuz 1923 tarihli birinci komite oturumu (saat 17.00)

Lozan Konferansı'nın 17 Temmuz 1923 tarihli birinci komite oturumunda Amerika Birleşik Devletleri, İngiliz İmparatorluğu, Fransa, Yunanistan, İtalya, Japonya, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, Türkiye, Bulgaristan, Belçika ve Portekiz temsilcileri hazır bulunmuşlardır.⁴⁰¹

Sir Horace Rumbold, Türk ve Yunan Temsilci Heyetleri'nin ikili görüşmeleri sonucu ortaya çıkan Karaağaç toprağı ile İmroz(Gökçeada) ve Bozcaada adalarının Türk makamlarına geçirimine ilişkin bir protokol tasarısını komiteye sunmuştur. Bu protokol 8 Temmuz 1923 tarihli, Türk ve Yunan temsilci heyetlerinin çağırılan devletler temsilci heyetleri başkanlarına gönderdikleri mektupta yer alan Karaağaç ile ilgili hükümlere ek olarak İmroz(Gökçeada) ve Bozcaada'nın da Yunan kuvvetlerince boşaltılmasına ve Türk makamlarına geçirilmesine ilişkin hükümler de içermektedir.⁴⁰²

⁴⁰⁰ A.g.e. , s. 483 - 485

⁴⁰¹ Seha L. Meray (Çev.), *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler, İkinci Takım, Cilt I, Kitap I*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s. 186

⁴⁰² Seha L. Meray (Çev.), a.g.e. , s. 187

Protokol tasarısı kabul edilmiştir.⁴⁰³ Kabul edilen protokol tasarısı şu şekildedir:

Meriç ile bugünkü tarihli barış antlaşmasının 2. maddesinde tanımlanan Türk Yunan sınırı arasında bulunan ve Türkiye'ye geri verilecek topraklar, en geç 15 Eylül 1923 tarihine kadar Türkiye'ye teslim olunacaktır; şu şartla ki işbu antlaşmanın Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nce bu tarihe kadar onaylanmış olması gerekir. Andlaşma bu tarihe kadar Türkiye'ce onaylanmamışsa söz konusu topraklar, Türkiye'ce onama yapıldığı tarihten onbeş gün sonra teslim olunacaktır. Sınırlamanın bu tarihe kadar tamamlanmamış olması, söz konusu toprakların Türkiye'ye teslimini geciktirmeyecektir.

Bu durumda iki tarafın temsilcilerinden kurulu bir komisyon, barış antlaşmasına ekli haritada gösterilen sınır çizgisini, toprak [arazi] üzerinde geçici olarak çizecektir. İşbu andlaşmanın 5. maddesinde öngörülen komisyon çalışmalarını bitirinceye kadar, bu geçici sınır çizgisine her iki tarafça da saygı gösterilecektir.

Karaağaç'ta oturan Rumlar, Yunanistan ile Türkiye arasında 30 Ocak 1923'de imzalanan sözleşmede öngörülen nüfus [halkların] mübadelesi kapsamı içinde olacaklardır; şu var ki, bunlar, ancak, barış andlaşmasının onaylanmasından altı ay sonra göç etme zorunda bırakılabileceklerdir.

İmroz ve Bozcaada adalarından Yunan askeri birlikleri ile Yunan makamları, bugünkü tarihli barış andlaşması Yunan ve Türk hükümetlerince onaylanır onaylanmaz, çekileceklerdir. Bu çekilme yapılıncaya kadar, söz konusu andlaşmanın 14. maddesi hükümleri, Türk hükümetince uygulanacaktır.

İşbu protokolün I. Paragrafında belirtilen toprak parçasında oturanlardan hiç kimse askeri ya da siyasal davranışlarından, ya da bugünkü tarihli barış andlaşmasını imzalayan bir yabancı devlete ya da onun uyruklarına herhangi bir yoldan yapmış olduğu yardım yüzünden kaygılandırılmayacak ya da tedirgin edilemeyecektir.

Bir önceki fıkrada belirtilen toprak parçasında ve adalarda oturanların hepsine, bugüne kadar işlenmiş bütün siyasal ya da adi suçlar için tam ve eksiksiz bir genel af çıkarılacaktır.⁴⁰⁴

Bu oturumda, ele alınan diğer konuların da çözümlenmesinin ardından söz alan Sir Horace Rumbold; birinci komitenin gündeminin bitmiş olduğunu ve bir barış andlaşması düzenlenebileceğini görmekten mutluluk duyduğunu belirtmiştir.

Sözlerine devam eden Rumbold, konukseverliklerinden dolayı İsviçre Hükümeti'ne, Vaud Kantonu makamlarına ve Lozan Belediyesi'ne; konferans

⁴⁰³ A.g.e. , s. 187

⁴⁰⁴ A.g.e. , s. 202 - 203

konularının çözümünde gösterdikleri yardımlardan dolayı uzmanlara; hizmetlerinden dolayı konferans sekreteryasına teşekkür ettiğini ifade etmiştir.⁴⁰⁵

21) 17 Temmuz 1923 tarihli ikinci komite oturumu (saat 18.00)

Lozan Konferansı'nın 17 Temmuz 1923 tarihli ikinci komite oturumunda Amerika Birleşik Devletleri, İngiliz İmparatorluğu, Fransa, Yunanistan, İtalya, Japonya, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, Türkiye, Bulgaristan, Belçika ve Portekiz temsilcileri hazır bulunmuşlardır.

General Pelle, Osmanlı devlet borcunun paylaşılması ile ilgili 45. madde'yi de içeren bazı maddelerdeki değişiklik teklifleri konusundaki Türk ve Yunan Temsilci Heyetleri arasındaki ayrıntı niteliğindeki sorunların çözümlendiğinin kendilerine bildirildiğini belirtmiştir.

Bu oturumda, ele alınan diğer konuların da çözümlenmesinin ardından söz alan General Pelle de; birinci komitenin son oturumunda Sir Horace Rumbold'un yaptığı gibi, konukseverliklerinden dolayı İsviçre Hükümeti'ne, Vaud kantonu makamlarına ve Lozan Belediyesi'ne; konferans konularının çözümünde gösterdikleri yardımlardan dolayı uzmanlara; hizmetlerinden dolayı konferans sekreteryasına teşekkür ettiğini ifade etmiş ve özetle Lozan'da gerçekleştirilen bu barışın tüm dünyaya egemen olmasını dileyen kısa bir konuşma yapmıştır. General Pelle'nin bu konuşmasının ardından saat 19.00'da oturuma son verilmiştir.⁴⁰⁶

22) 17 Temmuz 1923 tarihli üçüncü komite oturumu (saat 19.00) ve yaşanan gelişmeler

Lozan Konferansı'nın 17 Temmuz 1923 tarihli üçüncü komite oturumunda Amerika Birleşik Devletleri, İngiliz İmparatorluğu, Fransa, Yunanistan, İtalya, Japonya,

⁴⁰⁵ A.g.e. , s. 186 - 194

⁴⁰⁶ A.g.e. , s. 313 - 319

Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, Türkiye, Bulgaristan, Belçika ve Portekiz temsilcileri hazır bulunmuşlardır.⁴⁰⁷

Bu oturumda, ele alınan konuların da çözümlenmesinin ardından Otchiai, Grew, Diamandy, Yavanovitch ve Venizelos; konferansta ulaşılan barış ile ilgili çeşitli açıklamalarda bulunmuşlar ve konferansta emeği geçenlere teşekkür etmişlerdir.⁴⁰⁸

Bu teşekkür konuşmalarının ardından söz alan İsmet Paşa bir bildiri okumuştur. İsmet Paşa bildirisinde; konferansın ilk açılış toplantısından içinde buldukları güne kadar yaklaşık olarak dokuz ay geçtiğini, görüşmelerin temsil edilen devletler arasında aşağı yukarı eşitlik düzeyinde geçtiğini, bu ilkedен esinlenen görüşmelerin mutlu bir sonuca vardığını, Türk tarafı olarak antlaşmayı dürüstçe uygulamak iradesiyle imzalayacaklarını, diğer devletlerin de bu iradeyle imzalayacaklarına inandıklarını belirtmiştir.⁴⁰⁹

İsmet Paşa, bildirisinin devamında; başta İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilci heyetlerine olmak üzere tüm temsilci heyetlerine dostluk ve işbirlikleri için teşekkür etmek istediğini ifade etmiştir.

İsmet Paşa, bildirisinin sonunda, konukseverliklerinden dolayı İsviçre Hükümeti'ne, Vaud kantonu makamlarına ve Lozan kentine; konferans konularının çözümünde gösterdikleri yardımlardan dolayı uzmanlara ve hukuk danışmanlarına; hizmetlerinden dolayı konferans sekretaryasına içten gönül borcu duygularını ilettiğini belirtmiştir.

İsmet Paşa'nın konuşmasının ardından oturum başkanı Montagna; konferans çalışmalarının sona ermesinden mutluluk duyduğunu belirterek barışın şimdiden yapılmış sayılabileceğini ifade etmiş ve kısa bir teşekkür konuşması yapmıştır.⁴¹⁰

⁴⁰⁷ Seha L. Meray (Çev.), *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler, İkinci Takım, Cilt I, Kitap II*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s. 123

⁴⁰⁸ Seha L. Meray (Çev.), a.g.e. , s. 123 – 131

⁴⁰⁹ A.g.e. , s. 131

⁴¹⁰ A.g.e. , s. 131 - 133

İsmet Paşa; Ankara'ya gönderdiği 17 Temmuz 1923 tarihli telgrafında konferans konuları ile ilgili olarak verdiği çeşitli bilgilerin yanında Ankara'ya (hükümete) konferansın üç komitesinin de son toplantılarını gerçekleştirdiğini, Türk Temsilci Heyeti olarak kararlaştırılan andlaşmanın Türk milletinin çıkarlarını sağladığı kanaatinde olduklarını, andlaşmanın imzası için 24 Temmuz tarihinin kararlaştırıldığını bildirmiştir.⁴¹¹

İsmet Paşa'nın bu telgrafı karşısında hükümetin suskun kalarak anlaşmanın imzalanması talimatını İsmet Paşa'ya göndermemesi üzerine İsmet Paşa, 18 Temmuz tarihli telgrafı ile konuyu Mustafa Kemal Paşa'ya bildirmiştir.⁴¹²

Mustafa Kemal Paşa; İsmet Paşa'nın verdiği bu bilgi karşısında İsmet Paşa'ya 19 Temmuz tarihinde antlaşmanın imzalanması doğrultusundaki şu telgrafı göndermiştir:

*"...18 Temmuz tarihli telgrafınızı aldım hiç kimsede tereddüt yoktur. Elde ettiğiniz başarıyı en sıcak ve samimi duygularımızla tebrik etmek için andlaşmanın usulüne göre imza edildiğinin bildirilmesini bekliyoruz, kardeşim."*⁴¹³

Mustafa Kemal Paşa'nın bu telgrafının ardından hükümet (Ankara) 19 Temmuz tarihinde gönderdiği bir telgraf ile andlaşmanın 24 Temmuz'da imzalanmasının hükümet tarafından uygun görüldüğünü İsmet Paşa'ya bildirmiştir.⁴¹⁴

Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Temmuz tarihli telgrafı karşısında İsmet Paşa; Mustafa Kemal Paşa'ya 20 Temmuz tarihinde şu telgrafı göndermiştir:

*"...Her dar zamanda Hızır gibi yetişirsin. Dört beş gündür çektiğim azabı bir düşün, büyük işler yapmış ve yaptırmış adamsın. Sana bağlılığım bir kat daha artmıştır. Gözlerinden öperim pek sevgili kardeşim, aziz şefim."*⁴¹⁵

⁴¹¹ Bilal N. Şimşir, a.g.e. , s. 581

⁴¹² A.g.e. , s. 581 - 584

⁴¹³ Bilal N. Şimşir, a.g.e. , s. 584; Kemal Atatürk, a.g.e. , s. 533

⁴¹⁴ Bilal N. Şimşir, a.g.e. , s. 585

⁴¹⁵ Bilal N. Şimşir, a.g.e. , s. 586; Kemal Atatürk, a.g.e. , s. 533

23) 24 Temmuz 1923 tarihli genel oturum

Konferans tarafından kararlaştırılan senetlerin imzalanması için temsilci heyetlerinin hazır bulunduğu oturum saat 15.00'da, Rumine Sarayı'nda üniversitenin tören salonunda İsviçre Konfederasyon Başkanı, Scheurer'in başkanlığında açılmıştır.⁴¹⁶

Türkiye, İngiliz imparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya, Bulgaristan, Belçika ve Portekiz temsilcileri sırasıyla çeşitli senetleri imzalamışlardır.

Senetlerin imzalanmasının ardından İsviçre Konfederasyon Başkanı, Scheurer bir kapanış konuşması yapmıştır. Scheurer konuşmasında; aylarca süren büyük bir çalışmadan sonra Lozan Konferansı'nın amacına vardığını, konferansın, barış görüşmelerinde İsviçre'yi seçtiğini ve açılış gününde olduğu gibi kapanış gününde de İsviçre yetkili makamlarını davet etme inceliğini gösterdiğini, İsviçre'ye verilen bu onurdan dolayı teşekkür etmek istediğini belirtmiştir.

Sözlerine devam eden Scheurer; konferansın aşmak zorunda olduğu engellerin büyük olduğunu, ama bunun başarıldığını, genel çıkar uğruna katlanılması gereken fedakârlıkların ağır olduğunu, fakat elde edilen sonucun bunu karşıladığını, İsviçrelilerin soy, dil ve inanç farklılıklarının nasıl tehlikeler yarattığını gördüklerini fakat barış ve dostluk içinde yaşamının ilerlemeyi ve gelişmeyi mümkün kıldığını öğrendiklerini, silahların çarpışmasının insanlar büyük acılar yükleyeceğini fakat düşüncenin çarpışmasının ışık ortaya çıkaracağını, dünyada hiçbir ulusun insanlığın iyiliği yolunda işbirliği etme hakkından yoksun bırakılamayacağı gibi böyle davranma sorumluluğundan da kendisini sıyıramayacağını ifade etmiştir.

Scheurer'in bu konuşmasının ardından konferans oturumlarına son verilmiştir.⁴¹⁷

Lozan Barış Antlaşması'na Trakya Sınırları ve Karaağaç açısından baktığımızda şunlar görülmektedir:

- Lozan Barış Antlaşması'nın 2. maddesinde: Türk-Yunan ve Türk-Bulgar sınırları,

⁴¹⁶ Seha L. Meray (Çev.), a.g.e. , s. 267

⁴¹⁷ A.g.e. , s. 270 - 271

- 5 – 11 maddelerinde: 2. madde’de belirtilen sınır tespitini yapacak sınır belirleme komisyonu ile ilgili hükümler,
- “Trakya Sınırlarına İlişkin Sözleşme”de: Ege Denizi’nden Karadeniz’e kadar, Meriç Nehri’nin sağında ve solunda olmak üzere nehre paralel askerlikten arındırılacak bir bölge ile bu bölgeyi çizmekle görevli bir sınır belirleme komisyonu kurulacağına ilişkin hükümler,
- Karaağaç toprak parçası [Arazisi] ile İmroz (Gökçeada) ve Bozcaada adalarına ilişkin olarak imzalanan protokolde de özetle: Karaağaç’ın da içinde bulunduğu, Türkiye’ye geri verilecek toprakların, en geç 15 Eylül 1923 tarihine kadar Türkiye’ye teslim olunacağı, Karaağaç’ta oturan Rumların, Yunanistan ile Türkiye arasında 30 Ocak 1923’de imzalanan sözleşmede öngörülen nüfus [halkların] mübadelesi kapsamı içinde olacağı bununla birlikte, Karaağaç’ta oturan Rumların, ancak, barış antlaşmasının onaylanmasından altı ay sonra göç etme zorunda bırakılabileceklerine ilişkin hükümler yer almıştır.⁴¹⁸

⁴¹⁸ Seha L. Meray (Çev.), *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler, İkinci Takım, Cilt II*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001

4. BÖLÜM:

KARAAĞAÇ'IN TÜRKİYE'YE DEVİR TESLİMİ

24 Temmuz 1923'te imza edilmiş olan Lozan Barış Antlaşması, 24 Ağustos 1923'te TBMM tarafından kabul edilmiştir.⁴¹⁹

TBMM'nin Lozan antlaşmasını onaylaması ve bunun gerekli yerlere bildiri ile Karaağaç ve çevresinin Türkiye'ye teslimi süreci başlamıştır. 25 Ağustos 1923 tarihinde Yunanistan da Lozan Antlaşması'nı onaylamıştır.⁴²⁰

Karaağaç, Mudanya Antlaşması hükümlerine göre Yunanlılardan tahliye edildiği ve Fransız kuvvetlerinin işgali altında bulunduğu için Türkiye, Karaağaç'ı Fransızlardan teslim alacaktır. Devir teslim hazırlıkları Trakya Bölge Komutanı Refet Paşa tarafından yürütülmeye başlanmıştır. Refet Paşa, 5 Ağustos 1923'te Edirne Valiliği'ne ve Jandarma Mıntika Müfettişliği'ne gönderdiği telgrafında, Karaağaç'ın devir teslim tarihini bildirmiş ve teslim alma için gereken jandarma ve memurların hazır hale getirilmesini istemiştir.

2 Eylül 1923 tarihine gelindiğinde Fransız Birlikleri Karaağaç İşgal Komutanı Albay Groener, Tekfurdağı'nda (Tekirdağ) bulunan Refet Paşa karargâhından bir talepte bulunmuştur. Bu talebinde Groener, Fransız kuvvetlerinin son olarak 15 Eylül'de kasabanın devir teslim edilmesini takiben çekileceğini, bu yüzden Fransız işgali altında bulunan binaların ve kasabanın teslim alınması için bir subay veya bir memurun görevlendirilmesini istemiştir.

Bu talep üzerine Refet Paşa; Albay Hüseyin Hüsnü Bey'i Karaağaç'ın teslim alınması için görevlendirmiştir. Yunan makamları da ilgili işleri yürütmek için Yunan ordusunun 11. Fırka Kurmay Başkanı Binbaşı Pupas'ı görevlendirmiştir.

⁴¹⁹ Kemal Atatürk, a.g.e. , s. 506

⁴²⁰ Veysi Akın, *Trakya'nın Türklere Devir Teslimi*, Genelkurmay Askeri Tarih Ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1996, s. 191

Yapılan bu görevlendirmelerin yanı sıra teslim alınacak arazinin sınır işaretlerinin belirlenmesi için bir sınır belirleme komisyonu oluşturulmuş ve bu komisyona Türk üye olarak Hüseyin Hüsnü Bey görevlendirilmiştir.

Sınır Belirleme Komisyonu'nun hazırlıklarını tamamlamasının ardından sınır çiziminin 15 Eylül'den önce tamamlanamayacağı anlaşılmış ve bu durumda geçici bir sınır belirlemek üzere Karaağaç ile ilgili protokol'de de belirtilen Türk ve Yunan Hükümetleri temsilcilerinden oluşan geçici bir komisyon faaliyete geçirilmiştir.

Sınır Belirleme Komisyonu, ilk toplantısını 13 Eylül 1923'te Karaağaç'ta yapmıştır. Aynı gün arazi üzerinde incelemeler ve sınıra ait tespitler yapılmıştır. Ertesi gün Karaağaç'ta yeniden toplanan komisyon arazi ve harita üzerinde çalışmalarını tamamlayarak kesin sınırın belirlenmesine dek Arda Nehri'nden Meriç Nehri'ne kadar ki sınırdaki yer alacak Türk ve Yunan postaları hattını tayin etmiştir. Bununla ilgili olarak bir sözleşme de hazırlanmıştır.

13 Eylül'de Albay Groener, Binbaşı Pupas ve Albay Hüseyin Hüsnü Bey, Karaağaç'ın devir teslimi ile ilgili olarak Karaağaç'ta bir toplantı yapmıştır. Toplantıda Yunan temsilcisi Binbaşı Pupas, Karaağaç ve civarındaki Yunan tahribatını dikkate alarak devir teslim ile ilgili bir tutanak tutulmasından ve bunun imzalanmasından kaçınmıştır. Binbaşı Pupas, anlaşma icabı terk edilen Karaağaç'ın, Edirne'nin bir mahallesi olduğunu, bir mülki idaresi olmadığını ve bu yüzden de devir teslim sırasında herhangi bir tutanağa gerek olmadığını belirtmiştir. Albay Hüseyin Hüsnü Bey'in tutanak tutulması konusunda ısrar etmesi üzerine Yunan Hükümeti'nin Garbi Trakya Valisinin Karaağaç Temsilcisi Spomavridis ile temasa geçilerek durum Yunan Hükümeti'ne bildirilmiştir.

Bu bildirimden ardından görüşmeye devam edilerek devir teslim esasları belirlenmiş ve bir program hazırlanmıştır. Programa göre:

1. Karaağaç'ın devir teslimi, 15.09.1923 tarihinde saat 08.00'de başlayacak ve 12.00'ye kadar devam edecektir. Yunan memur ve askerleri bu saatte Karaağaç'tan ayrılacaklardır.

2. Aynı gün saat 08.30'da Hudut Komiseri Mümtaz Bey asayiş ile emniyeti temin ve devir teslim esnasında tören gerçekleştirecek bir bölük piyade ile kasabaya ulaşarak, belediye binası önünde hazır bulunacaktır. Ayrıca tespit edilecek geçici hududu teslim alacak kuvvetler de, aynı saatte Karaağaç'a geleceklerdir. Bosna Köyü'nü teslim alacak askeri kuvvet ise saat 08.00'da Meriç Köprüsü'nü geçerek görev mahalline gidecek ve bilahare tespit edilecek sınırı teslim alacaklardır. Çörek Köyü-Demirtaş sınırını teslim alacak kuvvetler de belediye binası önünden hareket edeceklerdir. Hareket saati daha sonra burada belirlenecektir.
3. Karaağaç'ın düzen ve asayişinden Binbaşı Süleyman Bey sorumlu olacaktır. Süleyman Bey ayrıca karakolların kurulması, devriyelerin tespiti, polis ve jandarmaların nöbet yerlerinin belirlenmesi ile de ilgilenecektir. Bu kuvvetler, durum normale dönene kadar kasabada kalacaklardır. Türk karakolları şu mahallelerde kurulacaktır: İstasyon ve çevresi, Rum mahallesi, Rum mektebi, Alman mektebi ve civarı. Kurulacak bu Türk karakollarının yanı sıra Fransızlar; Yunanlıların kasabayı terkine kadar Rum Mahallesi, Çörek Köyü çıkışı ile Demirtaş istikametinde birer devriye bulunduracaklardır.
4. Yunanlıların kasabayı terk etmesinden önce, Karaağaç'ta ikamet edenler hariç hiç kimsenin Meriç köprüsü veya nehir yolu ile Karaağaç'a girmesine izin verilmeyecektir. Süleyman Bey, saat 08.00'da Meriç köprüsünü ve karakolunu özel bir törenle teslim alacaktır. Bu tören esnasında Albay Hüseyin Hüsnü Bey de hazır bulunacaktır. Fransız kıtalarının geçişi sırasında saygı duruşunda bulunulacaktır.
5. Saat 10.00'da Karaağaç'ın teslim alındığına dair tutanak imzalanacak ve belediye dairesine Türk bayrağı çekilecektir. Vali ve erkânın gelişi ile bayrak töreni sırasında tören kıtası saygı duruşunda bulunacaktır.
6. Devir teslim sona erip, Yunanlıların Karaağaç'ı terk etmelerinden sonra saat 13.00'da Fransız kıtalarının işgalinde bulunan kışlalar teslim alınacaktır. Fransızların işgalinde bulunan kışlalar teslim alınırken şu noktalara göre hareket edilecektir: a) Tören esnasında Türk ve Fransızlardan yüzer kişilik bir bölük kışla önünde hazır bulunacak, Fransız bayrağı indirilirken her iki bölük de selam duracaktır. b) Türk bayrağı göndere çekilirken de her iki birlik de selam duracaktır. c) Bayrak

töreninin ardından kışla ve diğer askeri binalar Fransızlardan teslim alınacak, bu esnada daha önceden hazır hale getirilen teslim protokolü Fransız komutan Albay Groener ile Binbaşı Süleyman Bey tarafından imzalanacaktır. ç) Bunu takiben tören bölüğü tarafından bir resmi geçit töreni yapılacaktır. Bölüğün, bina önüne yerleştirilmesi, ikamesi, tören şekli ve bayrağın keşidesinin esasları en uygun şekilde daha önceden belirlenecektir. d) Burada yapılan törenlerden sonra Fransızlar, saat 15.30'da özel bir törenle uğurlanarak kasabayı terk edeceklerdir.

7. Yunan karakollarının devir tesliminde Yunanlılar tarafından bir tören yapılırsa Türkler de aynı şekilde davranacaklardır. Belediye binası önüne gelişte de aynı hareket tarzı takip edilecektir.
8. Karaağaç'ta buldukları süre zarfında Fransız ve Türk subay ve askerleri, karşılıklı olarak birbirlerine saygı göstereceklerdir.
9. Edirne'de görevli olmayan ve ümeraya mensup subaylar, vilayet tarafından hazırlanan kafiye katılacaklardır. Bu kafiye müftü efendiyi takiben Karaağaç'a girecektir.
10. Albay Hüseyin Hüsnü Bey için bir otomobil gönderilecektir.
11. Sınır karakollarının devir tesliminin tamamlanmasının ardından Karaağaç'ta bulunan Mümtaz Bey'e bilgi verilecektir.

Devri teslim programı, kararlaştırıldığı şekilde 15 Eylül 1923'te saat 08.00'da Hüseyin Hüsnü Bey ve Mümtaz Beylerin yanlarındaki askerler, polisler ve memurlar ile birlikte Meriç köprüsüne gelişleri ile başlamıştır. Meriç köprüsünün törenle teslim alınmasının ardından Karaağaç'a hareket edilmiştir.

Albay Hüseyin Hüsnü Bey ve beraberindekiler 09.00'da Karaağaç belediye binasının önüne ulaşmışlardır. Burada kendilerini Fransız, İngiliz, İtalyan ve Yunan subayları karşılamıştır. Belediye binası önünde ayrıca kalabalık bir halk topluluğu da toplanmıştır. Saat 10.00'da Vali Vekili Abdullah Naci Bey başkanlığındaki ikinci heyet Karaağaç'a ulaşmıştır. Heyet, belediye binası önünde bulunan Türk, Yunan, Müttefik subay ve memurları ile kalabalık halk topluluğu tarafından selamlanarak karşılanmıştır.

Yapılan kısa bir törenin ardından Vali Vekili Abdullah Naci Bey ve beraberindeki heyet, belediye binasına girmişlerdir. Burada Karaağaç Belediyesi adına gelen bir

heyetin kabul edilmesinden sonra Yunan Heyeti ile görüşmelere başlanmıştır. Görüşmelerin ardından Yunanlıların Karaağaç ve civarında yaptıkları tahribata dair bir hüküm konulmaması şartıyla bir teslim protokolü hazırlanmıştır. Protokol, saat 12.00'da Naci Bey ve Yunanistan'ın Garbi Trakya Valisi adına Spomavridis tarafından imzalanmıştır.

Protokolün imzalanmasının ardından Yunan, Fransız ve Türk askerlerinin saygı duruşları ile belediye dairesine Türk bayrağı çekilmiştir. Sonrasında Yunan heyeti ve askerleri, Fransız ve Türk askerlerinin selam duruşu arasında kasabadan uğurlanmıştır. Yunan askerlerinin gidişinin ardından Türk memur ve jandarmaları göreve başlayarak Karaağaç idaresini ele almıştır.

Saat 13.00'da Fransız işgali altında bulunan kışlalar ve diğer askeri binalar karşılıklı törenle teslim alınmıştır. Burada Fransızlar ile bir protokol imzalanmıştır. Saat 15.00'da istasyonda düzenlenen bir törenle Fransız işgal kuvvetleri trene bindirilerek Karaağaç'tan uğurlanmışlardır.

Fransızların da ayrılışının ardından en önde Trakya milletvekilleri Şakir Kesebir, Faik Kaltakkıran ve Zihni Beyler olmak üzere öğrenciler, esnaf temsilcileri ve kalabalık bir halk topluluğu, ellerinde bayraklarla Karaağaç'a gelmişler ve kutlamalara katılmışlardır. Aynı gün Karaağaç'ta posta teşkilatı kurularak Edirne ile olan haberleşme sağlanmıştır.⁴²¹

⁴²¹ Veysi Akın, a. g. e, s. 191 – 198

SONUÇ

Çalışma konumuz olan Karaağaç'ın bağlı bulunduğu Edirne, 1361 yılında Osmanlılar tarafından fethedilmiştir. I. Balkan Savaşı sonucunda Edirne ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun elinden çıkan Karaağaç, II. Balkan Savaşı sonrasında Edirne ile birlikte geri alınmıştır. Balkan savaşlarından sonraki süreçte Karaağaç, I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı ve müttefiklerinin yanında savaşa girmesi için Bulgaristan'a verilmiştir.

I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı Devleti, Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalamıştır. Osmanlı Devleti'nin toprakları, savaştan galip çıkan İtilaf Devletleri tarafından paylaşılmış ve buna bağlı olarak birçok bölge işgal edilmiştir. Mustafa Kemal, ülkenin içinde bulunduğu duruma kurtuluş çaresi olarak milli hâkimiyete dayanan, bağımsız yeni bir Türk devleti kurma kararını vererek, vatanın bağımsızlığını sağlamak için 1919'da bir kurtuluş savaşı örgütlemesine başlamıştır. İşgallere karşı, Mustafa Kemal önderliğinde teşkilatlanan Türk milletinin verdiği mücadele sonucunda 9 Eylül 1922 tarihinde İzmir düşman işgalinden kurtarılmış, Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı kazanılmıştır.

Kurtuluş savaşı devam ederken 28 Ocak 1920'de Osmanlı Mebuslar Meclisi'nde kabul edilen ve Mustafa Kemal liderliğindeki Anadolu hareketinin coğrafi ve siyasi varlığının temellerini milli bir program olarak ortaya koyan Misak-ı Milli kararlarında, Batı Trakya'nın hukuki durumunun orada yaşayanlarca belirlenmesi kararlaştırılmıştır. Edirne şehrine çok yakın olan ve Edirne şehrinin bir mahallesi olan Karaağaç ise Meriç Nehri sınırının batısında kaldığı için Batı Trakya'nın hukuki durumuna tabi olmak zorunda kalmıştır.

3 Ekim 1922'de başlayan Mudanya Konferansı'nda, Mustafa Kemal Paşa'nın açık emirleri doğrultusunda İsmet Paşa başkanlığındaki Türk heyetinin Karaağaç'ı Türkiye sınırlarına dâhil etme yönündeki ısrarlı çabalarına rağmen 11 Ekim 1922 tarihinde imzalanan Mudanya Ateşkes Antlaşması ile Doğu Trakya, Yunan işgalinden kurtarılmış fakat Meriç Nehri sınırının batısında kalan Karaağaç ve civarı Türkiye sınırlarına dâhil edilememiştir.

Türkiye ile İtilaf Devletleri arasında var olan sorunlara çözüm bulmak amacı ile 20 Kasım 1922’de toplanan Lozan Konferansı’nda, Karaağaç meselesi, “Trakya Kara Sınırları” konusu içinde görüşülmüştür. Konferansta Türkiye’yi temsil eden İsmet Paşa başkanlığındaki heyet, Trakya Kara sınırları konusu ile ilgili olarak Misak-ı Milli kararlarında belirtilen Batı Trakya’nın hukuki durumunun orada yaşayanlarca belirlenmesi görüşünü sürdürdüklerini fakat Karaağaç’ı da içine alan II. Balkan Savaşı sonrasındaki Osmanlı sınırlarını Türkiye’nin Trakya kara sınırı olarak istediklerini çeşitli dayanaklarla ileri sürmüştür. Türk Temsilci Heyeti’nin bu talebi konferansa çağıran(davetçi) devletlerin temsilcileri tarafından kabul edilmemiş ve Batı Trakya’nın hukuki durumunun tartışma konusu yapılmayacağı belirtilmiştir. Karaağaç konusunun yanı sıra birçok konunun da çözülmeye çalışıldığı konferansın görüşmeleri devam ederken 28 Ocak 1923 tarihinde çağıran devletler temsilcileri tarafından Türk heyetine görüşülen tüm konuları içeren bir anlaşma tasarısı sunulmuştur. Bu tasarı konusunda anlaşmaya varılamaması üzerine Lozan Konferansı kesilmiştir.

Türk Temsilci Heyeti’nin Ankara’ya dönmesinin ardından, TBMM, Lozan Konferansı’na ilişkin konuları 21 Şubat 1923’den itibaren gerçekleştirdiği çeşitli oturumlarda görüşmüştür. Görüşmelerde; Karaağaç’ın elde edilmesi hedeflenen Misak-ı Milli sınırları içerisinde olmadığı ve anlaşmanın diğer kazanımları söz konusu olduğunda Karaağaç’tan vazgeçilebileceği değerlendirilmeleri yapılmıştır.

Türkiye ile çağıran devletler arasındaki temasların ardından konferansın birinci döneminin sonunda kabul edilmiş bulunan konuları, esastan tartışma konusu yapmama şartıyla taraflar arasındaki görüşmeler 23 Nisan 1923’te Lozan’da tekrar başlamıştır. konferansın birinci döneminin sonunda kabul edilmiş bulunan konuları, esastan tartışma konusu yapmama şartı nedeni ile Türk heyeti, Türkiye’nin Trakya kara sınırlarını, Karaağaç’ı Türkiye sınırları dışında bırakan Meriç Nehri olarak kabul etmiş ve diğer konulardaki görüşmelere devam etmiştir. Konferansın ilerleyen aşamalarında çözüme kavuşturulan belli konuların varlığına rağmen görüşmeler savaş tazminatı (harp tamaratı) konusu nedeniyle düğümlenmiştir. Yunanistan; Türkiye’nin onarımlar için bir tazminat alma hakkını ilke olarak kabul etmekle birlikte çeşitli nedenler ileri sürerek bu parayı ödemek istememiştir.

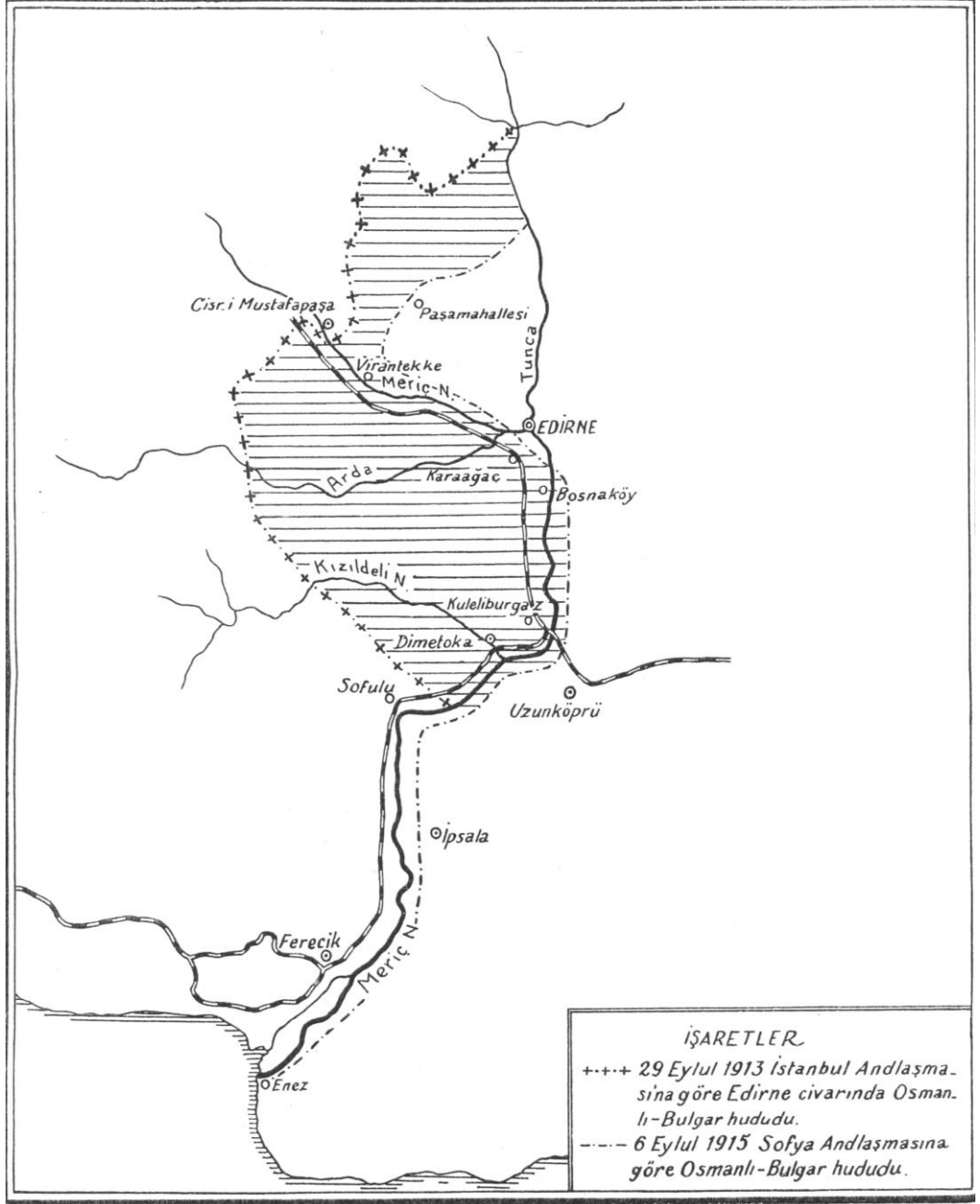
Bu noktada Fransız Temsilci Heyeti Başkanı General Pelle ile müttefik meslektaşları, 19 Mayıs 1923 tarihinde, Türk-Yunan onarımları konusunda, Türk ve Yunan temsilci heyetlerine salt kişisel ve yarı resmi nitelikte (hükümetlerine de danışmadan) bir teklif sunmuşlardır. Teklife göre; *“Türkiye, Yunanistan’dan parasal bir zarar giderim isteminden, uygulama bakımından vazgeçecektir. Yunanistan da kendi bakımından Türkiye’ye Karaağaç ile demiryolu garını ve bunlara bitişik toprak parçalarını bırakmaya razı olacaktır.”*

İsmet Paşa başkanlığındaki temsilci heyetinin değerlendirmesine göre bu teklifin kabulü hem bu sorunu çözecek hem de çözülemeyen diğer sorunlara çözüm yolunu açacaktır. Bu teklif sonrası İsmet Paşa ile TBMM (Ankara) İcra Vekilleri Heyeti Başkanı Rauf Bey arasında ortaya çıkan anlaşmazlık TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa’nın girişimleri ile çözülmüş ve Türk heyetine yapılan teklif İsmet Paşa’nın istediği şekliyle kabul edilmiştir.

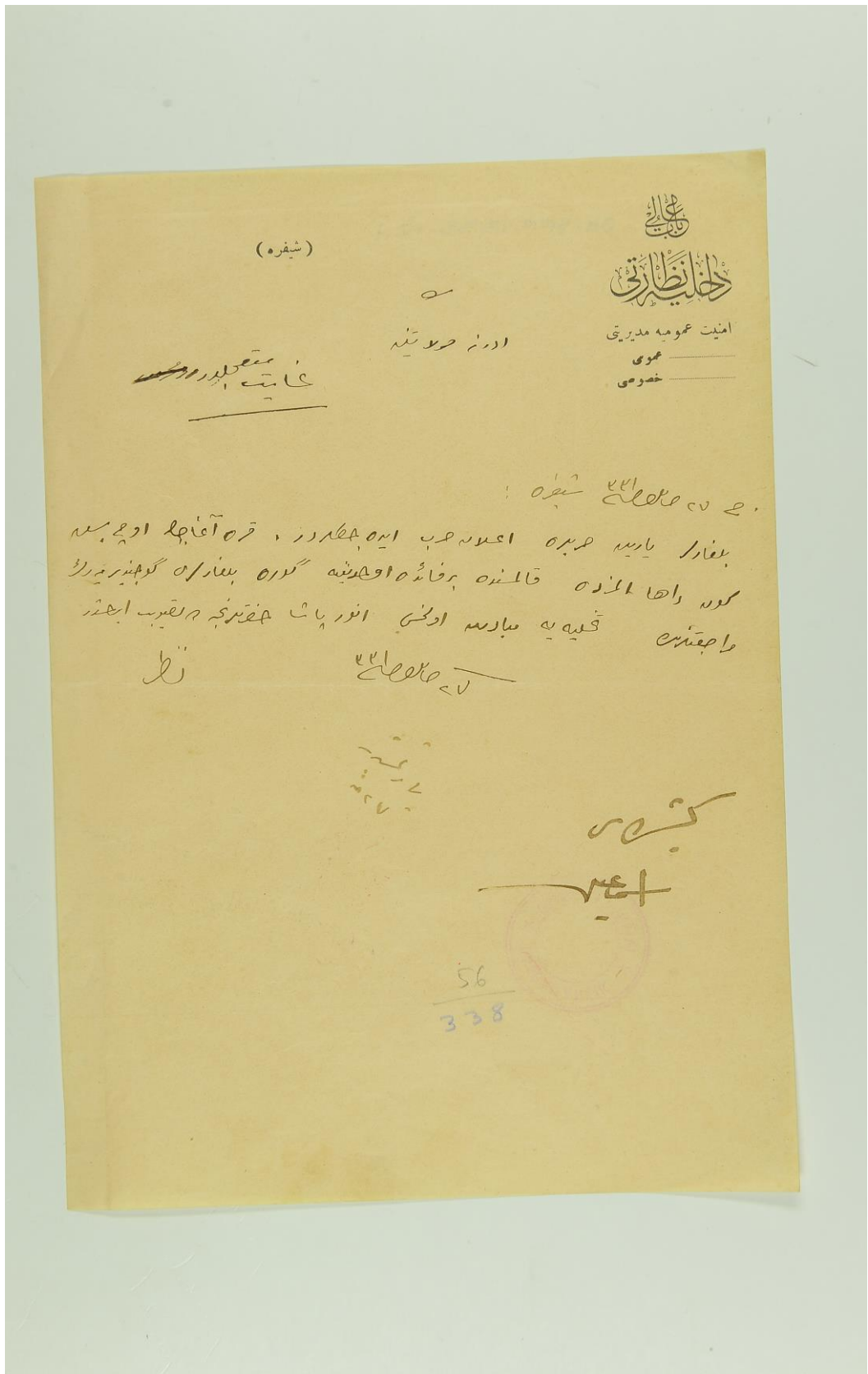
Savaş tazminatı sorununun çözülmesinin ardından, çözüm bekleyen birçok konu sırasıyla halledilmiş ve 24 Temmuz 1923’te Lozan Barış Antlaşması’nın imzalanmasıyla Lozan Konferansı sona ermiştir. Lozan Antlaşması hükümleri doğrultusunda Karaağaç ile Karaağaç’ta bulunan demiryolu garı ve bunlara bitişik toprak parçası 15 Eylül 1923’te Karaağaç’ta yapılan törenin ardından Türkiye sınırlarına dâhil edilmiştir.

EKLER

Ek 1:

Meriç Nehri boyunca Osmanlı-Bulgar hudut durumu (Tevfik Bıyıklıoğlu, " I Numaralı Kroki" *Trakya'da Milli Mücadele II. Cilt*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992)

Ek: 2

Şifre

Bab-1 Âli Dâhiliye Nezareti

Edirne vilayetine

Gayet müsta'celdir.

Emniyet-i umumiye müdiriyeti

Umumi

Hususi

fi 27 cemaziyel evvel Sene 1331 şifre:

Bulgarlar yarın Sırlara ilan-ı harb edeceklerdir. Karağaç'ın üç beş gün daha elimizde Kalmasında bir faide olmadığına göre Bulgarları gücendirmeyerek müracaatlarında tahliye mübaderet olunması Enver paşa hazretlerince tasvib edilmiştir.

Nazar

fi 27 cemaziyel evvel Sene 1331

Yazılmıştır.

Keşidesi

ismail

Ek 3:

HR. HMS. İŞO /DOSYA NO:62/GÖMLEK NO: 50

Bab-I Âli Hukuk Müşavirliği

Bulgarlarca Karaağaca İzafe Olunan Odrin Namının tebdiline dair posta ve telgraf ve telefon nezareti tezkiresi <u>85711</u> 703/ <u>17</u> 20 Kanun-ı Evvel 1331	Hülasa	Müşavir	Müşavir	Müdür	Muavin	Nev-i müsvedde Derkenar	Tarih 27 Kanun-ı sani 1331	Numara3 6893
Bulgarlarca Edirne'ye verilen ve halen Karaağaç'a izafe olunan Odrin namının derun-ı tezkirede mevzubahis olduğu üzere idare-i istilzam edeceği teşvişat(18) maada siyaseten dahi mahzurun hali olamayacağıının namın tebdili zımında Bulgar hükümeti nezdinde tafziye(boşaltma) icrası hususunda /muhaberat-ı vakiadan bilisraf bahisle/ Sofya sefaretı seniyyesine tevccüh olunmuş (19) irade-i âliye-i cenab-ı nezaretpenahilerine menut olduğu maruzdur.								
						<u>18</u> Nazar-ı itibare alınmak lazım geleceği gibi beyneldevleteyn cari olan münasebat-ı samimane itibariyle de bir vilayet-i Osmaniye İsmının mukaddema ona tabi' olan aksam-ı araziye itlak olunması hoş görülemeyeceğinden gerek maddi ve gerek manevi olan şu esbab muzaafadan		
						<u>19</u> Ve diğertaraftan tashih-i hududa dair akd edilen itilafın suret-i tatbiki mukarrerat hakkında Bulgaristan ile ittihaz edilecek mukarrerat-ı mütemmimem var İse mesele-i mebhusu anhanın dahi posta nezaretinin istediği şekilde hal esbabının tekidini		

EK: 4

mühr	115	167	Telgrafnameyi getirene bahşış verilmez.
	Dahiliye nezareti		
	şifre		42
numara	Devlet-i Osmaniye posta ve telefon ve telgraf nezareti	Sıra numarası	
Tarih 8...	Hükümet telgraf ve muhaberrattan dolayı bir Gûna mesuliyet kabul etmez	Vasıta merkezi	
Dakika saat öğleden evvel/sonra (1) 4		Tarih 8 eylül 1332	
Memur imzası		Dakika saat öğleden evvel/sonra (1) 3.30	
		Memur imzası	
Mahrec Edirne numara 932 kelime/gurub 8__ tarih saat/dakika 3/2 öğleden evvel/sonra (1) tarik işaret- muhtemele			
18			

Numero

Karaağaç Edirne şimendifer şubesi bilikmal bütün muamele kabulesi icra olundu mevarid hakkındaki kararın teşri'i mütemennadır. Fi 8 eylül 1332 vali zekeriyya

(1) evvel veya sonra tabirlerinden biri icabına göre silinmiş olacaktır

Numune 801

EK: 5

Paşa İli Gazetesi
İmtiyazı alan Mustafa Kasım

17 Şevval 1341
2 Haziran 1923 Cumartesi
Sayı:27, sayfa 1

KARAAĞAÇ HABERLERİ

Bir Miting

Cuma günü Yunan kumandanlarından Palesteros Karaağaç'a gelerek bir miting yaptırmıştır. Mitingte halka karşı irad edildiği tezkere ez cümle diyor ki Venizelos burasını Garbi Trakya'ya tazminat mukabili Lozan konferansında vermiştir. Askerlerimiz burasını terk etmek mecburiyetindedir. Bunun için askerlerimiz buradan çıkmadan sevgili Rum ve Ermeni kardeşlerimiz Yunanistan'a hicret etsinler diye tavsiyede bulunmuştur.

Buna mukabil sabık vatandaşların müteheyyizatından Çiviyodi köylerde ahalinin Yunanistan'a hicret etmemeleri hakkında ciddi propagandalarda bulunuyormuş!

Son dakikadaki istihbaratımıza nazaran Baltsa un fabrikasının bütün alet ve edevat sahipleri tarafından Yunanistan'a sevk edilmektedir.

اختيار بر عاشقك

— خاطرات — [۱۳]

آنستم ملجبه بحسينك فوئده بر سورتمه چيندى . . . فقط بووشوق يوزنده تيماريسك كزله مديكى سدهنى برجان سيقنتى وارى :

— ملجبه ستم : — بياستك آنتم كه كزى دو يويجه نهدر سويندى . . . حدت و چان صيقنتى حس ايندريمهك ايجون — آه اووروم ! بياستك كزى نهدر نوزله مشدم . . . ملجبه ، بوچورى لافلاره نيمه مقاله ايجيوردى . . .

— تئكر ايدرم بئتك چكم ! ، حسن توچيكر نى عجب ايجيوردى . . .

مظلمه قورلمدن ايرليور . . . طومول فوئاريله يئاقيرى اوقشور، كولور . . . كندى، كنديه سويله يئوردى . وقت ايتيم . . . بلكهده بر آن ايجون اولسون كوزلنمدهك كوكوز . . . حزن آور خيالار ميلنشدى . . .

اولك ايكي كوزى بى قلمبه عجبديكرى عيران آتقان ايكي چشمه كي ابدى . . . هر سوزنده و چادنى ياقان بر قوباجيم صيچراردى . . .

ايلك كوزلر ، بوغوشوق ايجنده سئز كيدى . . . ملجبه ، عيظمن شتون كورديوردى . . . آتئاسلارى نى قيوده قاشولايان ميني ميني مظلمه آللر نى چيچارى !

— هر چه چي ! ، بوگون نهدر اكلهك بيلسه كز ! . . .

— كم بياست نه ماره كيتيمكز ! . . .

— نازكده كيتك ! . . .

— سوكره بر ابرجه بو قارى چچارى . . .

او بئكا ، بر كوكلك جابلار نى ميني ميني دو قارنى آرتمده خلاصه ايدوردى . . .

ملجبه نيمه فقط سولون چهره بيله نى اشفاق ايدور بر ابرجه اولمعه كيدمك . . . اولك طائل نظارى بكا بوتون بوغوشوننى اوتوندوردور . . .

— مامدى وار —

— بيلان سكايه س :

— ماما حل ايلدى

بيلان سكايه بيلار نى اسلن قنظاره مستند دعار دورتيه ياقن اوزاق ايتندن بيله دكلار . اكلن سوكر دونه اوكر قيديلمه كوره بوشخيلت كندى ادرمدهدنه ملك اولمايان بريجه ايش وزه يازدي يوتون مقاله لره اسر ازانكيز بر چيخ نمت آيدمده بولونورمش ! لکن قنظر ك سويله بو نيمه بوگون ادرمدهن اوزاقلاشيش و نتيجه اولازده نرم معارضت قلسي قيريشمده . بو قنظر خولن عليهم زور ورون بر ادمك برن من جاهللك ! ديه صوصمى چوقا بر ماما ايدى . سوكر اوكر نديلم خبر بونى حلال ايتدى . نى كئشه بر شخيمسته ادرمدهنقى مرنك شامندن اولمايان . يلكيز اراق قنظرده ادرمدهنقى ادرمى ايتنده اولمايان بر چوقدن باشقه بر نى دكلار . بوچرجه هيج جواب در بيارمى ! . . .

الك صوكر تلغرافلر

— تلغرافلر —

لوزان ۱ — ت ه ر وغان خارجه نظارى الكساندرين اميرانه دائرور كا ايله يونانستان آرمسته . نى اختلافك حالده فرانسه لك و مئتك اويانيش اولداني ميم دولان فرانسه لك لوزان هيت مرخصى رئيسي جنرال بهلعه تشكر ايشدر . ديكر طرفدن بريشانيا هيتي توركا يونان اختلافه مانع اولق ايجون تدابير شديده اخذ ايتش و امر اخيره دكلن بوغولزله هيج بر يونان سيقنتيك قبول ايلتمسه قرار ورمشدر . كان غنيمى كرك بو سوكر خيبر و كرك الكساندرينك ياتاقى فرانسه طرفدن واقع اولان مداخلك نهدر نظر كيراله نهدر منفرد نرشدن اولداني ايتاب ايلديكى قيد ايجيوردى .

بارن ايجون اجتماعه دعوت ايدلش اولان سياسي قوميه جاسمك تاخير ايلديكى بيدرلشدر .

قوتورلك آلون اولاق تايمى

باليه مخصوصلرى ديون غنايه قوتورلريك نأريسته شئلق مذاكراته دوام ايلمكدهدر . لوزان ۱ — ت ه ر متفقين هيت مرخصى رؤسايي مخصوصى بر اجاع ايتاننده عصمت پاشا ايله ديون عوميه يه مانع مزارلك طائسته انقراضى مفاولانك تطبيقه وتوركا ديون قوتورلريك آلون اولاق نأريسته متعلق خصوصائى كوروشلاردو . حاهلرك نمانه صابئت ايلمكده برابر بوزيله توركا حكومتى آره شده طومور عين طومورى يه پراشلاقى اكلنى تايمين ايلديك بر دستورلوقى مقصديه مخصوصلك مذاكراته اساس تابل ايلديك بر طاق بر نسيديلر قنر ايتشدر . . .

تجارت ماهدومى

واشيمون ۱ ت ه ر جاهر متجده حكومتى اوزانده مئته روسيه ايله بويانمده تجارت ماهدومى مذاكرته كرتشمك بونلر ايمصالئك ايجون صلاحيت كامله ورمشدر .

قوتورائى مسائلى حل ايدلش

لوندن ۱ — ت ه ر ماسوم اراضى مشهلر اوزانده متقنله توركا مرخصلرى آراسته . حل ايلديشدر . ماهدومك قنطه ااره شده كرون آثار ترى موجب نتويشدر .

عكه سونلرى :

اولداني قنطه ايلام . بر آرز سوكره حسن آتاك عرسى ايله بر يونان دولتورى كيجوردى . بو دولتور عزمدهن ايرايتر آق اولدنجي موجب اولان درت قنطيك يانه كيتديكى كوردوم . جودت يك حقهده باشقه بر نى تيلدوم .

شاهلردن عل اوغلى احمدك وده مرمي ايراهمك كاهلدى اوزدنه تئكر اولدنيه قرار وديركل حماكه ۹۱ حيران يازار ايرتى كوئنه تعلق ايلشدر .

هائيم آغا - مويس قازم ايتدى

هائيم آغا دعوايى قرائدى

عل ياشا چارشوكت آت قوستنده شاهلردن مويس قازم ايتديك ادرنه بديت جزا عككده سنده اجرا قنن عككده قرجعللى هائيم اقلك يك بوغلى اير قيتنده ك سيناره كاضلر نى كتم دئلك ايلمكدهن ايكي آي حيسنه ويك بوغلى ايرلك نصيبته و آروجه بيك اوجوز بيش بيش ايرا جزاي قنقى اخذيه قرار وديركل حير ايلشدر .

مورسيجه « خيفت دعوايى » نرسمن :

موريلرى آرزوم [توحيد افكار]

توحيد افكار غرائضى ۹۹ مابيس سال نسه . سنده تورك يونان مئتهلك اختلافاتن بت ايدرك لوزان قنفراندهكى مذاكره لك اقب بيط [بويديرك يازارن] كي يالدهن سويله بورد . بو [آتئيبئت] غننه لك سويلر قاندى ايدى بوغليز و بيله آكوز جويور سوزلك غننمده يازانسه ساهله ايند ميمر ايلمهورك خيبر ادره اي دوشونى موموى بو بلاقلاره هيج اهميت ورميم . چونكه ادره يدي يازارنك [آتئيبئت]

لر طرفندنه آراديمي بيله . كئيشه شمس ايتياردى . لوزانك وارن مومويلر اوزونده سوز ايدنلا تكلر بر غننه جواب وديركل موموى غننه حواسون نول ايله باكله موموى اوكا بوج ديرك ايسه مئكلر بو . بو ايرادى موموى دئشلك ذهينى كوشمير اكلر بون بولر جواب اولاقى : بى شمس ميمر اولدكئتن بونوش اولان ايبانلك مومويلرى مئكلنن چينلرولمكه بو بويك براف ايتانيش اولدكئتن حس ايتيكلنى كيرى سه دىر دوكر ايبانك نغز ايبانك بروفيلداره ملكن ااصاديا بولكئتن ايجون مومويلر كئيل موموت ايتارن دجا ايتيكلر نى سويلهك ايسه بوز . ايتنه بو توحيد افكارك نزل ايتيكلنى ا بويي يازارنقى ا ياتن ايجونمكه ايبانك كيدن مومويلرى موموت ايجور .

قنظرلريك مكيولرى :

طوز مشله سى

ايكي كوند بونمانيا كزدمك بر چوق قال دكلنريك طوز موموم هيج بريشدر . بونموموق اولمدم . ايتانيش ميمدهن اولان طوزك بونمومونه جوت ايدم . هر سورديغ قال بكا شو جوانى وريدى . « نيلام قانلى . بواج كره قنر كلكجك » ديك ك ادرنهد موجود قانلمش كيم بياست . موجودلرى اواده فرسندن بلاشاقده

دها هالى س صائق ايتيوردو . بضيديه كورينك حياء اوغرايدين بيه ايلور . ايله ايدقنر حاده ايلدنه تيرى طوموسز قانق تيليكتم مروضو . بيا علبه بوخوصوك لايق اولداني ايجنه نظر دقه ائشقى مريح خالدين و ايلجاهه ديون عوميه ادرمدهن

استحلام ايدور .

قنظرلريك مكيولون

ايك .

ضابطه خبرلى

او كوز مرمي

بقاقد جامع ايراهم ياشا مئتمن خليل اوغلى على ايتديك بريشيت او كوزى مرعده اولمدهدنه ايكن قنظرل ماره عككئتن تديس حيسن بى مصطيق طرفندن سرف ايلشدهد دردمت ايلديرك او كوزلر اياه ايلشدر .

قنظرل سارق

قنظرل مشاره عككئتمن مراملى مصطيق زوجمى سروي قنظرل خننه . قونك ايجون اولمئتمن بلاشاقده اوردان كئتن سرقته ساقلى آخور كئيل ساپان كرمسى خديجه قانن كيدرك سرف ايتديكى بيله چارشاه دردمت ايدلش و حمت عدليه توحيد ايلشدر .

اذره مركز وولات انجمن عدليه سن :

سنه مئله بر قنضا عككئتى باش كئيشده مخصوص اولاق اوزده سا ۵ كوزموشه . بختنه كوتى مستنطق ايتعناي اجرا قنظرل ايك سنه مئله بر قنضا عككئتى باش كئيشده و باعككده انضا اولانملكه خط كاتبى و مستنطق مموللر كي ماموريتده بونلش ويا

اوج سنه معارلات ميمر لكئشه خدمت ايتش اولاق تيرطيله ايتعنايه طالب اولانلك اوراق مئتمنلر بلاشاقده انجمن رايسته مراجعت ايجرى اعلان اونور .

مدير سؤل : مصطيق

بوذا دالون سطيح

EK: 6

Paşa İli Gazetesi

İmtiyazı alan Mustafa Kasım

17 Şevval 1341

2 Haziran 1923 Cumartesi

Sayı:27, sayfa:4

EN SON TELGRAFLAR

Tamiratın Halli ve General Pelle

Yunan Hariciye Nazırı Alexandros tamirata dair Türkiye ile Yunanistan arasındaki ihtilafın hallinde Fransa'nın ve mümessilinin oynamış olduğu mühim rolünden dolayı Fransa'nın Lozan heyeti murahhası reisi General Pelle'ye teşekkür eylemiştir. Diğer taraftan Britanya heyeti Türkiye Yunan ihtilafına mani olmak için tedabiri şedide ittihaz etmiş ve emri ahire değin boğazlara hiçbir Yunan sefinesinin kabul edilmemesine karar vermiştir. Tan gazetesi, gerek bu son haber ve gerek Alexandros'un beyanâtı, Fransa tarafından vaki olan müdahalenin ne tarafgirane ne de münferit bir teşebbüs olmadığını ispat eylediğini kayd ediyor.

Yarın için içtimaa davet edilmiş olan siyasi komiteye celsenin tehir edildiği bildirilmiştir.

کوک مسلمان :

برخاسته مناسبتیه

بیلارد بازی اولادنی بیخانی عزیزیه یعنی قوتلردن استقامت ایدولک باشان غیر مسلم خضرلره برینه وطنداش نامی ورمکده توده ایتدک . بو خضرلردن برقی آچققدن آجیسه خضریت ایزلاندن خلق قلیبور ، پر قسیده حصر آلتدن سو بوروسمک صورتیه ماهانازی کوسریبورلوی . التهلکی بر قسیده سیاهی همدنار خوجنده ، بالکز حیات ویشتهزله علاقه اولار اولار جان آلاق میهنه نوزی ویکیش و دانشا بوروسمه کولینی مسک انجمنه ایشلری ، نورآقانی سیاستی تورکر نامه اولادکسره تطبیق ایدن وخالسه زوالی کیدیلیری سوربو سوغاه چوریم بوقم وطنداشلرک بارا طولان قسیده هوایه کره استقامت آلسده چوق استادور . بوتون جهان نژنده معلوم اولان بو وطنداشلی سیاسته ضرر سز مخلوقدن اولدقده ایچون کوروشمکده اولواقلره سس چیتار یاز . آجیحق ، بیانه لدرکه هیچ بر ملت تورک قادر - بو خضر حیاتیه - مساعد بر وضعت آماشدر . تورک ملکتکده قازان بوکشافلی جیلرند اسیلور ایتالیان ساویولمکده بیان بو وطنداشلرک که زکیین و منور طبیعتی قصد ایدیلور - مسارغه مظهر اولدقده تسلیات . ثابت باشیزده آلیانس ودهنیلن جیانی چیتاردی . اسلری استا ایدیلر سمانان ووجدان آلیانس نرکتکده قونلرانی اولان بو وطنداشلرک اولدومده دخی آلیانس صاف بر مکتبی وادکه خلق نوزکوش شمارمیلیتی ملکتکده نیل ایدن معارف مدبر عزیزی جیل یک انستدی ؛ مکتبک بو قاراکلی تئیتی صورت تطبیقه قبول ایتدیش بو نوزکده ملکتکده آلیانس نامی آتدده کیشو ایلرله مساعدله ایدیه مکتبی صورتی الیکردیکمزشو تذکره ایل کیدیلرینه بیلدیریشدر .

موسوی جانی مکتبی مدبرکده ، تراکیاده آلیانس مکتبی یوق در . مکتبک موسوی حاجت مکتبی در . بدنا یازیلجاق بحراند ، بوکی فضولی افغان استمدل ایتدیکم و ایتدیلرکیمده کوندریان نامیانه توفیقاً یاناکر منقور در . معارف مدبری

نه چادکه وجدانلرند مکتبوز قاتلری قد ایتادن چوق لوزانده بولولان مکتبی ادارمی یازار اورتی کون مکتبی نامیانه ایتدیشدر . معلومه که تاریخ درسک بیروی مکتبده تورکجه تدبیری منقشای قلاوند . بودیسی بر ایکی آیدن باری دوزخیه ایدن مکتب سلطان اقتصاد قوانین معلفی خدعلدی یک غریب بر ممانیه مدروس ایشدر . موئی ایه دوزخه آلبانی اشان طبیعت معلفی خدین ساس یک ایل - یازار اورتی کون - مکتبه کیش و سمن ساسف کتجه تاریخ انجمنه باشلارمدر در حیاتیه بوکیقت میدا تفکلی ایتدیک ایچون صورت جراتی حین سانی بکک معارف مدبرکده توجیع ایتدیک

راپوری عیناً دوچ ایتک سورنیه کوسریبورده وطرلژدن بر کله بیله علاوه سسه لوزم کورمیوز . قازلورم ، بو راپورک بلاغی قاروشنده مسالهی نامه اولدک ایتدیشین ، ذاتاً معلوم ایدلرده فرصت بولمغه خیشلرینی قوصاقدن خلق قائلان اجنیه روحی بو آداملرک ماهیتری آکلایشیلر . بوسیه یله بردها اشارت ایدمکده هدرت بالکز بوقصده و تابه طالیان ، زکیین و منور دنیان بیویلدرد .

راور صون

و محمد علی بکک دعوتی اوزرینه موسوی مکتبده مکتبی تاریخ انجمنه کتدم . هنوز ایکی طلبه انجمنه کیده مکتبی که حالونه کلن بر شاکرده ، مدبرک امریه انجمنه تطیل ایدیلر خیری کتیدی . معلوم بکده وقت کدیی ایچون انجمنه باشلادینی سوله دهی . آرزمان سکره و مدبره اولدین اوزکره نایکم بزقون اجیری کیدری . و عترتانه برطور ایل - - - - - برورده بزم قاتولریز حاکم در . انجمنه باشلادینی کیدیه باغری و طالی مملکت اولکندن قلدروس طیشاره چیتاردقندن سکره - سز بزمه تلمسکر و اصولونه رعایت ایدر . سکره طورور ، ایتدیه سکره کیدیلر سکره دیدی . محمد علی بک : اسوله رعایت ایدرکده انجمنه و کتده باشلادینی و بو مکتبکده ممانه لر سسی بر حکومت معلومه پایامانی یک منجوازه بر حرکت اولمغه برابر باشامه قوشینه باشیانه حاجتی لسان مناسیه آ لاندی .

اخطاردکی شمعلی آکاماق شاندن اولانان بو قایلر ، حقیقه رجوع صورتیه اعتدال ایدرچک ایکن بالکس : - ذاتاً تورک لریک بونی قالسقده ، معنای بن والی و قوماندان بگری طالیوردم . ایتدیه سکره شیمدی کیدر و سکره کوسریورم دیدی . ناز و رالک بو درجه سندن چکینه بن بوقدینک ممانه و اقمه سی اوزرینه مکتبی ترک ایتدیم و بالاخره رفقایمده ایتدیه کزی نقیب ایتدیلر . مدبرک ایتدی ! بوتون مؤسسانه حرمت و هیچ بر دولدن کورمه مکاری حریتی بخش ایتدیکمز بو طفیل و احسانی روحی مخلوقا یک ، یک سر یازانه اولان بو حرکتلری ملکت و ممانک منقش نامده سکره درجه دهه شایاندر . خلقک و حکتک یقینا یاز دستورلریه طیاره راقی قورولان بی تورکیان و داها دوزخیه مرقه قالی و جانیله کوسریورک بو بوک نذا کالقلره منقالی قورولان بو وطن کوشته سماند حدودلری شوقیه . تورک اولغل بهر کنر آرزمت بر آرزمن ایتدیکم ایتدیکمز بوجیا اولرک خاوردیمک سارنه ایتدیه نامه خیرنده قادم . محترم بک ایتدی ، ایکی تورکیانک ایلک بولک و طیاره لردن بریسی ، حتی جان داماری عهده حینک توجیع ایشلدر . سز بوراده تورک عترتاتک تلمسکر .

اسوله رعایت ایتک لوزم کایر سه اولامریع شکلات قماکیزدر . خلق حکومتک حقه برابر پروون ادارمی ایتدیه بر موسوی مدبره سی و طیاره لردن ممانک کیکری یازان تورک وطنک تورک اولارنی و ایتدیه تورک معلفی انجمنه ایتدیم ؛ ارتیق خطا و مزمزه باشلر نه کیدلی ویزن شیره سی

براز شخص ایدیه بیلورسه سارمده اولدینی بیلیملی در . باخصوص بوقایتک و حتی والی قوماندان بکره سولیم « دیه مملکت جاساری کیدن آلبانی جای ملاحظه در . حکومت مدبره نیل ایدن ایکی فیتل نملک التفاتی ، بر مملعه قارشی سیر ممانت اتخاذ ایدر رک بوزنگز قانقدی دیه بیلیمک حوصله مک قبول ایتدیکم جراتلردن در راپور : صورتی قسماً نقل ایتدیکم و طیاره و هیجانلر ایل دوام ایدیلور .

بالاخره محمد علی بک ایلک بیزلردن سلطان رسم معلفی سلیمان بک کرده عین مقصدی نقیب صورتیه برور راپور ویرشارلدر . هنرمین و جانیله کال آتغله قید ایدرک شوق علاوه ایتک عبودیتدیه بر : - آرتیق بزمه سنیور ؟

داخلی حوادث

شرف بک ادرنه مینوی شرف بک ایتدی اوج کون اول اوزون کوری بر عزیمت ایشلدر .

دؤولت الملین انجمنلری

دارالملین انجمنلری اون کونه قدر خنده ایزچکی خیر آقق . سلطان انجمنلرند محترم و ایز شاکر بک ایتدی رفیقلرند مینوی قاق بک مینلرند یور حکمت بک اولدینی حلاله سلطان مکتبی انجمنلرند بولونمیشدر .

قرق کلیسا متصرفی

قرق کلیسا ک غیور متصرفی توفیق بک اوج کون اول شهنیزه شرف ایتدیلر . انجمنلر سلطان انجمنلری موقفیه ختام بولش ، ذکر و مالک مکتبیلرند انجمنلریه فعالتله دوام ایتدیکاری مستحردد .

تقیین

ادرنه بدایت حقوق حاکم معاونلکته ۱۵۰۰ غروش ممانه حوصاصدی عمریسی صالح ذکی بک تقیین شلشددر .

قره آغاچ حوادثی

لوزان قونلر انستک انجمنه ایتدیکلری قرار اجیر اوزرینه قره آغایدده معقم ایسیک و طیاره لردنک بعضی تشبثاتی یازمیشدق . مناسبتیه یازیلرک بارا ایتدیه کچی اولدک ایدن بو یادکارلر بولوش اولوشی بالامالاری جوزدهک تولوع خطسک کربلرینه و غمخو نقل خانه تشبثلرینه یازمیشلردر . تورکله ایتدیک ایلیمن عزیمتینی قاروشنده . رحمتی بر غایت طبیی بر ککر و نظاره تاق ایدیلور .

انتخابات خبرلری

حوصا قضای منتخب آتی انجمنه کال . مدافعه حقوق نامزدلری امراتق اکثریت ایلشددر . حوصا مرکز منتخب آتیلری محمد ایتدی ، صاب جوش ، احمد قادر . ادرنه مرکز قضانده اون کون سوکره منتخب لانی انجمنه باشلادیلدر .

تکنورطالی نامزدلری

مدافعه حقوق جیتی تکفورطالی نامزدلریک مملقرملی قاق ، اذکان حرب جیل بکر اولاجنی عتق ایتدیم .

دایک دفتر

التلر ویک معنای

کتاب : یاز اقلری خصاله یئچیلر یازان قاضی بر نسته که کیه کفصی اعمل اولیور . لاهکن : مراد کلرور ؛ یونان عد ایتدن محروم اولانلره خصوص بر نوع عارتدکه ایدیه برابر بولویندی ایچون بون بره مونی ایشاج ایتز ...

جیلانق قاندر ایچون آلم صابیم یاپیری در . قالیق : قره اصل مینلر مدبر بولوش ایدده شیدیک معلفی عومله شیددر . رفیق وقتدن باری قالیق بولونمیشدر . باره به باشلادیند حقیق مینلرینه قه عسودن عبودیتدیه قاش و مینلرینه قالیقه اولمیشدن قالیقک حقیق ظاهر ایشدر . (جارتی یازار نامندکی ایتدیه مرچایت اولو)

بوددا : یوز قارشی اورتی بکانه روددر . صابون : ناموس لکسندن ایشنه هریشتی تیزلرین علاجی اسیر . مودا : صودا و زینده ، غریب منافی اولوب قورماشلرند بولونور ؟ ؛ و او قاندر ساری در کادورک موسیقینه سیه قوداه نکلده کیرمشدر . قاتلر : موسیقیک ویشلی فاخته سی در ؛ اسکله : هم اوتورمايه ، هم قانایه اولار ان مبارک رفیقنده ؛ دانت عوام ، نام کتابه مرچایت اولو

حکمه : کونو لانی سولیلرینه بیکانه قونای بیری در . و آروقات دویان کویکل غوناییلره مالک زهی غنا قانده در . حیا : و عیالر جیتی ، اعصابنه خصوص منق بر عتاددرکه منسوبلری ایلم آرزمنه نازی نازی طولاشیلر .

مزارستان : قضوی جوق ، غوغایی بوقی بر عجلدر . (محمد علی بک) اصالت : دروم ایلی عربی ، نامیه مرادیه مدترنده مغم بر قیله مک صفی ایدمه عقیدتمده یاکشدر . آکرتله : وجوه بدیدن باشلایه راقی طریقه طیاره یازان عمری بر عنواندر .

دول

EK: 7

Paşa İli Gazetesi
İmtiyazı alan Mustafa Kasım

26 Şevval 1341
11 Haziran 1923 Pazartesi
Sayı: 30, sayfa: 2

KARAAĞAÇ HABERLERİ

Lozan Konferansı'nın ittihaz ettikleri karar ihbarı üzerine Karaağaç'ta mukim eski vatandaşların bazı teşebbüsatını yazmıştık. Manasız nümayişlerin para etmeyeceğini idrak eden bu yadigârlar yavaş yavaş palamarları çözerek talveg hattının gerilerine doğru nakli hane teşebbüslerine başlamışlardır. Türk'ün kırılmak bilmeyen azim ve sebatı karşısında ricatı biz gayet tabi bir fikir ve nazarla telakki ederiz.

EK: 8

Türk askerinin Karaağaç'a girişi (Hamza Eroğlu, *70. Yıldönümünde Lozan*, Haz. Mehmet Özel, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993, s. 84)

EK: 9

Karaağaç'ı teslim alan Türk komutanı Fransız birliğini denetliyor.15 Eylül 1923
(Hamza Eroğlu, *70. Yıldönümünde Lozan*, Haz. Mehmet Özel, T.C. Kültür
Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993, s. 85)

EK:10

Karaağaç İstasyonu'nun teslim alınışı protokolünün imza töreninde hazır bulunan Türk, Yunan ve itilaf devletleri subayları 15 Eylül 1923 (Hamza Eroğlu, 70. *Yıldönümünde Lozan*, Haz. Mehmet Özel, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993, s. 83) Fotoğrafın üzerinde “(Kara)ağaç hatırası, muhterem kumandanım Ali Said Paşa hazretlerine takdime-i hürmettir. 15 Eylül 1339, 0901 Miralayı Hüseyin Hüsnü” yazmaktadır. Fotoğrafın üzerindeki “Karaağaç” kelimesinin “Kara” kısmı fotoğrafta görülmemektedir.

KAYNAKÇA

I. ARŞİV BELGELERİ

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri (BOA)

- BOA: D:56; G:338, DH. ŞFR. 01 Zilhicce 1333
BOA: D:62; G:50, HR. HMS. İŞO 27 Kanuni Sani 1331
BOA: D:22, G:24, İ..DUİT 25 Recep 1335
BOA: D:532, G:108, DH. ŞFR. 08 Eylül 1332
BOA: D:245, G:25, İ..DUİT 25 Zilhicce 1334
BOA: D:80, G:60, İ.. DUİT 05 Rebiülevvel 1335
BOA: D:4452, G:333851, BEO 04 Rebiülevvel 1335
BOA: D:22, G:25, İ..DUİT 26 Zilhicce 1334
BOA: D:247, G:43, MV. 24 Recep 1335
BOA: D:248, G:32, MV. 15 Zilhicce 1335
BOA: D:22, G:23, İ..DUİT 03 Muharrem 1336

II. SÜRELİ YAYINLAR

Gazeteler

Yerel gazeteler

Paşaili

- Paşaili*, 2 Haziran 1923, sayı:27, s.1, 4
Paşaili, 11 Haziran 1923, sayı: 30, s. 2
Paşaili, 16 Haziran 1923, sayı: 31, s. 2
Paşaili, 20 Haziran 1923, sayı: 32, s. 1
Paşaili, 28 Haziran 1923, sayı: 34, s. 2
Paşaili, 1 Temmuz 1923, sayı: 35, s. 1

III. BASILI KAYNAKLAR

A. Tutanaklar Ve Belge İçeren Eserler

“Fransız Yüksek Komiseri General Pelle İle Görüşme”, *Atatürk'ün Bütün Eserleri C.13*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2006

İsmet İnönü Lozan Barış Konferansı Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj, Anı ve Söyleşileri, İlhan Turan (Haz), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2010

Meray, Seha L. (Çev.) *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler, Birinci Takım, Cilt I Kitap I ve Kitap II*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001

Meray, Seha L. (Çev.) *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler, Birinci Takım Cilt II, Cilt III, Cilt IV*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001

Meray, Seha L. (Çev.) *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler, İkinci Takım, Cilt I Kitap I ve Kitap II*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001

Meray, Seha L. (Çev.) *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler, İkinci Takım, Cilt II*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001

Mustafa Kemal, “The Daily Mail Gazetesi Muhabiri G. Ward Price’a Beyanat”, *Atatürk'ün Bütün Eserleri C.13*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2006

Mustafa Kemal, “İsmet Paşa’ya Gönderilen 10 Ekim 1922 Tarihli Telgraf”, *Atatürk'ün Bütün Eserleri C.13*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2006

Atatürk'ün Tamim Telgraf Ve Beyannameleri, Ali Sevim, İzzet Öztoprak, Mehmet Akif Tural (Hazırlayanlar), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006

Şimşir, Bilal N. *Atatürk İle Yazışmalar I (1920-1923)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981

Şimşir, Bilal N. *Lozan Telgrafları I (1922–1923)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990

TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt 2, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1985

TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt 4, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1985

B. Araştırma İnceleme

Afetinan, A. *Türkiye Cumhuriyeti Ve Türk Devrimi*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyet'in 50. Yıldönümü Yayınları, Ankara, 1973

Ahmad, Feroz *İttihat Ve Terakki 1908–1914*, Çeviren: Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2004

Akın, Veysi *Trakya'nın Türklere Devir Teslimi*, Genelkurmay Askeri Tarih Ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1996

Akşin, Abdülhat *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri Ve Diplomasisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991

Akşin, Sina *Jön Türkler Ve İttihat Terakki*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1987

Andonyan, Aram *Balkan Savaşı*, Çev: Zaven Biberyan, Aras Yayıncılık, İstanbul, 1999

Armaoğlu, Fahir *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789–1914)*, Alkım Yayınları, İstanbul, 2006

Ateş, Toktamış *Türk Devrim Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul, 1984

Başer, Edip *Mütarekeden Sonra İstanbul Hükümetleri ve Trakya Politikaları*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2009

Baytok, Taner *İngiliz Belgeleri İle Sevr'den Lozan'a*, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul, 2007

Bayur, Yusuf Hikmet *Türk İnkılâbı Tarihi Cilt III Kısım:2*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983

Bayur, Yusuf Hikmet *Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1973

Bıyıklıoğlu, Tefik *Trakya'da Milli Mücadele I. ve II. Cilt*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992

Birsel, M. Cemil *Lozan 2. Cilt*, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1998

Carr, E.H. *Sovyet Rusya Tarihi Bolşevik Devrimi 3 1917-1923* Çev: Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul, 2004

Engin, Vahdettin *Rumeli Demiryolları*, Eren Yayınları, İstanbul, 1993

Erendil, Muzaffer *Tarihte Türk Rus İlişkileri*, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları, Ankara, 1975

Erickson, Edward J. *Size Ölmeyi Emrediyorum! Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Ordusu*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003

Eroğlu, Hamza *70. Yıldönümünde Lozan*, Haz. Mehmet Özel, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993

Erzen, Afif İlkçağ *Tarihinde Trakya*, Arkeoloji Ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1994

Eyyuboğlu, İsmail *Mudanya Mütarekesi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2002

Giritlioğlu, Fahir *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii Cilt: I*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1965

Goloğlu, Mahmut *Erzurum Kongresi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2008

Goloğlu, Mahmut *Sivas Kongresi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2008

Gönlübol, Mehmet; Sar, Cem, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919–1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997

Göze, Ayferi *İnkılâp Tarihimiz Ve Atatürk İlkeleri*, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1985

Güresin, Ecvet *31 Mart İsyanı*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1998

Hall, Richard C. *Balkan Savaşları*, Çev: M. Tanju Akad, Homer Kitabevi, İstanbul, 2003

Hallı, Reşat *Balkan Harbi, I. Cilt*, Genelkurmay Harb Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları, Ankara, 1970

İnalcık, Halil *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300 -1600)*, Çeviren: Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009

Jorga, Nicolae *Fatih Ve Dönemi Büyük Türk*, Çev: Nilüfer Epçeli, Çev Kontrol: Kemal Beydilli, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2007

Kabasakal, Hüseyin *Balkan Harbi*, Genelkurmay Askeri Tarih Ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1979

Karal, Enver Ziya *Tanzimat-ı Hayriye Devri*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1999

Kayıcı, Haluk *Salnamelere Göre İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısıyla Edirne Sancağı*, Edirne Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul, 2013

Kazancıgil, Ratıp *Edirne Mahalleleri*, Türkiye Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları, İstanbul, 1992

Kepenek, Yakup Nurhan Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994

Mcevedy, Colin *Ortaçağ Tarih Atlası*, Çev: Ayşen Anadol, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004

Mcevedy, Colin *Yakınçağ Tarih Atlası*, Çev: Ayşen Anadol, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005

Özmen, Abidin *Trakya*, T.C. İçişleri Bakanlığı Yayınları Seri: IV Sayı:2, Ankara, 1949

Peremeci, Osman Nuri *Edirne Tarihi*, Bellek Yayınları, Edirne, 2011

Pitcher, Donald Edgar *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası*, Çeviren: Bahar Tırnakçı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999

Renouvin, Pierre *Birinci Dünya Savaşı Tarihi (1914-1918)*, Çev: Adnan Cemgil, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1977

Sander, Oral *Siyasi Tarih, İlkçağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi, İstanbul, 1999

Sarıca, Murat *Birinci Dünya Savaşından Sonra Avrupa'da Barışı Kurma ve Sürdürme Çabaları (1919-1929)*, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1982

Sonyel, Salahi R. *Türk Kurtuluş Savaşı Ve Dış Politika C.I*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987

Sonyel, Salahi R. *Türk Kurtuluş Savaşı Ve Dış Politika C.II*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987

Şimşirgil, Ahmet *Birinci Kaynaklardan Osmanlı Tarihi, Kayı Tarih Ve Düşünce Kitapları*, İstanbul, 2004

Tanör, Bülent *Kurtuluş Kuruluş*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1998

Tunaya, Tarık Zafer *Hürriyetin İlanı*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1998

Turan, Namık Sinan *Hilafet'in Tarihsel Gelişimi Ve Kaldırılması*, Altın Kitaplar, İstanbul, 2004

Turan, Şerafettin *Kökeni Ulusal Direnişe Dayanan Bir Devrim Partisi Cumhuriyet Halk Partisi*, Tüses Yayınları, İstanbul, 2000

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Komisyonu, *Tarih III (Yeni ve Yakın Zamanlar)*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1933

Tüzel, Abidin, *Türk İstiklal Harbi II. Cilt Batı Cephesi 6'ncı Kısım IV Kitap "İstiklal Harbi'nin Son Safhası"*, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları Seri No:1, Ankara, 1969

Uçarol, Rifat *Siyasi Tarih (1789–1999)*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı *Osmanlı Tarihi I. Cilt*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, 1982

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı *Osmanlı Tarihi VIII. Cilt*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, 1983

Walder, David *Çanakkale Olayı* Çev: M. Ali Kayabal, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1971

Yalçın, Durmuş (ve diğerleri), *Türkiye Cumhuriyet'i Tarihi-I*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2009

C. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezleri

Gür, Ebru *Lozan Konferansı'nın Türk Basınına Yansımaları*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2006

İnal, Necmi *Türkiye Cumhuriyeti Trakya Kara Sınırları*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007

D. Makaleler

Akkaya, Kıvanç “Lozan Konferansı'nda Yunan Tamirat Sorunu”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/Bugün/Yarın* Sayı 10, Tarihi Araştırmalar Ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma Ve Geliştirme Vakfı, İstanbul, Kasım 1997, s. 109

Çoker, Fahri ve Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu, *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele Ve T.B.M.M. I. Dönem 1919–1923 II. CİLT* Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları No:5, Ankara 1995, s. 329

Darkot, Besim “Edirne, Coğrafi Giriş”, *Edirne: Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Atatürk, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s.1

Dobrav, Angel “1915 Yılında Bulgar Türk Sınırının Düzeltilmesi”, *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri Siyasi İlişkileri*, Genelkurmay Atase Ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005, s. 3

Doğruöz, Türkan “Lozan Antlaşması’nın Ahâli Gazetesi’ne Yansımaları” *History Studies International Jurnal Of Studies*, ISSN: 1309 4173 (Online) 1309–4688 (Print) Volume 5 Issue 4 Special Issue On Lausanne, July 2013, p.19–38

Erdem, Nilüfer “Doğu Trakya ve Anadolu’daki Yerleşim Birimlerinin Türkçe ve Yunanca İsimleri” *İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, sayı:17–18, 2010, s. 74

Erdoğdu, Rabia “Dünden Bugüne Karaağaç”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı:44, Cilt:8, , Türkiye Ekonomik Ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, Ağustos, 1997, s.29–33

Fırat, Melek “1919–1923 Yunanistan’la İlişkiler” *Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 178–193

Gökbilgin, M. Tayyib “Edirne”, *İslam Ansiklopedisi C. 10*, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 425

Güneş, İhsan “Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinden Halk Fırka’sına Geçiş”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt:3 Sayı:8, Ankara 1987, s. 439–440

İnalcık, Halil “Bayezid I” *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Cilt 5*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, s. 231–234

İnalcık, Halil “Edirne’nin Fethi” *Edirne’nin 600. Yıl Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1993, s. 137–159

İnalcık, Halil “Murat II”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Cilt 31*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, s. 164 -171

Koraltürk, Murat “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Edirne’de Ticaret ve Sanayi Sermayesinin Etnik Kompozisyonu” *Edirne: Serhattaki Payitaht*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 295

Kürşat, Cengiz “Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Lozan Murahhas Heyeti’ne Verilen Talimatlar” *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/Bugün/Yarın S:18 (Lozan Konferansı Özel Sayısı)* Tarihi Araştırmalar Ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma Ve Geliştirme Vakfı, İstanbul, Temmuz 1998, s. 14

Mansel, Arif Müfid “İlkçağda Edirne”, *Edirne: Edirne’nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Atatürk, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s. 21–22

Öztürk, Necdet “Rumeli’ye Çıkışımız” *Türklerin Rumeli’ye Çıkışının 650. Yıldönümü Sempozyumu Kitabı*, Rumeli Türkleri Kültür Ve Dayanışma Derneği Yayını, İstanbul, 2002, s. 39–46

Sayar, Mustafa H. “Trakya ve Traklar”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı:173 İstanbul, Mayıs 2008, s. 58–62

Turan, Ömer “Balkan Savaşlarından Kurtuluş Savaşına Kadar Uzanan Süreçte Türk-Bulgar İlişkileri (1912–1920)”, *XX. Yüzyılın İlk Yarsında Türk-Bulgar Askeri Siyasi İlişkileri*, Genelkurmay ATASE Ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005, s. 99

Türkgeldi, Emin Ali “Brest-Litovsk Konferansı Hatıraları” *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/Bugün/Yarın S:13* Tarihi Araştırmalar Ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma Ve Geliştirme Vakfı, İstanbul, Mart 1996, s. 46

E. Anılar

Atatürk, Kemal *Nutuk*, Haz: Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2004

İnönü, İsmet *Hatıralar I. ve II. Kitap*, (Der: Sabahattin Selek), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987

Karacan, Ali Naci *Lozan*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1971

ÖZGEÇMİŞ

Onur EREN

KİŞİSEL BİLGİLER:

Doğum tarihi :1981
Doğum yeri :Uşak
Medeni durumu :Bekar

EĞİTİM:

Lisans :Trakya Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
Kamu Yönetimi Bölümü (2000–2004)

Lise : Balıkesir Sırrı Yırcalı Anadolu Lisesi